avtoris stili daculia

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

იურიდიული ფაკულტეტი

სამართლის სადოქტორო პროგრამა

დიმიტრი გეგენავას

სადოქტორო ნაშრომი
თემაზე:

კონსტიტუციური შეთანხმება, როგორც ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის სამართლებრივი ფორმა და მისი ალსრულება საქართველოში

ხელმძღვანელი: პროფესორი გიორგი კვერენჩხილაძე

თბილისი
2016

შინაარსი

შემოკლებანი 8

I. შესავალი 12

II. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის ძირითადი სამართლებრივი ფორმები 16

1. სახელმწიფო და ქრისტიანული ეკლესია 16

1.1. სახელმწიფო 16

1.1.1. სახელმწიფო, როგორც სამოქალაქო ინსტიტუტი 16

1.1.2. სახელმწიფოს ქრისტიანული კონცეფცია 17

1.2. ეკლესია 19

1.2.1. ეკლესია, როგორც ერთობა 19

1.2.2. ეკლესია, როგორც სამართლებრივი ინსტიტუტი 20

1.2.2.1. ეკლესია – იურიდიული პირი 22

1.2.2.1.1. კერძო სამართლის იურიდიული პირი 24

1.2.2.1.2. საჯარო სამართლის იურიდიული პირი 26

1.2.2.2. არარეგისტრირებული ერთობა 28

2. ეკლესია-სახელმწიფოს სამართლებრივი ურთიერთობების ისტორიული განვითარება 29

2.1. ეკლესიის წარმოშობა და დიდ სქიზმამდელი ურთიერთობები სახელმწიფოსთან 29

2.1.1. ქრისტიანობის ლეგიტიმაცია და ეკლესიის სახელმწიფოსადმი დაქვემდებარება 29

2.1.1.1. ქრისტიანების დევნიდან ქრისტიანობის შემწყნარებლობამდე 29

2.1.1.2. ეკლესია იმპერატორ კონსტანტინეს შემდეგ 30

2.1.2. დასავლეთ-აღმოსავლეთის ეკლესიები და რომის დაცემა 31

2.1.3. კანონიკური სამართალი და სახელმწიფო 32

2.2. ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობები დასავლეთის ეკლესიების ისტორიული განვითარების კონტექსტში 33

2.3. ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობები აღმოსავლური ეკლესიების ისტორიული განვითარების კონტექსტში 36

2.4. ქრისტიანობა სეკულარულ მსოფლიოში 38
3. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის მოდელები და სამართლებრივი მოწესრიგება 39
3.1. ქვემდებარეობის მოდელი 41
3.1.1. ერასტიანიზმი 41
3.1.2. თეოკრატია 42
3.2. სახელმწიფო ეკლესია 43
3.2.1. სახელმწიფო ეკლესიის კონცეფცია 43
3.2.2. სახელმწიფო ეკლესიის ინსტიტუციური შესაბამისობა ადამიანის ძირითად უფლებებთან 49
3.3. სეკულარიზმი 51
3.3.1. სეკულარიზმის კონცეფცია 51
3.3.1.1. სეკულარიზმის იდეა 51
3.3.1.2. სეკულარიზმი თანამედროვე მსოფლიოში 54
3.3.2. სეკულარიზმის მოდელები 56
3.3.2.1. სრული გამიჯვნის მოდელი 57
3.3.2.1.1. სახელმწიფო სეკულარიზმი 57
3.3.2.1.2. ლიბერალური სეკულარიზმი 59
3.3.2.1.3. Laïcité 63
3.3.2.1.4. ანტიეკლესიის მოდელი 66
3.3.2.2. თანამშრომლობის მოდელი 68
3.3.2.2.1. თანამშრომლობის მოდელის კონცეფცია 68
3.3.2.2.2. სახელმწიფოსა და ეკლესიის თანამშრომლობის სამართლებრივი მექანიზმები 73
3.3.2.2.2.1. საკანონმდებლო მოდელი 74
3.3.2.2.2.1.1. საკონსტიტუციო დონე 74
3.3.2.2.2.1.2. საკანონმდებლო დონე 75
3.3.2.2.2.2. სახელშეკრულებო მოდელი 76
3.3.2.2.2.2.1. კონკორდატი 77
3.3.2.2.2.2.2. შეთანხმებები 81
3.3.2.3. შერეული (ჰიბრიდული) მოდელი 81

3.3.3. სეკულარიზმის პრობლემები 83
III. ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა საქართველოში 86
1. ეკლესია-სახელმწიფოს სამართლებრივი ურთიერთობების განვითარება საქართველოში 86
1.1. I-V საუკუნეები 86
1.2. ავტოკეფალია და გორგასლის საეკლესიო რეფორმა 87
1.3. VI-XI საუკუნეები 88
1.3.1. VI-X საუკუნეები 88
1.3.2. ათონელი ბერები და გიორგი მთაწმინდლის საეკლესიო რეფორმა 90
1.4. საეკლესიო რეფორმა და აღმაშენებლის ეპოქა 91
1.4.1. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება 91
1.4.2. მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდლის სახელო და ეკლესიის სახელმწიფოსთვის დაქვემდებარება 93
1.5. XII-XVII საუკუნეები 94
1.5.1. XII-XIV საუკუნეები 94
1.5.2. ერთიანი საქართველოს დაშლა და ქართული ეკლესია 97
1.5.3. ვახტანგის სამართალი 99
1.5.4. XVIII საუკუნე 100
1.6. ქართული ეკლესია რუსული ანექსიის პერიოდში 101
1.7. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 102
1.8. ქართული ეკლესია და საბჭოთა კავშირი 104
1.9. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომი პერიოდი 105
2. ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ქართული მოდელი 108
2.1. რელიგიის თავისუფლება 108
2.2. საკონსტიტუციო პრივილეგია 110
2.3. თანამშრომლობის სისტემა 111
2.3.1. თანამშრომლობის ქართული მოდელის თავისებურებანი 111
2.3.2. თანამშრომლობის ქართული მოდელის პრობლემები 113
IV. საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება 114

1. კონსტიტუციური შეთანხმების დადების მოტივაცია და წინარე პერიოდი 114
2. კონსტიტუციური შეთანხმების შინაარსი 116
2.1. ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნა 116
2.2. ეკლესიისა და სასულიერო პირთა სამართლებრივი სტატუსი 117
2.3. საფინანსო-ეკონომიკური თანამშრომლობა 119
2.3.1. კომპენსაცია და საგადასახადო შეღავათები 119
2.3.2. ქონება და საეკლესიო საგანძური 120
2.4. რელიგია და საჯარო სივრცე 121
3. კონსტიტუციური შეთანხმების ადგილი ქართულ სამართალში 122
3.1. კონსტიტუციური შეთანხმების სამართლებრივი სტატუსი 122
3.2. კონსტიტუციური შეთანხმება, როგორც სამართლის წყარო 124
4. კონსტიტუციური შეთანხმების სამართლებრივი პრობლემები 125
4.1. კონსტიტუციური შეთანხმების სახელწოდების ტერმინოლოგიური უზუსტობა 125
4.2. კონსტიტუციური შეთანხმება ნორმატიული აქტების იერარქიაში .. 127
4.3. კონსტიტუციური შეთანხმების ჰიბრიდული ბუნება 129
4.4. სეკულარიზმის პრინციპის დარღვევა და ეკლესიის შეზღუდვა 130
4.4.1. საიდუმლოების დაცვა 131
4.4.2. ლიცენზია და ნებართვები 133
4.4.3. ეკონომიკური თავისუფლების შეზღუდვა 135
4.4.4. პატრიარქის ხელშეუვალობა 136
5. კონსტიტუციური შეთანხმება და ადამიანის ძირითადი უფლებები 138
5.1. ეკლესია-სახელმწიფოს თანამშრომლობა რელიგიისა და დემოკრატის თავსებადობის კონტექსტში 139
5.2. თანასწორობა 141
5.3. რელიგიის თავისუფლება 142
V. კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულება საქართველოში 145
1. კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულების მდგომარეობა 145
2. ჯვრისწერის აღიარება ქართულ სამართლებრივ სივრცეში 147

2.2. ქორწინების სამართლებრივი გაგება 149
2.2.1. ქორწინების სამოქალაქოსამართლებრივი გაგება 149
2.2.2. ქორწინების კანონიკურსამართლებრივი გაგება 151
2.3. ჯვრისწერის აღიარება 154
2.3.1. ჯვრისწერა, როგორც სამართლებრივი ფაქტი და მისი აღიარება 154
2.3.2. ჯვრისწერის აღიარების სამართლებრივი პრაქტიკა 156
2.3.2.1. ჯვრისწერის არაღიარება და სამოქალაქო ქორწინების ერთადერთობა 156
2.3.2.2. ჯვრისწერის აღიარება – ალტერნატიული მოდელი 158
2.3.2.2.1. ეკლესიის მიერ შესრულებული ჯვრისწერის აღიარების სამართლებრივი გეოგრაფია 158
2.3.2.2.2. მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ შესრულებული ჯვრისწერის აღიარება 159
2.3.2.2.3. რომაულ-კათოლიკური და სხვა ეკლესიების მიერ შესრულებული ჯვრისწერის აღიარება 161
2.3.3. კანონიკური ქორწინების აღიარების ქართული გამოცდილება .. 162
2.4. ჯვრისწერის აღიარებასთან დაკავშირებული სირთულეები 164
2.4.1. ქორწინების აღიარების სამართლებრივი მოწესრიგება 164
2.4.1.1. ქართული სამოქალაქო კანონმდებლობა 164
2.4.1.2. ქართული საეკლესიო კანონმდებლობა 165
2.4.2. საერო და საეკლესიო ნორმათა კოლიზია 167
2.4.2.1. ასაკი 167
2.4.2.2. ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებები 168
2.4.2.3. განქორწინება 169
2.4.3. საეკლესიო ფაქტები და მათი რეგისტრაცია 172
3. რელიგიური დღესასწაულები 173
3.1. რელიგიურ დღესასწაულებზე უქმობა 173
3.2. რელიგიურ დღესასწაულებზე უქმობა საქართველოში 174
3.3. კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი „ვალდებულება“ 175

4. საფინანსო-ეკონომიკური ვალდებულებები 177
4.1. კომპენსაცია 177
4.2. საგადასახადო შეღავათები 180
4.2.1. რელიგიური გაერთიანებებისათვის საგადასახადო შეღავათების დადგენა 180
4.2.1.1. რელიგიური გაერთიანებებისთვის საგადასახადო შეღავათების დადგენა და ადამიანის ძირითად უფლებები 180
4.2.1.2. რელიგიური გაერთიანებებისთვის საგადასახადო შეღავათების დადგენის პრაქტიკა 182
4.1.1.2.1. აშშ-ის საკანონმდებლო მოწესრიგება და პრაქტიკა 182
4.1.1.2.2. ევროპული მიდგომა 184
4.2.2. რელიგიური გაერთიანებები და საქართველოს საგადასახადო სისტემა 186
4.3. ეკლესიისთვის ქონების დაბრუნება და გადაცემა 188
4.4. კულტურული მემკვიდრეობის მოვლა და საეკლესიო საგანძური ... 190
5. რელიგიის სწავლება და რელიგიური განათლება 193
5.1. რელიგიის სწავლების როლი და მნიშვნელობა 193
5.2. ეკლესია-სახელმწიფოს ინსტიტუციური ურთიერთობები და განათლება 194
5.2.1. განათლების სისტემაში რელიგიის ინტეგრირების მოდელები .. 194
5.2.2. რელიგიის სწავლება და სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებები 196
5.2.3. რელიგიური განათლების დაფინანსება 198
5.2.4. რელიგიის სწავლებაზე სახელმწიფო ზედამხედველობა 199
5.2.5. რელიგიური სიმბოლოები და განათლება 200
5.3. რელიგია სასწავლო კურიკულუმებში 202
5.3.1. რელიგიის გაკვეთილების სავალდებულოობა სასწავლო პროგრამებში 202
5.3.2. „რელიგიის სწავლება“ და „რელიგიის შესახებ სწავლება“ 204
5.4. რელიგიის სწავლება საქართველოში 206
5.5. საპატრიარქოს დაქვემდებარებული სასწავლებლები 207

5.6. საპატრიარქოს დაქვემდებარებულ საგანმანათლებლო დაწესებულებათა და მათ მიერ გაცემული დიპლომების აღიარება 208
5.7. რელიგია და ქართული საგანმანათლებლო სივრცის პრობლემები 210
6. რელიგია, სასჯელაღსრულებისა და თავდაცვის სისტემები 211
6.1. სასჯელაღსრულებისა და თავდაცვის დაწესებულებებში რელიგიის ინტეგრირების პრაქტიკა 211
6.2. რელიგია და საქართველოს თავდაცვის სისტემა 212
6.2.1. სამხედროთა რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება 212
6.2.2. კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულება 213
6.3. რელიგია და საქართველოს სასჯელაღსრულების სისტემა 214
6.3.1. ბრალდებულისა და მსჯავრდებულის რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება 214
6.3.2. კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულება 215
დასკვნა **217**
დანართი 1 ..... **227**
დანართი 2 ..... **228**
დანართი 3 ..... **230**
ბიბლიოგრაფია **234**

შემოკლებანი

იხ. – იხილეთ

შეად. – შეადარეთ

მსგ. – მსგავსი

ა.შ. – ასე შემდეგ

დაწვრ. – დაწვრილებით

დღგ – დამატებული ღირებულების გადასახადი

წმ. – წმინდა

ჟურნ. – ჟურნალი

ა(ა)იპ – არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი

სსიპ – საჯარო სამართლის იურიდიული პირი

პროფ. – პროფესორი

წმინდა წერილი – ბიბლია

გაერო – გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია

ევროსასამართლო – ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო

ევროკომისია – ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია

ევროკონვენცია – ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათ დაცვის ევროპული კონვენცია

საქართველოს ეკლესია – საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია

წმინდა საყდარი, რომის ეკლესია – რომის კათოლიკური ეკლესია, ვატიკანი

აზერბაიჯანი – აზერბაიჯანის რესპუბლიკა

ანგოლა – ანგოლის რესპუბლიკა

არგენტინა – არგენტინის რესპუბლიკა

აშშ – ამერიკის შეერთებული შტატები

ბელგია – ბელგიის სამეფო

ბენინი – ბენინის რესპუბლიკა

ბულგარეთი – ბულგარეთის რესპუბლიკა

ბურუნდი – ბურუნდის რესპუბლიკა

გაბონი – გაბონის რესპუბლიკა

ადამიანის უფლებათა კომიტეტი – გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ადამიანის უფლებათა კომიტეტი

გაერთიანებული სამეფო – დიდი ბრიტანეთისა და ჩრდილოეთ ირლანდიის გაერთიანებული სამეფო

გაიანა – გაიანას რესპუბლიკა

გამბია – გამბიის რესპუბლიკა

გერმანია, გფრ – გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა

გვინეა – გვინეის რესპუბლიკა

გვინეა-ბისაუ – გვინეა-ბისაუს რესპუბლიკა

დანია – დანიის სამეფო

ევროკავშირი – ევროპის კავშირი

ევროსაბჭო – ევროპის საბჭო

ეკვადორი – ეკვადორის რესპუბლიკა

ესპანეთი – ესპანეთის სამეფო

ეუთო – ევროპის უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაცია

ვენეციის კომისია – ევროპული კომისია სამართლის მეშვეობით დემოკრატიისთვის

თურქეთი – თურქეთის რესპუბლიკა

ინდოეთი – ინდოეთის რესპუბლიკა

ირლანდია – ირლანდიის რესპუბლიკა

ისრაელი – ისრაელის სახელმწიფო

იტალია – იტალიის რესპუბლიკა

კამერუნი – კამერუნის რესპუბიკა

კვიპროსი – კვიპროსის რესპუბლიკა

კონგო – კონგოს რესპუბლიკა

კოტ დივუარი – კოტ დივუარის რესპუბლიკა

ლატვია – ლატვიის რესპუბლიკა

მადაგასკარი – მადაგასკარის რესპუბლიკა

მოზამბიკი – მოზამბიკის რესპუბლიკა

მონაკო – მონაკოს სამთავრო

მალი – მალის რესპუბლიკა

ნამიბია – ნამიბიის რესპუბლიკა

ნაწ. – ნაწილი

ნეპალი – ნეპალის ფედერაციულ-დემოკრატიული რესპუბლიკა

ნიდერლანდები – ნიდერლანდების სამეფო

ნორვეგია – ნორვეგიის სამეფო

პოლონეთი – პოლონეთის რესპუბლიკა

პორტუგალია – პორტუგალიის რესპუბლიკა

რასობრივი დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლის კომიტეტი – გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის რასობრივი დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლის კომიტეტი

რუანდა – რუანდის რესპუბლიკა

რუსეთი – რუსეთის ფედერაცია

საბერძნეთი – საბერძნეთის (ელადის) რესპუბლიკა

სან ტომე და პრინსიპი – სან ტომესა და პრინციპის დემოკრატიული რესპუბლიკა

საბჭოთა კავშირი – საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი

საფრანგეთი – საფრანგეთის რესპუბლიკა

სენეგალი – სენეგალის რესპუბლიკა

სერბეთი – სერბეთის რესპუბლიკა

სლოვაკეთი – სლოვაკეთის რესპუბლიკა

სსრ – საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა

სსსრ – საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა

ტაჯიკეთი – ტაჯიკეთის რესპუბლიკა

ტოგო – ტოგოს რესპუბლიკა

უსდ – უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება

ყაზახეთი – ყაზახეთის რესპუბლიკა

ყირგიზეთი – ყირგიზეთის რესპუბლიკა

შვედეთი – შვედეთის სამეფო

ჩადი – ჩადის რესპუბლიკა

ჩრდ. კორეა – ჩრდილოეთ კორეის სახალხო დემოკრატიული რესპუბლიკა

App. - Application

Circ. - Circuit

Comm.- Communication

ECHR - European Commission of Human Rights

ECtHR - European Court of Human Rights

ed. - edition

etc. - et cetera

U.S. - United States

UN - United Nations

UNHRC - United Nations Human Rights Committee

Fed. - Federal

Iss. - Issue

No. - Number

Para. - Paragraph

v. – versus

Venice Commission - European Commission for Democracy Through Law

Vol. – Volume

Para. - Paragraph

UK - United Kingdom

Том – Т.

„მრთელი ადამიანი აზროვნებისა და თავისუფლებისგან შედგება.“
წმ. ნიკოლოზ კაბასილა[1]

„ქრისტიანობა თავისუფალი კონსტიტუციური სახელმწიფოს ბებიაქალია?“[2]

I. შესავალი

კაცობრიობის ისტორიასა და თანამედროვეობაშიც ძალზე იშვიათია ისეთი ინსტიტუტები, რომლებსაც საზოგადოების განვითარების მთელ პროცესზე აქვთ გავლენა. თანამედროვე სახელმწიფოების საქმიანობის სპეციფიკისა და ადამიანის ძირითადი უფლებების, როგორც სამართლის ღირებულების, [3] განსაკუთრებული მნიშვნელობის გათვალისწინებით, ნებისმიერი სხვა ინსტიტუტი უკანა პლანზე იწევს. სოციალური და სამართლებრივი ურთიერთობების სიმრავლეში სხვათაგან განსხვავებული ადგილი უკავია რელიგიას, რომელიც სოციალური, კულტურული, ისტორიული და რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, სამართლებრივი მოვლენაცაა. იგი ეროვნული იდენტობის განმსაზღვრელი, საზოგადოების შემაკავშირებელი ელემენტია[4] და მისი მნიშვნელობა კაცობრიობის შეგნებული აზროვნების ისტორიის საწყისი ეტაპებიდან მოყოლებული, წარმოუდგენლად დიდია. ის, ერთგვარად, კოლექტიური იდენტობის ერთ-ერთ მთავარ ჩამომყალიბებლად იქცა[5].

რელიგიამ კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა მას შემდეგ შეიძინა, რაც ასპარეზზე მსოფლიოს დომინანტი რელიგიები გამოჩნდნენ და დაიწყო არა მხოლოდ საღვთისმეტყველო, მეტაფიზიკურ საკითხებზე დოგმატიკის ჩამოყალიბება, არამედ პრაქტიკულ, სახელმწიფოსთან თანაყოფიერებასა და თანაარსებობაზე ფიქრი. IV საუკუნიდან ქრისტიანობა სახელმწიფოებრივ დონეზე გავრცელებას იწყებს და ეკლესია მალევე ევროპული სახელმწიფოებისათვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი „ატრიბუტი“ ხდება. მთელმა შუა საუკუნეებმა ეკლესიის მნიშვნელოვანი დომინანტობით ჩაიარა და გამონაკლისი არც საქართველო იყო, სადაც საეკლესიო დოგმატიკა და სამართალი სახელმწიფოსა და საზოგადოებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა.

შუა საუკუნეების მიწურულისკენ დატრიალებული რეფორმაციის ქარიშხლის შემდეგ, ევროპაში დამკვიდრდა აზრი, რომ საზოგადოების სტაბილურობა და კეთილდღეობა სწორედ სახელმწიფოსა და ეკლესიაზე იყო დამყარებული. [6] შესაბამისად, XX საუკუნემდე სახელმწიფო ცდილობდა,

---

[1] ეგნატე IV, მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა: მოწმობის ორიენტირი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №3(12)'07, 2007, 30

[2] სპიკერი მ., ქრისტიანობა და თავისუფალი კონსტიტუციური სახელმწიფო, ზ. იაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №5(32), 2009, 81.

[3] ხუბუა გ., სამართლის თეორია, თბილისი, 2004, 206.

[4] Peyrouse S., The Relationship between Church and State in the Post-Soviet World: The Case of Christianity in Central Asia, "Journal of Church and State", №49, 2007, 101.

[5] Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 26.

[6] ლოქლინი რ.ბ., კედლის ბევრი ფანჯარა, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012, 91.

თავად ემართა და დაემორჩილებინა ეკლესია, როგორც ხალხის კონტროლის საუკეთესო საშუალება. თანამედროვე ეპოქამდე რელიგიაზე, როგორც ადამიანის ძირითადი უფლებების სფეროზე, რა თქმა უნდა, საუბარი არც იყო. რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება, როგორც სამართლებრივი პრინციპი, XX საუკუნის მთავარი მონაპოვარია[7].

რელიგია კერძო სფერო,[8] „ძალზე პირადი, ძალზე საკრალური და ძალზე წმინდაა“, საერო ხელისუფლების ნებაზე რომ იყოს დამოკიდებული.[9] შესაბამისად, რელიგიის თავისუფლების პრინციპმა სახელმწიფოსა და რელიგიის ერთმანეთისგან განცალკევების, გამიჯვნის იდეა თავისთავად განავითარა, ვინაიდან რელიგიის თავისუფლება, ერთი მხრივ, ინდივიდუალურ თავისუფლებას, მეორე მხრივ, კი თავად რელიგიური ინსტიტუტების დამოუკიდებლობას გულისხმობს[10].

XXI საუკუნე ფასეულობათა გადაფასების ეპოქაა.[11] თანამედროვე სამყაროში ეკლესიებმა და რელიგიურმა ორგანიზაციებმა დაკარგეს გავლენა და კონტროლი კერძო თუ საჯარო სფეროების მნიშვნელოვან სეგმენტზე.[12] მიუხედავად იმისა, რომ მთელი ცივილიზებული სამყარო სახელმწიფოსა და რელიგიის ერთმანეთისგან გამიჯვნაზე თანხმდება, ეს პროცესი ყველგან ერთნაირად არ მიმდინარეობს. ტრადიციულ, მართლმადიდებელი ქრისტიანობის ქვეყნებში სახელმწიფოს დღემდე სჭირდება ეკლესია, როგორც კულტურული იდენტობის მთავარი წყარო და შედეგი.[13] უფრო მეტიც, იგი თანამედროვე ურბანული ცხოვრების განუყოფელ ნაწილად იქცა[14] და დღემდე ევროპული იდენტობის მნიშვნელოვან კომპონენტად რჩება[15].

რელიგია ყოველთვის იყო ქართული სახელმწიფოს ერთიანი ორგანიზაციული ქსოვილისა და იდეოლოგიის განუყოფელი ნაწილი. შეიძლება ითქვას, რომ შუა საუკუნეებში ქვეყნის ოფიციალური იდეოლოგია მთლიანად საეკლესიო მიდგომებს ეფუძნებოდა[16]. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის ერთ-ერთ მთავარ იარაღადაც სწორედ ქრისტიანული მრწამსი იქცა, ეკლესიის მეშვეობით იმპერიამ მყარად გაიდგა ფესვები ქვეყ-

---

[7] ლორია ვ., გელაშვილი ბ., ბენდელიანი მ., ადამიანის უფლებები და რელიგია, თბილისი, 2006, 21.

[8] იხ., *97 Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and 4 Others v. Georgia*, [ECtHR], App. no. 71156/01, 3 May 2007, Para.150.

[9] Wood J.E., Church and State in Historical Perspective: A Critical Assessment and Annotated Bibliography, London, 2005, 68.

[10] იხ., იზორია ლ., კორკელია კ., კუბლაშვილი კ., ხუბუა გ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარები, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბილისი, 2005, 111-112.

[11] Nathan C.N., The Changing Face of Religion and Human Rights, A Personal Reflection, Leiden-Boston, 2013, 172-173.

[12] Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 26.

[13] Mungiu-Pippidi A., The Ruler and the Patriarch: The Romanian Eastern Orthodox Church in Transition, "East European Constitutional Review", №7, 1998, 91.

[14] Turner B.S., The Religious and the Political, A Comparative Sociology of Religion, New York, 2013, 240.

[15] Nathan C.N., The Changing Face of Religion and Human Rights, A Personal Reflection, Leiden-Boston, 2013, 175.

[16] საგინაშვილი ქ., საეკლესიო სასჯელების ისტორია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002, 19.

ანაში, ამიტომაც გასაკვირი არაა, რომ შემდგომში რუსული ეკლესია საქართველოსთვის საიმპერიო-ცარისტული მანქანის ასოციაციას იწვევდა. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ის მოდელი, რომელიც დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში მოქმედებდა. შეიძლება ითქვას, რომ დამოუკიდებლობის პერიოდში დაწყებული ბრძოლა რელიგიის წინააღმდეგ ზეაქტიურ ფაზაში საბჭოთა კავშირმა გადაიყვანა, რაც რუსული სოციალიზმის ტიპური ნიშანი იყო.

დამოუკიდებელი საქართველოს სახელმწიფო პოლიტიკა ეკლესიის მიმართ ცალსახა არასდროს ყოფილა და ყოველთვის მრავალდონიანობით გამოირჩეოდა. მართალია, სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმება დაიდო, რითაც მათი თანამშრომლობა ოფიციალურად გაფორმდა და ეკლესიამ *de facto* პრივილეგირებული სტატუსი მიიღო, თუმცა საკითხი ამით არ ამოწურულა. პირიქით, ფორმალურ-სამართლებრივმა მხარემ პრაქტიკული დანიშნულება თითქმის ვერ შეასრულა, რის გამოც ქართული ნორმატიული სისტემის რანგით მეორე დოკუმენტმა არათუ სრული, არამედ ნაწილობრივი აღსრულება და იმპლემენტაციაც კი ვერ ჰპოვა. დღემდე რჩება უამრავი გადაუჭრელი საკითხი, რომლებიც სრულ უძრაობაშია და სამწუხაროდ, მათ გადასაწყვეტად აუცილებელი თანმხვედრი ნაბიჯებიც არ სჩანს. ამასთან, არ შეიძლება ამ საკითხის პოლარიზაცია და რომელიმე მხარისთვის სრული პასუხისმგებლობის გადაკისრება, ვინაიდან თანამშრომლობის პროცესში უარყოფითი შედეგის შემთხვევაში, როგორც წესი, წვლილი ორივე მხარეს მიუძღვის.

მიუხედავად იმისა, რომ კონსტიტუციური შეთანხმება და მის აღსრულებასთან დაკავშირებული საკითხები მუდამ აქტუალურია, ქართულ სამართლებრივ სივრცეში ამ საკითხებზე მხოლოდ რამდენიმე სამეცნიერო ნაშრომი არსებობს, რომლებიც უფრო იდიოგრაფიული ხასიათისაა, ვიდრე ანალიტიკური. ამის მიზეზი კვლევის პროცესის სირთულე და ის დელიკატურობაა, რომელიც რელიგიასთან დაკავშირებულ საკითხებს მუდამ თან სდევს. სიღრმისეული ანალიზისა და შესწავლის გარეშე, იზრდება სხვა რელიგიურ გაერთიანებათა და აღმსარებელთა ძირითადი უფლებების დარღვევის, დისკრიმინაციის საფრთხე. საკითხის აქტუალობას განაპირობებს სახელმწიფოს ევროატლანტიკურ ორგანიზაციებში გაერთიანებისა და თანამედროვე, დემოკრატიულ ქვეყნად ჩამოყალიბების სურვილი, რომლისთვისაც სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია რელიგიის თავისუფლება. ამასთან, საზოგადოების უმრავლესობის აღმსარებლობა და უმცირესობის რელიგიური უფლებები პრაქტიკაში მუდმივად კვეთენ ერთმანეთს, გარკვეული ჯგუფები კი ცდილობენ ამ სფეროში არსებული პრობლემების მარგინალიზებით მდგომარეობა კიდევ უფრო გაართულონ. გარდა ამისა, კონსტიტუციური შეთანხმება ხშირად აღიქმება, გარკვეულწილად, „ბურუსით მოცულ“ დოკუმენტად, რომელზეც ყველა საუბრობს, თუმცა მისი შინაარსი და მით უმეტეს, სიღრმისეული, განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხები ცოტამ თუ უწყის. დოკუმენტის სამართლებრივი ანალიზი და საკონსტიტუციოსამართლებრივი შეფასება სათანადოდ ჯერაც არ განხორციელებულა, რაც ძალიან ბევრ დაინტერესებულ ჯგუფს შესაძლებლობას აძლევს, იგი საკუთარი პოზიციის მხრიდან წარმოაჩინოს. მნიშვნელოვანია

ისიც, რომ ევროპისკენ სწრაფვის გზაზე დაიხვეწოს და გაუმჯობესდეს კონსტიტუციური შეთანხმებით დადგენილი სამართლებრივი წესრიგი, თავად აქტი კი შედარებითი საკონსტიტუციო სამართლის, ზოგადად, ევროპულსამართლებრივი გამოცდილების ჭრილში გაანალიზდეს და თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად დაიხვეწოს.

ნაშრომის მიზანია სახელმწიფოსა და ეკლესიის, როგორც ურთიერთობებათა მხარეების, მიმართების შესწავლა, მათი ურთიერთობების ძირითადი, გავრცელებული მოდელების ანალიზი, ამ ურთიერთობათა სამართლებრივი ასპექტების მიმოხილვა და განზოგადება, უკეთესი და შინაარსობრივად ადეკვატური კლასიფიკაციის შემუშავება, რომელიც არა რომელიმე სივრცეზე, არამედ მთლიანად ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის სამართლებრივ მხარეზე იქნება ორიენტირებული; სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი ფორმების შესწავლა, რათა გამოიყოს ის ძირითადი მექანიზმები, რომელთა რეცეფცია და ადაპტაცია შესაძლებელი იქნება ქართულ სინამდვილეში. კვლევის მიზანია, კონსტიტუციური შეთანხმების, როგორც პოზიტიურსამართლებრივი წყაროს, შესწავლა, მისი სტატუსის, შინაარსის ძირითადი ასპექტების ანალიზი ნორმატიული წესრიგის ჭრილში, ასევე, კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულების პროცესის, ეტაპებისა და ამ მიზნით განხორციელებული ქმედებების შეფასება, აღსრულებასთან დაკავშირებული პრობლემების დიფერენციაცია, სიღრმისეული კვლევა; იმპლემენტაციის სირთულეების გადაჭრისათვის რეკომენდაციებისა და წინადადებების შემუშავება, რომლებიც როგორც კანონიკურსამართლებრივ, ისე საერო სამართლის გამოცდილებასა და მსოფლიოში აპრობირებულ მოდელებს დაეფუძნება.

კვლევა ძირითადად ეყრდნობა შედარებითსამართლებრივ მეთოდიკას, ანალიტიკურ, ისტორიულ-გენეტიკურ, იდიოგრაფიულ (დესკრიფციულ), ჰერმენევტიკულ და სხვა სამეცნიერო მეთოდებს. მეთოდური კვლევის საფუძველზე მოხდება ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების სფეროში არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის, სამართლებრივი აქტებისა და სასამართლო პრაქტიკის შესწავლა. დამუშავდება ქართული საერთო და საკონსტიტუციო სასამართლოების, ევროსასამართლოს, ევროკომისიის, გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის, აშშ-ის უმაღლესი სასამართლოსა და სეკულარიზმის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი რამდენიმე სახელმწიფოს პრაქტიკა, რაც უკეთესი მოწესრიგებისა და საქართველოში არსებული პრობლემების გადაწყვეტის ადეკვატური საშუალებების იდენტიფიკაციისთვის მნიშვნელოვანი წყარო იქნება.

ნაშრომი ექვსი ნაწილისგან შედგება, რომელთაგან I და VI, შესაბამისად, შესავალი და დასკვნაა, ხოლო ძირითადი კვლევა II-V ნაწილებშია მოქცეული. II ნაწილში ყურადღება გამახვილებულია სახელმწიფოსა და ეკლესიის სუბიექტუნარიანობაზე, მათი თანამშრომლობის სამართლებრივ საფუძვლებზე. მოცემულია ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების სხვადასხვა კლასიფიკაცია და განხილულია მათი ფორმები, მექანიზმები და სტანდარტები შედარებითსამართლებრივ კონტექსტში.

ნაშრომის III ნაწილი ეთმობა ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობების ქართული მოდელის მიმოხილვასა და ანალიზს. ქართული გამოცდილება განხილულია სამართლებრივ კონტექსტში, ქრისტიანობის

გავრცელებიდან თანამედროვე ეპოქის ჩათვლით, შეფასებულია რელიგიის თავისუფლებისა და ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ქართული მოდელის თავისებურებები და ძირითადი მახასიათებლები.

IV ნაწილი ეხება კონსტიტუციურ შეთანხმებას, როგორც სამართლებრივ დოკუმენტს, მის შინაარსობრივ, ტექნიკურ და სამართლებრივ მახასიათებლებს. განხილულია, როგორც უშუალოდ ტექსტი, ისე ტერმინოლოგიური, სამართლებრივი და საკანონმდებლო ტექნიკის მხრივ არსებული პრობლემები. საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება გაანალიზებულია ნორმატიული აქტების იერარქიის, ქართულ სამართლებრივ სივრცეში მისი ადგილის კონტექსტში, შედარებულია ადამიანის ძირითადი უფლებების დოქტრინას, თანასწორობის ძირითად უფლებასა და რელიგიის თავისუფლებას.

V ნაწილში თავმოყრილია კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულებასთან დაკავშირებული საკითხები. შეფასებულია შეთანხმების იმპლემენტაციის პროცესი და ამ მიზნით განხორციელებული ღონისძიებები. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ჯვრისწერის აღიარების, რელიგიური განათლების, საეკლესიო დღესასწაულებზე უქმობისა და რელიგიის საჯარო სივრცეში, განსაკუთრებით კი სასჯელაღსრულებისა და თავდაცვის სფეროებში, ინტეგრაციის საკითხს. გაანალიზებულია საფინანსო-ეკონომიკური ვალდებულებების (კომპენსაცია, ქონების დაბრუნება-გადაცემა, საგადასახადო შეღავათების სისტემა და კულტურული მემკვიდრეობის, საეკლესიო საგანძურის მოვლა-პატრონობა) აღსრულების პროცესი და ამ კუთხით კონსტიტუციური შეთანხმების ჯეროვანი იმპლემენტაციისთვის დამაბრკოლებები გარემოებების აღმოფხვრისა და პრობლემათა გადაწყვეტის შესაძლო გზები.

II. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის ძირითადი სამართლებრივი ფორმები

1. სახელმწიფო და ქრისტიანული ეკლესია

1.1. სახელმწიფო

1.1.1. სახელმწიფო, როგორც სამოქალაქო ინსტიტუტი

სახელმწიფოს წარმოშობა და განვითარება მეტად საინტერესო ისტორიულ პროცესებთანაა დაკავშირებული. სახელმწიფო, როგორც ადამიანთა ორგანიზებული თანაარსებობა, უძველესი წესრიგია.[17] მისი თანამედროვე არსი და მახასიათებლები საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდებოდა და იხვეწებოდა. თანამედროვე სახელმწიფოს იდეა და კონცეფცია სრულად იზიარებს წარსულ გამოცდილებას, მეცნიერთა ნააზრევსა და საერო პრაქტიკას. ამასთან, მისი თანამედროვე გააზრება სრულიად განსხვავდება თუნდაც XIX საუკუნემდე არსებული კონცეფციებისგან, იგი მოიცავს პლატონისა და არასისტოტელეს დეფინიციას, ციცერონის მიზნობრიობას, მაკიაველის, ბოდენის, მონტესკიეს, ლოკის, მედისონისა და ჯეფერსონის მოძღვრებებს, რომლებმაც, საბოლოო ჯამში, სახელმწიფოს თანამედროვე

[17] ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 187.

სახე მისცეს. სახელმწიფოს თანამედროვე ფორმით ჩამოყალიბების ერთი, მნიშვნელოვანი ეტაპი დაგვირგვინდა ბენტამის, ოსტინისა და პოზიტივისტების თეორიით, რომელმაც პოზიტიური სამართლის არსებობა სრულად სახელმწიფოს სუვერენულ ნება-სურვილს დაუკავშირა[18].

სახელმწიფო, როგორც სამოქალაქო ინსტიტუტი, ის უფლებამოსილი წარმონაქმნია, რომელსაც სამოქალაქო ურთიერთობათა ძირითადი ასპექტების მოწესრიგებაზე აქვს ექსკლუზივი. ხალხი მას გადასცემს ძალაუფლებას, რათა მისი სახელით განახორციელოს საქმიანობა.[19] სწორედ ეს აქცევს მას ადამიანთა ყველაზე ორგანიზებულ და სისტემურ, სუვერენიტეტით აღჭურვილ ერთობად[20].

ყველა საზოგადოებას სჭირდება ავტორიტეტული ინსტიტუტი, თუმცა სახელმწიფო, სინამდვილეში, ერთ-ერთი და არა ერთადერთი ასეთი წარმონაქმნია.[21] ეს არის ის მნიშვნელოვანი დებულება, რომელიც მან უნდა გაითვალისწინოს, რათა მმართველობა ტირანიად არ იქცეს. სახელმწიფოს, როგორც სამოქალაქო ერთობას, IV საუკუნიდან ქრისტიანული ეკლესიის სახით მნიშვნელოვანი კონკურენტი გამოუჩნდა, რომელმაც თანდათან საერო საკითხებშიც სერიოზული გავლენა მოიპოვა. ყველა თანხმდება, რომ ამ პერიოდიდან სახელმწიფოში ერთის ნაცვლად უკვე ფაქტობრივად ორი სუვერენი არსებობს – ხელისუფლებისა და ეკლესიის სახით[22].

1.1.2. სახელმწიფოს ქრისტიანული კონცეფცია

ეკლესიასა და სახელმწიფოს მოქმედების განსხვავებული სფერო და მექანიზმები აქვთ, თუმცა, ძნელი სათქმელია, რამდენადაა ეს ყოველივე ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი.[23] 313 წელს იმპერატორმა კონსტანტინემ საიმპერატორო ედიქტით ქრისტიანული და სხვა რელიგიები შეიწყნარა, ნება დართო ემოქმედათ თავისუფლად, რამაც ეკლესიის შემდგომ განვითარებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია.[24] ამ დროიდან იწყება ქრისტიანული დოგმატიკის სისტემური ჩამოყალიბება, მათ შორის, სახელმწიფოსთან დაკავშირებული საკითხების დამუშავება.

ქრისტიანობისთვის სახელმწიფო მისაღები ინსტიტუტია, რადგანაც ეს უკანასკნელი ამქვეყნიური ცხოვრებისა და ადამიანთა შორის მშვიდობის უზრუნველყოფის საშუალებად აღიქმება, ანარქია კი პრინციპულად მი-

---

[18] იხ., ხუბუა გ., სამართლის თეორია, თბილისი, 2004, 206; Corpus Juris, წ.I, სამართალმცოდნეობის საკითხები, დ. გეგენავას რედაქტორობით, თბილისი, 2015, 14-23.

[19] იხ., Loughlin M., Foundations of Public Law, Oxford, 2010, 69-73.

[20] იხ., გეგენავა დ., ქანთარია ბ., ცანავა ლ., თევზაძე თ., მაჭარაძე ზ., ჯავახიშვილი პ., ერქვანია თ., პაპაშვილი თ., საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მე-3 გამოცემა, თბილისი, 2015, 8-12.

[21] Mckinley P.B., Differentiating Church and State (Without Losing the Church), "Georgetown Journal of Law and Public Policy", Vol.7, 2009, 42.

[22] Berg Th.C., Colby K.W., Esbeck C.H., Garnett R.W., Religious Freedom, Church-State Separation, and the Ministerial Exception, "Northwestern University Law Review Colloquy", Vol. 106, 2011, 177.

[23] ხუცურაული ი., ქრისტიანული რელიგიისა და სამართლის ურთიერთდამოკიდებულება სახელმწიფოში, ჟურნ. „სამართალი", №9-10, 2001, 21.

[24] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 29.

უღებელია.[25] აქვე აღსანიშნავია, რომ, მართალია, სახელმწიფო და ხელისუფლება ანარქიასთან ბრძოლის მექანიზმია, თუმცა, საბოლოო ჯამში, იგი მაინც ძალადობის ორგანოა, რომელიც ერთგვარად თავისუფლების სულის ქრისტიანულ გაგებასთან წინააღმდეგობაშიც კი მოდის.[26] სახელმწიფო და ხელისუფლება ღმერთის მიერ დადგენილ მმართველობად მიიჩნევა, ყოველ ქრისტიანს კი ევალება, დაემორჩილოს მას.[27] ზოგადად, ქრისტიანობა „უკვე არსებულ წესრიგსა და კანონებს იღებდა როგორც პოზიტიურ მოცემულობას“[28], უფრო მეტიც, ხელისუფლებისა და სახელმწიფოს არსებობა, რომელიც სოციალურ და პოლიტიკურ უწესრიგობას უპირისპირდება, ქრისტიანული შეხედულებით, ღმერთის მიერაა დადგენილი.[29] ვინაიდან ყველა მმართველი უფლის განგებით გამწესებულად მოიაზრება, ადამიანი ნებისმიერ შემთხვევაში ვალდებულია, დაიცვას სახელმწიფოში არსებული სამართალი. ცუდი ხელისუფლება ღვთაებრივ სასჯელადაა მიჩნეული, კარგი კი – წყალობად. ეკლესია არ შეიძლება რომელიმე პოლიტიკური სისტემის თუ დაჯგუფების მომხრედ აღიქმებოდეს, ის შეძლებისდაგვარად ნეიტრალურ პოზიციას უნდა ინარჩუნებდეს[30].

ქრისტიანულ მოძღვრებაში ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა ამქვეყნიურ და იმქვეყნიურ სამყაროებთან კავშირის სახედ აღიქმებოდა, დაწყებული ქრისტეს ცნობილი პოსტულატიდან, ნეტარი ავგუსტინეს „ღვთაებრივი ქალაქით“ გაგრძელებული.[31] ამგვარი მოსაზრება თავად ქრისტეს მიერ დაწესებული გამიჯვნიდან მოდის, რომლის განმარტებითაც, ღვთაებრივ საკითხებში უზენაესია ეკლესია, როგორც უფლის ნების გამომხატველი, ხოლო საეროში – სახელმწიფო.[32] აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მაცხოვრისეულ პოსტულატს მრავალი ინტერპრეტაცია აქვს, ვინაიდან მასზეა დაფუძნებული ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობათა მთელი ქრისტიანული სისტემა.

სახელმწიფოს ქრისტიანული კონცეფციის პარალელურად, ქრისტიანული სახელმწიფოს შესახებ მოძღვრებაც ჩამოყალიბდა, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში იცვლებოდა, რასაც ხშირად თავად ეკლესიის შიგნით მიმდინარე მოვლენები უწყობდა ხელს.[33] ქრისტიანული სახელმწიფოს იდეა შუა საკუნეებში განსაკუთრებით აქტუალური იყო, ვინაიდან ეკლესია ლამის სახელმწიფო ხელისუფალთა მოქმედებებს წარმართავდა, თუმცა მისი

---

[25] ხუცურაული ი., ქრისტიანული რელიგიისა და სამართლის ურთიერთდამოკიდებულება სახელმწიფოში, ჟურნ. „სამართალი“, №9-10, 2001, 22.

[26] მენი ა., რელიგია, „პიროვნების კულტი“ და სეკულარული სახელმწიფო, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №6(39), 2010, 76.

[27] ეპისტოლე პავლე მოციქულისა რომაელთა მიმართ, 13,1.

[28] მენი ა., რელიგია, „პიროვნების კულტი“ და სეკულარული სახელმწიფო, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №6(39), 2010, 75.

[29] იქვე.

[30] იხ., ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 188.

[31] Eighmy J.L., Institutional Support in a Welfare State: The Crisis in Church-State Relations, “Journal of Church and State”, №4(2), 1962, 167.

[32] „მიუგო იესუ და ჰრქუა მათ: „მიეცით კეისრისაჲ კეისარსა და ღმრთისაჲ ღმერთსა.“, სახერაბაჲ მარკოზისი, 12,17.

[33] იხ., Wood J.E., Church and State in Historical Perspective: A Critical Assessment and Anntated Bibliography, London, 2005, 31.

პოლიტიკური ძალაუფლება ახალი ეპოქის დადგომის შემდეგ მნიშვნელოვნად შესუსტდა, რაც ძირითადად ეროვნული სახელმწიფოების წარმოშობამ განაპირობა[34].

ეროვნულმა სახელმწიფოებმა და სხვა რელიგიებისადმი შემწყნარებლურმა პოლიტიკამ სახელმწიფოს ქრისტიანული კონცეფციის გადასხვაფერება განაპირობა. აქტუალური გახდა ეკლესიისა და სახელმწიფოს იდეური განცალკევების თემა. უილიამსის ფრაზა ეკლესიასა („წალკოტის“) და დანარჩენ სამყაროს („სიველურეს“) შორის გამმიჯნავი კედლის აუცილებლობასთან დაკავშირებით შემდგომში აქტიურად გამოიყენეს და პრაქტიკაშიც დამკვიდრდა.[35] სახელმწიფოს მიერ რელიგიის თავისუფლების პრინციპის აღიარებამ ეკლესიასა და ხელისუფლებას შორის ურთიერთსაწინააღმდეგო პოზიციების არსებობის რისკი გაზარდა, შესაბამისად, თანამედროვე სინამდვილეში სახელმწიფოს სამართალი შეიძლება საეკლესიო სჯულსა და სწავლებას ეწინააღმდეგებოდეს. ასეთ შემთხვევაში არ არსებობს აპრობირებული გამოსავალი, თუმცა ხშირად მიუთითებენ წმინდა წერილის დებულებაზე, რომლის მიხედვითაც, უპირველესად ადამიანები უნდა ემორჩილებოდნენ ღმერთს, შემდგომ კი სხვა ადამიანთა დადგენილ წესებს.[36] ამას კი მნიშვნელოვანი დისონანსი შემოაქვს, თუმცა, როგორც რადბრუხი განმარტავს, ამ დებულების პრაქტიკაში გამოყენება ხშირად ადამიანის სინდისზეა დამოკიდებული, რომელსაც ღმერთი „მხოლოდ იშვიათ შემთხვევებში თუ აღვიძებს“[37].

1.2. ეკლესია

1.2.1. ეკლესია, როგორც ერთობა

თანამედროვე მეცნიერებაში სიტყვა „ეკლესია“ ორი მნიშვნელობით გამოიყენება: ერთის მიხედვით, ეს არის ადგილი, სადაც მიმდინარეობს ქრისტიანული ღვთისმსახურება[38], ხოლო მეორე მნიშვნელობით, იგი ქრისტიანთა ერთობა, ორგანიზაციაა[39].

ეკლესია რელიგიური ორგანიზაციაა, რომელსაც მჭიდრო კავშირი აქვს საზოგადოებასთან და ერის თუ ეთნოსის სარწმუნოებრივი გაერთიანებაა, რომლისთვისაც სახელმწიფოს კულტურასა და ტრადიციებთან ჰარმონიული ურთიერთობაა დამახასიათებელი.[40] მას სახელმწიფოსგან სრულიად გან-

---

[34] ლორია ვ., გელაშვილი ბ., ბენდელიანი მ., ადამიანის უფლებები და რელიგია, თბილისი, 2006, 27.

[35] “Wall of Separation between the Garden of the Church and the Wildness of the World”, იხ., ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 39.

[36] „მიუგო პეტრე და მოციქულთა და ჰრქუეს: მორჩილებაჲ ჯერ-არს ღმრთისაჲ უფროჲს ვიდრე კაცთაჲ.“, საქმე წმიდათა მოციქულთაჲ (აღწერილი ლუკა მახარებელისაჲ), 5.29.

[37] რადბრუხი გ., სამართლის ფილოსოფიის ხუთი წუთი, დ. გეგენავას თარგმანი, სამართლის ჟურნალი „სარჩევი“, №1-2(3-4), 2012, 240.

[38] „შეიწირება მსხვერპლი სადიდებლად ყოვლადწმინდა სამებისა.“ ჩიკვაიძე დ., საეკლესიო სამართალი, თბილისი, 2008, 8.

[39] იქვე, 8; ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 74.

[40] პაპუაშვილი ნ., მსოფლიო რელიგიები საქართველოში, თბილისი, 2002, 16.

სხვავებული ფუნქციები და მიზნები აქვს. ეკლესიის მიზანია ღვთის სიტყვის, უფლის სიყვარულისა და სამართლიანობის ხალხისთვის გაცნობა, ადამიანთა სულის ხსნაზე ზრუნვა, ხოლო სახელმწიფოს არსი საყოველთაო კეთილდღეობის, წესრიგისა და თავისუფლების, კანონის წინაშე თანასწორობის უზრუნველყოფაა.[41] მრწამსის მიხედვით, ეკლესია არის „ერთი, წმინდა, კათოლიკე და სამოციქულო“[42], იგი მთელ დედამიწაზე ერთია და მისი თავი იესო ქრისტეა.[43] ქრისტიანული მსოფლმხედველობით, ეკლესია არის როგორც ერთობა, სისტემა, ისე – ერთადერთი საშუალება, რომლითაც მისი წევრები, ქრისტიანები მიაღწევენ საბოლოო მიზანს – ცხონებას: *extra ecclesiam nulla salus*[44].

საუკუნეების განმავლობაში ქრისტიანული ეკლესია სერიოზულ და მრავალდონიან ორგანიზაციად იქცა, რომელიც სხვადასხვა სამართლებრივი თუ სოციალური ფორმით გავრცელდა მთელ მსოფლიოში. დღესდღეობით რამდენიმე ძირითადი და მრავალი წვრილი ქრისტიანული მიმდინარეობა არსებობს, რომელთაც თავიანთი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი მოწყობა, სტრუქტურა და დოგმატიკა აქვთ.

1.2.2. ეკლესია, როგორც სამართლებრივი ინსტიტუტი

მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში არ არსებობდა ერთიანი ხელისუფლება. სახელმწიფოს გვერდით ყოველთვის მოიაზრებოდა ეკლესია, რომელიც ხელისუფლების რეალურად შემზღუდველი სამოქალაქო ინსტიტუტი იყო.[45] სახელმწიფოსა და ეკლესიის ფუნქციები, მართალია, ერთმანეთისგან განსხვავებულია, თუმცა ისინი ხშირად იკვეთება,[46] რადგანაც არცერთი ეკლესია თუ რელიგიური ინსტიტუტი საზოგადოებისგან მოწყვეტილად არ არსებობს, იგი განთავსებულია სხვადასხვა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულში, შესაბამის კულტურულ გარემოსა და სოციუმში.[47] მართლმადიდებელი ეკლესია თეოლოგიურად არ უკავშირდება რაიმე პოლიტიკურ ინსტიტუტს, კულტურასა და საზოგადოებას, თუმცა, იმავდროულად, იგი ვალდებულია, ყველა შესაძლო ღონეს მიმართოს ხალხის, ნებისმიერი ადამიანის ხსნისა და სიწმინდისათვის[48].

ეკლესიის თეოლოგიური და სამართლებრივი აღქმა ერთმანეთს უახლოვდება, თუმცა მნიშვნელოვნადაც განსხვავდება. თუკი რწმენის კუთხ-

---

[41] National Council of Churches, Separation and Interaction of Church and State, “Journal of Church and State”, №6, 1964, 147.

[42] მრწამსი, მე-10 მუხლი.

[43] იხ., ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 73-74.

[44] „ეკლესიის გარეშე არ არის ცხოვნება“ (წმ. კვიპრიანე), იხ., იქვე, 74.

[45] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 30.

[46] National Council of Churches, Separation and Interaction of Church and State, “Journal of Church and State”, №6, 1964, 147.

[47] Mckinley P.B., Differentiating Church and State (Without Losing the Church), “Georgetown Journal of Law and Public Policy”, Vol.7, 2009, 32.

[48] Romanides J.S., The Orthodox Churches on Church-State Relations and Religion Liberty, “Journal of Church and State”, №6, 1964, 185.

ით, ეკლესია მისი წევრების გაერთიანებაა, რომლის მიზანია სულის ხსნა, სამართლისათვის იგი სრულიად განსხვავებულ ინსტიტუტად აღიქმება. სამართლებრივად ეკლესია შეიძლება განისაზღვროს, როგორც რელიგიური ორგანიზაცია, რომელიც დაკავშირებულია საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილთან და როგორც წესი, სახელმწიფოსთანაც მჭიდრო კავშირშია,[49] აქვს შესაბამისი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა და მოქმედებს სახელმწიფოში არსებული მართლწესრიგის შესაბამისად. ეკლესიის სტატუსი არანაირ მნიშვნელობას ატარებს სულიერების კუთხით, მართლმადიდებლობისთვის მთავარია საღმრთო წესების აღსრულება, ვინაიდან ღვთის წინაშე ყველა თანაბარია.[50] პრაქტიკული საქმიანობის თვალსაზრისით კი, მისთვის მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს მხრიდან აღიარება, რადგან, მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო და ეკლესია დიდად განსხვავდებიან, ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირიც აქვთ,[51] ამასთან, აღიარების გარეშე ნებისმიერი ყოფითი საქმიანობის განხორციელება წარმოუდგენელია.

მართლმადიდებელი ეკლესია, რომაულისგან განსხვავებით, ისტორიულად ბიუროკრატიული გაერთიანება არ იყო და ყოველთვის უფრო სულიერ საკითხებზე ჰქონდა ორიენტაცია.[52] თუმცა თანამედროვე სამყაროს სამართლებრივი განვითარება ბუნებრივად მოითხოვს ეკლესიათა და სხვა რელიგიურ გაერთიანებათა სამართლებრივ დონეზე უზრუნველყოფას, რათა მათ საზოგადოებაში ნორმალური არსებობა, სამართალურთიერთობებში მონაწილეობა შეძლონ. ეკლესიის სამართლებრივ სტატუსთან დაკავშირებით სახელმწიფოებს ერთმანეთისგან განსხვავებული პრაქტიკა აქვთ. თითქმის შეუძლებელია ისეთი საერთო, ზოგადი ფორმის მოძიება, რომელსაც ყველა სამართლებრივი სისტემა მიიღებს და აღიარებს, ვინაიდან ყოველივე ეს კონკრეტული ქვეყნის ისტორიაზე, კულტურაზე, საზოგადოებასა და სამართლებრივ სისტემაზეა დამოკიდებული.

ევროკავშირი სახელმწიფოებს უფლებას აძლევს, თავად გადაწყვიტონ, თუ რა სამართლებრივი სტატუსი ექნებათ რელიგიურ ორგანიზაციებს, იგი აღიარებს შესაბამისი წესით დაფუძნებულ და მოქმედ რელიგიურ გაერთიანებებს.[53] რა თქმა უნდა, ეს ყოველივე კანონის წინაშე თანასწორობისა და სამართლიანობის პრინციპებს უნდა ეფუძნებოდეს. რელიგიური გაერ-

---

[49] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 24.

[50] Romanides J.S., The Orthodox Churches on Church-State Relations and Religion Liberty, "Journal of Church and State", №6, 1964, 186.

[51] Encyclical Letter "Deus Caritas Est" of the Supreme Pontiff Benedict XVI to the Bishops, Priests and Deacons, Men and Women Religious and All the Lay Faithful on Christian Love, 25 December 2005, Para.28.

[52] Mungiu-Pippidi A., The Ruler and the Patriarch: The Romanian Eastern Orthodox Church in Transition, "East European Constitutional Review", №7, 1998, 87.

[53] ერქვანია თ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა", №6, 2013, 29; იხ. ციტირება: Treaty of the Functioning of the European Union (TFEU), art. 17.

თიანებების რეგისტრაციისას სახელმწიფოს სრული ობიექტურობა და კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპის დაცვა მოეთხოვება.[54]

ეკლესია შეიძლება იყოს როგორც რეგისტრირებული, ისე არარეგისტრირებული ორგანიზაციული ერთობა. [55] საქართველოში არ არსებობს რელიგიურ გაერთიანებათა მიმართ მოქმედი ერთიანი სამართლებრივი სტანდარტი: სახელმწიფო კონკრეტულ რელიგიურ ჯგუფს უფლებას აძლევს, თავად აირჩიოს, დარეგისტრირდება თუ არა საერთოდ. რა თქმა უნდა, რეგისტრაციის თავისებურებები, ასევე, არარეგისტრირებულ ეკლესიათა სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრა სახელმწიფოს კანონმდებლობაზეა დამოკიდებული.

1.2.2.1. ეკლესია – იურიდიული პირი

რეგისტრირებული რელიგიური გაერთიანებები ძირითადად კერძო ან საჯარო სამართლის იურიდიული პირების სახით არსებობენ. [56] ევროპულ სახელმწიფოთა იმ ნაწილში, სადაც რელიგიურ ორგანიზაციებთან მიმართებით მკაცრად ჩამოყალიბებული საკანონმდებლო მოწესრიგება არ არსებობს, მსგავსი ორგანიზაციების რეგისტრაციისა და აღიარების პროცესში მნიშვნელოვან როლს სასამართლო ასრულებს[57].

საფრანგეთში რელიგიურ ჯგუფად რომელიმე გაერთიანების აღიარება სახელმწიფო საბჭოს პრეროგატივაა, რომელიც საკმაოდ მკაცრად უდგება საკითხს და მხოლოდ ტრადიციულ რელიგიათა წარმომადგენლების მიმართ ავრცელებს 1905 წლის კანონს. [58] ფინეთში „რელიგიის თავისუფლების აქტთან ერთად“, ევანგელურ-ლუთერანული და მართლმადიდებელი ეკლესიების სამართლებრივ სტატუსს სპეციალური კანონები აწესრიგებს. [59] როგორც წესი, რელიგიური გაერთიანებებისა და ეკლესიებისათვის ცალკე რეესტრი არ არსებობს და ისინი სხვა იურიდიული პირების მსგავსად რეგისტრირდებიან. მაგ., ესპანეთში რელიგიური გაერთიანებები და ეკლესიები იურიდიული პირის სტატუსის მისაღებად რეგისტრირდებიან საჯარო რეესტრში, რისთვისაც მათ უნდა წარადგინონ 1980 წლის „რელიგიის

---

[54] იხ., *Jehovah's Witnesses and Others v. Austria*, [ECtHR], App. no. 40825/98, 31 July 2008.

[55] მაგ., იტალიაში რელიგიურ გაერთიანებებს შეუძლიათ დარეგისტრირდნენ ასოციაციების სახით ან იარსებონ არარეგისტრირებული ასოციაციების სტატუსით, სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისად. იხ., ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 249.

[56] ერქვანია თ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №6, 2013, 26.

[57] ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 30.

[58] ბასდევან-გოდემე ბ., სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 190.

[59] Slotte P., Freedom of Religion, Freedom of Conscience and Education: A Nordic Example, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by C. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari and D. Thayer, Ashgate Publishing, 2013, 335; The Church Act (Kirkkojärjestys 1055/1993), Act on the Orthodox Church (Laki Ortodoksisestakirkosta 985/2006).

თავისუფლების აქტით“ განსაზღვრული დოკუმენტაცია.[60] განსხვავებული მდგომარეობაა უკრაინაში, სადაც რელიგიური ცენტრები, მონასტრები, თეოლოგიური სკოლები და მსგავსი ხასიათის ორგანიზაციები უნდა დარეგისტრირდნენ რელიგიურ საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტში,[61] თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაცია უკრაინაში საკმაოდ მარტივია, რეგისტრაციისთვის საკმარისია გაერთიანებას 10 წევრი მაინც ჰყავდეს და რელიგიური მიზნები ჰქონდეს.[62] მსგავს მოწესრიგებას ადგენს შვედეთიც: რელიგიური ორგანიზაციის რეგისტრაციისთვის აუცილებელი პირობა ამ გაერთიანების რელიგიური მიზნები და მისი წევრთა რაოდენობაა[63].

სახელმწიფოების მიხედვით, რეგისტრაციისას მნიშვნელოვანია ეკლესიათა კლასიფიკაცია. იტალიაში მოქმედებს სამსაფეხურიანი სისტემა, რომელიც რელიგიურ გაერთიანებებს განასხვავებს: პირველი, რა თქმა უნდა, რომაულ-კათოლიკური ეკლესიაა, რომელსაც სრულიად განსხვავებული სტატუსი აქვს; მეორე, ის კონფესიები, რომლებიც იტალიაში ტრადიციულად არსებობდნენ და მათი შეხედულებები იტალიის კანონმდებლობას სრულიად შეესაბამება; მესამე ჯგუფს მცირერიცხოვანი და არც ისე პოპულარული გაერთიანებები განეკუთვნებიან.[64] 1874 წლის „ეკლესიების აღიარების შესახებ“ და 1998 წლის „რელიგიური კონფესიური ერთობების შესახებ“ კანონების თანახმად, ავსტრიაში რელიგიური ორგანიზაციების სამი სახე არსებობს: ოფიციალურად აღიარებული რელიგიური საზოგადოება, რელიგიურ-კონფესიური ერთობა და ასოციაცია.[65] რელიგიურ გაერთიანებად რეგისტრაციისათვის ნორვეგია განმცხადებელს რამდენიმე მოთხოვნას უყენებს: გაერთიანების სახელი და მისამართი, მრწამსი და დოქტრინა, ორგანიზაციული მოწყობა, საქმიანობა და წევრობა, მმართველობის ორგანოები, სულიერი და ადმინისტრაციული ხელმძღვანელების სახელწოდება და

---

[60] იბანი ი.ს., სახელმწიფო და ეკლესია ესპანეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 162.

[61] Yalensky V., Religion, Church, and State in the Post-Communist Era: The Case of Ukraine (with Special References to Orthodoxy and Human Rights), “Brigham Young University Law Review”, №2, 2002, 482.

[62] იქვე.

[63] ფრიდნერი ლ., სახელმწიფო და ეკლესია შვედეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 627.

[64] ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 247.

[65] Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, “Law and Justice”, №162, 2009, 12; 1960-იანი წლებიდან ავსტრიამ „ტრადიციულ“ რელიგიებთან მიმართებით მიზანმიმართული პოლიტიკა გაატარა, რის შედეგადაც პროტესტანტული და მართლმადიდებლური ეკლესიები ოფიციალურად იქნა აღიარებული. იხ., პოზტი რ., სახელმწიფო და ეკლესია ავსტრიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 456.

პასუხისმგებლობის სფერო, რელიგიური გაერთიანების წესები წევრობის, ხმის მიცემის, მომსახურების, წესდებაში ცვლილებების შეტანის შესახებ[66].

რეგისტრაცია და იურიდიული პირის სტატუსით არსებობა, რა თქმა უნდა, სავალდებულო არაა, თუმცა სახელმწიფოს მხრიდან ოფიციალური აღიარება ძალიან დადებითი ფაქტორია. იგი მატერიალური თვალსაზრისითაც მომგებიანია. შვედეთში რეგისტრირებულ გაერთიანებებს მნიშვნელოვანი სახელმწიფო შეღავათები აქვთ.[67] დანიაში რელიგიური ჯგუფის რელიგიურ საზოგადოებად აღიარების შემთხვევაში, იგი გადასახადებისგან თავისუფლდება. [68] რეგისტრაციის შემდეგ საგადასახადო შეღავათები მოქმედებს უკრაინაშიც[69].

სხვა ქრისტიანული ეკლესიებისგან განსხვავდება წმინდა საყდრის სამართლებრივი სტატუსი და მდგომარეობა, ვინაიდან ვატიკანი დამოუკიდებელი სახელმწიფოა, იგი ხშირ შემთხვევაში კონკრეტულ სახელმწიფოში რელიგიური გაერთიანების სტატუსის მიღებას არ თანხმდება. მის წიაღში მოქმედებს ეკლესიის ერთიანობის იდეა, მათ შორის სამართლებრივი კუთხითაც. შესაბამისად, ხშირად პრობლემები წარმოიშობა, თუკი სახელმწიფო უარს აცხადებს წმინდა საყდართან თანაბარმნიშვნელოვანი სტატუსით ურთიერთობაზე (როცა ვატიკანს, როგორც სახელმწიფოს და რომის ეკლესიას, როგორც რელიგიურ გაერთიანებას, განასხვავებენ). მაგ., რომის ეკლესია ესპანეთში განსაკუთრებული სტატუსით სარგებლობს და მას მოქმედებისთვის იურიდიული პირის ფორმით რეგისტრაცია არ სჭირდება, ვინაიდან წმინდა საყდარი საერთაშორისო სამართლის სუბიექტია და ხელისუფლებასთან ურთიერთობაში ისედაც შეუძლია გამოსვლა[70].

1.2.2.1.1. კერძო სამართლის იურიდიული პირი

რელიგიური გაერთიანებებისა და ეკლესიების კერძო სამართლის იურიდიულ პირად რეგისტრაცია ყველაზე გავრცელებული ფორმაა. უმეტეს შემთხვევაში ეკლესიები არამომგებიანი იურიდიული პირის ფორმას ირჩევენ, თუმცა ეს არ გამორიცხავს მათ მოგებაზე ორიენტირებულ იურიდიულ პირებად ჩამოყალიბების შესაძლებლობას. მართალია, როგორც წესი, რელიგიურ გაერთიანებას სრული თავისუფლება აქვს ორგანიზაციულ-

---

[66] Årsheim H., Legal Secularism? – Differing Notions of Religion in International and Norwegian Law, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 134.

[67] ფრიდნერი ლ., სახელმწიფო და ეკლესია შვედეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 622.

[68] დუბეკი ი., სახელმწიფო და ეკლესია დანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 71.

[69] Yalensky V., Religion, Church, and State in the Post-Communist Era: The Case of Ukraine (with Special References to Orthodoxy and Human Rights), "Brigham Young University Law Review", №2, 2002, 482.

[70] იბანი ი.ს., სახელმწიფო და ეკლესია ესპანეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 169.

სამართლებრივი ფორმის არჩევისას, თუმცა სახელმწიფოთა ნაწილში საკანონმდებლო დონეზეა განსაზღვრული რეგისტრაციის სტანდარტები და წინაპირობები, რომლებიც მოიცავს, მათ შორის, შესაბამისი სამართლებრივი ფორმისადმი გაერთიანების მიკუთვნების საფუძვლებს. ეს მთლიანად სახელმწიფოს პოლიტიკურ-სამართლებრივ გემოვნებაზეა დამოკიდებული და იმის მიხედვით სახესხვაობს, თუ ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობათა რომელ მოდელს მიეკუთვნება კონკრეტული სახელმწიფოს მართლწესრიგი.

ზოგიერთი სახელმწიფო სპეციალური კანონმდებლობით განსაზღვრავს რელიგიურ გაერთიანებათა კლასიფიკაციას. დანიაში სამი ტიპის რელიგიური ერთეული მოქმედებს: აღიარებული საზოგადოება, ქორწინების ჩატარების უფლების მქონე საზოგადოება და არაღიარებული რელიგიური საზოგადოება.[71] ავსტრიაში შესაძლებელია რელიგიური მიმდინარეობების რეგისტრაცია რელიგიურ ერთობებად ან რელიგიურ ასოციაციებად.[72] რა თქმა უნდა, ყველა მათგანი კერძო სამართლის იურიდიული პირია, თუმცა მათ მიმართ განსხვავებული სამართლებრივი მოწესრიგება და შეღავათები (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) მოქმედებს.

აშშ-ში რელიგიური გაერთიანებების სამი სახე გამოიყოფა: კონგრეგაცია, ეკლესია და კორპორაცია.[73] აქ რელიგიური გაერთიანებები წმინდა კერძოსამართლებრივ ორგანიზაციებად, კორპორაციულ წარმონაქმნებად მოიაზრებიან.[74] 1837 წელს საქმეზე, *მილერი ბაპტისტური ეკლესიის წინააღმდეგ*, სასამართლომ დაადგინა რელიგიური ორგანიზაციების კლასიფიკაცია, რომლის მიხედვითაც, კონგრეგაცია არის რელიგიური თემი, მორწმუნეთა გაერთიანება, ეკლესია – კანონიკურ საფუძველზე არსებული ერთობა, რომელიც ეკლესიის წევრობაზეა დაფუძნებული, ხოლო რაც შეეხება კორპორაციას, იგი სამოქალაქო კანონმდებლობის საფუძველზე მოქმედი იურიდიული პირია, რომელიც, მართალია, არ არის ეკლესია, მაგრამ შეიძლება მის ინტერესებს წარმოადგენდეს[75].

ინგლისურ სამართალში არ არსებობს სსიპ-ის ცნება, შესაბამისად, იგი რელიგიურ ორგანიზაციათა რაიმე განსაკუთრებული სტატუსით აღჭურვას არ ითვალისწინებს.[76] გაერთიანებულ სამეფოში, სახელმწიფო ეკლესიების გარდა, ნებისმიერი სხვა ეკლესია თანაბარმნიშვნელოვანია.[77] ეკლესიების

---

[71] დუბეკი ი., სახელმწიფო და ეკლესია დანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 70.

[72] პოზტი რ., სახელმწიფო და ეკლესია ავსტრიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 457-460.

[73] McGrath J.J., Canon Law and American Church Law: A Comparative Study, "The Jurist", №18, 1958, 260.

[74] Zollman C., Nature of America Religious Corporations, Michigan Law Review, Vol.14, 1915, 38.

[75] McGrath J.J., Canon Law and American Church Law: A Comparative Study, "The Jurist", №18, 1958, 261, იხ. ციტირება: *Miller v. Baptist Church*, 16 N.J.L. 251 (1837).

[76] მაკლინი დ., სახელმწიფო და ეკლესია გაერთიანებულ სამეფოში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 646-647.

[77] Nicholson J., The Law of Church and State Relations in the United Kingdom, "Sri Lanka Journal of International Law", №12, 2000, 182.

სამართლებრივი სტატუსი მოხალისეობრივი გაერთიანებების სტატუსს უთანაბრდება და ისინი საკმაო თავისუფლებით სარგებლობენ, განსხვავებით ინგლისის ეკლესიისგან, რომელსაც, სახელმწიფო ეკლესიის სტატუსის გამო გაცილებით მეტი შეზღუდვა აქვს დაწესებული.[78] რელიგიური გაერთიანებები კერძო სამართლის იურიდიულ პირებად რეგისტრირდებიან კვიპროსში, ხოლო, თუკი მათ ფინანსურ ოპერაციებში მონაწილეობის მიღება სურთ, მაშინ დამატებით სახელმწიფო რეგისტრაციას საჭიროებენ.[79] საფრანგეთში, 1905 წლის კანონის თანახმად, რელიგიურ გაერთიანებებს შეუძლიათ საკულტო ასოციაციებად არსებობა[80].

საქართველოში, სახელმწიფოსთან ისტორიულ კავშირში მყოფი რელიგიური მიმდინარეობებისა და ევროსაბჭოს ქვეყნების კანომდებლობით აღიარებული რელიგიების გარდა,[81] სხვა რელიგიურ გაერთიანებებსა და ეკლესიებს უფლება აქვთ, აირჩიონ კერძო სამართლის იურიდიული პირის სასურველი სახე (სამეწარმეო (კორპორაციული) ან არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი). ლოგიკურია, რომ აბსოლუტური უმრავლესობა ა(ა)იპ-ის ფორმას არჩევს, რადგანაც ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანი საგადასახადო შეღავათებით ისარგებლებენ. მათზე ვრცელდება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისი ნორმები.[82] ამგვარი შესაძლებლობა XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან არსებობს, თუმცა რამდენიმე „ტრადიციულმა“ ეკლესიამ უარი თქვა მსგასი ფორმით რეგისტრაციაზე და მოითხოვა განსაკუთრებული სტატუსი, რაც, საბოლოო ჯამში, მიღწეულ იქნა კიდეც 2011 წელს საკანონმდებლო ცვლილებების გზით[83].

1.2.2.1.2. საჯარო სამართლის იურიდიული პირი

სსიპ-ის ფენომენი კონტინენტურევროპულია და იშვიათადაა ანგლოამერიკული სამართლის ოჯახის სისტემის ქვეყნებში. სსიპ სახელისუფლებო იერარქიის ნაწილია და საჯარო მმართველობითი უფლებამოსილების განხორციელების მიზნით იქმნება. თუმცა ისეთ სახ-

---

[78] მაკლინი დ., სახელმწიფო და ეკლესია გაერთიანებულ სამეფოში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 647.

[79] ემილიანიდესი ა., სახელმწიფო და ეკლესია კვიპროსში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 280.

[80] რეგისტრაციის მსგავსი ფორმა პროტესტანტებმა და ებრაულმა თემმა კარგა ხანია გამოიყენეს და მნიშნელოვანი საგადასახადო შეღავათებითაც ისარგებლეს. რომის ეკლესია კი წლების განმავლობაში არ თანხმდებოდა საკულტო ასოციაციად რეგისტრაციას, ამიტომაც სახელმწიფოს მოუწია ერთგვარ კომპრომისზე წასვლა და ეკლესიის ეპარქიებსა და სამრევლოებს შესთავაზა განსხვავებული სამართლებრივი ფორმა. 1924 წელს პიუს XI საგანგებო ნებართვის საფუძველზე ფრანგმა ეპისკოპოსებმა შექმნეს საეპარქიო ასოციაციები, რომლებიც თავისი არსით საკულტო ასოციაციებია. იხ., ბასდევან-გოდემე ბ., სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 186-187.

[81] საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1509^1-ე მუხლის მე-4 ნაწილი.

[82] იქვე, მე-6 ნაწილი.

[83] იხ., საქართველოს 2011 წლის 5 ივლისის კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში ცვლილებების შეტანის შესახებ“.

ელმწიფოებში, სადაც ეკლესიას სახელმწიფოს სტატუსი აქვს ან ეკლესია და სახელმწიფო აქტიურად თანამშრომლობენ, იგი გამოიყენება ე.წ. პრივილეგირებული ან დომინანტი, სახელმწიფო ეკლესიის სამართლებრივი ფორმის განსასაზღვრად. სსიპ-ის სახით რეგისტრირებული რელიგიური გაერთიანებები განსხვავდებიან ამავე სტატუსით არსებული სხვა იურიდიული პირებისგან, ვინაიდან ისინი საჯარო უფლებამოსილებას არ ახორციელებენ და სახელისუფლებო იერარქიაში არ შედიან.[84] მაგ., საბერძნეთის ეკლესია სსიპ-ია და სრული სამართლებრივი სუბიექტუნარიანობით სარგებლობს, [85] მსგავსი სტატუსი აქვთ პროტესტანტულ და რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიებსაც და მნიშნელოვანი შეღავათებითაც სარგებლობენ[86].

გერმანიაში რელიგიურ გაერთიანებებს, რომელთაც საკმარისი რაოდენობის წევრები ჰყავთ და მათი მიზანი გრძელვადიანი საქმიანობაა, შეუძლიათ სსიპ-ის სტატუსი მიიღონ[87], თუმცა ეს სახელისუფლებო სტრუქტურაში ინტეგრაციას არ გულისხმობს.[88] დანარჩენი რელიგიური გაერთიანებები კერძო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსს იღებენ და რეგისტრირებულ ასოციაციებად არსებობენ.[89]

მსგავს პრაქტიკას მისდევს საქართველოც. კონსტიტუციური შეთანხმებისა და საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია სსიპ-ია, თუმცა განსაკუთრებული სტატუსით სარგებლობს. [90] იგი „საქართველოში მოქმედი სხვა რელიგიური ორგანიზაციებისგან განსხვავებით, საქართველოს საზღვრებს გარეთ არსებული ეკლესიის ნაწილი კი არ არის, არამედ ორგანიზაციულად დასრულებული სახით სწორედ საქართველოშია წარმოდგენილი“ [91] . თავდაპირველად სწორედ ეს იყო მისთვის სსიპ-ის სტატუსის მინიჭების განმსაზღვრელი მოტივი. თუმცა 2011 წელს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში განხორციელებული ცვლილებებით, ამ სტატუსის მიღების უფლება საქართველოსთან ისტორიულ კავშირში მყოფ რელიგიურ მიმდინარეობებსა და ევ-

---

[84] ერქვანია თ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №6, 2013, 26.

[85] პაპასტატისი კ., სახელმწიფო და ეკლესია საბერძნეთში წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 135.

[86] იქვე.

[87] McConnell M.W., Garvey J.H., Berg Th.C., Religion and the Constitution, New York, 2011, 94. მაგ., გერმანიაში საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსს ატარებენ რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის ეპარქიები და პროტესტანული რეგიონული ეკლესიები. იხ., Listl J., Church-State Relations in Germany, “The Jurist”, №56, 1997, 905.

[88] რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია გერმანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 94.

[89] იქვე.

[90] ხეცურიანი ჯ., ქართული ეკლესიის კონსტიტუციური საფუძვლები, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002, 13.

[91] იხ., ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 13.

როსაბჭოს ქვეყნების კანომდებლობით აღიარებულ რელიგიებსაც მიეცათ.[92] მართალია, კანონმდებლობის ჩანაწერი საკმაოდ ბუნდოვანი და ზოგადაბსტრაქტულია, თუმცა საჯარო რეესტრის ეროვნულ სააგენტოს, ამ შემთხვევაში უფლებამოსილ ორგანოს, შეუძლია ნორმის შესაბამისი ინტერპრეტაცია და განმცხადებლისათვის სსიპ-ის სტატუსის მინიჭება[93]. ამ სტატუსის მატარებელ რელიგიურ გაერთიანებებზე არ ვრცელდება საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შესახებ კანონმდებლობა[94] და მათი საქმიანობა კვლავაც კერძო სამართლის ფარგლებში რჩება[95].

1.2.2.2. არარეგისტრირებული ერთობა

ეკლესიის არარეგისტრირებულ ერთობად, კავშირად არსებობისათვის რამდენიმე მიზეზი არსებობს. ამის მთავარი განმაპირობებელი ფაქტორი შეიძლება შესაბამისი საკანონმდებლო მოწესრიგება იყოს, რომელიც გარკვეულ სტანდარტებს აწესებს და კონკრეტული ჯგუფი მათ ვერ აკმაყოფილებს. თუმცა არ უნდა გამოირიცხოს პრინციპული პოზიციის შესაძლებლობაც, როდესაც ესა თუ ის რელიგიური ჯგუფი კანონმდებლობით შეთავაზებულ სტატუსს არ თანხმდება, რაც არცთუ ისე იშვიათი მოვლენა იყო უახლესი ისტორიის მთელი პერიოდის მანძილზე[96].

უნდა აღინიშნოს, რომ, მართალია, რეგისტრაცია ეკლესიის სრული დისკრეციაა, თუმცა არარეგისტრირებული საქმიანობა პრაქტიკული თვალსაზრისით გამართლებული არაა, რადგანაც ასეთ შემთხვევაში ეკლესია შეიძლება მნიშვნელოვნად დაზარალდეს, ვერ ისარგებლოს სხვადასხვა შეღავათით[97], სტატუსის არარსებობის გამო ვერ ითანამშრომლოს სახელმწიფოსთან და სხვ.

---

[92] საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 1509[1]-ე მუხლის მე-4 ნაწილი.

[93] იქვე, მე-3 და მე-4 ნაწილები.

[94] იქვე, მე-5 ნაწილი.

[95] იქვე, მე-6 ნაწილი.

[96] მაგ., მსგავსი ვითარება იყო მეოცე საუკუნის ოციანი წლების შუამდე საფრანგეთში რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის შემთხვევაში, ასევე, საქართველოში და ა.შ. იხ., ბასდევანგოდემე ბ., სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 186-187.

[97] იხ., ფრიდნერი ლ., სახელმწიფო და ეკლესია შვედეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 622; დუბეკი ი., სახელმწიფო და ეკლესია დანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 71; Yalensky V., Religion, Church, and State in the Post-Communist Era: The Case of Ukraine (with Special References to Orthodoxy and Human Rights), "Brigham Young University Law Review", №2, 2002, 482.

2. ეკლესია-სახელმწიფოს სამართლებრივი ურთიერთობების ისტორიული განვითარება

2.1. ეკლესიის წარმოშობა და დიდ სქიზმამდელი ურთიერთობები სახელმწიფოსთან

2.1.1. ქრისტიანობის ლეგიტიმაცია და ეკლესიის სახელმწიფოსადმი დაქვემდებარება

2.1.1.1. ქრისტიანების დევნიდან ქრისტიანობის შემწყნარებლობამდე

ჰანთინგთონის შეფასებით, ქრისტიანობა დასავლური ცივილიზაციის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მახასიათებელ ნიშნად იქცა.[98] თუმცა ამ სტატუსის მიღწევამდე ეკლესიამ დიდი გზა განვლო, რომელიც დასაწყისში განსაკუთრებით რთული და წინააღმდეგობრივი იყო. რომის იმპერია, რომელიც, როგორც წესი, რჯულშემწყნარებლობით გამოირჩეოდა, ქრისტიანობის წინააღმდეგ მკაცრი აღმოჩნდა, ამის მთავარი მიზეზი კი თავად ქრისტიანობის მიერ ნებისმიერი მბრძანებლის, მათ შორის, იმპერატორის, ღვთაებრივი კულტის უარყოფა, მორჩილებაზე უარის თქმა იყო.[99] ქრისტიანობა ევროპულ ცნობიერებაში დამონებისა და დამორჩილების რელიგიად არ შესულა, პირიქით, მისი გავრცელება ყოველივე ამის საწინააღმდეგოდ იყო აღქმული. იგი, ერთგვარად, დაკარგული ჭეშმარიტი თავისუფლების განახლება იყო.[100] ამის გათვალისწინებით იმპერია მას არა რიგით რელიგიად, არამედ ფაქტობრივ წინააღმდეგობრივ მოძრაობად განიხილავდა, რომელიც 8 საუკუნის მანძილზე დამკვიდრებულ რომაულ პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ სისტემას ძირს უთხრიდა.

პერიოდულად, იმპერატორების ხასიათისა და შეხედულებების გათვალისწინებით, ქრისტიანობასთან დამოკიდებულებაც იცვლებოდა, თუმცა ცვლილებები სწორხაზოვანი და გრძელვადიანი პოლიტიკით არ იყო განპირობებული.[101] IV საუკუნიდან მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა. 311 წელს რომის იმპერიის აღმოსავლეთ ნაწილის იმპერატორმა გალესიუსმა გააუქმა ქრისტიანობის ამკრძალავი ყველა აქტი, ფაქტობრივად, იმპერატორმა ჩათრევას ჩაყოლა ამჯობინა, რადგან ქრისტიანობის დევნის მიუხედავად, იგი მთელი იმპერიის მასშტაბით სწრაფად ვრცელდებოდა და ამიტომაც სახელმწიფო იძულებული გახდა, ამ ტენდენციისთვის ფეხი აეწყო.[102] IV

---

[98] Huntington S.H., The Clash of Civilizations and the Remaking World Order, New York, 1996, 70.

[99] მენი ა., რელიგია, „პიროვნების კულტი“ და სეკულარული სახელმწიფო, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №6(39), 2010, 74-75.

[100] იხ., დეკანოზი ალექსანდრე (შმენანი), ავტორიტეტი და თავისუფლება ეკლესიაში, ნ. დობორჯგინიძის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(22), 2008, 87.

[101] მაგ., 202 წელს იმპერატორმა სეპტიმუს სევერუსმა ქრისტიანობაზე იძულებით მიქცევის ამკრძალავი აქტი გამოსცა, იხ., ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 46-47; მსგავსი გამონათებების მიუხედავად, ნერონის, დიოკლეტიანეს, გალერიუსის, ლიცინიუსისა და იულიანეს პერიოდის რომში ქრისტიანობისთვის იდევნებოდნენ არა მხოლოდ უბრალო ხალხი, არამედ დიდგვაროვნებიც, მათ შორის, იმპერატორთა ოჯახის წევრები და საიმპერატორო კარზე დაწინაურებული პირები. McGuckin J.A., The Issue of Human Rights in Byzantium and the Orthodox Christian Tradition, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J.Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010, 174.

[102] ჯავახიშვილი მ., პაპობის ისტორია შუა საუკუნეებში, თბილისი, 2015, 13.

საუკუნის პირველ ნახევარში, იმპერატორ კონსტანტინეს მმართველობის ხანაში ქრისტიანები უკვე იმპერიის მთელი მოსახლეობის დაახლოებით 10-12%-ს შეადგენდნენ.[103] ქრისტიანობის დევნის შეწყვეტიდან 2 წელში, 313 წელს დასავლეთ-აღმოსავლეთ რომის იმპერატორებმა – კონსტანტინემ და ლიცინიუსმა მილანის ედიქტი გამოსცეს, რომლითაც ქრისტიანობას სახელმწიფოში თავისუფლად არსებობისა და განვითარების უფლება მიეცა. ლიცინიუსი ქრისტიანებისადმი კეთილგანწყობილი არ ყოფილა, მან ედიქტს ხელი სამართლიანობის ელემენტარული გრძნობის გამო მოაწერა ხელი[104].

სიცოცხლეშივე კონსტანტინე მოციქულის მსგავსი აღიარებით სარგებლობდა, იგი ახალი რელიგიით ცდილობდა რომის იმპერიის გაერთიანებას.[105] ეკლესიის მიმართ მისი პოლიტიკის შედეგად ნიკეაში I მსოფლიო კრება შედგა და როგორც ევსებიუსი აღწერს, იმპერატორი კრებას თავად თავმჯდომარეობდა, როგორც „ღმერთის ზეციური მაცნე“.[106] ქრისტიანობაზე აქცენტის გაკეთების მიუხედავად, კონსტანტინე შემწყნარებლურად ექცეოდა წარმართებსაც.[107] იგი თითქმის მთელი სიცოცხლე ოფიციალურად ინარჩუნებდა წარმართობას, როგორც სახელმწიფოს მოსახლეობის უმრავლესობის აღიარებულ და ისტორიულ რელიგიას და მხოლოდ 337 წელს, სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე მოინათლა.[108] იმპერატორ კონსტანტინეს ეპოქაში მართლმადიდებელი ეკლესია განვითარების ახალ საფეხურზე გადავიდა და მართალია, მას დევნის თვალსაზრისით არათუ პრობლემები არ შექმნია, არამედ მაქსიმალურად ხელს უწყობდნენ, ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობაში ბალანსის საკითხი მუდმივად აქტუალური იყო.[109] ქრისტიანობის შემდგომი გაძლიერება და გავრცელება უშუალოდ სახელმწიფოს ნება-სურვილით განხორციელდა, რამაც, თავის მხრივ, ქრისტიანებში იმპერიული ძალაუფლების ლეგიტიმაცია განაპირობა[110].

2.1.1.2. ეკლესია იმპერატორ კონსტანტინეს შემდეგ

ქრისტიანული რომის სახელმწიფო კონცეფციის საფუძველი ანტიკურ თეოკრატიულ აბსოლუტიზმს დაეუფუძნა, სადაც იმპერატორი კვლავინდებურად ღმერთსა და ხალხს შორის შუამავალი იყო.[111] რომის იმპერია და ქრისტიანული ეკლესიაც ერთიანობის იდეით იყო განპირობებული: ერთი

---

[103] იქვე.

[104] Смирнов Е.И., История Христианской Церкви, 2-ое Издание, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007, 207.

[105] Hart D.B., The Story of Christianity, A History of 2,000 Years of the Christian Faith, London, 2013, 64-65.

[106] Ware T., The Orthodox Church, 2nd Ed., London, 1997, 19.

[107] Смирнов Е.И., История Христианской Церкви, 2-ое Издание, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007, 208.

[108] Hart D.B., The Story of Christianity, A History of 2,000 Years of the Christian Faith, London, 2013, 65.

[109] McGuckin J.A., The Issue of Human Rights in Byzantium and the Orthodox Christian Tradition, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J.Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010, 174.

[110] Smith S.D., Freedom of Religion or Freedom of the Church? in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accomodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012, 253.

[111] Яковлев А.И., Лекции по Истории Христианской Церкви, Москва, 2011, 60.

ღმერთი, ერთი იმპერია, ერთი ეკლესია, ერთი ეპისკოპოსი.[112] ახალი პოლიტიკისთვის წარმართობა უკვე მნიშვნელოვანი წინაღმდეგობა იყო.[113] რომის სახელმწიფოს მიერ ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად და იდეოლოგიად აღიარების შემდეგ, ეკლესია-სახელმწიფოს მიზანმიმართული ქმედებებით ანტიქრისტიანული მიმართულებები შეიწროვდა და თითქმის გაქრა. წარმართობა ქრისტიანობასთან დაპირისპირებისა და სახელმწიფოსგან დამოუკიდებელი აზრის იდეად, სიმბოლოდ იქცა, რასაც ხელს უწყობდნენ ელინური ფილოსოფიის მიმდევრები.[114] შედეგად, პლატონის ლეგენდარული აკადემია მიწასთან გაასწორეს, ნეოპლატონისტები და ძველი ბერძნული ფილოსოფიის მიმდევრები დახოცეს ან სახელმწიფოდან გაასახლეს[115].

2.1.2. დასავლეთ-აღმოსავლეთის ეკლესიები და რომის დაცემა

ქრისტიანული ეკლესიის დასავლურ და აღმოსავლურ ნაწილებს შორის ფორმის განსხვავება ტრადიციებით, სოციალური და ყოფითი საკითხებით იყო განპირობებული. თუმცა განსხვავებები გაცილებით თვალშისაცემი რომის იმპერიის საბოლოო გაყოფის შემდეგ გახდა. ვინაიდან ეკლესია იმპერიის ერთიან სისტემაში იყო ინტეგრირებული, ორი დამოუკიდებელი იმპერატორი, ორი დამოუკიდებელი სახელმწიფო ერთ რელიგიურ გაერთიანებას ვერ დაიმორჩილებდა და ყოველთვის იარსებებდა ეკლესიაზე დომინაციის თაობაზე დაპირისპირება.

დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიებს შორის მთავარი დაპირისპირება 330 წელს დაიწყო, როდესაც იმპერატორმა კონსტანტინემ დედაქალაქი რომიდან კონსტანტინოპოლში გადაიტანა, ქალაქში, რომელიც რომისგან განსხვავებით, „ექსკლუზიურად ქრისტესთვის შეიქმნა“ [116] . კონსტანტინეს მოტივაცია დედაქალაქის გადატანისას ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ფაქტორებთან ერთად, რელიგიურიც იყო: მას არ უნდოდა, წარმართული ქალაქი ყოფილიყო მომავალი ქრისტიანული იმპერიის ცენტრი[117].

---

[112] Van Der Ven J.A., From Divine Law to Positive Law, A Perspective from the Science of Religion, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 283.

[113] Смирнов Е.И., История Христианской Церкви, 2-ое Издание, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007, 209. 364 წელს იმპერატორმა ვალენტინიანემ გამოსცა კანონი, რომლის მიხედვითაც, რომის იმპერიის ყველა მაცხოვრებელს ჰქონდა აღმსარებლობის თავისუფლება. 380 წელს იმპერატორმა თეოდოსიუსმა ქრისტიანობა რომის იმპერიის სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა, რის შემდეგაც 391-392 წლებში წარმართობა აკრძალა და გამოსცა 15 კანონი ერეტიკოსთა წინააღმდეგ. უკვე 423 წლის აქტში იმპერატორი თეოდოსიუს II მოსაზრებას გამოთქვამს, რომ წარმართობა იმპერიაში თითქმის აღარ იყო დარჩენილი. იხ., იქვე, 215-216; Heckel M., Religious Human Rights in Germany, “Emory International Law Review”, Vol.10, 1996, 107; Яковлев А.И., Лекции по Истории Христианской Церкви, Москва, 2011, 60.

[114] სწორედ ამიტომ იმპერატორმა იუსტინიანემ ნეოპლატონისტებს, სიმპლიცინუსის მეთაურობით, რომლებიც წარმართები იყვნენ და ქრისტიანული იდეოლოგიას არ ემსახურებოდნენ, ბრძოლა გამოუცხადა, იხ., Смирнов Е.И., История Христианской Церкви, 2-ое Издание, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007, 216.

[115] იქვე.

[116] Hart D.B., The Story of Christianity, A History of 2,000 years of the Christian Faith, London, 2013, 64.

[117] Ware T., The Orthodox Church, 2nd Ed., London, 1997, 19.

I მსოფლიო კრების მე-9 კანონით, სახელმწიფოს დედაქალაქის ეპისკოპოსს ექვემდებარება ამ სახელმწიფოს ყველა ქალაქის ეპისკოპოსი.[118] იმპერიის დედაქალაქის ცვლილებამ კონსტანტინოპოლისა და რომის მღვდელმთავრებს შორის კონკურენცია გამოიწვია, თუმცა საწყის ეტაპზე რომის უპირატესობას ყველა ეკლესია აღიარებდა. თანდათან კონსტანტინოპოლმა აღმოსავლეთის ეკლესიებს შორის დაწინაურება დაიწყო.[119] საბოლოო ჯამში, კათოლიციზმისა და მართლმადიდებლობის ჩამოყალიბება, განვითარება, ერთიანი ქრისტიანული ეკლესიის დიდი სქიზმა რომის იმპერიის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილებში ფეოდალური ურთიერთობების განვითარებამ და პირველობის თაობაზე რომი-კონსტანტინოპოლის დაპირისპირებამ განაპირობა[120].

2.1.3. კანონიკური სამართალი და სახელმწიფო

V საუკუნეში პაპმა გელასიუსმა წამოაყენა მოძღვრება ეკლესიის, როგორც კანონმდებლის, ფუნქციისა და ეკლესიის მიერ დადგენილი წესების საეროსთან მიმართებით უპირატესობის თაობაზე.[121] საეკლესიო სამართალი რომის სამართალს დაეფუძნა და უფრო მაღალი სტატუსიც კი მიიღო, რადგანაც *ius ecclesiae*, რომელსაც იმპერატორი ადგენდა, სხვა კანონებისგან განსხვავებით, თავად იმპერატორისთვისაც მბოჭავი ძალის მატარებელი იყო.[122] საეკლესიო კანონმდებლობის ღვთაებრივად აღიარებით ეკლესიამ თავისი სამართალი ნებისმიერ საერო კანონზე მაღლა დააყენა.[123] საეკლესიო კანონმდებლობა ჯერ კიდევ 438 წლის თეოდოსიუსის კოდექსშია მოცემული.[124] ეკლესიის სამართლებრივ გაგებასა და საეკლესიო სამართლის, როგორც სამართლის ცალკე მიმართულების, ჩამოყალიბებას დიდად შეუ-

---

[118] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. 1, უძველესი დროიდან VI საუკუნემდე, თბილისი, 2012, 262.

[119] კონსტანტინოპოლის II მსოფლიო კრებაზე იმპერატორის სურვილის შესაბამისად, კონსტანტინოპოლი ალექსანდრიასა და ანტიოქიაზე წინ დააყენეს. 476 წელს დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემამ ეკლესიებს შორის ლინგვისტური დაშორებაც გამოიწვია, დასავლეთის ეკლესიაში ლათინური შენარჩუნდა, აღმოსავლეთში კი დომინანტობა ბერძნულმა ენამ მოიპოვა. იხ., ჯავახიშვილი მ., პაპობის ისტორია შუა საუკუნეებში, თბილისი, 2015, 18-19; Anckar C., Religion and Democracy, A Worldwide Comparison, Abingdon, 2011, 29.

[120] გეგეშიძე დ., საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის ადგილისა და როლის საღვთისმეტყველო კონცეფციის კრიტიკა, თბილისი, 1986, 4.

[121] Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 263.

[122] McGuckin J.A., The Issue of Human Rights in Byzantium and the Orthodox Christian Tradition, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J.Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010, 177; იმპერატორზე კანონთა გავრცელებასთან დაკავშირებული განმარტების თაობაზე დაწვრილებით იხ., ელინეკი გ., ძველი სამართლის ბრძოლა ახალ სამართალთან, ზ. ნანობაშვილის თარგმანი, ბ. ზოიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2006, 43.

[123] Van Der Ven J.A., From Divine Law to Positive Law, A Perspective from the Science of Religion, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 284.

[124] Wagschal D., Orthodox Canon Law, The Byzantine Experience, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012, 386.

წყო ხელი იმპერატორმა იუსტინიანემ,[125] რომელმაც თეოდოსიუსის მიერ დადგენილი კანონიკური წესები გაითვალისწინა და ისინი არა მხოლოდ ასახა თავის კოდექსში, არამედ ახლებური მოწესრიგებები შექმნა მთელ რიგ საკითხებთან დაკავშირებით იმპერატორის ნოველებით, რომელთაგან 123-ე ნოველა, შეიძლება ითქვას, საეკლესიო სამართლის მცირე კოდექსიც კი იყო[126].

შუა საუკუნეებში რომის ეკლესია დიდი მოცულობით იყენებდა რომის სამართალს.[127] რომის ეკლესიისგან განსხვავებით, რომელმაც სრულად მოახერხა რომაულ სამართალთან ადაპტაცია და უფრო მეტიც, იგი სათავისოდ გამოიყენა, შემდეგ კი მისი მიბაძვით უდიდესი მნიშვნელობის სჯულდება შექმნა, მართლმადიდებელ ეკლესიაში კანონიკური სამართალი სრულყოფილად ვერ განვითარდა. მართლმადიდებლობაში არასდროს ყოფილა გავრცელებული კანონიკური სამართლის მცოდნეთა ხელობა, ამ მხრივ, არც აკადემიური ინფრასტრუქტურისა და რაციონალიზებული იურისპრუდენციის განვითარებაზე უფიქრიათ.[128] ამის მთავარი მიზეზი ისაა, რომ დასავლური ქრისტიანობისგან განსხვავებით, მართლმადიდებლობა ყოველთვის სახელმწიფოსთან უფრო მეტად იყო ინტეგრირებული და დამოუკიდებლობის გაცილებით ნაკლების ხარისხით სარგებლობდა, დამოუკიდებელი სამართლებრივი სისტემისა თუ მართლმსაჯულების აუცილებლობა უბრალოდ არც არსებობდა.

2.2. ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობები დასავლეთის ეკლესიების ისტორიული განვითარების კონტექსტში

საუკუნეების განმავლობაში ევროპულ სახელმწიფოებში არა თვითმპყრობელი მონარქები განსაზღვრავდნენ და ადგენდნენ წესებს უმნიშვნელოვანესი ყოფითი საკითხებისა და ინსტიტუტებისთვის, არამედ – რომის პაპები.[129] ჯერ კიდევ V საუკუნეში პაპი გელასიუსი მიუღებლად მიიჩნევდა საეკლესიო საქმეებში საერთო ხელისუფლების ჩარევას.[130] დასავლეთის ეკლესიის გამორჩეული სამართლებრივი სტატუსი და აქტიურობა იმანაც განაპირობა, რომ წმინდა საყდარი შუა საუკუნეებიდან ფეოდალური ურთიერთობების აქტიური მონაწილე და სახელმწიფო იყო, რომელსაც პაპი მართავდა.

რომაულმა ეკლესიამ როგორც რომის იმპერატორები, ისე შემდგომში ევროპულ სახელმწიფოთა მონარქები დაარწმუნა მის მხარდაჭერაში, მათ შორის სასულიერო საკითხებზე დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლე-

---

125 Яковлев А.И., Лекции по Истории Христианской Церкви, Москва, 2011, 61.

126 Wagschal D., Orthodox Canon Law, The Byzantine Experience, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012, 386.

127 Helmholz R.H., Human Rights in the Canon Law, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J.Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010, 100.

128 Wagschal D., Orthodox Canon Law, The Byzantine Experience, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012, 383.

129 Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 262.

130 ჯავახიშვილი მ., პაპობის ისტორია შუა საუკუნეებში, თბილისი, 2015, 24.

სიებს შორის მიმდინარე დისკუსიაშიც. იმპერატორ ვალენტინიანე III ედიქტით, რომის ეპისკოპოსი, პაპი მთელი დასავლეთის ეკლესიის პატრიარქად და დასავლეთის ეპისკოპოსებზე ზემდგომად გამოცხადდა.[131] VI საუკუნიდან რომის პაპები სამოქალაქო მართლმსაჯულებასაც ახორციელებდნენ,[132] VII საუკუნიდან კი ბიზანტიის იმპერიის სამოხელეო აპარატის წევრებად აღარ განიხილებოდნენ.[133] 817 წელს ლუი ღვთისმოსავმა და პაპმა პასქალუს I დადეს ხელშეკრულება (*Pactum Ludovicanum*), რომლითაც პაპის სახელმწიფო სტატუსი დამტკიცდა, მეფემ კი პაპის არჩევის პროცესში ჩარევაზე უარი თქვა.[134] ურბან II მოწოდებით დაიწყო ჯვაროსნული ომები[135], რომლებმაც იმ პერიოდის ევროპა დაპირისპირებებსა და სამოქალაქო ომებს გადაარჩინა.

რომის ეკლესია სახელმწიფოთათვის იდეოლოგიურ საფუძველს ქმნიდა. მეფე და სამეფო ხელისუფლება ღმერთთან იგივდებოდა. აქვინელის მოსაზრებით, როგორც ღმერთი მართავდა მთელ მსოფლიოს, ისე მართავდა მეფე მის მიწიერ სამფლობელოს.[136] მსგავს აზრს ავითარებდა არაერთი საეკლესიო მოღვაწე.[137] თუმცა იდეოლოგიური მხარდაჭერა მმართველობისა და პოლიტიკის საკითხებში ინტერესთა სრულ თანხვედრას სულაც არ გულისხმობდა. ფეოდალიზმის ეპოქაში რეგიონულ და ეროვნულ დონეზე ფეოდალები და მეფეები აკონტროლებდნენ მათ ტერიტორიაზე არსებულ საეკლესიო ცენტრებს და ინვესტიტურებს[138] საკუთარი შეხედულებისამებრ გასცემდნენ[139].

ეპისკოპოსთა დანიშვნაში სამეფო ხელისუფლების მონაწილეობა იქცა ჰენრი II და თომას ბეკეტის დაპირისპირების ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად.[140] ჰილდებრანდი, რომელიც შემდეგში რომის პაპი გრიგოლ VII გახდა, ეკლესიის რეფორმის ინიციატივით გამოვიდა, რადგან სწამდა, რომ ეკლესიის დამოუკიდებლობისთვის აუცილებელი იყო ეს უკანასკნელი ჯერ თავად გამართულიყო: მან სასულიერო პირთა ქორწინება და შვილების ყოლა აკრ-

---

[131] იქვე, 23.
[132] იქვე, 29.
[133] იქვე, 32.
[134] იქვე, 39.
[135] იქვე, 58.
[136] Van Der Ven J.A., From Divine Law to Positive Law, A Perspective from the Science of Religion, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 289-290.
[137] იქვე, 284.
[138] ინვესტიტურა – კვერთხი და ბეჭედი. ბეჭედი მორწმუნეებთან კავშირს, ხოლო კვერთხი ეპარქიის მმართველობას ნიშნავდა. იხ., ჯავახიშვილი მ., პაპობის ისტორია შუა საუკუნეებში, თბილისი, 2015, 50.
[139] ძალაუფლების მთლიანობა (Plenitudo Potestatis), რომელზე პრეტენზიასაც ეკლესია აცხადებდა, სრულად სახელმწიფოს გავლენის ქვეშ მოექცა, უფრო მეტიც, სახელმწიფომ არა მხოლოდ კლასიკური საგამგებლო სფეროები, არამედ ის მიმართულებებიც შემოიერთა, რომელიც ადრე წმინდა სასულიერო არეალად განიხილებოდა. Van Caenegem R.C., An Historical Introduction to Western Constitutional Law, Cambridge, 1995, 67; ელინეკი გ., ძველი სამართლის ბრძოლა ახალ სამართალთან, ზ. ნანობაშვილის თარგმანი, ბ. ზოიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2006, 36-37.
[140] Durham W.C. Jr., Religion and the World's Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 24.

ძალა.[141] გრიგოლ VII რეფორმასა და ეკლესიის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას შეეწინაღმდეგნენ ევროპული სახელმწიფოები. შუა საუკუნეებში გერმანიაში ეკლესიაზე საერო ბატონობამ ისეთი ინტენსიური ხასიათი მიიღო, რომ საიმპერიო ეკლესიის სისტემა (*Reichskirche*) ჩამოყალიბდა.[142] ფეოდალურ გერმანიაში ეპისკოპოსები მთლიანად საერო ხელისუფლებას ექვემდებარებოდნენ.[143] ამან ევროპის კონტინენტზე ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის პირველი სერიოზული კონფრონტაცია განაპირობა, რომელიც ეპისკოპოსთა დანიშვნის თაობაზე პაპ გრიგოლ VII და მეფე ჰაინრიხ IV შორის მოხდა[144].

დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა პოლიტიკურმა კრიზისმა მნიშვნელოვნად განაპირობა რომის ეკლესიის დაწინაურება.[145] XIII საუკუნის საფრანგეთში ეკლესიამ სისხლის და სამოქალაქო სამართლის საკითხების გადაწყვეტის უფლებამოსილება მოიპოვა, რომელსაც იგი ექსკლუზიურად, ან სახელმწიფოსთან ერთად ახორციელებდა.[146] ამის პარალელურად, ფილიპე IV ლამაზი, რომის პაპის საწინააღმდეგოდ, მიზანმიმართულად აცხადებდა, რომ ღმერთმა მას ორი მახვილი ჩააბარა – სასულიერო და საერო, შესაბამისად, სასულიერო ხელისუფლება სრულად უნდა დამორჩილებოდა მის საერო მმართველობას.[147] ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის დაპირისპირება საფრანგეთის ისტორიის ერთ-ერთ საკვანძო ელემენტად იქცა. XVII საუკუნეშიც ლუი XIV აქტიურად ერეოდა ეკლესიის საქმეებში, რაც პაპის გაღიზიანებას იწვევდა.[148] ავსტრიის იმპერატორმა იოსებ II ეკლესიას სრულიად ჩამოართვა უფლება, საგარეო პოლიტიკა დამოუკიდებლად წარემართა, რამაც ავსტრიის ეკლესია წმინდა საყდარსა და პაპს მნიშვნელოვნად დააშორა[149].

რომაულმა ეკლესიამ სახელმწიფოებრიობა საკუთარი კანონიკური სამართლითა და ბიუროკრატიული აპარატის შექმნით განავითარა.[150] სამართლის მკვლევართა აზრით, ვებერისეული ბიუროკრატიული აპარატი პირველად

---

[141] Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 264.

[142] Van Caenegem R.C., An Historical Introduction to Western Constitutional Law, Cambridge, 1995, 67.

[143] იქვე, 68.

[144] Smith S.D., Freedom of Religion or Freedom of the Church? in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accomodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012, 266. ინვესტიტურებისთვის ბრძოლაში ჰაინრიხ IV გრიგოლ VII ეკლესიიდან რამდენჯერმე განკვეთა. იხ., Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 265-266.

[145] Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 263.

[146] ვაჩეიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ. II, თბილისი, 1948, 49.

[147] ელინეკი გ., ძველი სამართლის ბრძოლა ახალ სამართალთან, ზ. ნანობაშვილის თარგმანი, ბ. ზოიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2006, 36.

[148] Смирнов Е.И., История Христианской Церкви, 2-ое Издание, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007, 743.

[149] იქვე, 745.

[150] Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 270.

XV საუკუნის საეკლესიო იერარქიაში შეიქმნა.[151] XX საუკუნის ოციანებში კი წმინდა საყდარმა თანამედროვე სახელმწიფოს სტატუსიც მოიპოვა. მიუხედავად იმისა, რომ ლათინური ეკლესია ხშირად ინკვიზიციასა და ინდულგენციებთან კავშირში წარმოუდგენიათ აღმოსავლეთ ევროპაში, მან თანამედროვე სამართლისა და სახელმწიფოებრიობის გაგების ჩამოყალიბებაში უმნიშვნელოვანესი როლი ითამაშა. თანამედროვეობაში, ცივილიზებულ სამყაროში აღიარებული ბევრი პრინციპი, თეორია სწორედ რომის ეკლესიის წიაღში იშვა. მისმა ბრძოლამ სამართლებრივი სტატუსის მოპოვებისა და საერო ხელისუფლებისაგან დისტანცირებისთვის, XX საუკუნის სამართლისა და ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების ფუძემდებლური მიმართულებები განსაზღვრა.

2.3. ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობები აღმოსავლური ეკლესიების ისტორიული განვითარების კონტექსტში

მართლმადიდებლობის თვალთახედვით, კათოლიციზმი, პროტესტანტიზმი და ქრისტიანობის ნებისმიერი სხვა მიმართულება, რომელიც მართლმადიდებლობისგან განსხვავდება, მონეტის ერთი მხარეა.[152] ასეც რომ არა, ეკლესიებს შორის განსხვავებები ყოველთვის არსებობდა.[153] სახელმწიფო და მართლმადიდებელი ეკლესია არა მხოლოდ თანამშრომლობდნენ, არამედ მთელი ისტორიის განმავლობაში ეკლესია ძირითადად სახელმწიფოს ექვემდებარებოდა.[154] ბიზანტიის იმპერიაში მართლმადიდებელი ეკლესია სახელმწიფოს სრული გავლენის ქვეშ მოექცა და კონსტანტინოპოლის აღებამდე არც გათავისუფლებულა.[155] უყარი ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ბიზანტიურ მოდელს ურთიერთდამოკიდებულებისა და ქვემდებარეობის სისტემად მოიხსენიებს.[156] როგორც ეკლესია ექვემდებარებოდა სახელმწიფოს, ისე, გარკვეულწილად, სახელმწიფო ექვემდებარებოდა ეკლესიას, – ეს იყო ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ბიზანტიური

---

[151] იქვე.

[152] მართლმადიდებლური თეოლოგიით, მართლმადიდებელი ეკლესია თავდაპირველი, ჭეშმარიტი, ერთადერთი საწყისი ქრისტიანული ეკლესიაა. საუკუნეების განმავლობაში დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიები ისე დაშორდნენ ერთმანეთს, რომ ამ უკანასკნელს დასავლური ქრისტიანობა „ახალ და უცნობ სამყაროდ“ აღიქვამს. Clendenin D.B., Eastern Orthodox Christianity, A Western Perspective, 2nd Ed., Grand Rapids, 2003, 15-17; Carlton C., The Faith, Understanding Orthodox Christianity, An Orthodox Catechism, Salisbury, 1997, 19.

[153] V საუკუნეში, 451 წლისთვის კონსტანტინოპოლის პატრიარქი რომის პატრიარქს ექვემდებარებოდა, თუმცა აღმოსავლეთის ეკლესიებმა რომის ეკლესიისგან დაშორება დაიწყეს. მართლმადიდებლობა, კათოლიციზმისა და პროტესტანტიზმისგან განსხვავებით, ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობებს ყოველთვის სიმბიოზის სახით განიხილავდა და აღმოსავლური ეკლესიის ერთ-ერთი მთავარი მიზანი სახელმწიფოსთან არსებული ურთიერთობების, სტატუს კვოს შენარჩუნება იყო. Anckar C., Religion and Democracy, A Worldwide Comparison, Abingdon, 2011, 29; Pollis A., Eastern Orthodoxy and Human Rights, “Human Rights Quarterly”, Vol.15, 1993, 346.

[154] იქვე.

[155] Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 263.

[156] Ware T., The Orthodox Church, 2nd Ed., London, 1997, 41.

მოდელი.[157] ქრისტიანული იმპერიის იდეამ ბიზანტიაში გარკვეულწილად ეკლესიის გაამქვეყნიურება გამოიწვია[158].

1453 წელს ბიზანტიის დაცემის შემდეგ აღმოსავლური ეკლესიის ცენტრი რუსეთში გადავიდა.[159] მართალია, ქრისტიანული რელიგია, სხვა მსოფლიო რელიგიების მსგავსად, მეტად კონსერვატიულია, თუმცა ამის გამო მას პოლიტიკური მოწყობის ახალ ფორმებთან ადაპტაცია არ გასჭირვებია.[160] მართლმადიდებლობამ წარმატებულად მოახერხა როგორც ოსმალეთის იმპერიაში, ისე კომუნისტურ რეჟიმში ყოფნა და ფიზიკურად გადარჩენა შეძლო.[161] ოსმალეთის იმპერიაში ჩამოყალიბებული „მილეთის“ სისტემით, ეკლესიას საკუთარ შიდა საქმეებში ადმინისტრაციული და სამოქალაქო უფლებამოსილებები მიეცა, ავტონომია დაუმკვიდრდა.[162] ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ სწორედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ იტვირთა ოსმალეთის იმპერიაში მაცხოვრებელი ყველა ქრისტიანის ინტერესების წარმოდგენა[163].

ქრისტიანული რომის იმპერიის მსგავსად, რევოლუციამდელ რუსეთშიც საზოგადოებრივი ცხოვრება ქრისტიანობის გარშემო იყო შექმნილი.[164] იმპერატორები და „ცარები“ საკუთარ ავტონომიას ფლობდნენ და ეკლესიის მორალურ-ეთიკურ გამგებლობას არ განეკუთვნებოდნენ.[165] რუსული ეკლესია ისტორიულად ცარისტული სახელმწიფო აპარატის განუყოფელი ნაწილი იყო[166].

საბჭოთა კავშირმა მნიშვნელოვნად შეაფერხა და უკან დახია მართლმადიდებელი ეკლესიები. ეკლესია დინამიკურად ვერ განვითარდა და ახალი პოლიტიკური წესრიგის პირობებში თანამედროვე გამოწვევების ადეკვატური ვერ გახდა. საბჭოთა ტოტალიტარიზმში თანამედროვედ მოაზროვნე სამღვდელოებას არ ეცალა ეკლესიის განვითარებისათვის, რადგან მათი მთავარი საზრუნავი ეკლესიაში სახელმწიფოს ჩარევისთვის წინააღმდეგობის გაწევა იყო.[167] ამ და სხვა მიზეზთა გამო მართლმადიდებლობა

---

157 Яковлев А.И., Лекции по Истории Христианской Церкви, Москва, 2011, 65.

158 იქვე, 61.

159 Anckar C., Religion and Democracy, A Worldwide Comparison, Abingdon, 2011, 30.

160 საგინაშვილი ქ., მართლმადიდებლობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სამართლებრივი ასპექტები უცხო ქვეყნების მაგალითების ფონზე, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 14.

161 Anckar C., Religion and Democracy, A Worldwide Comparison, Abingdon, 2011, 44.

162 Pollis A., Eastern Orthodoxy and Human Rights, “Human Rights Quarterly”, Vol.15, 1993, 347, იხ. ციტირება: Halil Inalcik, The Ottoman Empire: The Classical Age (London: Weidenfeld and Nicholson, 1973).

163 ბართოლომეოს I, ინტერრელიგიური დიალოგის აუცილებლობა და მიზანი, სიტყვა, წარმოთქმული 2006 წლის 22 იანვარს, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო სხდომაზე, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(11)'07, 2007, 34.

164 Carlton C., The Faith, Understanding Orthodox Christianity, An Orthodox Catechism, Salisbury, 1997, 265.

165 Pollis A., Eastern Orthodoxy and Human Rights, “Human Rights Quarterly”, Vol.15, 1993, 347.

166 *Kedroff v. St. Nicholas Cathedral*, 344 U.S. 94 (1952).

167 კეკელია თ., გავაშელიშვილი ე., ლადარია კ., სულხანიშვილი ი., მართლმადიდებელი ეკლესიის როლი ქართული ნაციონალური იდენტობის ჩამოყალიბებაში (XX საუკუნის ბოლო – XXI საუკუნის დასაწყისი), თბილისი, 2013, 45.

თანამედროვე სამყაროში საკმაოდ ძველმოდურად გამოიყურება.[168] მისთვის გაცილებით მტკივნეულია სეკულარიზმისა და რელიგიის სახელმწიფოსგან განცალკევების პროცესი, რადგანაც ისტორიული სინამდვილის გათვალისწინებით, პროცესს, რომელიც შუა საუკუნეების მიწურულს დაიწყო ცენტრალურ და დასავლეთ ევროპაში, კონტინენტის აღმოსავლეთ ნაწილში ჯერ ოსმალთა ოკუპაციამ, შემდეგ რუსეთის იმპერიულმა ზრახვებმა და ბოლოს, საბჭოთა კავშირის ანტირელიგიურმა კამპანიამ შეუშალა ხელი. აღმოსავლეთის ეკლესიები ახალი გამოწვევის წინაშე დგანან, ვინაიდან მათი უმრავლესობა ეროვნულობასთან და კონკრეტულ ეთნოსებთან არიან გადაჯაჭვულები, მათთვის ძნელია პოლიტიკაზე ზემოქმედების ბერკეტების დათმობა. თუმცა განვითარებისა და თავად ეკლესიის კეთილდღეობისთვის, გაცილებით მართებულია სახელმწიფოსგან სრული დამოუკიდებლობისა და გამიჯვნის მოპოვება, რათა მომავალშიც არ განმეორდეს წარსულის მაგალითები და ეკლესია სახელმწიფოს ბიუროკრატიული აპარატის ნაწილად, მასზე დაქვემდებარებულ სუბიექტად არ იქცეს, რისი მცდელობაც პოსტტოტალიტარულ საზოგადოებებში საკმაოდ ხშირია.

2.4. ქრისტიანობა სეკულარულ მსოფლიოში

ქრისტიანობამ და რელიგიურმა სამართალმა ისტორიულად სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა და ზოგადად, სამართლის ინსტიტუციონალიზაციასა და რაციონალიზმზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა.[169] პოლიტიკურმა, ისტორიულმა თუ სოციალურმა სფეროებმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა, თითოეულმა მათგანმა თავისი დამოუკიდებელი ნიშა დაიმკვიდრა, ამის პარალელურად კი, რელიგია თანდათან კულტურის შემადგენელ ნაწილად გადაიქცა.[170] როგორც ჰანთინგთონი აღნიშნავს, „ქრისტიანობა დასავლური ცივილიზაციის ცენტრალური კომპონენტია“[171].

ევროპაში ეკლესიებსა და რელიგიურ გაერთიანებებს თავისუფლად არსებობისა და დამოუკიდებლად ორგანიზების უფლება აქვთ.[172] სახელმწიფოთა მიხედვით მათი სოციალური როლი, კულტურული ინტეგრაცია და საზოგადოებაზე გავლენა განსხვავდება. ამ განსხვავებათა მიუხედავად, შეიძლება დარწმუნებით აღინიშნოს, რომ სამართლის უზენაესობისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა ევროპაში უშუალოდ ქრისტიანობასთანაა გადა-

---

168 Ware K., The Orthodox Way, New York, 1999, 9.

169 Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 274.

170 ბართლომეოს I, ევროპა: სეკულარიზაციის გამოწვევა, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №9(18)07, 2007, 37.

171 Brown W., Civilizational Delusions, Secularism, Tolerance, Equality, in: Reveal in Democracy, Secularism and Religion in Liberal Democratic States, Edited by Ch. Marlle, G.M. Nielsen and D. Salde, Brussels, 2013, 38, იხ. ციტირება: Huntington, 1997, 305).

172 The Religious Dimension of Intercultural Dialogue, Recommendation 1962 (2011), Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Para. 4.

ჯაჭვული.[173] მეოცე საუკუნის შუა წლებში დაწყებულ ევროპის ინტეგრაციის პროცესში რელიგიის აქტიური როლი ბევრი მეცნიერისა და კომენტატორისათვის მიღებული ფაქტია.[174] კაზანოვას მტკიცებით, ევროკავშირი თავდაპირველად ვატიკანის მიერ სანქცირებული ქრისტიან-დემოკრატიული პროექტი იყო, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ევროპასა და მსოფლიოში მნიშვნელოვან გეოპოლოტიკურ როლს შეასრულებდა[175].

ქრისტიანობას, თავისი ისტორიული და კულტურულ-ანთროპოლოგიური ღირებულებებიდან გამომდინარე, ყოველთვის ექნება საჯაროდან კერძო, ვიწრო სფეროში გადანაცვლების პრობლემა. მიუხედავად იმისა, საქმე დასავლეთის ეკლესიას ეხება, თუ აღმოსავლეთისას, ქრისტიანობას მუდამ ექნება პრეტენზია, აქტიური როლი იკისროს სახელმწიფოსა და საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი საქმეების განხორციელებისა და საკითხების გადაწყვეტის პროცესში.

3. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის მოდელები და სამართლებრივი მოწესრიგება

თანამედროვე ეპოქაში სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობები რთული, მეტად სტრუქტურირებული სფეროა, რომელიც მრავალი ასპექტისგან შედგება. ამ ურთიერთობათა კლასიფიკაცია უფრო სამართლებრივ ხასიათს ატარებს, ვიდრე პოლიტოლოგიურსა თუ სოციოლოგიურს, ვინაიდან მათი ურთიერთიერთმიმართების დონე, ხარისხი და ინტენსივობა სამართლებრივი რეჟიმებითაა განსაზღვრული. სწორედ სამართლებრივი მოწესრიგება, ეკლესიის სამართლებრივი სტატუსი და მისი უფლებრივი მდგომარეობა განაპირობებს კონკრეტული სახელმწიფოს ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობათა რომელიმე მოდელისადმი მიკუთვნებას.

ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობათა შეფასების მრავალგვარი მეთოდი და მოდელი არსებობს, თუმცა მათგან არცერთია ოპტიმალური.[176] ხშირ შემთხვევაში სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის მყარი კლასიფიკაცია არ არსებობს, ვინაიდან, მართალია, სახელმწიფო ფორმალურად რომელიმე სისტემას შეიძლება მიეკუთვნებოდეს, მაგრამ ფაქტობრივი მდგომარეობა რადიკალურად განსხვავებული იყოს.[177] ამის მიუხედავად, მაინც შესაძლებელია გამოიყოს რამდენიმე გავრცელებული დაყოფა, რომელიც ასე თუ ისე სინამდვილეს შედარებით ზუსტად ასახავს.

---

[173] Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 262.

[174] Madeley J.T.S., E Unum Pluribus: The Role of Religion in the Project of European Integration, in: Religion and Politics in Europe, The Middle East and North Africa, Edited by J. Haynes, Abingdon, 2010, 116.

[175] იქვე, 118.

[176] Palomino R., Legal Dimensions of Secularism: Challenges and Problems, 17th Annual International Law and Religion Symposium, Brigham Young University, Provo, Utah, October 3-5, 2010, 5. იხ. ციტირება: Kevin Boyle (ed.), Freedom of Religion and Beilief: World Report, London, Uk: Routledge (1997), pp. 9-10.

[177] იხ., რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 665.

ევროკავშირის ქვეყნებში განასხვავებენ სახელმწიფოსა და ეკლესიის სამართლებრივი ურთიერთობის სამ ტიპს: სახელმწიფო ეკლესია, ანუ დომინანტი ეკლესია, სახელმწიფოსა და ეკლესიის სრული გამიჯვნა და სისტემა, რომელშიც სახელმწიფო და ეკლესია გამიჯნულები არიან, მაგრამ მჭიდროდ თანამშრომლობენ.[178] ამ სამ ზოგად მოდელს გამოარჩევენ ევროპულ დოქტრინაში,[179] თუმცა ოდნავ განსხვავებული მიდგომაა ამერიკულ კონსტიტუტიონალიზმში. აქ ორი ძირითადი მოსაზრება არსებობს: ერთი ეკლესიასა და სახელმწიფოს მკვეთრად მიჯნავს, ხოლო მეორის თანახმად, ამ ორ ინსტიტუციას შორის თანამშრომლობა სრულიად შესაძლებელია[180].

მეცნიერთა ნაწილის აზრით, ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის სამი ძირითადი მოდელი არსებობს: „მკაცრად გამიჯნული ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების მოდელი“, „დაფუძნებული ეკლესიის მოდელი“ და „პლურალისტული ან სტრუქტურირებული პლურალისტული მოდელი“.[181] საეკლესიო სამართალში შემდეგი კლასიფიკაციაც მოქმედებს: „ქვეშევრდომობის, იგივე სუბორდინაციული“, „პარალელიზმისა“ და „კოორდინაციული“ სისტემები“.[182] ზოგიერთი მეცნიერი „ანტიეკლესიის“ მოდელსაც გამოჰყოფს, რომელშიც სახელმწიფო ეკლესიასთან წინააღმდეგობაშია და უფრო მეტიც, რელიგიას ებრძვის.[183] ეს ძირითადად ის სისტემებია, რომლებიც ადამიანის ძირითად უფლებებს მხოლოდ ფორმალურად აღიარებენ, მსგავს პოლიტიკას ატარებდა საბჭოთა კავშირი და ბევრი სხვა არადემოკრატიული რეჟიმი[184]. ისეთ სისტემებში კი, სადაც სახელმწიფო და რელიგია ერთმანეთისგან გამიჯნული არაა, გამოიყოფა ცეზაროპაპისტული და თეოკრატიული მოდელები[185].

თითოეული კლასიფიკაცია გარკვეულ პრობლემებურ ასპექტებს მოიცავს, რადგანაც მათი გამოყენებით ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობათა ყველა სისტემა სრულად ვერ იფარება, ყურადღების მიღმა რჩება საგამონაკლისო მართლწესრიგები. აქედან გამომდინარე, უმჯობესია, თუ კლასიფიკაცია ამომწურავი იქნება და ყველა შესაძლო სახესხვაობას მაქსიმალურად მოიცავს. ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობათა მოდელებში შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ძირითადი სახეები: ა) ქვემდებარეობის, იგივე სუბორდინაციის მოდელი (ერასტიანიზმი, თეოკრატია); ბ) სახელმწიფო ეკლესიის მოდელი და გ) სეკულარული, იგივე ურთიერთგამიჯვნის მოდელი (სრული გამიჯვნის, თანამშრომლობისა და შერეული სისტემები).

---

178 იქვე.

179 ერქვანია თ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №6, 2013, 26.

180 ეფსთინი რ., სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის გზაჯვარედინზე. ქრისტიანული სამართლებრივი საზოგადოება (CLS) მარტინესის წინააღმდეგ, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012, 3.

181 ლოქლინი რ. ბ., კედლის ბევრი ფანჯარა, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012, 91.

182 ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 190.

183 Francis J. G., The Evolving Regulatory Structure of European Church-State Relationships, “Journal of Church and State”, №4, 1992, 781.

184 ამგვარ დაყოფასთან დაკავშირებით იხ., იქვე, 780-782.

185 Troper M., French Secularism, or Laïcité, Cardozo Law Review, Vol.21, 2000, 1269.

3.1. ქვემდებარეობის მოდელი

3.1.1. ერასტიანიზმი

ანტიკურ სამყაროში რელიგია სახელმწიფოს ორგანული ნაწილი იყო და მის მთავარ მიზანს ხელისუფლების სამსახური წარმოადგენდა. [186] ზოგიერთმა სახელმწიფომ მსგავსი ისტორიული მემკიდრეობისგან გათავისუფლება თანამედროვეობაშიც ვერ მოახერხა და სწორედ ამ ინერციით გააგრძელა ქრისტიანულ ეკლესიებთან ურთიერთობა.

ერასტიანიზმი [187] სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობათა იმგვარ მოდელს გულისხმობს, რომელშიც ეკლესია სრულად ექვემდებარება სახელმწიფოს, ეს უკანასკნელი განსაზღვრავს მის ძირითად მიმართულებებს.[188] ერასტიანულ მოდელში საერო ხელისუფლება სასულიეროზე აღმატებულია, ეკლესია სახელმწიფოს ემორჩილება.[189] სწორედ მსგავსი დამოკიდებულების გამო ერასტიანიზმს პოლიტოკრატიულ მმართველობას, ცეზაროპაპიზმსაც უწოდებენ [190] . ვებერის განმარტებით, ცეზაროპაპიზმის შემთხვევაში ხელისუფლება ეკლესიას პოლიტიკური ადმინისტრაციის ერთ-ერთ შტოდ განიხილავს[191].

ერასტიანიზმის კლასიკურ მაგალითად მიიჩნეოდა ინგლისი (და არა გაერთიანებული სამეფო) XX საუკუნის თითქმის შუა წლებამდე, თუმცა დღესდღეობით მას სახელმწიფო ეკლესიის მოდელს მიაკუთვნებენ. XVI საუკუნეში ინგლისის მეფესა და რომის პაპს შორის განხეთქილება დაიწყო, რასაც, საბოლოო ჯამში, ანგლიკანური ეკლესიის შექმნა მოჰყვა. [192] ინგლისის ეკლესიის შექმნა რომის პაპის ძალაუფლებისგან გათავისუფლების მიზანს ატარებდა და თავდაპირველ ეტაპზე წმინდა პოლიტიკური ხასიათისა იყო, თუმცა ედუარდ VI მეფობისას ანგლიკანური ეკლესიის დოგმატიკა პროტესტანტულ გზას დაადგა და კათოლიციზმს შინაარსობრივადაც დაშორდა.[193] მსგავსი პრაქტიკა ევროპისთვის უცხო არ იყო, უფრო მეტიც,

---

[186] Wood J.E., Church and State in Historical Perspective: A Critical Assessment and Anntated Bibliography, London, 2005, 4.

[187] თომას ერასტუსი (Thomas Erastus) შვეიცარიულ-გერმანული წარმოშობის თეოლოგი იყო, რომელიც ეკლესიის განკვეთის უფლებას აკრიტიკებდა და სეკულარული, საერო სახელმწიფოს მიერ რელიგიის კონტროლს ემხრობოდა. იხ., Turner B.S., The Religious and the Political, A Comparative Sociology of Religion, New York, 2013, 244.

[188] Francis J. G., The Evolving Regulatory Structure of European Church-State Relationships, Journal of Church and State, №4, 1992, 780.

[189] Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, Law and Justice, №162, 2009, 5.

[190] ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 191.

[191] Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 91, იხ. ციტირება: Weber, Economy and Society, 1162.

[192] 1534 წელს მიიღეს Act of Supremacy, რომლის მიხედვითაც, ინგლისის ეკლესიის ხელმძღვანელად მეფე გამოცხადდა, აქტი მღვდელმსახურებს ავალდებულებდა მის ერთგულებასა და მორჩილებაზე დაედოთ ფიცი. Jones H., The Church in Wales: A church for the Welsh Nation, "Law and Justice", №149, 2002, 136.

[193] მაკლინი დ., სახელმწიფო და ეკლესია გაერთიანებულ სამეფოში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 640.

XVII საუკუნიდან ძალიან ბევრმა ისტორიულმა სახელმწიფომ მიბაძა ინგლისს, რასაც რეფორმაციამაც დიდად შეუწყო ხელი. სკანდინავიის სახელმწიფოებსა და დანიაში ჩამოყალიბდა ერასტიანული მოდელი, რომელმაც XX საუკუნემდე იარსება. დღესაც კი ზოგიერთი მეცნიერი ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის დანიურ მოდელს კვაზიერასტიანულად მიიჩნევს.[194] XIX საუკუნის 40-იან წლებში ბავარიელი რეგენტის მიერ ჩამოყალიბებულმა ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების ახალმა სისტემამ ცეზაროპაპიზმის მოდელი დაამკიდრა საბერძნეთში,[195] სწორედ ამან განაპირობა მომავალში იქ სახელმწიფო ეკლესიის სისტემის ჩამოყალიბება.

ერასტიანიზმის მოდელები თანამედროვე ისტორიაშიც მრავლად მოიპოვება. ლენინის მიერ გაუქმებული პატრიარქატი, 1943 წელს სტალინმა აღადგინა, რომელმაც ფაქტობრივი ცეზაროპაპიზმი დაამკვიდრა სრულიად განსხვავებული, საბჭოური ფორმით. იგი აქტიურად იყენებდა მართლმადიდებელ ეკლესიას საერთაშორისო დიპლომატიური მისიებისათვის [196] და ფაქტობრივად განაგებდა კიდეც მას.

3.1.2. თეოკრატია

თეოკრატიული მოდელი ერასტიანიზმის სრული საწინააღმდეგოა და ეკლესიისა და სასულიერო იერარქთა საერო ხელისუფლებაზე ბატონობას გულისხმობს.[197] თეოკრატიულ მოდელს იეროკრატიას, იგივე პაპოცეზარიზმსაც უწოდებენ და იგი ნეტარი ავგუსტინეს იდეების საფუძველზე განვითარდა. [198] თეოკრატია შეიძლება დახასიათდეს, როგორც მმართველობის შეზღუდული ფორმა, რომელშიც სიქველის რელიგიური გაგებაა მიღებული, რელიგიური ავტორიტეტები უშუალოდ იღებენ მონაწილეობას საერო საქმეთა გადაწყვეტაში, უმაღლესი სუვერენი კი ღმერთია. [199] თეოკრატიაში რელიგიური და საერო მმართველობა გაერთიანებულია, სახელმწიფო კი რელიგიური ინტერესების გათვალისწინებით იმართება, [200] რელიგიური ავტორიტეტები პოლიტიკურ ხელისუფალთ ნიშნავენ, პოლიტიკური ძალაუფლება კი მთლიანად რელიგიას ექვემდებარება.[201] ზოგადად, თეოკრატიები მოკლევადიანობით გამოირჩევიან[202] და ხანგრძლივი მოქმედების მიზნით იშვიათად მკვიდრდება.

---

[194] Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, "Law and Justice", №162, 2009, 5.

[195] Papastathis C.K., The Hellenic Republic and the Prevailing Religion, "Brigham Young University Law Review", №4, 1996, 818.

[196] Anderson P.B., The Orthodox Church in Soviet Russia, "Foreign Affairs", №39, 1960-1961, 305-306.

[197] იხ., Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, "Law and Justice", №162, 2009, 6-7.

[198] იხ., ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 190-191.

[199] იხ., Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 92.

[200] Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 90.

[201] Troper M., French Secularism, or Laïcité, "Cardozo Law Review", Vol.21, 2000, 1269.

[202] Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 90.

თეოკრატიის არსებობას ხელი შეუწყო შუა საუკუნეებში ეკლესიის მდგომარეობამ, ვინაიდან ისტორიის მთელი ეს პერიოდი სახელმწიფოსა და საზოგადოებაზე ეკლესიის ბატონობის ხანაა, რაც ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობების სპეციფიკიდან გამომდინარეობდა.[203] ამ თეორიის გავრცელებაში აქტიურად მონაწილეობდა წმინდა საყდარი, რომელიც ინტენსიურად ერეოდა ევროპულ სახელმწიფოთა შიდა საქმეებში, ამასთან, რომის პაპს, სასულიეროსთან ერთად, საერო ძალაუფლებაც ჰქონდა პაპის მიწებსა და უშუალოდ ქალაქ რომზე, რაც ჯერ კიდევ პიპინ მოკლესთან მიღწეული შეთანხმებით დაიკანონა[204].

პაპოცერაზმის გამოვლინება იყო კალვინის მმართველობა ჟენევაში, აიათოლა ხომეინის ირანის ისლამური რესპუბლიკა, თანამედროვე საუდის არაბეთი და სხვ.[205] მართალია, რომის პაპს აღარ ემორჩილება წარსულში მის გამგებლობაში არსებული ტერიტორიები, ვინაიდან იტალიის გაერთიანებამ ლოგიკურად გამოიწვია წმინდა საყდრისთვის პაპის მიწებისა და თავად ქალაქ რომის ჩამორთმევა,[206] თუმცა დღესდღეობით რომის პაპი მაინც ინარჩუნებს საერო ძალაუფლებას, იგი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, ვატიკანის სახელმწიფო მეთაურია.

3.2. სახელმწიფო ეკლესია

3.2.1. სახელმწიფო ეკლესიის კონცეფცია

სახელმწიფო ეკლესია ისტორიული ინსტიტუტია და თანამედროვე ეპოქამდე სრულიად ბუნებრივ მოვლენად მიიჩნეოდა, უფრო მეტიც, ხშირად იგი სახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთ უცილობელ ნიშანსაც წარმოადგენდა. კოლონიალიზმის პერიოდში იმპერიები საკუთარ კოლონიებში ავრცელებდნენ სხვადასხვა რელიგიას და როგორც წესი, დომინანტ ეკლესიას სახელმწიფო ეკლესიად აცხადებდნენ.[207] ეს იყო დაპყრობილი ტერიტორიების კონტროლისა და მართვის ერთ-ერთი ეფექტური საშუალება. რეფორმაციის პერიოდმა, სხვადასხვა ქრისტიანული მიმდინარეობის ჩამოყალიბებამ მნიშვნელოვნად გაართულა ოფიციალური, სახელმწიფო რელიგიისა და ეკლესიის სტატუსის აღიარების საქმე, ვინაიდან ქვეყნის მოსახლეობა რელიგიურად მრავალფეროვანი იყო. ამასთან, სახელმწიფო რელიგიისა და ეკლესიის სტატუსი პრინციპულ საკითხთა კატეგორიას განეკუთვნებოდა, რაც ხშირად ომის მიზეზიც ხდებოდა. 1555 წლის აუსბურგის ზავით დასრულდა დისკუ-

---

[203] Wood J.E., Church and State in Historical Perspective: A Critical Assessment and Anntated Bibliography, London, 2005, 26.

[204] იხ., Kuiper B.K., The Church in History, Grand Rapids, 1988, 71.

[205] იხ., Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, "Law and Justice", №162, 2009, 6-7; ხეცურიანი ჯ., კონსტიტუციური შეთანხმება და რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივი სტატუსის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში, წიგნში: ძიებანი ქართულ სამართალმცოდნეობაში, თბილისი, 2011, 68-69.

[206] ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 243.

[207] Rossouw G.J., Macamo Eu. jr., Church-State Relationship in Mozambique, "Journal of Church and State", №35(3), 1993, 538.

სია, თუ რომელი რელიგია იყო ქვეყანაში დომინანტი და ჩამოყალიბდა პრინციპი – *cuius region, eius religio*, რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფო რელიგიად სახელმწიფოს მეთაურის აღმსარებლობა მიიჩნეოდა[208].

მცდარია აზრი, რომ სახელმწიფო რელიგია ან სახელმწიფო ეკლესია აუცილებლად განვითარებად ან არადემოკრატიულ ქვეყნებშია. რა თქმა უნდა, ასეთი მაგალითებიც არის, მაგრამ მათ გვერდზე სახელმწიფო ეკლესია არსებობს გაერთიანებულ სამეფოში (ინგლისი და შოტლანდია), არგენტინაში, საბერძნეთში, დანიაში და აშ.[209] მათი გავრცელების არეალი საკმაოდ ფართოა. ევროპაში სახელმწიფო ეკლესიის მოდელი კლასიკური ევროპული დემოკრატიის ქვეყნებშია გავრცელებული.[210] რა თქმა უნდა, აუცილებელია ამ სისტემის დემოკრატიულობისა და სამართლებრიობის უზრუნველყოფა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, დიდია არადემოკრატიულობისა და ადამიანის ძირითად უფლებათა დარღვევის საფრთხე.

სახელმწიფო რელიგიის შემთხვევაში ეკლესია სახელმწიფოს სტრუქტურული ნაწილი, მისი ერთ-ერთი ინსტიტუტი ხდება: როგორც სახელმწიფო ერევა ეკლესიის საქმეების ნაწილში, აფინანსებს მას, ისე ეკლესია მონაწილეობს სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხების გადაწყვეტაში და სარგებლობს მნიშვნელოვანი პრივილეგიებით, სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან შედარებით.[211] ქვეყნებში, სადაც ეკლესიებს სახელმწიფო სტატუსი აქვთ, ისინი სახელისუფლებო ორგანოებად, ადმინისტრაციულ ერთეულებად მოიაზრებიან.[212] სახელმწიფო ეკლესია სახელმწიფოს „უშუალო მმართველობის სფეროში ექცევა“[213]. სახელმწიფო ეკლესიის მოდელის სახელმწიფოთა უდიდეს ნაწილში დომინანტი ეკლესიის სამართლებრივი სტატუსი და მასთან ურთიერთობის ძირითადი პრინციპები საკონსტიტუციო დონეზეა უზრუნველყოფილი, რასაც, რა თქმა უნდა, კანონმდებლობაში იმპლემენტაციაც თან სდევს.[214] მსგავს მიდგომას ითვალისწინებენ საბერძნეთის, დანიის, არგენტინის და სხვ. კონსტიტუციები[215].

ბიზანტიური ტრადიციით, მართლმადიდებელი ეკლესია და მისი პატრიარქი ემორჩილებოდნენ იმპერატორს, მსგავსი წესი გადაიღეს ბალკანეთის მთავრებმაც, რომლებიც თავს ბიზანტიის სულიერ და უფლებრივ

---

[208] Wood J.E., Church and State in Historical Perspective: A Critical Assessment and Anntated Bibliography, London, 2005, 31.

[209] ხეცურიანი ჯ., კონსტიტუციური შეთანხმება და რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივი სტატუსის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში, წიგნში: ძიებანი ქართულ სამართალმცოდნეობაში, თბილისი, 2011, 66.

[210] იხ., ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 43-47.

[211] იხ., ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 10.

[212] Zollman C., Nature of America Religious Corporations, “Michigan law Review”, Vol.14, 1915, 37-38.

[213] ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 43.

[214] ხეცურიანი ჯ., კონსტიტუციური შეთანხმება და რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივი სტატუსის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში, წიგნში: ძიებანი ქართულ სამართალმცოდნეობაში, თბილისი, 2011, 66.

[215] Constitution of the Republic of Bulgaria, 1991, Art.13(3), Constitution of the Argentine Nation, 1853, Art.2, Constitution of the Hellenic Republic, 1975, Art.3, Constitutional Act of Denmark, 1953, Sec.4.

მემკვიდრეებად მიიჩნევდნენ.[216] კულტურული და სტრუქტურული ტრანსფორმაციის შედეგად, მართლმადიდებლობა ბალკანელი ხალხების ეროვნული იდენტობისა და მათი სახელმწიფოების მთლიანობის განუყოფელ ნაწილად იქცა.[217] ბერძნული ეკლესია ელინური ეროვნულობის იდეასა და მართლმადიდებლობას ერთ მთლიანობად განიხილავს, უფრო მეტიც, მთავარეპისკოპოს ქრისტოდულოსის განმარტებით, ბერძნული გენი მხოლოდ ბერძნულ მართლმადიდებლობასთან თანაზიარებით შეიძლება გადარჩეს.[218] სახელმწიფო ეკლესიის სისტემა საბერძნეთში რეგენტმა მორირმა დაამკვიდრა 1833 წელს და ამის მიზეზი ხელისუფლების დაუბრკოლებელი მოქმედების, ეკლესიის მხრიდან მხარდაჭერის სურვილი იყო, რაც ახლად გათავისუფლებული ქვეყნისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობას ატარებდა.[219] საბერძნეთის რევოლუციური პერიოდის კონსტიტუციები აღმოსავლურ მართლმადიდებლურ ქრისტიანობას უპირატესი, პრივილეგირებული რელიგიის სტატუსს ანიჭებდნენ[220].

საბერძნეთის მართლმადიდებელი ეკლესია სრულადაა ინტეგრირებული სახელმწიფო სისტემაში, გამონაკლისია მხოლოდ ათონის წმინდა მთა, რომელიც ავტონომიითა და განსაკუთრებული სტატუსით სარგებლობს.[221] საბერძნეთის კონსტიტუცია განსაზღვრავს საბერძნეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის სამართლებრივ სტატუსს, მის ავტკეფალიასა და მსოფლიო ეკლესიისაგან განუყოფლობას.[222] მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის კონსტიტუციით მინიჭებული სტატუსი, გარკვეულწილად, მის ავტონომიას შემოფარგლავს.[223] ქვეყნის პრეზიდენტი და პარლამენტის წევრები ოფიციალურ ფიცს დებენ წმინდა სამების სახელით.[224] მართლმადიდებლობის უპირატესი რელიგიის სტატუსი საბერძნეთში გულისხმობს: მართლმადიდებლობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებას, მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ სამოქალაქო და სამართლებრივ სტატუსს, ეკლესიის სსიპ-ად აღიარებას.[225] საბერძნეთის მართლმადიდებელი ეკლესია სახელმწიფო ეკლესიის სტატუსის მატარებელია და მართლმადიდებლობა

---

216 Mungiu-Pippidi A., The Ruler and the Patriarch: The Romanian Eastern Orthodox Church in Transition, "East European Constitutional Review", №7, 1998, 87.

217 Roudometof V., The Evolution of Greek Orthodoxy in the Context of World Historical Globalization, in: Orthodox Christianity in 21st Century Greece, The Role of Religion in Culture, Ethnicity and Politics, Edited by V. Roudometof and V.N. Makrides, Ashgate, 2010, 24-25.

218 იხ., იქვე, 32.

219 იხ., პაპასტატისი კ., სახელმწიფო და ეკლესია საბერძნეთში წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 133.

220 Papastathis C.K., The Hellenic Republic and the Prevailing Religion, "Brigham Young University Law Review", №4, 1996, 816.

221 ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 36.

222 Constitution of the Hellenic Republic, 1975, Art.3.

223 Minnerath R., Church Autonomy in Europe, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001, 384-385.

224 იხ., Constitution of the Hellenic Republic, 1975, Art.33(2) and Art.59(1).

225 Papastathis C.K., The Hellenic Republic and the Prevailing Religion, "Brigham Young University Law Review", №4, 1996, 824.

„უპირატესია“, თუმცა პროტესტანტული და რომაულ-კათოლიკური ეკლესიებიც მნიშვნელოვანი სტატუსით არიან აღჭურვილი[226].

მართალია, საბერძნეთის ეკლესიას გარკვეული ავტონომია აქვს, მაგრამ მეტწილად იგი სახელმწიფო ორგანოს სტატუსით მოქმედებს, მაგ., ქორწინების, განათლების და სხვ. სფეროებში. [227] რელიგიაზე საერთოსახელმწიფოებრივ ზედამხედველობას საბერძნეთში განათლებისა და საკულტო საკითხთა სამინისტროს გენერალური სამდივნო საკულტო საკითხებში და საგარეო საქმეთა სამინისტრო ახორციელებენ.[228] საბერძნეთის ეკლესია ადმინისტრაციულ ფუნქციასაც ასრულებს, შესაბამისად, მისი ქმედებები და აქტები, რომლებიც ადმინისტრაციულ საქმიანობას და არა დოქტრინას, დოგმატიკას ეხება, საჩივრდება სახელმწიფო საბჭოში, რომელიც უმაღლესი ადმინისტრაციული სასამართლოა.[229] სახელმწიფო საბჭო უფლებამოსილია, განიხილოს და გადაწყვიტოს მართადიდებელ ეკლესიასთან დაკავშირებული საკითხები, მას შეუძლია გააუქმოს ეკლესიის მიერ მიღებული აქტებიც[230].

ინგლისის (ანგლიკანური) და შოტლანდიის (პრესვიტერიანული) ეკლესიები სახელმწიფო ეკლესიების სტატუსს ატარებენ და სახელმწიფო კანონმდებლობის საფუძველზე არიან შექმნილნი.[231] ინგლისის ეკლესიის დაარსება მეფის სურვილს უკავშირდებოდა, სწორედ მისი მოწვევით VI საუკუნეში ინგლისში წმ. ავგუსტინე ჩავიდა, რომელმაც კენტრბერის საყდარი დააარსა.[232] 1534 წლიდან ინგლისის ეკლესია წმინდა საყდრისგან დამოუკიდებლად არსებობს და ცალკე, ანგლიკანური პროტესტანტიზმის მქადაგებელია. მას ხელმძღვანელობს გაერთიანებული სამეფოს მონარქი [233] . რეფორმაციის შემდეგ ეკლესია სახელმწიფოს განუყოფელ ნაწილად, მის იდეოლოგიურ საფუძვლად და პოლიტიკის განმახორციელებლად იქცა.[234] გაერთიანებული სამეფოს მონარქი, რომელიც ინგლისის ეკლესიის „უმაღლეს მმართველად“

---

226 პაპასტატისი კ., სახელმწიფო და ეკლესია საბერძნეთში წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 135.

227 Minnerath R., Church Autonomy in Europe, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001, 385.

228 პაპასტატისი კ., სახელმწიფო და ეკლესია საბერძნეთში წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 144-145.

229 იქვე, 145.

230 Doe N., Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013, 358.

231 Nicholson J., The Law of Church and State Relations in the United Kingdom, “Sri Lanka Journal of International Law”, №12, 2000, 182.

232 Davies R., Church and State, “The Cambrian Law Review”, Vol.7, 1976, 12.

233 იხ., Jones H., The Church in Wales: A church for the Welsh Nation, “Law and Justice”, №149, 2002, 136.

234 მაგ., მატყლის წარმოების გასავითარებლად ინგლისის პარლამენტი ყველა მეთოდს მიმართავდა, მათ შორის მის კონტროლს ეკლესიაზე: 1678 წელს დადგენილებით დაავალდებულა ანგლიკანური ეკლესიის სამღვდელოება, გარდაცვლილთა დაკრძალვაზე თანხმობა მხოლოდ მაშინ გაეცათ, თუკი ისინი მატყლით გაკეთებულ სუდარაში იქნებოდნენ გახვეულნი. იხ., Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 91, იხ. ციტირება: Pfeffer, Church, State and Freedom, 27.

და „რწმენის დამცველად“ იწოდება,[235] კურთხევისას ფიცს დებს, დაიცვას პროტესტანტული რეფორმირებული ტრადიცია.[236] იგი, ასევე, დებს ფიცს, დაიცვას შოტლანდიის ეკლესია, თუმცა ინგლისის ეკლესიისგან განსხვავებით, არ ერევა ეპისკოპოსთა დანიშვნასა და თავად ეკლესიის ადმინისტრირებაში[237].

ინგლისის ეკლესიის პირველი კანონის მიხედვით, ინგლისის ეკლესია მისი სადედოფლო უდიდებულესობის კანონთა შესაბამისადაა დაფუძნებული და „ქრისტეს ჭეშმარიტი და სამოციქულო ეკლესიის“ ნაწილია.[238] ინგლისის ეკლესიის კანონები და აქტები უნდა შეესაბამებოდეს სახელმწიფოს კანონმდებლობასა და დედოფლის სამართალს.[239] სახელმწიფო ხელისუფლება ეკლესიის შიდა საქმეებშიც მონაწილეობს.[240] კენტრბერის მთავარეპისკოპოსი ინგლისის ეკლესიის სულიერი ლიდერია, იგი აკურთხებს მონარქს და იკავებს საპატიო ადგილს სამეფო კარზე, სამეფო ოჯახსა და ლორდ კანცლერს შორის.[241] თავის მხრივ, ინგლისის თემთა პალატას, ძველ უნივერსიტეტებსა და ისტორიულ საერო დაწესებულებებს ჰყავთ კაპელანები, რომლებიც ინგლისის ეკლესიის ღვთისმსახურები არიან[242]. სამეფო ხელისუფლება ჩართულია მნიშვნელოვანი საეკლესიო გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, თავის მხრივ, ანგლიკანური ეკლესიის მთავარეპისკოპოსი აკურთხებს მონარქს, ეპისკოპოსები კი ლორდთა პალატაში არიან წარმოდგენილნი.[243] 1878 წლის საეპისკოპოსო აქტის საფუძველზე სასულიერო ლორდები (*Lord Spiritual*) აქტიურად მონაწილეობენ პარლამენტის ზედა პალატის საქმიანობაში.[244] პალატაში *ex officio* ადგილი გარანტირებულად აქვს ანგლიკანური ეკლესიის 26 ეპისკოპოსს.[245] მათ ნიშნავს მონარქი პარლამენტის უმრავლესობის თანხმობით.[246] აქვე აღსანიშნავია, მიუხედავად იმისა, რომ გაერთიანებულ სამეფოში ორი სახელმწიფო ეკლე-

---

235 Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 428.

236 Cumper P., The Participation of Religious Communities in Public Life – The British Experience, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 189.

237 Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 10.

238 Davies R., Church and State, "The Cambrian Law Review", Vol.7, 1976, 11.

239 იქვე, 15.

240 მაგ., ანგლიკანური ეკლესიის ეპისკოპოსებს ნიშნავს გაერთანებული სამეფოს მონარქი პრემიერ-მინისტრის წარდგინებით, თუმცა 1977 წელს მიღწეული შეთანხმებით, მონარქი ფაქტობრივად ეკლესიის მიერ შეთანხმებული კანდიდატების წრიდან აკეთებს არჩევანს. მაკლინი დ., სახელმწიფო და ეკლესია გაერთიანებულ სამეფოში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 648.

241 Davies R., Church and State, "The Cambrian Law Review", Vol.7, 1976, 22.

242 იხ., იქვე.

243 Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 428.

244 Edge P.W., Religion and Law, An Introduction, Ashgate, 2006, 98.

245 Cumper P., The Participation of Religious Communities in Public Life – The British Experience, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 189.

246 McConnell M.W., Garvey J.H., Berg Th.C., Religion and the Constitution, New York, 2011, 90.

სია არსებობს, რელიგიის თვალსაზრისით, იგი ევროპის ყველაზე მრავალფეროვან სახელმწიფოდაა აღიარებული[247].

მართალია, სკანდინავიური საზოგადოება ძირითადად ჰომოგენურია და ლუთერანული ეკლესია დომინანტია რელიგიურ გაერთიანებებს შორის, მოსახლეობის უმრავლესობა მაინც სეკულარულია.[248] სეკულარული განწყობის პარალელურად, ევანგელურ-ლუთერანული ქრისტიანობის აღმსარებლობა დღემდე სავალდებულოა დანიის, ნორვეგიისა და შვედეთის მონარქებისათვის.[249] სკანდინავიელთა უმრავლესობა ისე მიეკუთვნება სახელმწიფო ეკლესიებს, რომ თავადაც არ იციან ამის თაობაზე, რადგან ეს უფრო სოციალური, კულტურული, ეროვნული მემკვიდრეობის ნაწილია, ვიდრე რწმენის საკითხი.[250] XVIII საუკუნემდე ევანგელურ-ლუთერანული ეკლესია ერთადერთი ნებადართული ეკლესია იყო შვედეთში.[251] 2000 წელს ამოქმედდა ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობათა ახალი სისტემა, რომელმაც საუკუნეების განმავლობაში დამკვიდრებული მოდელი შეცვალა და მართალია, ეკლესიას მნიშვნელოვანი თავისუფლება მიეცა, თუმცა იგი დღემდე სახელმწიფო სტატუსის მატარებლად რჩება.[252] შვედეთის სამეფოს 1974 წლის ძირითადი კანონის თანახმად, მისი სტატუსი განისაზღვრება სპეციალური კანონით.[253] შვედეთის ეკლესიას მხოლოდ XXI საუკუნეში მიეცა შესაძლებლობა, დარეგისტრირებულიყო იურიდიულ პირად და მიეღო დამოუკიდებელი სამართლებრივი სტატუსი, რადგან მანამდე სახელმწიფოს ნაწილად განიხილებოდა.[254] მართალია, შვედეთში ფორმალურად ყველა ეკლესია თუ რელიგიური ორგანიზაცია კანონის წინაშე თანასწორია, რაც ამ საუკუნის დასაწყისში დაწყებულმა სეკულარიზაციის პროცესმაც უზრუნველყო,[255] თუმცა შვედეთის ეკლესიას სამართლებრივად განსხვავებული სტატუსი აქვს, ფაქტობრივად, იგი ყველაზე ძლიერი ინსტიტუტია სახელმწიფოში[256].

2012 წლამდე ნორვეგიაში ლუთერანული ეკლესია მაღალი სტატუსით სარგებლობდა, მეტიც 1814 წლიდან მეფე და მთავრობის წევრთა ორი მესამედი მაინც ევანგელურ-ლუთერანული ეკლესიის წევრები უნდა

---

247 იქვე.

248 Scheinen M., Secular Human Rights Perspectives, As a Challenge to Nordic Law & Religion Solutions, in: in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 547.

249 Ibán I.C., God in Constitutions and Godless Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 43.

250 Mair J., The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 380.

251 ფრიდნერი ლ., სახელმწიფო და ეკლესია შვედეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 619.

252 იქვე, 620.

253 Constitution of the Kingdom of Sweden (The Instrument of Government, 1974), Chapt.8, Art.6.

254 ფრიდნერი ლ., სახელმწიფო და ეკლესია შვედეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 626.

255 იქვე, 624.

256 იქვე, 625.

ყოფილიყვნენ.[257] 2012 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებებით ნორვეგიას ოფიციალური, ფორმალური რელიგია არ გააჩნია, თუმცა იგი აღიარებს „ქრისტიანულ და ჰუმანისტურ მემკვიდრეობას“.[258] ოფიციალურ დონეზე „სახელმწიფო“ სტატუსის არარსებობის მიუხედავად, ნორვეგიის სახელმწიფო ეკლესიის ეპისკოპოსებს თანამდებობაზე ნიშნავს სამთავრობო ადმინისტრაციის, რეფორმებისა და საეკლესიო საკითხთა მინისტრი[259].

დანიაში, რომლის მოსახლეობის უმრავლესობაც პროტესტანტია, რელიგია კერძო სფეროდ განიხილება,[260] თუმცა ქვეყანაში მოქმედებს სახალხო ეკლესია (*Folkekirken*).[261] სახალხო ეკლესიის სტატუსი განისაზღვრება დანიის კონსტიტუციით, რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფო თავის თავზე იღებს ევანგელურ-ლუთერანული ეკლესიის დაფინანსებას, ვინაიდან იგი სახალხო ეკლესიაა და სახელმწიფო ვალდებულია, მასზე იზრუნოს.[262] სწორედ საკონსტიტუციო სტატუსის გამო შეუძლებელია სახელმწიფოსა და ეკლესიის გამიჯვნის აქტიური პროცესის დაწყება საკონსტიტუციო ცვლილებების გარეშე.[263] დანიის ეკლესია თავისი არსით სახელმწიფო ეკლესიაა და სახელმწიფოსთან უშუალოდაა დაკავშირებული,[264] თუმცა, ამის მიუხედავად, სახალხო ეკლესია პრაქტიკულად ძალზე შეზღუდულია და ექვემდებარება დანიის პარლამენტსა და საეკლესიო საქმეთა მინისტრს, როცა სხვა რელიგიური მიმდინარეობები კერძო გაერთიანებებია.[265] სახალხო ეკლესია სახელმწიფო სისტემის ნაწილია და მას საჯარო სამართალი აწესრიგებს.[266] სწორედ მსგავსი მოწესრიგების გამო სახელმწიფო ეკლესიის დანიური მოდელი კვაზიერასტიანულად მიიჩნევა[267].

3.2.2. სახელმწიფო ეკლესიის ინსტიტუციური შესაბამისობა ადამიანის ძირითად უფლებებთან

თანამედროვე სინამდვილეში სახელმწიფო ეკლესიის კონცეფცია მნიშვნელოვნად შეცვლილია და იგი ავტომატურად სახელმწიფოს

---

257 Furseth I., The Ambiguity of Secular and Religious Space: The Norwegian Penitentiary System, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 152.

258 იქვე.

259 Årsheim H., Legal Secularism? – Differing Notions of Religion in International and Norwegian Law, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 136.

260 Plesner I.Th., Secularism – A Quest for Privatization of Religion? in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 298.

261 დუბეკი ი., სახელმწიფო და ეკლესია დანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 63.

262 იხ., Constitutional Act of the Kingdom Denmark, 1953, Art.4.

263 დუბეკი ი., სახელმწიფო და ეკლესია დანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 66.

264 იქვე, 64.

265 იქვე, 68.

266 იქვე, 69.

267 Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, Law and Justice, №162, 2009, 5.

კონტროლქვეშ არსებულ ინსტიტუტად არ მოიაზრება. დომინანტი ეკლესიის მქონე ქვეყნებში თანდათანობით უფრო მეტი სამართლებრივი ბერკეტი გადაეცემა ეკლესიებს, რაც მათთვის მეტ თავისუფლებასა და სახელმწიფოსაგან მნიშვნელოვნად გამოცალკევებას უწყობს ხელს.[268] სწორედ ამ პროცესით იმიჯნება სახელმწიფო ეკლესიის მოდელი ერასტიანიზმისაგან, რომელიც ეკლესიაზე ტოტალურ კონტროლს, სრულ დომონირებას გულისხმობს. მაგ., ბულგარეთში „ტრადიციულ“ რელიგიად აღმოსავლური მართლმადიდებლობაა გამოცხადებული,[269] თუმცა, იმავდროულად, უზრუნველყოფილია რელიგიის თავისუფლების პრინციპი, სახელმწიფო და ეკლესია სრულად ემიჯნებიან ერთმანეთს,[270] რაც ეკლესიის დამოუკიდებლობას უზრუნველყოფს. მონაკოს სახელმწიფო რელიგია რომაულ-კათოლიკური ქრისტიანობაა[271], თუმცა რელიგიის თავისუფლება ყველასთვის უზრუნველყოფილია.[272] სახელმწიფო ეკლესიის სტატუსის მიუხედავად, უზრუნველყოფილია რომის ეკლესიის ავტონომიურობა[273].

სამწუხაროდ, სახელმწიფო რელიგიის ინსტიტუტი ხშირად სხვა რელიგიური შეხედულებების მქონე ადამიანთა ძირითადი უფლებების შეზღუდვასა და აღმსარებლობის გამო ადამიანთა დევნასთან ასოცირდება, რაც სამართლებრივად მცდარი შეხედულებაა.[274] ასევე, სახელმწიფო ეკლესიის არსებობა ნებისმიერ შემთხვევაში არ გულისხმობს, რომ ეკლესიის ავტონომია დაკნინებულია.[275] სახალხო ეკლესიის მხარდაჭერა და დაფინანსების საკონსტიტუციო ვალდებულება არ გამორიცხავს სახელმწიფოს უფლებას, გამოუყოს ფინანსები სხვა რელიგიურ გაერთიანებებსაც.[276] ადამიანის უფლებათა კომიტეტის განმარტებით, სახელმწიფო რელიგიის არსებობა ავტომატურად რელიგიის თავისუფლებას არ არღვევს, თუ ეს არაა სხვა რელიგიურ გაერთიანებათა, აღმსარებელთა თუ ათეისტთა დისკრიმინაციის საფუძველი.[277] ერთი ეკლესიის პრივილეგირებულობა ავტომატურად არ ნიშნავს სხვა რელიგიურ გაერთიანებათა დისკრიმინაციას, მათ მიმართ შესა-

---

[268] იხ., რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 666.

[269] Constitution of the Republic of Bulgaria, 1991, Art.13(3).

[270] იქვე, Art.13(1)(2).

[271] Constitution of the Principality of Monaco, 1962, Art.9.

[272] Grinda G., The Principality of Monaco (State, International Status, Institutions), 2nd Ed., Translated by J.C. Duursma, The Hague, 2010, 146.

[273] რელიგიური ავტონომიურობა მონაკოში მთავარ შარლ III და რომის პაპ ლეონ XIII შორის 1887 წლის შეთანხმებით იქნა უზრუნველყოფილი, თუმცა რომის ეკლესიასა და მონაკოს შორის ურთიერთობების საბოლოო განმსაზღვრელი 1981 წლის 27 ივნისის შეთანხმებაა. იხ., იქვე, 148-151.

[274] საგინაშვილი ქ., მართლმადიდებლობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სამართლებრივი ასპექტები უცხო ქვეყნების მაგალითების ფონზე, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 15.

[275] Minnerath R., Church Autonomy in Europe, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001, 384.

[276] დუბეკი ი., სახელმწიფო და ეკლესია დანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 66.

[277] UNHRC, General Comment 22, Article 18 (Forty-eighth session, 1993), Para.9.

ძლოა მნიშვნელოვანი შეღავათები მოქმედებებდეს და უფრო მეტიც, დომინანტ ეკლესიასთან შედარებით, გაცილებით მეტი თავისუფლებით სარგებლობდნენ.

3.3. სეკულარიზმი

3.3.1. სეკულარიზმის კონცეფცია

3.3.1.1. სეკულარიზმის იდეა

ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობათა ევოლუციის დამაგვირგვინებელი ფაზა მათი ურთიერთგამიჯვნაა, რომელიც თანამედროვე სისტემაა, თუმცა საფუძველი შუა საუკუნეებში ეყრებოდა.[278] ევროპის ერთიან სისტემად აღქმა ეკლესია-სახელმწიფოს გამიჯვნის პროცესში მიზანშეწონილი არაა.[279] თითოეულ სახელმწიფოში განცალკევების პროცესი განსხვავებული ტემპით, ინტენსივობითა და ინდივიდუალური მახასიათებლებით მიმდინარეობდა, ზოგან კი დღემდე მიმდინარეობს. საბოლოო ჯამში, ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის იდეა დასავლური აზროვნების შედეგი და თანამედროვეობის აღიარებული პრინციპია, თუმცა აღმოსავლეთის ისლამურ და ზოგიერთ ქრისტიანული ფუნდამენტალიზმის ქვეყანაში დღემდე არაა აღიარებული[280].

განსხვავებული რელიგიის აღმსარებელთა შორის თანასწორობის კამპანიას დიდი ხნის ისტორია აქვს.[281] პოლიტიკურისა და რელიგიური ცხოვრების ერთმანეთისგან განცალკევებას ჯერ კიდევ ლოკი მოითხოვდა.[282] თუმცა ახალი დროის სეკულარიზმის მთავარ წარმომადგენლად მაინც მაკიაველი მიიჩნევა, რომელიც ქრისტიანობის სახელმწიფო იდეოლოგიზა-

---

[278] ჯერ კიდევ 496 წელს პაპი გელასიუს I იმპერატორ ანასტასიუს I სწერდა ორი ხელისუფლების – სახელმწიფოსა და ეკლესიის და მათი ძალაუფლების შესახებ. თანდათანობით ეკლესიის წიაღში სულ უფრო აქტუალური ხდებოდა სახელმწიფოსაგან გაცალკევებისა და სრული დამოუკიდებლობის იდეა. ეკლესიის დამოუკიდებლობისათვის მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგა გრიგოლ VII, რომელმაც 1075 წელს Dictatus Papae (დოკუმენტში 27 პრინციპი იყო ჩამოყალიბებული და მისი ადრესატი თავად რომის პაპი გახლდათ) გამოაქვეყნა, მასში ჩამოყალიბებული იყო იმ პერიოდისათვის თითქმის „რევოლუციური“ პოსტულატები. ამ პრინციპებს სერიოზული რეაქცია მოჰყვა ევროპაში. იხ., Wood J.E., Church and State in Historical Perspective: A Critical Assessment and Anntated Bibliography, London, 2005, 27; Henderson E.F., Select Historical Documents of the Middle Ages, London, 1910, 366-367; Mckinley P.B., Differentiating Church and State (Without Losing the Church), "Georgetown Journal of Law and Public Policy", Vol.7, 2009, 36-37.

[279] მაგ., XII საუკუნეში, როდესაც გერმანიის სადვთო რომის იმპერატორმა რომის ეკლესიას ეპისკოპოსებისა და აბატების არჩევაში ჩაურევლობა აღუთქვა, ინგლისში ჰენრი II და კენტრბერის მთავარეპისკოპოს თომას ბეკეტს შორის ურთიერთობა ისე იძაბება, რომ ამ უკანასკნელს საერთოდ კლავენ. Berg Th.C., Colby K.W.., Esbeck C.H., Garnett R.W., Religious Freedom, Church-State Separation, and the Ministerial Exception, "Northwestern University Law Review Colloquy", Vol. 106, 2011, 179-180.

[280] Doerr E., The Importance of Church-State Separation, in: Toward a New Political Humanism, edited by Seidman B.F. & Murphy N.J., New York, 2004, 71.

[281] Christoffersen L., Historical, Cultural and Social Background, in: Religion and Discrimination Law in the European Union, Edited by M. Hill QC, Trier, 2012, 30.

[282] Brown W., Civilizational Delusions, Secularism, Tolerance, Equality, in: Reveal in Democracy, Secularism and Religion in Liberal Democratic States, Edited by Ch. Marlle, G.M. Nielsen and D. Salde, Brussels, 2013, 48.

ციას დაუპირისპირდა, რამაც ყველაზე დიდი სამსახური თავად რელიგიას გაუწია, რომელიც სახელმწიფოს ბატონობიდან გათავისუფლდა[283].

ევროპული საკონსტიტუციო სეკულარიზმი უშუალოდ დაკავშირებულია განმანათლებლობასთან.[284] პროცესი შუა საუკუნეების მიწურულს დაიწყო, რამაც შედეგად ახალი სახელმწიფოების, ერებისა და სამოქალაქო საზოგადოების იდეის შექმნა გამოიწვია.[285] რელიგიისა და სახელმწიფოს განცალკევების პროცესი (*Kirchenaustrittsbewegung*) გერმანიაში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ბისმარკის მიერ განხორციელებული ანტიკათოლიკური კამპანიით იწყება.[286] ვაიმარის რესპუბლიკის 1919 წლის კონსტიტუციამ ეს ორი ინსტიტუტი ერთმანეთისგან ოფიციალურად გამიჯნა, თუმცა იგი ქვეყნისათვის მნიშნელოვან სოციალურ-კულტურულ თემებში თანამშრომლობას ითვალისწინებდა[287]. სამართლებრივი პოზიტივიზმის დამკვიდრებამ და სამართალშემოქმედად ექსკლუზიურად სახელმწიფოს მიჩნევამ სეკულარიზმის პროცესი მნიშვნელოვნად დააჩქარა, რადგანაც საერო ცხოვრებაში საეკლესიო სამართლისა თუ სასამართლოს მოქმედება მაქსიმალურად შეიზღუდა[288].

ცნება „სეკულარიზმი“ პირველად ჯორჯ ჰოლიოუკმა განმარტა 1846 წელს.[289] თუმცა მისი აღიარებული, შეთანხმებული დეფინიცია დღემდე არ არსებობს. კაზანოვა სეკულარიზმს სამ მიმართულებად გამოჰყოფს: სეკულარიზმი, როგორც რელიგიის უარყოფა; სეკულარიზმი, როგორც რელიგიის პრივატიზაცია და სეკულარიზმი, როგორც სხვა სფეროებიდან რელიგიური სფეროს გამოყოფა-განსხვავება.[290] სეკულარიზაციის მთავარი იდეა „სახელმწიფოსა და რელიგიის ინსტიტუციური და კონსტიტუციური ურთიერთგამიჯვნაა“[291]. „სეკულარიზმი“ არის ღირებულება, რომელიც იძენს მნიშვნელობას მხოლოდ იმ ისტორიულ და კულტურულ კონტექსტში, რომელშიც ის აღმოცენდება. ნათელია, რომ ის გულისხმობს სახელმწიფოსა და გარკვეულ რელიგიურ ჯგუფებს შორის განსხვავებას, სახელმწიფოს ნეიტრალურ დამოკიდებულებას ამ ჯგუფების მიმართ და რელიგიის თავისუფლების სამართლებრივ დაცვას. მართალია, მსგავსი ნეიტრალიტეტი, როგორც წესი, არ უშვებს სახელმწიფოს მხრიდან რომელიმე ცალკე

---

283 მენი ა., რელიგია, „პიროვნების კულტი“ და სეკულარული სახელმწიფო, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №6(39), 2010, 77.

284 Sajó A., Preliminaries to a Concept of Constitutional Secularism, “I-Con”, Vol.6, No.3-4, 2008, 608.

285 ანდრონიკაშვილი ზ., მაისურაძე გ., სეკულარიზაცია და სეკულარიზაციის ბედი საქართველოში, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №5(38), 2010, 105.

286 Holt N., The Church Withdrawal Movement in Germany, “Journal of Church and State”, Vol.32, 1990, 37.

287 იხ., რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია გერმანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 90.

288 Turner B.S., Religion and Modern Society, Citizenship, Secularism and the State, New York, 2011, 171.

289 იქვე, 128.

290 Chaplin J., The Place of Religious Arguments for Law Reform in a “Secular State”, “Law and Justice”, Vol.162, 2009, 25.

291 ერქვანია თ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №6, 2013, 32.

აღებული რელიგიის მხარდაჭერას, მაინც არსებობს გამონაკლისები, რასაც უხვად ავლენს გერმანიისა და ბრიტანეთის მაგალითები.“ [292] სეკულარიზაცია, მისი თანამედროვე გაგებით, სხვა არაფერია, თუ არა შუა საუკუნეების მებრძოლი ეკლესიის ქმედებებზე ადეკვატური რეაქცია, რომელიც ევროპელ მოაზროვნეთა და განმანათლებელთა მიერ იქნა შემუშავებული და გარდაუვალ აუცილებლობად დანახული[293].

სეკულარიზმი, ერთგვარად, მსოფლმხედველობაცაა.[294] მასში ჯეფერსონი რელიგიურ გაერთიანებათა დამოუკიდებლობის, ავტონომიისა და თავისუფლების გარანტიას ხედავდა.[295] თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჯეფერსონისეული „გამიჯვნა“ უფრო ეკლესიასა და სახელმწიფოს ეხებოდა, ვიდრე ზოგადად, რელიგიასა და ხელისუფლებას.[296] სეკულარული, იგივე საერო სახელმწიფოს ამოსავალი იდეა საკუთარ მოქალაქეთა და რელიგიურ გაერთიანებათა შორის მაქსიმალური თანასწორობის დაცვაა.[297] სწორედ ამიტომაც „სეკულარიზმი“ ხშირად უკავშირდება ისეთ ცნებებს, როგორიცაა „სეკულარული“, „ნეიტრალური“, „ლაიციზმი“ და სხვ.[298]

ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის რამდენიმე მოდელი არსებობს: სრული გამიჯვნა, კორპორაციული გამიჯვნა; რელიგიური პრიორიტეტი და ა.შ.[299] რა თქმა უნდა, ეს კლასიფიკაციაც შედარებითია და საჭიროებისამებრ იცვლება, რასაც სეკულარიზაციის მიმართ მომეტებული ინტერესი და განსაკუთრებული საჭიროება განაპირობებს. აშშ-ში ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის საკითხი იმდენად მნიშვნელოვან მოვლენად აღიქმება, რომ ყველა მხარე ცდილობს დამფუძნებელი მამების მოსაზრებებს დაეყრდნონ და ხშირად მოჰყავთ მათი გამონათქვამები, რაც მდგომარეობის სრულ პოლარიზაციას ახდენს.[300] ეკლესია-სახელმწიფოს გამიჯვნა მათ შორის ნებისმიერი კავშირის მოსპობას არ გულისხმობს. ესეც სახელმწიფოთა გემოვნებასა და პოლიტიკურ არჩევნაზეა დამოკიდებული. მაშინ, როცა ამერიკულ და გერმანულ მოდელში, მართალია, სახელმწიფო და ეკლესია ერთმანეთისგან სრულიად გამიჯნულნი არიან, მაგრამ აქტიურად

---

[292] ლოქლინი რ. ბ., კედლის ბევრი ფანჯარა, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012, 98.

[293] იხ., ერქვანია თ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №6, 2013, 33-35.

[294] Palomino R., Legal Dimensions of Secularism: Challenges and Problems, 17th Annual International Law and Religion Symposium, Brigham Young University, Provo, Utah, October 3-5, 2010, 4.

[295] Berg Th.C., Colby K.W., Esbeck C.H., Garnett R.W., Religious Freedom, Church-State Separation, and the Ministerial Exception, “Northwestern University Law Review Colloquy”, Vol. 106, 2011, 182.

[296] Smith S.D., Freedom of Religion or Freedom of the Church? in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accomodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012, 276.

[297] ლოქლინი რ. ბ., კედლის ბევრი ფანჯარა, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012, 106.

[298] Palomino R., Legal Dimensions of Secularism: Challenges and Problems, 17th Annual International Law and Religion Symposium, “Brigham Young University”, Provo, Utah, October 3-5, 2010, 1.

[299] ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 29.

[300] Allen J.T., The Separation of Church and State: Myths, Mantras, Mandates, Forum on Public Policy Online, No.3, 2007, 20.

თანამშრომლობენ, ფრანგულსა და მექსიკურში სახელმწიფო ყველანაირად ცდილობს, შორს დაიჭიროს თავი ნებისმიერი რელიგიისგან[301].

3.3.1.2. სეკულარიზმი თანამედროვე მსოფლიოში

დღესდღეობით ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნა არა მხოლოდ დასავლური დემოკრატიის, არამედ, ზოგადად დემოკრატიის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია.[302] ეკლესია და სახელმწიფოს გამიჯვნა ევროპის საერთო ღირებულებაა, რომელიც კონკრეტული სახელმწიფოს საზღვრებს ცდება.[303] დასავლური სეკულარიზმი არა მხოლოდ სახელმწიფოს, არამედ საზოგადოებას, სუბიექტებსა და თავად რელიგიასაც კი გარდაქმნის.[304] დასავლურ სეკულარულ საზოგადოებებში რელიგია განიხილება, როგორც კერძო სფერო, ინდივიდის მიერ განსასაზღვრი და ასარჩევი[305].

რელიგიური გაერთიანებების მიერ სეკულარიზმის ნორმების ადეკვატურად მიღება და განხორციელება ყოველთვის მტკივნეულ პროცესებთანაა დაკავშირებული.[306] ამის გამო რელიგიასა და სამართალს შორის გამუდმებული კონფლიქტია, რომელიც წესების, პრინციპების, ფასეულობებისა და ცივილიზაციების იდენტობის თაობაზე წინააღმდეგობებს მოიცავს.[307] კონფლიქტის მთავარი თემა ძირითადად ვალდებულებებია.[308] ამიტომაც თანამედროვე სამყაროში აუცილებელია რელიგია სხვა საზოგადოებრივი ინსტიტუტებისგან გაიმიჯნოს, იგი არ უნდა ცდილობდეს სახელმწიფოს, ეკონომიკის, მეცნიერების საქმის კეთებას, რადგან მისი მთავარი დანიშნულება რელიგიის მიმდევართა სულიერებაზე ზრუნვაა.[309] როგორც კი ამ სფეროთა აღრევა და გარკვეულწილად, კომპეტენციური ურთიერთგადაფარვა ხდება, ჩნდება მნიშვნელოვანი პრობლემები, რომელთა დაძლევაც შემდგომში უბრალოდ საქმიანობის სფეროთა განცალკევებითა და ზღვარდადებით ვერ მოხდება.

რელიგიურ ინსტიტუტებს არ უნდა ჰქონდეთ ისეთი პრივილეგიები, რომლებიც საკონსტიტუციო დონეზე მისცემთ შესაძლებლობას, მიუთითონ სახ-

---

[301] Marsh C., Russian Orthodox Christians and Their Orientation toward Church and State, "Journal of Church and State", №47, 2005, 559.

[302] სტეფანი ა., რელიგიისა და დემოკრატიის ურთიერთშეთავსებადობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა", №2(29), 2009, 61.

[303] State, Religion, Secularity and Human Rights, Recommendation 1804 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.4.

[304] Brown W., Civilizational Delusions, Secularism, Tolerance, Equality, in: Reveal in Democracy, Secularism and Religion in Liberal Democratic States, Edited by Ch. Marlle, G.M. Nielsen and D. Salde, Brussels, 2013, 38.

[305] იქვე, 45.

[306] Zucca L., Law v. Religion, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 141.

[307] იქვე, 138.

[308] იქვე, 139.

[309] დეკანოზი ემანუელი (კლაპსისი), მართლმადიდებელი ეკლესია პლურალისტულ სამყაროში, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა", №1(28), 2009, 82.

ელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს, თუ როგორ იმოქმედონ.[310] პლურალიზმი და პლურალისტური საზოგადოება მთლიანად გამორიცხავს ერთი რომელიმე რელიგიის სრულ დომინირებას მსგავს საზოგადოებებში.[311] დემოკრატიულმა სახელმწიფომ ყველა რელიგიისათვის განვითარების თანაბარი პირობები უნდა უზრუნველყოს.[312] ამასთან, სეკულარულმა სახელმწიფომ საკუთარი მოქალაქეები რელიგიური ვალდებულებებით არ უნდა დატვირთოს.[313] სეკულარული სახელმწიფოს იდეა ემყარება რწმენას იმის თაობაზე, რომ სახელმწიფო და პოლიტიკა არ დაეფუძნება, შესაბამისად, არც შეიბოჭება რომელიმე რელიგიური სამართლითა თუ პრინციპით.[314] სეკულარულია სახელმწიფო, რომელიც სამართალსა და პოლიტიკას საზღვრავს მოქალაქეთა უმრავლესობის ლეგიტიმური დაკვეთიდან გამომდინარე და არ ელოდება ამის თაობაზე რელიგიის მხრიდან რაიმე სახის თანხმობას ან ნებართვას.[315] სეკულარული კონსტიტუციონალიზმი არ დაუშვებს საკონსტიტუციო ნორმათა სპეციკურ რელიგიურ ტრადიციებზე, დოგმებზე დაფუძნებას და მხოლოდ საჯარო მიზანს ან რაიმე სხვა სეკულარულ კონსენსუსს დაეყრდნობა[316].

სეკულარიზმის შედეგი სახელმწიფოს გამგებლობას მიკუთვნებულ საკითხებში რელიგიური ინსტიტუტების უფრო რაციონალური, სამეცნიერო და მტკიცებაზე დაფუძნებული ინსტიტუტებით ჩანაცვლებაა,[317] თუმცა ეს საზოგადოების პოლარიზებას არ უნდა იწვევდეს.[318] სეკულარიზმის მნიშვნელობა დღემდე ცალსახა და ერთგვაროვანი არაა.[319] მას, როგორც წესი, პოლიტიკური და სოციალური მოდერნიზაციის ერთ-ერთ ასპექტად განიხილავენ, რომელიც განმანათლებლობის შედეგად ჩამოყალიბდა.[320] გრინუოლთი სეკულარიზმს, ერთგვარად, გაუგებარ, არამდგრად და ცვალებად

---

[310] სტეფანი ა., რელიგიისა და დემოკრატიის ურთიერთშეთავსებადობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(29), 2009, 61.

[311] დეკანოზი ემანუელი (კლაპსისი), მართლმადიდებელი ეკლესია პლურალისტულ სამყაროში, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(28), 2009, 85.

[312] Religion and Democracy, Recommendation 1396 (1999), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.6.

[313] Religion Tolerance in a Democratic World, Recommendation 1202 (1993), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.15.

[314] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 111.

[315] Chaplin J., The Place of Religious Arguments for Law Reform in a "Secular State", "Law & Justice", Vol.162, 2009, 22.

[316] Durham W.C. Jr., Religion and the World's Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 15, იხ. ციტირება: J. Rawls, The Law of Peoples: with 'The Idea of Public Reason Revisited' (Cambridge: Harvard University Press, 1999).

[317] Davies M., The Future of Secularism, A Critique, in: Law and Religion in Public Life, The Contemporary Debate, Edited by N. Hosen and R. Mohr, Abingdon, 2011, 53.

[318] Zucca L., Law v. Religion, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 143.

[319] Calo Z.R., Higher Law Secularism: Religious Symbols, Contested Secularisms, and the Limits of the Establishment Clause, "Chicago-Kent Law Review", Vol.87, 2012, 813.

[320] Davies M., The Future of Secularism, A Critique, in: Law and Religion in Public Life, The Contemporary Debate, Edited by N. Hosen and R. Mohr, Abingdon, 2011, 53.

ცნებად მიიჩნევს.[321] იგი პირადი თავისუფლების, დემოკრატიისა და ინდივიდუალური უფლებების დაპირისპირებაა რელიგიური დოგმებისა და ამ დოგმებით მართული საზოგადოებისადმი.[322] სეკულარიზმის იდეა მაინც რელიგიისა და სხვა ინსტიტუციური სფეროების, კერძოსა და საჯაროს ერთმანეთისგან გამიჯვნას ეფუძნება.[323] სეკულარისტების თვალთახედვით, რელიგია კერძო, პირად სფეროს განეკუთვნება და მისი ადგილი საჯარო სივრცეში არაა[324].

სეკულარიზმის კონცეფციის განვითარება და დახვეწა გამუდმებით მიმდინარეობს. ეს დინამიკური პროცესია. ვინაიდან რელიგია ადგენს ბევრი ადამიანისა თუ საზოგადოების ღირებულებათა სისტემას,[325] საკმაოდ რთულია სისტემური და ძირეული ცვლილებების სწრაფი გატარება. თითოეული სახელმწიფო თავად წყვეტს, თუ რა მიმართულებით წაიყვანს ეკლესიასთან ურთიერთობებს და როგორ სპეციფიკას შესძენს მათ.[326] XX საუკუნის 90-იან წლებში პოსტკომუნისტური ბანაკის ქვეყნებმა რელიგიური თავისუფლების გზა აირჩიეს და ეს პრინციპი სამართლებრივადაც უზრუნველყვეს,[327] თუმცა ყველა მათგანმა სეკულარიზაციის ევროპული სტანდარტებით წარმართვა ვერ შეძლო. მართალია, კონსტიტუციის დონეზეც ბევრი აღიარებს ურთიერთგამიჯვნის პრინციპს, თუმცა პრაქტიკაში სრულიად განსხვავებული მდგომარეობაა, რაც სეკულარიზაციის პროცესს ხშირ შემთხვევაში ფორმალობად აქცევს.

3.3.2. სეკულარიზმის მოდელები

სეკულარიზმი სახელმწიფოების მიხედვით მნიშვნელოვნად განსხვავდება, მაგ., ამერიკული სეკულარიზმის ფრანგულისგან განსხვავებულია, ორივე კი სრულებით განირჩევა ინდურისგან და ა.შ.[328] სწორედ ამ თავისებურებათა

---

[321] იხ., Greenawalt K., Secularism, Religion, and Liberal Democracy in the United States, "Cardozo Law Review", Vol.30, 2009, 2383.

[322] Ben-Porat G., Religion and Secularism in Israel, Between Politics and Sub-Politics, in: Religion and Politics in Europe, The Middle East and North Africa, Edited by J. Haynes, Abingdon, 2010, 75.

[323] Plesner I.Th., Secularism – A Quest for Privatization of Religion? in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 306.

[324] იხ., Sajó A., Preliminaries to a Concept of Constitutional Secularism, "I-Con", Vol.6, No.3-4, 2008, 614.

[325] Witte J.Jr., Law, Religion and Human Rights, "Colombia Human Rights Law Review", Vol.28, 1996, 2.

[326] მაგ., ბოლო წლებში ჩრდილოეთ ევროპის სახელმწიფოებმა ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანეს: შვედეთმა და ნორვეგიამ ოფიციალურად უარი თქვეს სახელმწიფო ეკლესიის მოდელზე, ისლანდიამ მნიშვნელოვნად გააძლიერა ეროვნული ეკლესიის დამოუკიდებლობა, ფინეთმა კი ეპისკოპოსების დანიშვნის უფლება, სახელმწიფო მეთაურის ნაცვლად, ლუთერანულ ეკლესიას მიანიჭა. იხ., Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 33.

[327] მაგ., თუ რუმინეთის 1923 წლის კონსტიტუციაში აღმოსავლური მართლმადიდებლობა რუმინულ, სახელმწიფო რელიგიად იყო აღიარებული, 1991 წლის კონსტიტუციაში ამ საკითხს გაცილებით ნაკლები ყურადღება დაეთმო. იხ., Mungiu-Pippidi A., The Ruler and the Patriarch: The Romanian Eastern Orthodox Church in Transition, "East European Constitutional Review", №7, 1998, 86.

[328] Smith S.D., Freedom of Religion or Freedom of the Church? in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accommodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012, 252.

გათვალისწინებით, შესაძლებელია სეკულარიზმში ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთგამიჯვნის, განცალკევების მოდელის რამდენიმე ძირითადი სისტემა გამოიყოს: სრული გამიჯვნა, რომელიც, თავის მხრივ, სახელმწიფო და ლიბერალური სეკულარიზმის, ლაიციზმისა და ანტიეკლესიის სისტემებს აერთიანებს; თანამშრომლობისა და შერეული მოდელები.

3.3.2.1. სრული გამიჯვნის მოდელი

სრული გამიჯვნის მოდელს ლიბერალურ სეკულარიზმსაც უწოდებენ, ესაა სისტემა, როცა ეკლესია და სახელმწიფო ერთმანეთისგან სრულად არიან გაცალკევებულნი.[329] თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში არსებობს კიდევ რამდენიმე სისტემა, რომელიც სრულ გამიჯვნას გულისხმობს, თუმცა თავისებურ, სრულიად განსხვავებულ მიმართულებას ავითარებენ. ამიტომაც უპრიანი იქნება ლიბერალური სეკულარიზმი სრული გამიჯვნის ერთ-ერთ სახედ იქნეს მიჩნეული. სრული გამიჯვნა, ასევე, გულისხმობს ლაიციზმის ფრანგულს სისტემასა და ანტიეკლესიის მოდელებს, რომლებიც გამიჯვნის სპეციალური სახეა და მართალია, სრული გამიჯვნის მიზანი აქვთ, თუმცა ლიბერალურადაც ვერ მოიხსენიებენ.

3.3.2.1.1. სახელმწიფო სეკულარიზმი

სახელმწიფო დონეზე სეკულარიზმის იდეის შექმნა და შემდეგ პრაქტიკაში დანერგვა ამერიკულ და ფრანგულ რევოლუციურ იდეოლოგიას დაეფუძნა. [330] სახელმწიფო სეკულარიზმი გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფომ არ უნდა გააიგივოს თავი რელიგიასთან, არ უნდა შეიბოჭოს რელიგიური პრინციპებით და მის ქმედებებს საფუძვლად რელიგიური მოტივაცია არ უნდა დაუდოს. [331] სეკულარულ სახელმწიფოში რელიგია პოლიტიკური ასპარეზიდან უჩინარდება, პოლიტიკოსებსა და სახელმწიფო თანამდებობის პირებს არ უწევთ თავიანთი მოსაზრებების, პოზიციების გამყარება რელიგიური პრინციპებისა თუ რელიგიური ლიდერების მხარდაჭერით. [332] საერო სახელმწიფომ რელიგიასა და ხელისუფლებას შორის დემარკაცია უნდა მოახდინოს.[333] მართალია, განვითარებული და თანამედროვე სახელმწიფოთა უმრავლესობა რელიგიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის იდეოლოგიას იზიარებს, თუმცა არსებობენ მკაცრად სეკულარული სახელმწიფოები, რომელთაც აღნიშნული საკონსტიტუციო დონეზე აქვთ უზრუნველყოფილი[334].

---

[329] Francis J. G., The Evolving Regulatory Structure of European Church-State Relationships, "Journal of Church and State", №4, 1992, 780.

[330] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 112.

[331] იქვე, 140.

[332] Chaplin J., The Place of Religious Arguments for Law Reform in a "Secular State", "Law & Justice", Vol.162, 2009, 20.

[333] Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 92.

[334] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 113. ექსპლიციტურად გაცხადებული სეკულარიზმის იდეა

სეკულარული საკონსტიტუციო პოლიტიკა თურქეთში 1922 წლიდან მოქმედებს.[335] ოსმალთა იმპერიის დაცემის შემდეგ თურქეთმა უარყო ისლამური კულტურისა და სამართლის დომინანტობა და სეკულარიზმი სახელმწიფოს ოფიციალურ იდეოლოგიად აქცია.[336] თურქეთის კონსტიტუცია სეკულარიზმს რესპუბლიკის ერთ-ერთ ძირითად მახასიათებლად აცხადებს[337], რაც სიახლე არაა, თურქული სეკულარიზმი (*Laiklik*) ქემალისტური იდეოლოგიის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულებაა, რომლის საფუძველზეც თანამედროვე თურქეთის სახელმწიფო შეიქმნა.[338] თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლო სეკულარიზმის საკონსტიტუციო პრინციპის მთავარ დამცველად იქცა.[339] ამის გამო საკონსტიტუციო სასამართლომ 1998 წელს „კეთილდღეობის" (*Refah*) და 2001 წელს „ფასეულობათა" (*Fazilet*) პარტიები არაკონსტიტუციურად გამოაცხადა.[340] ევროსასამართლო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სეკულარიზმის პრინციპის დაცვას, განსაკუთრებით

კონსტიტუციასა და კანონმდებლობაში ასახული აქვთ შემდეგ სახელმწიფოებს: აზერბაიჯანი, ანგოლა, ბენინი, ბურკინა ფასო, ბურუნდი, გაბონი, გაიანა, გამბია, გვინეა, გვინეა-ბისაუ, ეკვადორი, თურქეთი, თურქმენეთი, ინდოეთი, კამერუნი, კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, კონგოს რესპუბლიკა, კოტ დივუარი, ლატვია, მადაგასკარი, მალი, მოზამბიკი, ნამიბია, ნეპალი, პოლონეთი, პორტუგალია, რუანდა, რუსეთი, სან ტომე და პრინსიპი, საფრანგეთი, სენეგალი, სერბეთი, სლოვაკეთი, ტაჯიკეთი, ტოგო, ყაზახეთი, ყირგიზეთი, ჩადი. იხ., Constitution of the Azerbaijan Republic, 1995, Art.7; Constitutional Law of the Republic of Angola, 1992, Art.8; Constitution of the Republic of Benin, 1990, Art.2; Constitution of Burkina Faso, 1991, Art.31; Post-Transition Constitution of the Republic of Burundi, 2005, Art.1; Constitution of the Republic of Gabon, 1991, Art.2; Constitution of the Co-Operative Republic Guyana, 1980, Art.1; Constitution of the Co-Operative Republic Guyana, 1980, Art.1; Constitution of the Republic of the Gambia, 1997, Chapter 1; Fundamental Law of the Republic of Guinea, 1991, Art.; Fundamental Law of the Republic of Guinea, 1991, Art.1; Constitution of the Republic of Guinea-Bissau, 1990, Art.1; Constitution of the Republic of Ecuador, 2008, Art. 1; Constitution of the Republic of Turkey, 1982, Preamble and Art.2; Constitutional Law of Turkmenistan, 1992, Art.1; Constitution of India, 1950, Preamble; Constitution of the Republic of Cameroon, 1972, Art.1; Constitution of the Democratic Republic of the Congo, 2006, Art.1; New Constitution of the Republic of the Congo, 2002, Art.1; Constitution of the Republic of Côte D'Ivoire, 2000, Art.30; Law of the Republic of Latvia on "The Religious Organizations", 1995, Art.5(1); Constitution of the Republic of Madagascar, 2010, Art. 1; Constitution of Mali, 1992, Art.25; Constitution of the Republic of Mozambique, 1990, Art.12; Constitution of Namibia, 1990, Preamble and Art.1; Interim Constitution of Nepal, 2007, Art.4; Law of the Republic Poland on "The Guarantees of Freedom of Religion and Belief", 1989, Art 12; Constitution of the Republic of Rwanda, 2003, Art.1; Constitution of the Russian Federation, 1993, Art. 14; Constitution of the Democratic Republic of Sao Tome and Principe, 1975, Art.8; Constitution of the Republic of France, 1958, Art.1; Constitution of the Republic of Senegal, 2001, Art.1; Constitution of the Republic of Serbia, 2006, Art.11; Constitution of the Slovak Republic, 1992, Art.1; Constitution of the Republic of Tajikistan, 1994, Art.1; Constitution of Togo, 1992, Art.1; Constitution of the Republic of Kazakhstan, 1995, Art.1; Constitution of the Kyrgyz Republic, 1993, Art.1; Constitution of the Republic of Chad, 1996, Art.1.

[335] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 53.

[336] Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 424.

[337] Constitution of the Republic of Turkey, 1982, Art.2.

[338] Powell R., The Study of Secularism and Religion in the Constitution and Contemporary Politics of Turkey: The Rise of Interdisciplinarity and the Descipline of Methodology? "University of St. Thomas Law Journal", Vol.7, No.3, 2010, 717; იხ., Constitution of the Republic of Turkey, 1982, Preamble.

[339] Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 424.

[340] იქვე.

ისეთ სახელმწიფოებთან მიმართებით, რომელთაც სეკულარიზმი სახელმწიფოებრივი მოწყობის ერთ-ერთ მთავარ პრინციპად, საფუძვლად აქვთ აღიარებული. ევროსასამართლომ ადამიანის ძირითადი უფლებების დარღვევად არ სცნო თურქეთის მიერ ისლამისტური პარტიის დაშლა, რადგანაც სეკულარიზმი დემოკრატიისათვის საჭირო თანმდევ იდეად მიიჩნია[341].

3.3.2.1.2. ლიბერალური სეკულარიზმი

სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთგამიჯვნა ბეკეტიდან, ბლექსთოუნიდან მოყოლებული სახელმწიფო ხელისუფლებასთან რელიგიურ ერთობათა დამოუკიდებელ, ავტონომიურ თანაარსებობას გულისხმობდა.[342] ეკლესიისა და სახელმწიფოს სრული გამიჯვნა ავტომატურად არ ნიშნავს მათ შორის მტრულ, არაპარტნიორულ დამოკიდებულებას[343]. სეკულარიზაციის პროცესში ბევრი დასავლური სახელმწიფო მილის იდეებს დაეყრდნო, რომლის თანახმადაც, თავისუფლება და ინდივიდი სიცოცხლის უმთავრესი ელემენტებია, რადგან ცხოვრებისთვის განმსაზღვრელი მნიშვნელობისაა შესაძლებლობა, ადამიანებმა თავად აირჩიონ თავიანთი სავალი გზები[344].

მკაცრი გამიჯვნის მოდელის მიხედვით, ეკლესია და სახელმწიფო სრულად ემიჯნებიან ერთმანეთს მშვიდობიანი თანაარსებობის პრინციპის დაცვით.[345] ეკლესიისა და სახელმწიფოს ინსტიტუციური გამიჯვნა აშშ-ში კონსიტიტუციის პირველი შესწორების საფუძველზე განხორციელდა, რომლითაც ეკლესია სამოქალაქო მმართველობის გამგებლობის სფეროს ჩამოშორდა.[346] პირველ შესწორებას ამგვარი დანიშნულება შემდგომში სასამართლო პრაქტიკამ შესძინა.[347] ევროპული ტრადიციის შესაბამისად, როდესაც ეპისკოპოსმა ქეროლმა სახელმწიფო მდივან მედისონს ჰკითხა, თუ ვინ სურდა დაენიშნა ლუიზიანას ტერიტორიაზე ეკლესიის წარმომადგენლად, მედისონმა უარი განაცხადა კონსულტაციაში მონაწილეობაზე და ეპისკოპოსს აშშ-ის კონსტიტუციაზე მიუთითა, რომლის თანახმადაც, სახელმწიფოს შიდა რელიგიურ საქმეებში ჩარევა ეკრძალებოდა.[348] მედისონის მტკიცებით, რომელიც სახელმწიფოს მხრიდან რელიგიის წახა-

---

[341] *Refah Partisi (The Welfare Party) and others v. Turkey*, [ECtHR], App. no. 41340/98, 41342/98 and 41344/98, 13 of February, 2003.

[342] Berg Th.C., Colby K.W., Esbeck C.H., Garnett R.W., Religious Freedom, Church-State Separation, and the Ministerial Exception, "Northwestern University Law Review Colloquy", Vol. 106, 2011, 175.

[343] ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 29.

[344] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 70.

[345] Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, "Law and Justice", №162, 2009, 9.

[346] Renaud R.J., Weinberger L.D., Spheres of Sovereignty: Church Autonomy Doctrine and the Theological Heritage of the Separation of Church and State, Northern Kentucky Law Review, Vol.35, 2008, 67.

[347] Fischer J.D., Wallace C.J., God and Caesar in the Twenty-First Century: What Recent Cases Say about Church-State Relations in England and the United States, "Florida International Law Journal", №18, 2006, 498.

[348] Berg Th.C., Colby K.W., Esbeck C.H., Garnett R.W., Religious Freedom, Church-State Separation, and the Ministerial Exception, "Northwestern University Law Review Colloquy", Vol. 106, 2011, 181.

ლისებისა და ხელშეწყობის წინააღმდეგიც იყო, [349] „რელიგიური შეხედულებები და მრწამსი არც სამოქალაქო მმართველობის ობიექტია და არც მისი იურისდიქცია“ [350]. ამგვარი შეფასება იყო პრეზიდენტ ჯეფერსონისა და შემდგომი ადმინისტრაციების ოფიციალური პოზიციაც.

ეკლესიისა და სახელმწიფოს „კედლით“ გამიჯვნის მეტაფორა უშუალოდ ჯეფერსონის დამკვიდრებულია[351], რომელმაც ეს საკითხი 1802 წლის 1 იანვარს ბაპტისტური ასოციაციის მიმართ წერილში წამოჭრა. [352] ჯეფერსონი აშშ-ის პრეზიდენტების მიერ მოქალაქეთათვის სამადლობელი ლოცვისაკენ მოწოდებასაც შეეწინააღმდეგა. [353] „გამმიჯნავი კედლის“ მეტაფორა არაერთხელ გამოიყენა აშშ-ის უმაღლესმა სასამართლომ. [354] 1878 წელს სასამართლომ „ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის გამმიჯნავი კედლის“ თაობაზე ცნებას კონსტიტუციის პირველი შესწორების „ფარგლებისა და ეფექტის ავტორიტეტული (უფლებამოსილი) განცხადების“ სტატუსი მიანიჭა. [355] საქმეზე, *ევერსონი განათლების საბჭოს წინააღმდეგ,* სასამართლომ განმარტა, რომ კონსტიტუციის პირველი შესწორება ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის კედელს აღმართავს, რომელიც „მაღალი და მიუვალი“ უნდა იყოს[356].

ამერიკული სეკულარიზმი ორგანიზებული სახელმწიფოსა და ორგანიზებული ეკლესიის გამიჯვნის იდეას ემსახურებოდა, თუმცა თავდაპირველად ეს კონცეფცია სწორედ იუდეურ-ქრისტიანული ტრადიციების მიხედვით განხორციელდა, რომელიც „დამფუძნებელი მამების“ დროს დომინანტი რელიგიური მიმართულება იყო. [357] ეკლესია და სახელმწიფო ერთმანეთისგან გამიჯნულია, მაგრამ აშშ-ის შექმნის საფუძველშივე იდო რელიგიური პრინციპები და სასულიერო წესრიგი, რომელიც შემდგომში სახელმწიფოს ორგანულ შემადგენელ ნაწილად იქცა. [358] ქრისტიანობა და

---

[349] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 261.

[350] Amundson S., Separation of Church and State: How It Has Impacted Religious Diversity, SPEA Honors Paper Series, Vol.2, №12, 2008, 1.

[351] რელიგიის ჯეფერსონისეული გაგება უნიკალური იყო, იგი სრულად თავისუფალი იყო სასწაულებისგან, რომელსაც ჯეფერსონის რაციონალური მსოფლმხედველობა ვერ ეგუებოდა. Carlton C., The Faith, Understanding Orthodox Christianity, An Orthodox Catechism, Salisbury, 1997, 266.

[352] Doerr E., The Importance of Church-State Separation, in: Toward a New Political Humanism, edited by Seidman B.F. & Murphy N.J., New York, 2004, 73.

[353] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 263.

[354] Hammet H.D., Separation of Church and State: By One Wall or Two?, “Journal of Church and State”, №7, 1965, 190.

[355] Doerr E., The Importance of Church-State Separation, in: Toward a New Political Humanism, edited by Seidman B.F. & Murphy N.J., New York, 2004, 73; იხ. ციტირება: ***Reynolds v. United States***, 98 U.S. 145 at 164.

[356] Hammet H.D., Separation of Church and State: By One Wall or Two?, “Journal of Church and State”, №7, 1965, 201, იხ. ციტირება: ***Everson v. Board of Education***, 330 U.S. 1,18 (1947).

[357] Wright J.J., Aggressive Secularism in America, “Catholic Lawyer”, Vol.6, 1960, 52.

[358] Calo Z.R., Higher Law Secularism: Religious Symbols, Contested Secularisms, and the Limits of the Establishment Clause, “Chicago-Kent Law Review”, Vol.87, 2012, 820, იხ. ციტირება: Orestes Brownson, The AmeRican Republic 257 (2003).

თავისუფლების იდეა კულტურულად, პოლიტიკურად და ინტელექტუალურად გადაიჯაჭვა სახელმწიფოს შექმნის პერიოდიდანვე.[359] რელიგიისა და სეკულარიზმის ურთიერთობა ამერიკის პოლიტიკური და სამართლებრივი ყოველდღიურობის განუყოფელი საკითხია[360].

აშშ-ის სეკულარულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებას იმანაც შეუწყო ხელი, რომ სახელმწიფოში თავიდანვე ძალზე ბევრი რელიგიური ჯგუფი არსებობდა.[361] საქმეზე, *გონსალესი მანილას რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის მთავარეპისკოპოსის წინააღმდეგ*, სასამართლომ აღნიშნა, კაპელანებისა და საეკლესიო თანამდებობის პირთა დანიშვნა არის წმინდა საეკლესიო (კანონიკური) აქტი, შესაბამისად, საერო სასამართლოები არ არიან უფლებამოსილნი, მათ კანონიერებაზე იმსჯელონ.[362] კონსტიტუციის სახელით, აშშ-ის უმაღლესმა სასამართლომ ითავა ამერიკელი ხალხისთვის ისეთი საჯარო სივრცის უზრუნველყოფა, სადაც ხელისუფლება რელიგიურ საკითხებთან მიმართებით ნეიტრალური იქნებოდა.[363] წლების განმავლობაში მან რელიგიის თავისუფლებისა და სეკულარიზმის კუთხით ასეულობით მნიშვნელოვანი ზღვარი, პრინციპი და მიმართულება დაადგინა.[364] სასამართლომ კონსტიტუციის პირველი შესწორება სეკულარიზმის ჭრილში XX საუკუნის ორმოციან წლებში განმარტა, თუმცა ეს როდი გულისხმობს, რომ მანამდე ამ მიმართულებით გადაწყვეტილებები არ მიუღია.[365] მისი განცხადებით, ფედერალურ და შტატების ხელისუფალთ ეკრძალებათ რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობაში რაიმე ფორმით ჩარევა, ასევე, გადასახადების არცერთი სახე არ შეიძლება მიმართული იყოს რელიგიური აქტივობების, ღონისძიებების დასაფინანსებლად.[366] აშშ-ის უმაღლესმა სასამართლომ 1971 წელს ე.წ. „ლემონის ტესტი“ დაადგინა, რომლის მიხედვითაც, დაწესებული, უპირატესი რელიგიის აკრძალვა მოითხოვს ისეთ კანონმდებლობას, რომელსაც სეკულარული მიზნები აქვს, პრინციპულ და პირველად ეფექტს, რომელიც უპირატესობას არ ანიჭებს ან პირიქით, არ ზღუდავს რელიგიას, არ ქმნის ზედმეტ დაბრკოლებებს ხელისუფლებისა და რელიგიის ურთიერთობებში.[367] აშშ-ის უმაღლეს სასამართლოს ხშირად ადანაშაულებენ საჯარო აზრის უგულებელყოფასა და საჯარო ინტერესებიდან იზოლირებაში,[368] გამონაკლისი არც რელიგიისა და სეკულარ-

---

[359] იქვე, 819, იხ. ციტირება: Nathan O. Hatch, The Democratization of American Christianity 8 (1989).

[360] Ledewitz B., Church, State, and the Crisis in American Secularism, Bloomington, 2011, 246.

[361] Wood J.E., Church and State in Historical Perspective: A Critical Assessment and Anntated Bibliography, London, 2005, 71.

[362] Berg Th.C., Colby K.W., Esbeck C.H., Garnett R.W., Religious Freedom, Church-State Separation, and the Ministerial Exception, "Northwestern University Law Review Colloquy", Vol.106, 2011, 185, იხ. ციტირება: *Gonzalez v. Roman Catholic Archbishop of Manila*, 280 U.S. 1,16 (1929).

[363] Ledewitz B., Church, State, and the Crisis in American Secularism, Bloomington, 2011, 246.

[364] Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 425.

[365] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 117.

[366] *Everson v. Board of Ed*ucation, 330 U.S. 1 (1947).

[367] იხ., *Lemon v. Kurtzman*, 403 U.S. 602 (1971).

[368] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 66.

იზაციის საკითხებია. მიუხედავად ამისა, სასამართლო დადგენილ პოლიტიკას მკაცრად მიყვება. მისი განმარტებით, სამართალშეფარდებისას გამოყენებულ უნდა იქნეს საქმის შესაბამისი ნეიტრალური და ზოგადი საკანონმდებლო მოწესრიგება, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც საქმე რელიგიური ჯგუფებისა და ინდივიდების ურთიერთობას ეხება.[369] მოსამართლე რენქვისთი რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობებს აშშ-ში ორსახოვან იანუსს ადარებს, რომლის ერთი სახეც უცილობელი ისტორიული ფაქტია, რომ რელიგიამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ამერიკის სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებაში, ხოლო მეორე სახე სახელმწიფოს მიერ ნებისმიერი რელიგიის პრივილეგირებისგან თავის შეკავებაა[370].

საბოლოო ჯამში, ამერიკულმა სეკულარიზმმა ისეთი ფორმა მიიღო, რომ ნებისმიერი ფაქტი შეიძლება მოიაზრებოდეს ეკლესია-სახელმწიფოს განცალკევების საწინააღმდეგო ქმედებად. სწორედ ამის გამო აშშ-ის გერბზე დატანილი ფრაზა „ღმერთის გვწამს“ (*In God We Trust*) დღესდღეობით ცხარე დებატების საგანია და ზოგიერთის აზრით, არღვევს ეკლესიისა და სახელმწიფოს შორის გამიჯვნის პრინციპს[371].

ამერიკის პარალელურად, გამიჯვნის პროცესი დაიწყო ევროპაშიც, თუმცა თითქმის საუკუნის დაგვიანებით, რაც, რა თქმა უნდა, ევროპის კონსერვატიზმითა და სახელმწიფო მოწყობის სრულიად განსხვავებული ფორმებით იყო განპირობებული. 1914 წლის უელსის ეკლესიის აქტით (*Welsh Church Act*) დაიწყო სეკულარიზაციის პროცესი, საეკლესიო და საერო სამართალი გაიმიჯნა, კანონიკურ პროცესებზე პარლამენტის უზენაესობა გაუქმდა, ეპისკოპოსებს შეუწყდათ ლორდთა პალატის წევრობა.[372] ეს, რასაკვირველია, ინგლისისა და შოტლანდიის ეკლესიებს არ შეხებია.

სრული გამიჯვნა, მართალია, საკანონმდებლო და საკონსტიტუციო დონეზეც უზრუნველყოფილია, თუმცა, ფაქტობრივად, ეკლესია კვლავაც სერიოზული მოთამაშეა სოციალურ-კულტურულ ურთიერთობებში, რის იგნორირებასაც სახელმწიფო, ბუნებრივია, არ ცდილობს.[373] სახელმწიფო იღებს პოზიტიურ ვალდებულებას, უზრუნველყოს მოქალაქეთა რელიგიური უფლებების რეალიზაციისათვის შესაფერისი გარემო. ავსტრიაში სახელმწიფო და ეკლესია გამიჯნულია ერთმანეთისგან, თუმცა სახელმწიფო ხელს უწყობს ყველა მოქალაქისა და რელიგიური გაერთიანების უფლებას, იმოქმედოს სახელმწიფოსა და საზოგადოების კეთილდღეობისათვის.[374] ამასთან, სახელმწიფო ნეგატიურადაც შებოჭილია და ვალდებულია, დაიცვას რელიგიური ნეიტრალიტეტი[375].

---

[369] იხ., *Employment Division, Department of Human Resources of Oregon v. Smith*, 494 U.S. 872 (1990).

[370] *Van Orden v. Perry*, 545 U.S. 677 (2005).

[371] Amundson S., Separation of Church and State: How It Has Impacted Religious Diversity, SPEA Honors Paper Series, Vol.2, №12, 2008, 23.

[372] Jones H., The Church in Wales: A church for the Welsh Nation, “Law and Justice”, №149, 2002, 140.

[373] იხ., ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 30-31.

[374] პოზტი რ., სახელმწიფო და ეკლესია ავსტრიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 453.

[375] მაგ., კანადაში 1980-იანი წლებიდან დამკვიდრებული წესით, სახელმწიფომ თავი უნდა შეიკავოს რომელიმე რელიგიისათვის უპირატესობის მიმნიჭებელი კანონების მიღებისაგან,

ლიბერალური სეკულარიზმი აირჩიეს ტრადიციულმა მართლმადიდებელმა ქვეყნებმაც. კვიპროსის მართლმადიდებელ ეკლესიას სამართლებრივი თვალსაზრისით განსაკუთრებული მდგომარეობა უკავია, რადგან იგი კონსტიტუციის ამოქმედებამდე მიღებული საკუთარი წესდების მიხედვით მოქმედებს და სხვა რელიგიების მსგავსად, კონსტიტუცია მასაც სრულ თავისუფლებას ანიჭებს.[376] ამასთან, კვიპროსის უმაღლესმა სასამართლომ საკმაოდ მკაფიოდ განსაზღვრა ეკლესიის სტატუსი და მიუხედავად მისი სოციალური როლისა, აღნიშნა, რომ კვიპროსის მართლმადიდებელი ეკლესია სახელმწიფო ორგანო არაა და არ შეიძლება განხილული იყოს სახელისუფლებო წარმონაქმნად.[377] განსხვავებული მდგომარეობაა უკრაინაში, რომელშიც, მართალია, მართლმადიდებლობა დომინანტია მოსახლეობის რაოდენობრივი თვალსაზრისით, თუმცა იმდენად ბევრი მიმდინარეობა არსებობს, რომ უკრაინამ სახელმწიფო-ეკლესიის ურთიერთობის ლიბერალური – ამერიკული მოდელი აირჩია და ყველა რელიგიურ გაერთიანებას თანაბარი სტატუსი მიანიჭა, ყოველგვარი უპირატესობის გარეშე[378].

ლიბერალური სეკულარიზმის თეორია წლების განმალობაში განვითარდა და ბევრი განშტოება გაჩნდა. თითოეულმა სახელმწიფომ თავისი კულტურის, ისტორიისა და ტრადიციების შესაბამისი მიდგომა აირჩია. რა თქმა უნდა, XIX საუკუნის დასაწყისში შემუშავებული ამერიკული დოქტრინა დღემდე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, თუმცა მას ბუნებრივად დაემატა ახალი მოთხოვნები და სტანდარტები. თანამედროვე მიდგომით, ურთიერთობათა მრავალმხრიობისა და სპეციფიკურობის გათვალისწინებით, სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის უკვე ორი გამმიჯნავი კედელი უნდა არსებობდეს, რომლებითაც ერთმანეთისგან გაიმიჯნება ექსკლუზიურად ეკლესიის, ექსკლუზიურად სახელმწიფოს და შერეული – ეკლესია-სახელმწიფოს ერთობლივი კომპეტენციური სფეროები.[379] ეს, რა თქმა უნდა, ეკლესიის სოციალური როლითაა განპირობებული, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში სახელმწიფომ სრულად მაინც ვერ იტვირთა. ეს უკანასკნელი, მართალია, სულიერ სფეროსაც უზრუნველყოფს, თუმცა ამ მიმართულებით კვლავაც რელიგიური ურთიერთობები და ორგანიზაციები დომინირებენ.

3.3.2.1.3. Laïcité

– მსგავსმა მიდგომამ სეკულარიზაციის პროცესზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია. იხ., ლოქლინი რ. ბ., კედლის ბევრი ფანჯარა, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012, 95.

[376] ემილიანიდესი ა., სახელმწიფო და ეკლესია კვიპროსში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 280.

[377] იქვე, იხ. ციტირება: *Autocephalous, Saint, Orthodox and Apostolic Church of Cyprus v. the House of Representatives*, (1990) 3 C.L.R 338.

[378] Yalensky V., Religion, Church, and State in the Post-Communist Era: The Case of Ukraine (with Special References to Orthodoxy and Human Rights), “Brigham Young University Law Review”, №2, 2002, 481.

[379] იხ., Hammet H.D., Separation of Church and State: By One Wall or Two?, “Journal of Church and State”, №7, 1965, 203.

ფრანგული სეკულარიზმი ინდივიდუალურია და იგი საერთოევროპული მიდგომისგან მკვეთრად განსხვავდება.[380] ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობათა ფრანგული სისტემა *Laïcité-ს* მოიხსენიება და იგი წმინდა ფრანგული მოვლენაა,[381] რომელსაც ანალოგი არ მოეპოვება.[382] *Laïcité* პოლიტიკურ-სამართლებრივ ჭრილში სეკულარიზაციის ყველაზე მკაცრ, ზუსტად განსაზღვრულ ფორმად მიიჩნევა[383] და რელიგია-სახელმწიფოს ურთიერთობების კლასიკურ ტიპოლოგიაში ვერ თავსდება.[384] დოქტრინა ყველა რელიგიას თანასწორად აღიქვამს, უარყოფს სახელმწიფო რელიგიის იდეას და არცერთ მათგანს რაიმე განსაკუთრებულ სტატუსს არ ანიჭებს.[385] მის თაობაზე აზრთა სხვადასხვაობაა, ზოგი მას პოზიტიურ, ზოგიერთი კი ნეგატიურ სისტემად მიიჩნევს[386]. ფრანგული *laïcité* მოაზრებულია რელიგიური, რასობრივი, კულტურული და პოლიტიკური საზოგადოებების განსხვავებული ღირებულებების თანაარსებობის საშუალებად[387].

ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების ფრანგული მოდელი სახელმწიფოზე კლერიკალური და რელიგიური გავლენის მოსპობისა და უნივერსალური, რელიგიისგან თავისუფალი მოქალაქეობისა და ეროვნულობის დამკვიდრების მცდელობაა.[388] მარტო ბართლომეს ღამის ხსენებაც საკმარისია იმ ვითარების აღსაწერად, რომელიც შუა საუკუნეების ბოლოსკენ საფრანგეთში სუფევდა. 1598 წელს ანრი IV გამოსცა ნანტის ედიქტი, რომლითაც საფრანგეთმა ჰუგენოტები შეიწყნარა და ნება დართო მათ, სახელმწიფოში თავისუფლად ეარსებათ.[389] თუმცა რელიგიური კონფლიქტი ამით არ ჩამქრალა. 1795 წელს პოსტრევოლუციურ საფრანგეთში დაიწყო სახელმწიფოსა და ეკლესიის განცალკევების პროცესი, თუმცა ეს ყოველივე ეკლესიის ინტენსიური დევნა უფრო იყო, ვიდრე გონივრული სეკულარიზაცია.[390] სეკულარიზაციის პროცესი მალევე, 1801 წელს საფრანგეთსა და წმინდა საყდარს შორის გაფორმებული კონკორდატით დასრულდა, რო-

---

380 Zucca L., The Crisis of the Secular State – A Reply to Professor Sajó, "I-Con", Vol.7, No.3, 2009, 506.

381 Torfs R., Church and State in France, Belgium, and the Netherlands: Unexpected Similarities and Hidden Differences, "Brigham Young University Law Review", №4, 1996, 945.

382 Troper M., French Secularism, or Laïcité, "Cardozo Law Review", Vol.21, 2000, 1267.

383 Palomino R., Legal Dimensions of Secularism: Challenges and Problems, 17th Annual International Law and Religion Symposium, Brigham Young University, Provo, Utah, October 3-5, 2010, 1.

384 Troper M., French Secularism, or Laïcité, "Cardozo Law Review", Vol.21, 2000, 1268.

385 ბასდევან-გოდემე ბ., სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 184.

386 Torfs R., Church and State in France, Belgium, and the Netherlands: Unexpected Similarities and Hidden Differences, "Brigham Young University Law Review", №4, 1996, 951.

387 Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 27.

388 Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 423.

389 ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 37.

390 ბასდევან-გოდემე ბ., სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 180.

მელმაც ნაპოლეონს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ძალაუფლება შესძინა არა მხოლოდ რომაულ, არამედ სხვა ქრისტიანულ ეკლესიებზეც [391]. კონკორდატით პოლიტიკური ხელისუფლება ნიშნავდა ეპისკოპოსებს, რომის პაპს კი მხოლოდ სასულიერო ინვესტიტურის გაცემის უფლებამოსილება ჰქონდა[392].

საფრანგეთის სახელმწიფო საბჭოს განმარტებით, *laïcité-ს* პრინციპის ფაქტობრივი განხორციელება ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო, [393] რამაც, საბოლოო ჯამში, 1958 წლის კონსტიტუციაში საფრანგეთის სეკულარულ („ლაიკურ“) სახელმწიფოდ გამოცხადება გამოიწვია. [394] ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის მკაცრი პროცესი, რომელიც XIX საუკუნის მე-2 ნახევარში ხელმეორედ, ამჯერად უკვე სრულად დაიწყო საფრანგეთში, 1905 წლის კანონის მიღებით დაგვირგვინდა, რომელიც დღემდე ძალაშია, რა თქმა უნდა, შესაბამისი ცვლილებებითა და დამატებებით. 1904 წელს საფრანგეთმა დიპლომატიური ურთიერთობები გაწყვიტა წმინდა საყდართან. [395] 1905 წლის კანონმა გააუქმა კონკორდატი და სახელმწიფო ხელისუფლება ნებისმიერი რელიგიისგან გამიჯნა, თუმცა, იმავდროულად, ფრანგული ლაიციზმის დოქტრინამ დაავალდებულა სახელმწიფო პოზიტიურად, უზრუნველეყო მოქალაქეთა რელიგიის თავისუფლების რეალიზაცია. [396] რასაკვირველია, კანონს რომის ეკლესიის მძაფრი პროტესტი მოჰყვა, პაპმა პიუს X ფრანგული ლაიციზმი და 1905 წლის კანონი მკაცრად გააკრიტიკა, [397] თუმცა სინამდვილეში კონკორდატის გაუქმებით ეკლესიამ უფრო იხეირა, რადგან დაიბრუნა მნიშვნელოვანი უფლებამოსილებები, მათ შორის, ეპისკოპოსების დანიშვნის უფლება, რომელიც მანამდე სახელმწიფოს კომპეტენციაში შედიოდა[398].

საკონსტიტუციო რანგში აყვანილი პრინციპი ისეთი მნიშვნელოვანია სახელმწიფოსთვის, რომ სახელმწიფო საბჭოს განმარტებით, პირის რელიგიური მრწამსის შეუთავსებლობა სახელმწიფოს ოფიციალურ სეკულარულ პოლიტიკასთან საკმარისი საფუძველია მისთვის მოქალაქეობის მინიჭებაზე უარის თქმისთვის. [399] *Laïcité* ისეთი უნივერსალური და აბსტრაქტული ღირებულებების ერთობლიობაა, როგორიცაა: თავისუფლება, თანასწორობა,

---

391 Géraud A., The Lateran Treaties: A Step in Vatican Policy, Foreign Affairs, №7, 1928-1929, 572.

392 Troper M., French Secularism, or Laïcité, Cardozo Law Review, Vol.21, 2000, 1275.

393 იხ., Opinion No.346.893 of the General Assembly of the French Council of State, November 27, 1989.

394 Constitution of the French Republic, 1958, Art.2.

395 ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 24.

396 ბასდევან-გოდემე ბ., სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 183.

397 იხ., Encyclical “Vehementer Nos” of Pope Pius X to To Our Well-beloved Sons, Francois Marie Richard, Cardinal Archbishop of Paris; Victor Lucien Lecot, Cardinal Archbishop of Bordeaux; Pierre Hector Couillie, Cardinal Archbishop of Lyons; Joseph Guillaume Laboure, Cardinal Archbishop of Rennes; and to all Our Venerable Brethren, the Archbishops and Bishops, and to all the Clergy and People of France, 11 February, 1906.

398 Costigan R.F., State Appointment of Bishops, “Journal of Church and State”, №8(1), 1966, 90.

399 Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 423.

შემწყნარებლობა და ა.შ.[400] ფაქტობრივად, იგი მოქალაქეებისთვის, საერთო კეთილდღეობისა და ღირებულებების გარშემო გაერთიანებული ხალხისთვის, სამოქალაქო „რელიგიად“ იქცა[401].

სწორედ მსგავსი პოლიტიკის გამო საფრანგეთის შემთხვევაში ევროსასამართლო განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს სახელმწიფოს სეკულარულ ბუნებასა და ამ პრინციპის საკონსტიტუციო დოზენეზე უზრუნველყოფაზე.[402] ხშირ შემთხვევაში საფრანგეთთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილებები რელიგიის თავისუფლების სფეროში მნიშვნელოვნად განსხვავდება ევროსასამართლოს პრაქტიკისგან, რაც შემთხვევის ინდივიდუალიზმითაა განპირობებული.

ფრანგული სეკულარიზმი განსაკუთრებით ძლიერი მაშინ იყო, როცა მისი სამართლებრივი და იდეოლოგიური ელემენტები უნისონში იყვნენ.[403] თუმცა სამართლებრივი ურთიერთობების მრავალფეროვნებამ, ეკლესიის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური როლის დაკნინებამ მეტ-ნაკლებად ჩააცხრო რელიგია-სახელმწიფოს შორის არსებული მუდმივი კონფლიქტები და დიდწილად გაანეიტრალა ფრანგული პოლიტიკა. საფრანგეთი სრულად ემიჯნება ნებისმიერ რელიგიურ ორგანიზაციას და ცდილობს მკაცრად დაიცვას ეკლესია-სახელმწიფოს „გამმიჯნავი კედელი“, თუმცა რელიგიური პოლიტიკა არ ვრცელდება მის რამდენიმე ზღვის გაღმა დეპარტამენტსა და რეგიონზე.[404] აღსანიშნავია, რომ საფრანგეთში არსებული სეკულარული პოლიტიკის მიუხედავად, სახელმწიფო აფინანსებს როგორც სახელმწიფო, ისე კათოლიკურ სკოლებს[405].

3.3.2.1.4. ანტიეკლესიის მოდელი

თანამედროვე სამართალში ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობებში ცალკე აღინიშნება „ანტიეკლესიის“ მოდელი, რომელშიც, მართალია, ეს ორი ინსტიტუტი ერთმანეთისგან გაცალკევებულია, თუმცა სახელმწიფო არათუ რელიგიურ ნეიტრალიტეტს ინარჩუნებს, არამედ, პირიქით, რელიგიას

---

[400] Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 27.

[401] Ungureanu C., Europe and Religion: An Ambivalent Nexus, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 315.

[402] Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2013, 264; იხ., *Dogru v. France*, [ECtHR], App. no. 27058/05, 4 December, 2008; *S.A.S. v. France*, [ECtHR], App. no. 43835/11, 1 July, 2014.

[403] Zucca L., The Crisis of the Secular State – A Reply to Professor Sajó, "I-Con", Vol.7, No.3, 2009, 500.

[404] მაგ., საფრანგეთის გვინეაში 1828 წლის 27 აგვისტოს სამეფო ბრძანებულების შესაბამისად, კათოლიკური ეკლესია ფინანსდება სახელმწიფო ფონდიდან და მხოლოდ 1939 წლიდან სხვა რელიგიურ გაერთიანებებსაც მიეცათ უფლება, დაფინანსება მიეღოთ ადგილობრივი მუნიციპალური ერთეულებისგან. იხ., ბასდევან-გოდემე ბ., სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 194.

[405] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 53.

ებრძვის.[406] მსგავსი სისტემის კლასიკური წარმომადგენელი საბჭოთა კავშირი იყო.

საბჭოთა კავშირი ანტირელიგიურ პოლიტიკას ატარებდა, ნებისმიერ რელიგიას დევნიდა.[407] საბჭოური ანტირელიგიური კამპანია რელიგიის მარქსისეულ გაგებას ეფუძნებოდა.[408] ეკლესიებსა და რელიგიებს კომუნისტური საზოგადოება როგორც აუცილებელ ბოროტებას, ისე განიხილავდა.[409] საბჭოთა კავშირის შექმნიდან ორ ათეულზე მეტი ხნის განმავლობაში ხელისუფლების პოლიტიკა მართლმადიდებელი ეკლესიისა და ნებისმიერი სხვა რელიგიის მიმართ შეუწყნარებელი და აგრესიული იყო.[410] სტალინური პერიოდის შუა წლებში ეჟოვმა და ბერიამ სრულად განახორციელეს გენოციდი რელიგიის მსახურთა და აღმსარებელთა მიმართ.[411] საბჭოთა კავშირში მარქსიზმ-ლენინიზმი ფაქტობრივ რელიგიად იქცა.[412] ლენინისა და კომუნისტური პარტიის გაცხადებული მიზანი იყო ღმერთის იდეის სრული განდევნა საზოგადოებიდან, რასაც ყველა მეთოდის გამოყენებით ახორციელებდნენ, სანამ მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში, 1941 წლიდან, როცა სტალინმა საკუთარი საჭიროებისთვის რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქო აღადგინა, ეკლესიამაც შემრიგებლური პოლიტიკა აირჩია და სტალინის, როგორც ღმერთის მიერ მოვლენილი ზეადამიანის, კულტის შექმნას მხარი აშკარად დაუჭირა.[413] მართალია, ამ ნაბიჯით სახელმწიფომ ნება დართო ეკლესიას ეარსება მის ტერიტორიაზე, თუმცა მასზე ზეწოლა, რა თქმა უნდა, არ შეწყვეტილა[414].

სამეცნიერო ათეიზმი, ფაქტობრივად, საბჭოთა კავშირის ოფიციალური რელიგია იყო, – მსოფლმხედველობა, რომელიც ისწავლებოდა სკოლებში, ვრცელდებოდა მედიით, აქტიურად ეწეოდა პროპაგანდა ლიტერატურასა და ზოგადად, ხელოვნების ყველა დარგში.[415] 1929 წლის 8 აპრილის კანონი

---

406 Francis J. G., The Evolving Regulatory Structure of European Church-State Relationships, "Journal of Church and State", №4, 1992, 781.

407 ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 49.

408 Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 423.

409 Földesi T., Religious Human Rights in Eastern Europe, "Emory International Law Review", Vol.10, 1996, 129.

410 Bociurkiv B.R., Church and State in the Soviet Union, "International Law Journal", Vol.14, 1958-1959, 183.

411 Földesi T., Religious Human Rights in Eastern Europe, "Emory International Law Review", Vol.10, 1996, 130.

412 მაისურაძე გ., მართლმადიდებლური ეთიკა და არათავისუფალი სული, თბილისი, 2013, 41.

413 Bociurkiv B.R., Church and State in the Soviet Union, International Law Journal, Vol.14, 1958-1959, 184-185; Anderson P.B., The Orthodox Church in Soviet Russia, Foreign Affairs, №39, 1960-1961, 304.

414 იქვე, 303-304. ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობების ახალი ერა დაიწყო, როცა კალინინმა გააჟღერა სახელმწიფოს ახალი პოლიტიკა: მოსკოვი მსოფლიოს სულიერი ცენტრი უნდა გამხდარიყო. Bennet E.M., The Russian Orthodox Church and the Soviet State, 1946-1956: A Decade of the New Orthodoxy, Journal of Church and State, Vol.7, No.3, 1963, 425.

415 Froese P., Forced Secularization in Soviet Russia: Why an Atheistic Monopoly Failed, Journal for the Scientific Study of Religion, Vol.43, №1, 2004, 35; სახელმწიფო ათეიზმი, როგორც პოლიტიკა, ფორმალურ დონეზე მაინც ძირითადად წარსულში ე.წ. „სოციალისტური დაჯგუფების"

კრძალავდა ნებისმიერი ეკლესიის დაფინანსებას, მატერიალურ დახმარებას, ასევე, რელიგიური გაერთიანებების მიერ ქონებრივი საკითხების უზრუნველყოფის მიზნით რაიმე ფონდის, კოოპერატივის ან კავშირის დაფუძნებას.[416] მართალია, საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციებით, ფორმალურად სახელმწიფო და ეკლესია ერთმანეთისგან გამიჯნული იყო, სახელმწიფო კი რელიგიის თავისუფლებას აღიარებდა, თუმცა პრაქტიკულად ეს ნებისმიერი რელიგიის წინააღმდეგ ბრძოლას ნიშნავდა.[417] საბჭოთა კავშირში სახელმწიფო აკონტროლებდა ეკლესიის ფინანსურ და იდეოლოგიურ საქმიანობას, ხოლო კონკრეტულ პერიოდში განსაზღვრავდა კიდეც სასულიერო თანამდებობებზე პირთა დანიშვნას.[418] საბჭოთა კავშირის რელიგიური პოლიტიკა მთელ სოციალისტურ ბანაკზე ვრცელდებოდა. აღმოსავლეთ გერმანიაში საეკლესიო პროექტთა უმრავლესობა, ეკლესიის მიერ სტუმრების მოწვევა, კონფერენციებზე გამგზავრება და ა.შ. სახელმწიფოს მკაცრი ზედამხედველობითა და მისი წინასწარი თანხმობის საფუძველზე ხორციელდებოდა[419].

ანტირელიგიური პოლიტიკა თანამედროვე მსოფლიოშიც აქტუალურია. თანამედროვე ჩინეთი ფაქტობრივად ათეისტური ქვეყანაა სახელმწიფოებრივ დონეზე, თუმცა ეს კონსტიტუციაში ექსპლიციტურად არაა აღნიშნული, არამედ გამომდინარეობს თავად სახელმწიფოს პოლიტიკური ორგანიზაციიდან და იდეოლოგიიდან.[420] საინტერესო ფსევდოათეისტური მოდელი მოქმედებს ჩრდ. კორეაში, სადაც რელიგიური საკითხები კომუნიზმის მოდიფიცირებული იდეოლოგიის – *ჩუჩხეს,* პრინციპების თანახმადაა მოწესრიგებული.[421]

შეიძლება ითქვას, ანტიეკლესიის მოდელი არადემოკრატიული, ფრანგული ლაიციზმის დამახინჯებით მიღებული სისტემაა, რომელიც ნებისმიერ რელიგიას სახელმწიფო მტრად აცხადებს. მართალია, ფორმალურად ეს სეკულარიზმია, მაგრამ ფაქტობრივად იგი ეწინააღმდეგება სეკულარიზმის მთავარ პრინციპს: სახელმწიფოსა და რელიგის დამოუკიდებელ, სრულიად ავტონომიურ, მშვიდობიან თანაარსებობას[422].

3.3.2.2. თანამშრომლობის მოდელი

3.3.2.2.1. თანამშრომლობის მოდელის კონცეფცია

ქვეყნებში არსებობდა. იხ., Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 141.

[416] Anderson P.B., The Orthodox Church in Soviet Russia, Foreign Affairs, №39, 1960-1961, 302.

[417] იქვე.

[418] Földesi T., Religious Human Rights in Eastern Europe, Emory International Law Review, Vol.10, 1996, 130.

[419] Burgess J.P., Church-State Relations in East Germany: The Church as a "Religious" and "Political" Force, Journal of Church and State, Vol.32, No.1, 1991, 19.

[420] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 141.

[421] იხ., იქვე, 143-144.

[422] Berg Th.C., Colby K.W., Esbeck C.H., Garnett R.W., Religious Freedom, Church-State Separation, and the Ministerial Exception, "Northwestern University Law Review Colloquy", Vol. 106, 2011, 182.

სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობების თანამედროვე განვითარებამ ახალ სივრცეებს მიაღწია და ბევრი განსაკუთრებული, ძალზე საინტერესო სახესხვაობა შექმნა. ამ ორი ინსტიტუტის ურთიერთგამიჯვნა, რა თქმა უნდა, მათ სრულიად გაუცხოებასა და ყოველგვარი კავშირის გაწყვეტას არ გულისხმობს. ამის მცდელობა ყოვლად ხელოვნური და რაციონალურ საფუძველს მოკლებული იქნებოდა, რადგან სოციალურ მოვლენებს სოციალურად ის ფაქტი აქცევს, რომ ისინი მუდმივ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში მონაწილეობენ. რელიგიის ჰეგემონიური როლი კარგა ხანია შეიცვალა, თუმცა მას კვლავაც დარჩა მნიშვნელოვანი გავლენა საზოგადოებაზე.[423] რელიგიის სრული განდევნა საჯარო სფეროდან წარმოუდგენელია, იგი მუდმივად იქნება მოწადინებული, შეასრულოს საჯარო მისია.[424] მით უმეტეს ქრისტიანული ეკლესია, რომელსაც საუკუნეების განმავლობაში საზოგადოების განმსაზღვრელი როლი ეკავა, ფიზიკურად ვერ შეეგუება საჯაროდან კერძო სფეროში გადატანას, მას მუდამ ექნება პრეტენზია, იყოს სამოქალაქო საზოგადოების განუყოფელი ნაწილი და აქტიური მოთამაშე[425].

სეკულარიზმის ამოსავალი იდეა სასულიერო და საერო საქმეთა განცალკევებაა, რაც, რა თქმა უნდა, ნეიტრალიტეტსაც გულისხმობს, თუმცა რელიგიური ნეიტრალიტეტის ფარგლებთან დაკავშირებით ერთიანი პოზიცია არ არსებობს[426]. ეს სრულიად ბუნებრივიცაა, რადგან ბევრი ერის განვითარების ისტორიაში სახელმწიფო და ეკლესია იმდენად იყო გადაჯაჭვული, რომ ამ ფაქტორის არგათვალისწინება წარმოუდგენელია. ამიტომაც სეკულარიზმის ევროპული მიდგომა (ფრანგული ლაიციზმის გამოკლებით) მნიშვნელოვნად განსხვავდება ამერიკულისგან და სახელმწიფოსა და ეკლესიის მნიშვნელოვანი თანამშრომლობის შესაძლებლობას გულისხმობს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ჯეფერსონის დროს ეკლესიაც და სახელმწიფოც საკმაოდ შეზღუდულები იყვნენ შესაძლებლობების მხრივ, შესაბამისად, მათ შორის „გამმიჯნავი კედელიც“ სხვა, დღევანდელისგან სრულიად განსხვავებულ დატვირთვას ატარებდა[427].

სეკულარიზმის ევროპული ტრადიცია, ამერიკულისგან განსხვავებით, ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის იდეაში მათ შორის ე.წ. „გამმიჯნავი კედლის“ აღმართვას არ გულისხმობს, იგი ამ ორი ინსტიტუტის ურ-

---

[423] დეკანოზი ემანუელი (კლაპსისი), მართლმადიდებელი ეკლესია პლურალისტულ სამყაროში, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(28), 2009, 82.

[424] ნოლი რ., რელიგიისა და რელიგიის თავისუფლების როლი თანამედროვე კონფლიქტურ სიტუაციებში, მ. პაკაცოშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1, 2006, 28.

[425] იხ., დეკანოზი ემანუელი (კლაპსისი), მართლმადიდებელი ეკლესია პლურალისტულ სამყაროში, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(28), 2009, 82.

[426] ერქვანია თ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №6, 2013, 31; იხ. ციტირება: Walter Ch., Religions- und Gewissensfreiheit, In: Grote R., Marauhn Th. (Hrsg.), Konkordanzkommentar zum europäischen und deutschen Grundrechtsschutz, Tübingen, 2006, S.891 ff.

[427] Eighmy J.L., Institutional Support in a Welfare State: The Crisis in Church-State Relations, Journal of Church and State, №4(2), 1962, 169.

თიერთთავსებადობის იდეას ავითარებს.[428] სახელმწიფოსა და ეკლესიის გამიჯვნის ევროპული მოდელი, ისტორიული თავისებურებების გამო, ითვალისწინებს ტრადიციული რელიგიური გაერთიანებების პრიორიტეტის პრინციპს, რაც იმაში გამოიხატება, რომ კონკრეტული სახელმწიფო სოციალურ-ისტორიული, კულტურული ფაქტორებიდან გამომდინარე, ამა თუ იმ რელიგიურ ორგანიზაციას გარკვეულ უპირატესობას ანიჭებს.[429] სეკულარიზმის ამ ფორმის უპირატესობა ევროპაში იმანაც განაპირობა, რომ „ევროპის რწმენა სახარებაში იყო ფესვგადგმული, მისი მეცნიერება და პოლიტიკური სტრუქტურა კი – ანტიკურობაში“[430]. სეკულარიზმის ევროპული, იგივე თანამშრომლობის – პლურალისტურ-კოოპერაციული მოდელის თანახმად, სახელმწიფო და ეკლესია ერთმანეთს ემიჯნებიან, მაგრამ მნიშვნელოვნად თანამშრომლობენ, ძირითადად სხვადასხვა ხელშეკრულების, შეთანხმების დადებისა და საკანონმდებლო შეღავათების უზრუნველყოფის გზით.[431] მსგავს ურთიერთობას პროტექციონიზმსაც უწოდებენ, რადგან სახელმწიფო კონკრეტულ ეკლესიას ან ეკლესიებს განსაკუთრებულ სამართლებრივ სტატუსს ანიჭებს,[432] რაც მათ განსაკუთრებულ, პრივილეგირებულ მდგომარეობას გულისხმობს. რომაულმა ეკლესიამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა სახელმწიფო და ეკლესიის თანამშრომლობის (კოოპერაციის) სისტემის ჩამოყალიბებაში[433]. ეკლესიისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობა ურთიერთპატივისცემას, კვალიფიკაციასა და კომპეტენტურობას უნდა ემყარებოდეს[434].

ამ სისტემის მთავარი განმაპირობებელი ფაქტორი ის გარემოებაა, რომ სახელმწიფო ეკლესიას ხშირად იყენებდა და დღემდე იყენებს სხვადასხვა ჰუმანიტარული თუ სახელმწიფოებრივი მიზნით.[435] თუმცა ეს თანამშრომლობა არასდროს ყოფილა ცალმხრივი, თავის მხრივ, სახელმწიფოც სერიოზულ დახმარებას უწევდა და უწევს ეკლესიას.[436]

---

[428] სტეფანი ა., რელიგიისა და დემოკრატიის ურთიერთშეთავსებადობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(29), 2009, 62.

[429] ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 37.

[430] მენი ა., რელიგია, „პიროვნების კულტი“ და სეკულარული სახელმწიფო, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №6(39), 2010, 78.

[431] იხ., Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, Law and Justice, №162, 2009, 10-11.

[432] საგინაშვილი ქ., მართლმადიდებლობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სამართლებრივი ასპექტები უცხო ქვეყნების მაგალითების ფონზე, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 15.

[433] Palomino R., The Role of Concordats Promoting Religious Freedom with Special Reference to Agreements in the Middle East, in: Ius Ecclesiarum Vehiculum Caritatis, Libreria Editrice Vaticana, 2004, 897.

[434] იღუმენი პეტრე (მეშჩერინოვი), ეკლესიისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(28), 2009, 94.

[435] იხ., Rossouw G.J., Macamo Eu. jr., Church-State Relationship in Mozambique, Journal of Church and State, №35(3), 1993, 544-546. მაგ., ნორმანების მიერ ბრიტანეთის დაპყრობის შემდეგ, მონარქები ძალზე მჭიდროდ თანამშრომლობდნენ კენტრბერის მთავარეპისკოპოსთან, განსაკუთრებით, პერიფერიებისა და დაპყრობილი ტერიტორიების ეკლესიის კონტროლის საქმეში. Jones H., The Church in Wales: A church for the Welsh Nation, Law and Justice, №149, 2002, 135.

[436] მათ შორის ნორმალური ურთიერთობების არსებობისას, სახელმწიფო ხშირად ეხმარება ეკლესიას (საეკლესიო მართლმსაჯულების აღსრულებაშიც კი). იხ., საგინაშვილი ქ., საეკლესიო სასჯელების ისტორია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002, 21.

სახელმწიფოს მიერ რომელიმე რელიგიისადმი უპირატესობის მინიჭება ყოველთვის მაღალი რისკის შემცველია, რადგან „პოლიტიკა, რომელიც გამოარჩევს ამა თუ იმ მხარეს მისი მრწამსისა და აღმსარებლობის მიხედვით, სახიფათოა ამ მხარის ინდივიდუალური თუ ინსტიტუციონალური ავტონომიისათვის“ [437]. მიუხედავად ამისა, ტრადიციული ევროპული დემოკრატიის ქვეყნები თანამშრომლობის მოდელს ხშირად მიმართავენ. რელიგიური ორგანიზაციების სტატუსის მიხედვით დიფერენციაცია არსებობს იტალიაში, გერმანიაში, ესპანეთში, ბელგიაში და ა.შ.[438] მაგ., რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიას ძალიან ბევრ სახელმწიფოში უკავია პრივილეგირებული მდგომარეობა [439]. ადამიანის უფლებათა კომიტეტის განმარტებით, სახელმწიფოსთან მიმართებით ყველა რელიგიის თანასწორობის პრინციპი არ გულისხმობს, რომ ყველა რელიგიამ აუცილებლად თანაბარი სტატუსით უნდა ისარგებლოს: სრულიად შესაძლებელია კონკრეტულ რელიგიასა თუ რელიგიურ ჯგუფს განსაკუთრებული სტატუსი ჰქონდეს, მთავარია, ამ ყოველივემ სხვათა რელიგიური უფლებები არ შელახოს.[440] საჯარო ხელისუფლებას არ ევალება, ყველა რელიგიურ გაერთიანებას იდენტური სამართლებრივი სტატუსი მიანიჭოს.[441] მას შეუძლია ითანამშრომლოს ცალკეულ რელიგიურ გაერთიანებასთან და მისი განსაკუთრებული პრივილეგიები უზრუნველყოფს[442].

შლაიერმახერი აღნიშნავდა, რომ რელიგია გერმანიის სახელმწიფოსა და გერმანელი ერის ისტორიის განუყოფელი ნაწილია.[443] ალბათ, ამანაც განაპირობა, რომ ეკლესია-სახელმწიფოს გამიჯვნის თვასაზრისით, გერმანიამ პრორელიგიური, თანამშრომლობის მოდელი დაამკვიდრა. [444] იგი სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობათა მოდელში შუალედურ პოზიციას იკავებს: ხელისუფლება და ეკლესია ერთმანეთისგან გამიჯნულია, თუმცა მათ შორის მჭიდრო თანამშრომლობაა.[445] მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ

---

[437] ეფსთინი რ., სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის გზაჯვარედინზე. ქრისტიანული სამართლებრივი საზოგადოება (CLS) მარტინესის წინააღმდეგ, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012, 8.

[438] იხ., საგინაშვილი ქ., მართლმადიდებლობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სამართლებრივი ასპექტები უცხო ქვეყნების მაგალითების ფონზე, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 16.

[439] იხ., იქვე, 15.

[440] ნოლი რ., რელიგიისა და რელიგიის თავისუფლების როლი თანამედროვე კონფლიქტურ სიტუაციებში, მ. პაკაცოშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1, 2006, 28, იხ. ციტირება: რელიგიასა ან რწმენაზე დაფუძნებული შეუწყნარებლობისა და დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ დეკლარაციის დანერგვა; საგანგებო მომხსენებლის, აბდელფატაჰ ამორის მიერ მომზადებული ანგარიში ადამიანის უფლებების აღსრულების კომისიასთან შეთანხმებით 1995/23, UN doc. E.CN.4/1996/95/Add.1, პარა.82 (1996).

[441] *Canea Catholic Church v. Gree*ce, [ECtHR], App. no. 143/1996/762/963, 16 December 1997, Para.47.

[442] *Iglesia Bautista 'El Salvador' and Jose Aquilino Ortega Maratilla v. Spain*, [ECHR], App. no. 17522/90, 11 January 1992.

[443] Dawson J.F., Friedrich Schleiermacher and the Separation of Church and State, "Journal of Church and State", Vol.7, No.2, 1965, 217.

[444] Heckel M., Religious Human Rights in Germany, "Emory International Law Review", Vol.10, 1996, 108.

[445] რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია გერმანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 92.

ბრიტანელებისა და ამერიკელების განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ მოექცა რელიგიის სოციალური როლი ნაციზმის პერიოდში და მიუხედავად მრავალი წინააღმდეგობრივი ასპექტისა, გადაწყდა, რომ სახელმწიფოსა და ეკლესიის „ტრადიციული“ ურთიერთობების აღდგენა სასურველი იყო.[446] ამიტომაც გერმანიამ რაციონალური გზა აირჩია, ძალაში დატოვა კონკორდატი წმინდა საყდართან და ფედერაციის სუბიექტებს სრული დისკრეცია მიანიჭა, თავად გადაწყვიტონ რელიგიური პრიორიტეტისა და ეკლესიებთან თანამშრომლობის საკითხი. ამასთან, სახელმწიფომ განსაზღვრა საერთო, ზოგადი სტანდარტი, რომელიც ყველამ უნდა დაიცვას რელიგიურ გაერთიანებებთან ურთიერთობაში. გერმანიაში სახელმწიფოსა და ეკლესიის თანამშრომლობა სამ პრინციპს ემყარება: ნეიტრალიტეტი (არ არსებობს სახელმწიფო ეკლესია), ტოლერანტობა (სახელმწიფო არა მხოლოდ არ უნდა ჩაერიოს რელიგიურ გაერთიანებათა შიდა საქმეებში, არამედ გაგებით მოეკიდოს მათ მოთხოვნებს, პოზიტიურად იმოქმედოს) და პარიტეტი (სახელმწიფო თანაბრად უნდა მოეპყრას ყველა რელიგიას, თუმცა კლასიფიცირებული პარიტეტის პრინციპი, ამავდროულად, სოციალური, კულტურული და ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებას გულისხმობს).[447] გერმანია რელიგიურ გაერთიანებებთან თანამშრომლობს როგორც ფედერალურ, ისე მიწების დონეზე და ეს თანამშრომლობა შეეხება რელიგიურ განათლებას სკოლებში, საღვთისმეტყველო ფაკულტეტებს უნივერსიტეტებში, საეკლესიო გადასახადებს, უძრავი ქონების სეკულარიზაციის კომპენსაციას, ძეგლთა დაცვას, რელიგიურ უქმეებს, მსჯავრდებულთა და სამხედროთა სულზე ზრუნვას და ა.შ.[448]

ესპანეთი სახელმწიფოსა და ეკლესიის გამიჯვნის მომხრეა, თუმცა კონსტიტუციაში მაინც ცალკეა გამოყოფილი ესპანელთა უმრავლესობისთვის მთავარი – კათოლიკური ეკლესია და სხვა დენომინაციები, სახელმწიფო ორივე მათგანთან სახელმწიფო აქტიურად თანამშომლობს.[449] ფორმალური სეკულარიზმის მიუხედავად, ირლანდია სრულად სეკულარულ სახელმწიფოდ არ მიიჩნევა, სამართლებრივ და სოციალურ დონეზეც კათოლიკური ეკლესია განსაკუთრებული სტატუსით სარგებლობს.[450] რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიას განსაკუთრებული სტატუსი აქვს მინიჭებული პოლონეთში შეთანხმებით, ხოლო პერუში კონსტიტუციის მიხედვით.[451] ბელგიაში რელიგიათა ნაწილი სახელმწიფოს მიერ ოფიციალურადაა აღიარებული, რაც რელიგიის სოციალური როლით, მისი საზოგადოებრივი ღირებულებითა და მოსახლეობისადმი სამსახურის გაწევითაა

---

446 Ramet S.P., Religion and Politics in Germany since 1945: The Evangelical and Catholic Churches, "Journal of Church and State", №42, 2000, 117.

447 იხ., რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია გერმანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 92-93.

448 იხ., Heckel M., Religious Human Rights in Germany, "Emory International Law Review", Vol.10, 1996, 108.

449 Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 101; Constitution of the Kingdom of Spain, 1987, Art.16(3).

450 იქვე, 67.

451 იქვე, 69.

გამართლებული.[452] რუმინეთის კანონმდებლობა რუმინეთის მართლმადიდებელ ეკლესიას ეროვნულ ეკლესიად აცხადებს და მართალია, ექსპლიციტურად არ განმარტავს ამ სტატუსის მნიშვნელობას, თუმცა მას გარკვეულ პრივილეგიებს ანიჭებს[453].

საბჭოთა კავშირის არსებობის მიწურულს ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობები შედარებით გამოსწორდა, გორბაჩოვის მოწვევით რუსეთის პატრიარქი უკვე ოფიციალურ ღონისძიებებს ესწრებოდა. ეს პრაქტიკა შემდგომში პოსტსაბჭოთა ქვეყნებშიც გავრცელდა.[454] ამით ფაქტობრივად ეკლესია-სახელმწიფოს თანამშრომლობის ახალი ეტაპი დაიწყო კომუნისტური ბანაკისათვის, რამაც შესაბამისი პრაქტიკული ასახვა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ჰპოვა. პოსტკომუნისტური ბანაკის ქვეყნებმა, მართალია, აღიარეს ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის დემოკრატიული, ევროპულ-ამერიკული მოდელები, თუმცა, ვინაიდან ამ ქვეყნების უმრავლესობა ისტორიული, ძლიერი ეკლესიებით გამოირჩევა, სეკულარიზაციის პროცესს თან სდევს სერიოზული წინააღმდეგობები.[455] ამ ქვეყნებში ფაქტობრივი და ფორმალურ-სამართლებრივი მდგომარეობა ხშირად განსხვავდება, განსაკუთრებით მაშინ, როცა საქმე ეკლესიასთან ურთიერთობას ეხება.

საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა დადებითადაა შეფასებული, თუკი კონსტიტუცია: უზრუნველყოფს ადამიანის ძირითად უფლებებს, ადგენს თანაბარ მიდგომას (თანაბარი და არათანაბარი მიდგომა პროპორციულობის თვალსაზრისით განისაზღვრება), კრძალავს დემოკრატიულ პოლიტიკურ პროცესებში ნებისმიერი რელიგიის მონაწილეობას, აღიარებს რელიგიური არსებობის, ყოფის განსაკუთრებულ სტატუსს, უზრუნველყოფს ქვეყნის კულტურული ტრადიციის პატივისცემას.[456]

3.3.2.2.2. სახელმწიფოსა და ეკლესიის თანამშრომლობის სამართლებრივი მექანიზმები

რელიგიის საკითხები იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ევროკავშირიც კი თავს იკავებს წევრი ქვეყნებისთვის რაიმე მითითებებისა თუ მოწესრიგებების დაწესებისაგან, უფრო მეტიც, ევროკავშირის სადამფუძნებლო ხელშეკრულებით სახელმწიფოებს სრული დისკრეცია აქვთ, თავად

---

[452] Van Haegendoren G., Alen A., The Constitutional Relationship Between Church and State, in: Treatise on Belgian Constitutional Law, Edited by A. Alen, Boston, 1992, 266. ბელგიაში აღიარებული რელიგიები იღებენ უფასო ტელე-რადიო სამაუწყებლო დროს, ნიშნავენ კაპელანებს შეიარაღებულ ძალებსა და სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში, რომელთა ანაზღაურებასაც სახელმწიფო უზრუნველყოფს. იხ., იქვე, 267.

[453] Morée P., Identity, Religion and Human Rights in the Balkans, The Macedonian Case of Archbishop Jovan in Its Broader Context, "Helsinki Monitor", Vol.16, 2005, 292.

[454] Peyrouse S., The Relationship between Church and State in the Post-Soviet World: The Case of Christianity in Central Asia, "Journal of Church and State", №49, 2007, 101.

[455] ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 50.

[456] იხ.., Robbers G., Church and State Relations in the Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 62.

განსაზღვრონ რელიგიის თავისუფლების უზრუნველყოფის მექანიზმები.[457] ამის მიზეზი ნათელია, – რელიგია სახელმწიფოს კულტურის, იდენტობისა და ისტორიის განუყოფელი ნაწილია და მასთან დაკავშირებული საკითხები თითოეულმა სახელმწიფომ ამ ელემენტების გათვალისწინებით უნდა მოაწესრიგონ.

ეკლესიასა და სახელმწიფოს თანამშრომლობა შეიძლება სამართლებრივად სამი მიმართულებით განვითარდეს: ა) კონკორდატები, ბ) შეთანხმებები და გ) კანონმდებლობა.[458] თანამშრომლობის სამართლებრივი მექანიზმები შეიძლება დაიყოს საკანონმდებლო და სახელშეკრულებო მოდელებად. საკანონმდებლო მოდელი გულისხმობს თანამშრომლობის ნორმატიულ მოწესრიგებას ექსკლუზიურად სახელმწიფოს სამართლებრივი ფორმებით, რაც ძირითადად ორ დონეზე ხორციელდება: მომეტებული ინტერესისა და განსაკუთრებული სტატუსის შემთხვევაში თანამშრომლობის საკითხები მოწესრიგებულია კონსტიტუციით, ხოლო კონსტიტუციაში განსაზღვრული დებულებების პრაქტიკული იმპლემენტაციისათვის, ასევე, ძირითადი კანონის მოწესრიგების არარსებობისას – კანონმდებლობით. სახელშეკრულებო მოდელი საკანონმდებლოს ანალოგიითაა სტრუქტურირებული და კონკორდატსა (მაღალი სახელმწიფოებრივი დონე) და შეთანხმებებს (კონკრეტულ სფეროში სახელმწიფოებრივი ან უწყებრივი დონე) გულისხმობს.

3.3.2.2.2.1. საკანონმდებლო მოდელი

3.3.2.2.2.1.1. საკონსტიტუციო დონე

სახელმწიფოთა უმრავლესობა რელიგიის თავისუფლების პრინციპებს საკონსტიტუციო დონეზე ადამიანის ძირითადი უფლებების ჭრილში განსაზღვრავს. თუმცა მხოლოდ მათ გარკვეულ ნაწილს აქვს კონსტიტუციაში კონკრეტული რელიგიის ან ეკლესიის თაობაზე შესაბამისი დებულებები. ეს ძირითადად ის ქვეყნებია, რომლებიც სახელმწიფო ეკლესიის ან თანამშრომლობის სისტემებს მიეკუთვნებიან, ვინაიდან სწორედ ეს მოდელები გულისხმობს ეკლესიის იმგვარ სამართლებრივ სტატუსს, რომელიც უმაღლეს სახელმწიფო დონეზე უნდა იყოს განსაზღვრული.

სახელმწიფო ეკლესიის მოდელის ქვეყნების კონსტიტუციები სახელმწიფო ეკლესიისა და რელიგიის თაობაზე ნორმას კონსტიტუციის შესავალ ნაწილში, ზოგადად დებულებებში ითვალისწინებენ. მსგავს პრაქტიკას მისდევს მაგ., არგენტინა, დანია.[459] შესაძლებელია სახელმწიფო ეკლესიის ან „ტრადიციული“ რელიგიის შესახებ ნორმები ძირითადი უფლებების ჭრილში იყოს განხილული რელიგიურ თავისუფლებასთან ერთად, როგორც ეს ბულ-

[457] ერქვანია თ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №6, 2013, 28.

[458] ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 37.

[459] Constitution of the Argentine Nation, 1853, Art.2, Constitutional Act of the Kingdom of Denmark, 1953, Sec.4.

გარეთის კონსტიტუციის შემთხვევაშია.[460] საბერძნეთის კონსტიტუტია სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობებს ცალკე თავს უთმობს[461].

თანამშრომლობის მოდელის სახელმწიფოთა დიდი ნაწილი, ასევე, საკონსტიტუციო დონეზე განსაზღვრავს პრივილეგირებულ ეკლესიასთან დაკავშირებით ზოგად დებულებას, მაგ., იტალია[462], ესპანეთი[463], საქართველო და სხვ. საქართველოს მოქმედმა კონსტიტუციამ სრულად უარყო საქართველოში სახელმწიფო რელიგიის არსებობის იდეა და ამ საკითხში რელიგიის თავისუფლებას მიანიჭა უპირატესობა, [464] მართლმადიდებელი ეკლესიის სტატუსი და მასთან ურთიერთობა კი ცალკე მუხლით მოაწესრიგა[465].

ლიბერალური სეკულარიზმის, სრული გამიჯვნის მოდელის ქვეყნები ძირითადად მხოლოდ ადამიანის ძირითადი უფლებების კუთხით ადგენენ რელიგიის საკონსტიტუციო სტანდარტებს, თუმცა გამონაკლისებიც არსებობს, რაც კონკრეტული სახელმწიფოს სოციალური და პოლიტიკური ფაქტორებითაა განპირობებული[466].

3.3.2.2.2.1.2. საკანონმდებლო დონე

სახელმწიფოსა და ეკლესიის თანამშრომლობა, ასევე, მათი ურთიერთობების სხვადასხვა ასპექტი ხშირად კანონმდებლობით განისაზღვრება. მსგავსი ნორმატიული მოწესრიგება საკონსტიტუციო დებულებების ან კონკორდატით გათვალისწინებული სახელმწიფო ვალდებულების იმპლემენტაციის მიზნით იქმნება. კანონმდებლობით განისაზღვრება ეკლესიის სამართლებრივი სტატუსი, საკორპორაციოსამართლებრივი, საგადასახადო, შრომისსამართლებრივი, კულტურული მემკვიდრეობის, ძეგლთა დაცვის, საგარეო წარმომადგენლობის უზრუნველყოფის საკითხები. ხშირ შემთხვევაში შიდა სტრუქტურის, საეკლესიო მართლმსაჯულების განხორციელების მხრივ ეკლესიას სრული თავისუფლება აქვს მინიჭებული. მისი მიზნები და პრინციპები საეკლესიო სამართლით განისაზღვრება, ხოლო მისი პრაქტიკული საქმიანობა, კა-

---

460 Constitution of the Republic of Bulgaria, 1991, Art.13

461 Constitution of the Hellenic Republic, 1975, Section II.

462 Constitution of the Italian Republic, 1947, Art.7, Art.8.

463 Constitution of the Kingdom of Spain, 1978, sec.16(3)

464 იხ., ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 10.

465 იხ., საქართველოს კონსტიტუცია, მე-9 მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტები.

466 მაგ., კვიპროსში არ არსებობს სახელმწიფო ეკლესია და მართალია, მოსახლეობის უმრავლესობა მართლმადიდებელია, მაგრამ მუსლიმებიც სერიოზულ ჯგუფს შეადგენენ, ამიტომაც კონსტიტუციის დონეზეა განსაზღვრული ამ ორი რელიგიური მიმდინარეობის წარმომადგენელთა უფლებები. იხ., ემილიანიდესი ა., სახელმწიფო და ეკლესია კვიპროსში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 271; Constitution of the Republic of Cyprus, 1960, Art. 23(9)(10), Art.87, Art.110.

ნონიკურთან ერთად, საეროსამართლებრივ მოწესრიგებასთან უნდა იყოს შესაბამისობაში[467].

სახელმწიფოთა ნაწილში სახელმწიფო-ეკლესიის ურთიერთობისა და თანამშრომლობის საკითხები სპეციალური კანონმდებლობით წესრიგდება. მაგ., რელიგიური ორგანიზაციები შვედეთში მოწესრიგებულია „კონფესიებისა“ და „შვედეთის ეკლესიის“ აქტებით,[468] თუმცა ამ უკანასკნელის შემთხვევაში სახელმწიფო შვედეთის ეკლესიის შიდა მოწყობასა და საქმიანობასაც განსაზღვრავს. მსგავსი მდგომარეობა სახელმწიფო ეკლესიის მოდელის ქვეყნებისთვის, განსაკუთრებით, ტრადიციულ ევროპულ სახელმწიფოებში (მაგ., ინგლისი, შოტლანდია, დანია და სხვ.), ტიპურია. რელიგიასთან დაკავშირებით სახელმწიფო პოლიტიკა უკრაინაში „სინდისის თავისუფლებისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ“ სპეციალური კანონითაა განსაზღვრული.[469] წმინდა საყდრის გარდა, ყველა რელიგიური გაერთიანების სამართლებრივი სტატუსი იტალიაში განისაზღვრება 1929 წლის 24 ივნისის №1159 კანონისა და ასოციაციების შესახებ კანონმდებლობის შესაბამისად.[470] სპეციალური კანონები მოქმედებს ავსტრიაში, საფრანგეთში, ნორვეგიაში, ესპანეთში და ა.შ.

3.3.2.2.2.2. სახელშეკრულებო მოდელი

სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობათა სახელშეკრულებო ფორმით განსაზღვრა მიღებული პრაქტიკაა და მსგავსი მექანიზმი, საკანონმდებლო მოწესრიგებასთან შედარებით, გაცილებით მყარად მიიჩნევა, ვინაიდან ასეთ შემთხვევაში სახელმწიფო ხელისუფლება იზღუდება სახელშეკრულებო ვალდებულებით და მას ცალმხრივად ვერ გააუქმებს.[471] სწორედ ესაა იმის მიზეზი, რომ ავსტრიასა და წმინდა საყდარს შორის დღემდე მოქმედებს ავსტრიის მიერ დადებული კონკორდატი. მართალია, 1950-იან წლებში კანცლერმა მიმართა რომის პაპ პიუს XII კონკორდატის გაუქმების თხოვნით, მაგრამ პაპისგან უარი მიიღო, რის გამოც ხელშეკრულება დღემდე ძალაშია, თუმცა მასში შემდგომი შეთანხმებით გარკვეული ცვლილებები განხორციელდა[472].

---

[467] ხეცურიანი ჯ., ქართული ეკლესიის კონსტიტუციური საფუძვლები, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002, 13.

[468] ფრიდნერი ლ., სახელმწიფო და ეკლესია შვედეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 622.

[469] Yalensky V., Religion, Church, and State in the Post-Communist Era: The Case of Ukraine (with Special References to Orthodoxy and Human Rights), “Brigham Young University Law Review”, №2, 2002, 480.

[470] ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 247.

[471] იხ., ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 11.

[472] ავსტრიის სახელმწიფოსა და წმინდა საყდარს შორის ურთიერთობა 1933 წლის კონკორდატითა და 1996 წლის ჩათვლით რამდენიმე დამატებითი ოქმისა და შეთანხმების საფუძველზეა მოწესრიგებული. იხ., პოზტი რ., სახელმწიფო და ეკლესია ავსტრიაში,

გერმანიაში სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობები ფედერალურ და ფედერაციის სუბიექტების დონეზე გაფორმებული კონკორდატითა და შეთანხმებებით წესრიგდება.[473] ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის თანამშრომლობა, ხელშეკრულებების დადება და დაფინანსება ძირითადად ფედერაციის სუბიექტების დონეზეა მოწესრიგებული, ფედერალურ მიწებს სრული თავისუფლება აქვთ, თავიანთი ურთიერთობა ამა თუ იმ რელიგიურ ორგანიზაციასთან სამართლებრივად გააფორმონ, რასაც აქტიურად იყენებენ კიდეც პრაქტიკაში[474].

სახელშეკრულებო მოდელში ორი მთავარი სამართლებრივი მექანიზმი გამოირჩევა. უპირველეს ყოვლისა, ეს არის წმინდა საყდრის მიერ კარგად აპრობირებული კონკორდატი (კონსტიტუციური შეთანხმება), რომელიც საუკუნეების განმავლობაში გამოცდილი და გამოყენებადი საშუალებაა და სხვა ქრისტიანულმა ეკლესიებმაც გადაიღეს. კონკორდატის გარდა, შესაძლებელია სახელმწიფოსა და ეკლესიის თანამშრომლობა განისაზღვრებოდეს ჩვეულებრივი ხელშეკრულებებით, მემორანდუმებით, შეთანხმებებით, რომლებიც ძირითადად ურთიერთობათა კონკრეტულ სფეროს ეხება.

3.3.2.2.2.2.1. კონკორდატი

კონკორდატი, თავისი არსით, შეთანხმებაა, რომელიც რელიგიურ საკითხებთან დაკავშირებით იდება და იგი ძირითადად წმინდა საყდართან ასოცირდება, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში სახელმწიფოსთან ურთიერთობებისთვის მსგავს სამართლებრივ მექანიზმს გამოიყენებდა. ზოგადად, კონკორდატი ორმხრივი ხელშეკრულებაა, რომელსაც სახელმწიფო და წმინდა საყდარი დებენ და რომელიც ქვეყანაში რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის სტატუსს, მის საფინანსო, რელიგიურ, საკუთრებასთან და რელიგიის სწავლებასთან დაკავშირებულ საკითხებს აწესრიგებს[475]. მისი შინაარსი მრავალფეროვანია, მათი საშუალებით შესაძლებელია რელიგიის თავისუფლების განსხვავებული გაგება იყოს შეთავაზებული, ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობების რომელიმე გავრცელებული მოდელის დამკვიდრების გარეშეც[476].

თავდაპირველი კონკორდატები სასულიერო და საერო ხელისუფლებათა შორის მშვიდობიანი თანაარსებობის უზრუნველყოფას ემსახურებოდა, თუმცა შემდგომში მათ რომის პაპების საერო ძალაუფლებით აღჭურვაც გაით-

---

წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 455.

473 Listl J., Church-State Relations in Germany, "The Jurist", №56, 1997, 907.

474 რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია გერმანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 91.

475 Ryngaert C., The Legal Status of the Holy See, "Goettingen Journal of International Law", №3, 2011, 844.

476 Petkoff P., Legal Perspectives and Religious Rights Under International Law in the Vatican Concordats (1963-2004), "Law & Justice - Christian Law Review", Vol.158, 2007, 40.

ვალისწინეს.[477] ეკლესიის მნიშვნელოვანი ძალაუფლების გამო ხშირად იძაბებოდა ურთიერთობა ევროპაში.[478] დამოუკიდებელი რელიგიური გაერთიანებების არსებობამ მმართველებს დაანახა, რომ ისინი სამართლის უპირობო წყაროს არ წარმოადგენდნენ.[479] ეკლესიასთან დაპირისპირების მთავარი მიზეზი არა სასულიერო საკითხები, არამედ ბატონობის სტაბილურობისა და სიმყარის სურვილი იყო, რომელიც უკვე მხოლოდ საერო ხელისუფლებაზე აღარ იყო დამოკიდებული. საერო და სასულიერო ძალაუფლების გამიჯვნისა და დაბალანსების მცდელობა იყო ინგლისის მეფე ჰენრი I და ანსელმ კენტერბერიელს შორის დადებული 1107 წლის კონკორდატი.[480] 1122 წელს დაიდო ვორმსის კონკორდატი იმპერატორ ჰაინრიხ V და პაპ კალიქსტუს II შორის.[481] თუმცა ვორმსის კონკორდატი მალევე დაარღვიეს ჰოფენშტაუფენის დინასტიის იმპერატორებმა – ფრიდრიხ I ბარბაროსამ და ფრიდრიხ II[482].

მართალია, სიტყვა „კონკორდატით“ ხსენებული შეთანხმებები მოიხსენიებოდა და შუა საუკუნეებში საკმაოდ გავრცელებული მოვლენა იყო, თუმცა კლასიკური კონკორდატის ინსტიტუტი, როგორადაც იგი თანამედროვე საეკლესიო სამართალსა და კონსტიტუციონალიზმში აღიქმება, ნაპოლეონის სახელს უკავშირდება.[483] ბონაპარტესა და რომის ეკლესიას შორის კონკორდატი 1801 წელს დაიდო და მან ნაპოლეონს ეკლესიაზე სერიოზული პოლიტიკური ძალაუფლება შესძინა[484].

არსებობდა მოსაზრება, რომ კონკორდატი სამართლებრივად არანაირ ღირებულებას არ წარმოადგენდა, თუმცა თანამედროვე სამართალში აღიარებულია, რომ იგი თანაბარი სტატუსის მქონე მხარეების მიერ დადებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებაა, ვინაიდან წმინდა საყდარი საერთაშორისო სამართლის სუბიექტია.[485] რა თქმა უნდა, იგივე არ ითქმის იმ კონკორდატებზე, რომლებსაც სახელმწიფოები სხვა ქრისტიანულ ეკლესიებთან

---

[477] Palomino R., The Role of Concordats Promoting Religious Freedom with Special Reference to Agreements in the Middle East, in: Ius Ecclesiarum Vehiculum Caritatis, Libreria Editrice Vaticana, 2004, 893.

[478] ჰაინრიხ IV და გრიგოლ VII შორის იმდენად რთული დამოკიდებულება იყო, რომ მას რამდენჯერმე ომიც კი მოჰყვა, რაც, საბოლოოდ სადვთო რომის იმპერიასა და რომის პაპს შორის 1122 წლის ვორმსის კონკორდატით დასრულდა. საფრანგეთის მეფე ფრანცისკ I და რომის პაპ ლეო X შორის დადებული ბოლონიის კონკორდატით მეფემ მიიღო ეპარქიებში თანამდებობის პირების პირდაპირ, კანონიკური წესების გვერდის ავლით დანიშვნის უფლება – ეს ყოველივე ეკლესიის მიმართ შუასაუკუნეობრივი სახელმწიფო პოლიტიკის შედეგი იყო. იხ., ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 31; სპიკერი მ., ქრისტიანობა და თავისუფალი კონსტიტუციური სახელმწიფო, ზ. იაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №5(32), 2009, 82; Costigan R.F., State Appointment of Bishops, "Journal of Church and State", №8(1), 1966, 88-89.

[479] Fukuyama F., The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012, 273.

[480] Van Caenegem R.C., An Historical Introduction to Western Constitutional Law, Cambridge, 1995, 70.

[481] იქვე.

[482] იქვე.

[483] გეგენავა დ., ქანთარია ბ., ცანავა ლ., თევზაძე თ., მაჭარაძე ზ., ჯავახიშვილი პ., ერქვანია თ., პაპაშვილი თ., საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, თბილისი, 2013, 45.

[484] Géraud A., The Lateran Treaties: A Step in Vatican Policy, "Foreign Affairs", №7, 1928-1929, 572.

[485] Ryngaert C., The Legal Status of the Holy See, "Goettingen Journal of International Law", №3, 2011, 844.

დებენ. თანამედროვე კონკორდატებმა ძალზე გააფართოვეს რელიგიური თავისუფლების ცნების ფარგლები, რაც სხვა რელიგიური გაერთიანებებისა და ზოგადად, სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებისთვის სასარგებლოა.[486] თუმცა XX საუკუნეში კონკორდატების როლი საკმაოდ ორაზროვნად აღიქმება დიქტატორულ რეჟიმებთან ვატიკანის ურთიერთობის გამო[487].

რომის პაპსა და იტალიას შორის დაძაბულობა და მუდმივი კონფლიქტი ლატერანის ხელშეკრულებით დასრულდა, რომლის საფუძველზეც იტალიამ აღიარა წმინდა საყდარი, მისი სუვერენიტეტი და ეკლესიის ფაქტობრივი გავლენა სამართლებრივად გააფორმა.[488] ლატერანის ხელშეკრულებამდე არცერთი კონკორდატის შინაარსი ასე შორს არ წასულა: იტალიამ ხელშეკრულებით არა მარტო წმინდა საყდრის სუვერენიტეტი სცნო, არამედ კათოლიციზმი მთელ სახელმწიფოში ერთადერთ სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა.[489] 1984 წელს იტალიის სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის გაფორმდა ვილა მადამას ხელშეკრულება, რომელმაც სრულიად განსხვავებული მოწესრიგება დაადგინა და ლატერანის ხელშეკრულების პრინციპები შეცვალა.[490] კონკორდატის ცვლილებებთან ერთად, განქორწინების შემოღებამ და აბორტების დაკანონებამ რადიკალურად შეცვალა წმინდა საყდრის პოზიციები და მთლიანად იტალიური საზოგადოება.[491] თუკი წმინდა საყდარსა და იტალიას შორის ლატერანტის ხელშეკრულების დადება, იტალიის გაერთიანების პერიოდიდან მოყოლებული, გაფუჭებული ურ-

---

[486] Palomino R., The Role of Concordats Promoting Religious Freedom with Special Reference to Agreements in the Middle East, in: Ius Ecclesiarum Vehiculum Caritatis, Libreria Editrice Vaticana, 2004, 894.

[487] მაგ., წმინდა საყდარი კრიტიკის ქარცეცხლში გაეხვა ჰიტლერთან დადებული კონკორდატის გამო, მას ნაციზმთან შემრიგებლურ დამოკიდებულებაში ადანაშაულებდნენ. ამის პასუხად, ვატიკანს ხშირად მოაქვს პაპ პიუს XII 1939 წლის ენციკლიკური წერილი, რომელშიც წმინდა საყდარი მოსალოდნელი საფრთხეების შესახებ იუწყება. და ადამიანთა რასების ერთიანობის იდეის წინააღმდეგ მიმართულ თეორიებს გმობს. ამასთან, 1930-31 წლებში რომის ეკლესიის ეპისკოპოსები ნაციონალ-სოციალისტურ მიდგომებს ღიად უპირსპირდებოდნენ. წმინდა საყდარს კონკორდატები გაფორმებული აქვს ფრანკოსთან და სალაზართანაც, რაც დღემდე, ნაცისტებთან ურთიერთობის ფაქტთან ერთად, ვატიკანის მოწინააღმდეგეთა ერთ-ერთი მთავარი არგუმენტია. იხ., Ramet S.P., Religion and Politics in Germany since 1945: The Evangelical and Catholic Churches, "Journal of Church and State", №42, 2000, 119; Encyclical "Summi Pontificatus" of His Holiness Pope Pius XII to Our Venerable Brethren: The Patriarchs, Primates, Archbishops, Bishops, and Other Ordinaries in Peace and Communion with the Apostolic See on the Unity of Human Society, 20 October, 1939, Para.71; Gurian W., Hitler's Undeclared War on the Catholic Church, "Foreign Affairs", №16, 1937-1938, 260.

[488] ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 243. ხელშეკრულების თაობაზე მუსოლინისა და პიუს XI შორის მოლაპარაკებები 1926 წლის აგვისტოში დაიწყო და თითქმის ორ წელიწად-ნახევარი გასტანა. O'brien A.C., Benito Mussolini, Catholic Youth, and the Origins of the Lateran Treaties, "Journal of Church and State", №23, 1981, 117.

[489] Géraud A., The Lateran Treaties: A Step in Vatican Policy, "Foreign Affairs", №7, 1928-1929, 578.

[490] ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 246.

[491] იქვე, 244.

თიერთობების აღდგენის პირველი მცდელობა იყოს, ვილა მადამას შეთანხმება უკვე თანამედროვეობის გამოძახილს წარმოადგენდა[492].

წმინდა საყდარსა და ესპანეთს შორის კონკორდატი 1953 წელს დაიდო, თუმცა იმდენად ცუდი ფორმით, რომ 1976 წელს იგი ახალი შეთანხმებით ჩაანაცვლეს, რომლითაც ესპანეთში ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის სრულიად ახალი სისტემა ჩამოყალიბდა.[493] ამას მოჰყვა 1978 წლის დემოკრატიული კონსტიტუციის მიღება და შედეგად, ეკლესია-სახელმწიფოს თანამშრომლობის „ნაკლებად აგრესიული სისტემა“ დამკვიდრდა, თუმცა კათოლიციზმი დღემდე ესპანური თვითმყოფადობის, კულტურისა და საზოგადოების განუყოფელ ნაწილად რჩება[494]. დემოკრატიული პროცესების შედეგად თანამედროვე ესპანეთი თანამშრომლობს სხვა ქრისტიანულ ეკლესიებთანაც (და არამარტო) შესაბამისი შეთანხმებების საფუძველზე[495].

რომაულ ეკლესიასთან თანამშრომლობის ძირითადი საკითხები გერმანიაში დღემდე 1933 წლის კონკორდატით განისაზღვრება, თუმცა ფედერაციის სუბიექტებს დამატებით წმინდა საყდართან და სხვა ქრისტიანულ ეკლესიებთან სხვა ხელშეკრულებებიც აქვთ დადებული. რომის ეკლესიასა და გერმანიას შორის კონკორდატებითაა მოწესრიგებული არა მხოლოდ თანამშრომლობა, არამედ ეპისკოპოსების დანიშვნა და მთელი რიგი პროცედურული საკითხები.[496] 1933 წლის კონკორდატი, მართალია, ნაციონალ-სოციალისტების მმართველობის პერიოდში დაიდო, თუმცა მისი რეალური აღსრულება მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ დაიწყო, რადგან კონკორდატის დადების შემდეგაც კი, შეთანხმების არსებობის მიუხედავად, ნაცისტურ გერმანიაში მიღებული კანონები პირდაპირ ეწინააღმდეგებოდა წმინდა საყდრის ოფიციალურ პოზიციებს, მათ შორის, ქორწინებასთან დაკავშირებულ საკითხებს,[497] რომლებიც პიუს XI ენციკლიკაში იყო მოცემული[498]. ვატიკანის მიერ კონკორდატების დადება თავდაპირველად ტრადიციული კათოლიკური ქვეყნებით დაიწყო, თუმცა შემდეგ

---

[492] Francis J. G., The Evolving Regulatory Structure of European Church-State Relationships, “Journal of Church and State”, №4, 1992,785.

[493] იბანი ი.ს., სახელმწიფო და ეკლესია ესპანეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 167.

[494] Morán G.M., The Spanish System of Church and State, “Brigham Young University Law Review”, №2, 1995, 537.

[495] იქვე, 538. იხ., იბანი ი.ს., სახელმწიფო და ეკლესია ესპანეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 168-169.

[496] Reichskonkordat (გაფორმებული გერმანიის რაიხთან) და Preußishes Konkordat (გაფორმებული პრუსიის იმპერიასთან). იხ., Listl J., Church-State Relations in Germany, “The Jurist”, №56, 1997, 908.

[497] Gurian W., Hitler’s Undeclared War on the Catholic Church, “Foreign Affairs”, №16, 1937-1938, 261.

[498] განსაკუთრებული წინააღმდეგობა წარმოშვა „სტერილიზაციის შესახებ“ კანონმა და გერმანიის მთავრობის დამოკიდებულებამ. წმინდა საყდრის პოზიცია იხ., Encyclical “Casti Connubi” of Pope Pius XI to the Venerable Brethren: The Patriarchs, Primates, Archbishops, Bishops, and Other Ordinaries Enjoying Peace and Communion with the Apostolic See on Christian Marriage, 31 December, 1930.

გაგრძელდა პოსტკომუნისტური, ასევე, არაქრისტიანული სახელმწიფოებით[499].

3.3.2.2.2.2. შეთანხმებები

კონკორდატის გარდა, სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის თანამშრომლობა ხშირად ჩვეულებრივი შეთანხმებებითა და მემორანდუმებითაც ფორმდება. შეთანხმება უფრო მოქნილი და ეფექტური სამართლებრივი მექანიზმია, რომელიც, ძირითადად, ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის უკვე არსებულ კონკორდატს ეფუძნება.[500] თუმცა ეს არ არის აუცილებელი და სრულიად შესაძლებელია შეთანხმებები კონკორდატის არარსებობის პირობებშიც გაფორმდეს. მსგავს სამართლებრივ პრაქტიკას ძალიან ბევრი სახელმწიფო მიმართავს.

სახელმწიფო ხელისუფლება თავისუფალია ეკლესიასთან შეთანხმების დადების საკითხში, თუ სპეციალური კანონმდებლობით სხვა რამ არაა განსაზღვრული. შესაძლებელია საკონსტიტუციო დონეზე სახელმწიფო ვალდებულებას იღებდეს, ითანამშრომლოს ეკლესიასთან. მაგ., იტალიის სახელმწიფოს სრული დისკრეცია აქვს, თავად გადაწყვიტოს, დადებს თუ არა რაიმე სახის ხელშეკრულებას რომელიმე რელიგიურ გაერთიანებასთან.[501] ეს, ერთი მხრივ, დადებითი მოვლენაა, რადგან სახელმწიფოს ლავირების საშუალებას აძლევს სოციალური მდგომარეობიდან გამომდინარე, აირჩიოს, ვისთან გააფორმოს შეთანხმება, თუმცა, მეორე მხრივ, ძალიან დიდია რელიგიურ გაერთიანებათა დისკრიმინაციის საფრთხე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ერთ ეკლესიასთან დადებული შეთანხმება ან თუნდაც, კონკორდატი, არ ზღუდავს სახელმწიფოს, გააფორმოს შეთანხმებები სხვა ეკლესიებთან თუ რელიგიურ გაერთიანებებთან. მაგ., წლების განმავლობაში ესპანეთის ხელისუფლებამ სხვადასხვა რელიგიურ გაერთიანებასთან სხვადასხვა შინაარსის ხელშეკრულება დადო, შესაბამისად, ძალზე ბევრი რელიგიური ორგანიზაცია სხვადასხვა პრივილეგიითა და შეღავათით სარგებლობს[502].

3.3.2.3. შერეული (ჰიბრიდული) მოდელი

თანამედროვე მსოფლიოში უკვე არსებობს ე.წ. შერეული სისტემები, რომლებიც, მართალია, ფორმალურად ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის პრინციპს ადგენენ, თუმცა ფაქტობრივი მდგომარეობა სრულიად

---

[499] Petkoff P., Legal Perspectives and Religious Rights Under International Law in the Vatican Concordats (1963-2004), "Law & Justice - Christian Law Review", Vol.158, 2007, 39.

[500] Palomino R., The Role of Concordats Promoting Religious Freedom with Special Reference to Agreements in the Middle East, in: Ius Ecclesiarum Vehiculum Caritatis, Libreria Editrice Vaticana, 2004, 897.

[501] ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 248.

[502] იბანი ი.ს., სახელმწიფო და ეკლესია ესპანეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 168-169.

განსხვავებულია.[503] რელიგიისა და სახელმწიფოს *de facto* ურთიერთობები შესაძლოა სრულებით არ შეესაბამებოდეს რელიგია-სახელმწიფოს ურთიერთობების *de jure* მოწესრიგებას.[504] მაგ., ირლანდია სრული ურთიერთგამიჯვნის მოდელს წარმოადგენს და კათოლიციზმის თაობაზე დებულებები კონსტიტუციიდან 1973 წელს ამოიღეს,[505] თუმცა რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის ფაქტობრივი გავლენა ხელისუფლებაზე გაცილებით დიდია, ვიდრე, მაგ„ საბერძნეთში, სადაც სახელმწიფო ეკლესია არსებობს.[506] „შვედური პარადოქსის“ სახელითაა ცნობილი შემთხვევა, როდესაც მოსახლეობის დიდი ნაწილი მორწმუნე არაა, თუმცა დომინანტი ეკლესიის წევრია[507] და მათ ცხოვრებაში ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვნადაა ინტეგრირებული.[508] მიუხედავად მსგავსი მდგომარეობისა, შვედეთი ერთერთი ყველაზე სეკულარული სახელმწიფოა და ეკლესია მის პოლიტიკაზე ფაქტობრივ ზეგავლენას ვერ ახდენს. სახელმწიფო პოლიტიკით, რელიგიის ადგილი პირადი ცხოვრების სფეროში განისაზღვრება[509].

შერეულ მოდელს მიეკუთვნებიან ისეთი ქვეყნები, რომლებსაც, როგორც წესი, შეთანხმებების დონეზეც კი არა აქვთ თანამშრომლობა ეკლესიასთან თუ რელიგიურ ორგანიზაციებთან. შერეული სისტემის წარმომადგენელია რუსეთი, სადაც მართლმადიდებელ ეკლესიასა და ხელისუფლებას შორის ძალიან „თხელი გამმიჯნავი კედელია“, მათი ქმედებები ხშირად ერთმანეთს თანხვდება.[510] თანამედროვე რუსული ეკლესია ფაქტობრივი უპირატესი ეკლესიის სტატუსითაა და დღესდღეობით გაცილებით მეტად ექვემდებარება სახელმწიფოსა და ხელისუფლებას, ვიდრე ადრინდელ ეპოქაში, იგი „პუტინის რეჟიმისა“ და ანტიდასავლური განწყობის სერიოზულ მხარდაჭერად აღიქმება.[511] მართლმადიდებელი ქრისტიანები განაპირობებენ რუსეთის პოლიტიკას კულტურული, რელიგიური, სამოქალაქო და სხვა მიმარ-

---

503 იხ., Cranmer F., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, "Law and Justice", №162, 2009, 14.

504 Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 88.

505 იხ., Constitution of the Republic of Ireland, 1937, Fifth Amendment of the Constitution Act of the Republic of Ireland, 1972.

506 იხ., რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 665.

507 1996 წლამდე შვედეთი ყოველი ახალდაბადებული მოქალაქე შვედეთის ეკლესიის წევრი ავტომატურად ხდებოდა. Jänterä-Jareborg M., The Legal Scope for Religious Identity in Family Matters - The Paradoxes of the Swedish Approach, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 78.

508 იქვე, 77.

509 იქვე, 76.

510 იხ., Marsh C., Russian Orthodox Christians and Their Orientation toward Church and State, "Journal of Church and State", №47, 2005, 558-559.

511 Blitt R.C., One New President, One New Patriarch, and a Generous Disregard for the Constitution: A Recipe for the Constinuing Decline of Secular Russia, "Vanderbilt Journal of Transnational Law", Vol.43, 2010, 1340.

თულებებით, შესაბამისად, მართლმადიდებელი ეკლესია არ შეიძლება ერთერთ რიგით რელიგიურ ორგანიზაციად იქნეს მიჩნეული[512].

შერეული მოდელი ავტომატურად არადემოკრატიულს არ გულისხმობს, თუმცა სინამდვილისა და სამართლებრივი მოწესრიგების არათანხვედრა, მათ შორის მნიშვნელოვანი ცდომილებით, ნამდვილად არცერთი სახელმწიფოსთვის არაა სასურველი. თუკი ქვეყანა ტრადიციული დემოკრატიის სისტემის მახასიათებლებით არაა აღჭურვილი, სხვა რელიგიური ორგანიზაციების მიმართ ერთი ეკლესიისათვის აშკარა *de facto* უპირატესობების მინიჭების გზით ფაქტობრივად დისკრიმინაციულ გარემოს ქმნის.

3.3.3. სეკულარიზმის პრობლემები

კლასიკურ სეკულარულ სახელმწიფოებში, რომელთაც ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების მრავალწლიანი გამოცდილება აქვთ, რელიგიისა და სახელმწიფოს დისტანცირება არც ისეთი მარტივია, როგორც ეს ნორმატიულადაა დადგენილი. სეკულარიზაციის პარალელურად, თანამედროვე მსოფლიო ე.წ. „დესეკულარიზაციის“ პროცესის მოწმეა, რომელიც აქტიურად მიმდინარეობს: რელიგია ახალ სახელმწიფოთა კონსტიტუციებში ადგილებს პოულობს.[513] კონსტიტუციათა დიდ ნაწილში მოხსენიებულია ღმერთი,[514] მათ ნაწილში კი პირდაპირ ხაზგასმულია ღმერთის უზენაესობის თაობაზე.[515] რომაულ-კათოლიკური ეკლესია კი ყველაზე ხშირად მოხსენიებული ეკლესიაა მსოფლიო კონსტიტუციებში.[516] ჰებერლეს განმარტებით, კონსტიტუცია ხალხის „კულტურული ავტოპორტრეტია, მისი კულტურული მემკვიდრეობის სარკე და მისი იმედების საფუძველი“[517]. კონსტიტუციის მსგავსი სტატუსი იმას მოწმობს, რომ მოსახლეობის განწყობა მაქსიმალურად უნდა აისახოს ძირითად კანონში, შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ რელიგიის ამ დოზით წარმოდგენა კონსტიტუციაში სეკულარიზმის აშკარა წინააღმდეგობასა და ფაქტობრივ-ფიქტიურის დაპირისპირებას უსვამს ხაზს.

ახალი ზელანდიის უმაღლესმა სასამართლომ ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში მკაფიოდ განმარტა, რომ ახალ ზელანდიაში სახელმწიფო

---

[512] Marsh C., Russian Orthodox Christians and Their Orientation toward Church and State, “Journal of Church and State”, №47, 2005, 560.

[513] Robbers G., Church and State Relations in the Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 57.

[514] Ibán I.C., God in Constitutions and Godless Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 37.

[515] იქვე, 38.

[516] იხ., Ibán I.C., God in Constitutions and Godless Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 41.

[517] Robbers G., Church and State Relations in the Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 59, იხ. ციტირება: M. Kotzur and L. Michael (eds.), Peter Häberle, Vefassungsvergleichung in Europa- und weltbürgerlicher Absicht: Späte Schriften (Berlin: Duncker & Humblot, 2009), Vorwort at vii.

ეკლესია არ არსებობს.[518] მსგავსი პრაქტიკა დამკვიდრდა მთელი საუკუნის განმავლობაში. სასამართლოს აზრით, ინგლისისა და შოტლანდიისგან განსხვავებით, რომელთაც ახალი ზელანდია პოლიტიკური წარსულით მნიშვნელოვნად ჰგავს, ახალ ზელანდიაში ეროვნული, სახელმწიფო სტატუსით არცერთი რელიგიური გაერთიანება არ სარგებლობს.[519] სახელმწიფოს სეკულარული სტატუსის მიუხედავად, როგორც წესი, სახელმწიფო თანამდებობის დაკავების წინ საზეიმო ფიცს ძველ ან ახალ აღთქმაზე დებენ, უფრო მეტიც, 1854 წლიდან (ოფიციალურად დამტკიცდა 1962 წლის დადგენილებით) წარმომადგენელთა პალატის სესია „ყოვლისშემძლე უფლის“ მიმართ პალატის სპიკერის წარმოთქმული ლოცვით იწყება.[520] მისი სახელმწიფოს მეთაური – ელისაბედ II კი ოფიციალურად იწოდება, როგორც „ღმერთის წყალობით ახალი ზელანდიისა და სხვა სამეფოთა და ტერიტორიების დედოფალი, ხელმძღვანელი თანამეგობრობისა და რწმენის დამცველი“[521].

აშშ-ის კონსტიტუციის პირველ შესწორებას ხშირად რელიგიისგან სრული დისტანცირების იდეით განმარტავენ, რაც მცდარი მიმართულებაა, რადგან კონსტიტუციის არცერთი დებულება არ ადგენს, რომ „რელიგიის თავისუფლება უნდა იყოს რელიგიისგან თავისუფლება“[522]. ბერგერის შეფასებით, მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესია-სახელმწიფოს გამიჯვნის პოლიტიკა აშშ-ში სახელმწიფოს შექმნის დღიდან მოქმედებს, თანამედროვე ანგლოამერიკულ სამყაროში რელიგიის გავლენა გარკვეულ სფეროებზე არათუ შემცირდა, არამედ პირიქით – მნიშვნელოვნად გაიზარდა კიდეც.[523] აშშ-ის სამი უდიდესი – მონობის, „მშრალი კანონისა“ და სამოქალაქო უფლებების მოძრაობები რელიგიური პერსპექტივითა და ორგანიზაციათა აქტიური რელიგიური შეხედულებებით იყო განპირობებული.[524] ბევრი ამერიკელი ეყრდნობა ბიბლიას და ითვალისწინებს რელიგიური ავტორიტეტების შეხედულებებს მორალური საკითხების გადაწყვეტისას[525].

რელიგიისადმი სახელისუფლებო ფავორიტიზმი აშშ-ის შექმნის დასაწყისში საკმაოდ აქტუალური იყო, რაც რამდენიმე შტატში დღესდღეობითაც შემორჩა.[526] მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანა ლიბერალური სეკულარიზმის სამშობლოდ მიიჩნევა, შტატების მიხედვით კონკრეტული რელიგიური მიმდინარეობები გამორჩეული საზოგადოებრივი სტატუსით სარგებლობენ, რასაც შტატის მმართველთა მხრიდან აშკარა, დაუფარავი

---

518 *Carrigan v. Renwood*, 1910, 30 N.Z.L.R. 244, 252.

519 *Mabon v. Conference of the Methodist Church of New Zealand*, 1998, 3 N.Z.L.R. 513,523.

520 Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 106.

521 "...by the Grace of God Queen of New Zealand and Her other Realms and Territories, Head of Commonwealth, Defneder of the Faith." Art. 2 of the Royal Titles Act of New Zealand, 1974.

522 Horn C. III, Secularism and Pluralism in Public Education, "Harvard Journal of Law and Public Policy", Vol.1, No.1, 1984, 177.

523 ცხადაია გ., რელიგიისა და პოლიტიკის ურთიერთობის ახალი ფორმები, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(34), 2010, 77.

524 Greenawalt K., Religion and the Constitution, Vol.2: Establishment and Fairness, Princeton, 2008, 123.

525 იქვე, 153.

526 Hoff T., Religion's Accommodation to American Law and Culture, in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accommodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012, 62.

პროტექციონიზმიც თან სდევს. 1954 წელს კონგრესმა ერთგულების ფიცს (*Pledge of Allegiance*) დაუმატა სიტყვები „ღმერთის წინაშე“, რომელიც წარმომადგენლობითი საბჭოს მოხსენების თანახმად, სახელმწიფოებრივ საქმეებში ღმერთის შემწეობას უსვამს ხაზს.[527] 1956 წელს აშშ-ის ოფიციალური დევიზი გახდა „ღმერთის გვწამს“ (*In God We Trust*, რომელიც 1865 წლიდან აშშ-ის მონეტებზე გამოისახებოდა), რაც მალევე იქცა განხილვის საგნად, თუმცა საოლქო ფედერალურმა სასამართლოებმა არ დაადგინეს კონსტიტუციის პირველი მუხლით უზრუნველყოფილი რელიგიის თავისუფლების შელახვა[528] და აღინიშნა, რომ დევიზის სიტყვები უფრო ცერემონიული და პატრიოტული ხასიათისაა, შესაბამისად, კონსტიტუციურია.[529] სიმბოლურია 11 სექტემბრის ტერაქტის ადგილზე (*Ground Zero Memorial*) აღმართული ჯვარი და სასამართლო შენობათა კედლებზე გამოსახული ათი მცნება.[530] ეს ყოველივე სეკულარული აშშ-თვის უბრალო სიმბოლიკა არაა, მით უმეტეს, მხოლოდ საერო დატვირთვას არ ატარებს.

მართალია, ნებისმიერი პრეზიდენტი ან პრეზიდენტობის კანდიდატი მაქსიმალურად გაურბის ეკლესია-სახელმწიფოს გამიჯვნის პრინციპზე აქტიურ საუბარს და მას ოფიციალურად აღიარებს, თუმცა გავლენიანი ეკლესიები ყოველთვის ცდილობენ ფავორიტი კანდიდატის მხარდაჭერას.[531] პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ აშშ-ის უმაღლესი სასამართლო, რომელიც სეკულარიზმის სტანდარტს ადგენს და ამ მიმართულებით თავად ქმნის პრეცედენტულ სამართალს, მარშალის დროიდან დღემდე ყოველდღიურ სხდომებს იწყებს სიტყვებით: „ღმერთო, დაიფარე შეერთებული შტატები და ღირსეული სასამართლო“[532].

მიუხედავად იმისა, რომ საუკუნეების განმავლობაში რელიგიისა და ეროვნულობის ერთმანეთისგან გამიჯვნა მოხდა, დღემდე საკმაოდაა მარგინალიზებული საზოგადოებები, სადაც ოფიციალურად ან ფაქტობრივად, კონკრეტული დომინანტი რელიგია გადაჯაჭვულია ეროვნულ ცნობიერებასთან.[533] მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოები სეკულარიზმის პრინციპს აღიარებენ, სახელმწიფოსა და რელიგიას მაქსიმალურად მიჯნავენ ერთმა-

---

527 Horn C. III, Secularism and Pluralism in Public Education, “Harvard Journal of Law and Public Policy”, Vol.1, No.1, 1984, 180.

528 Hoff T., Religion’s Accomodation to American Law and Culture, in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accommodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012, 65.

529 იხ., *Aranow v. United States*, 432 F.2d 242,243 (9th Cir. 1970); *O’Hair v. Blumenthal*, 588 F.2d 1144 (5th Cir. 1979).

530 Smith S.D., Freedom of Religion or Freedom of the Church? in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accomodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012. 259.

531 მაგ., რომის კათოლიკური ეკლესია და კენედის შემთხვევა. Baker R.A., The Presidency and the Roman Catholic Church, Journal of Church and State, Vol.2, No.2, 1960, 114. რელიგიური უფლებების აქტუალიზაციამ და ამ მხრივ, კონსერვატიული პოლიტიკის გატარებამ მნიშვნელოვანწილად განაპირობეს რეიგანისა და ბუშის პრეზიდენტებად არჩევა. იხ., ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 271.

532 Horn C. III, Secularism and Pluralism in Public Education, “Harvard Journal of Law and Public Policy”, Vol.1, No.1, 1984, 180.

533 Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 69.

ნეთისგან, ხშირად გაუაზრებლად, საკონსტიტუციო თუ ზოგადსამართლებრივი ჩვეულებების სახით რელიგია სახელმწიფოს გამგებლობას მიკუთვნებულ სფეროში მაინც იჭრება. რელიგიისგან სრული აბსტრაჰირება და მისი საჯარო სივრციდან განდევნა არათუ ლიბერალური სეკულარიზმის, არამედ ფრანგული *Laïcité*-ს პირობებშიც კი უტოპიურ ამოცანად რჩება. ქრისლოვის განმარტებით, „ეკლესიისა და სახელმწიფოს „გამიჯვნა“ ხელოვნური კონცეფციაა, რომელიც ადვილად განხორციელებადი ან ლოგიკურად მიღწევადი არაა“ [534]. საზოგადოების რელიგიური მოტივაცია, განწყობა და დამოკიდებულება, განსაკუთრებით მაშინ, თუკი მოსახლეობაში დომინანტი რელიგია მოცულობითადაა წარმოდგენილი, ყოველთვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი, ხშირ შემთხვევაში კი ერთადერთი ფაქტორი იქნება მთელი რიგი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხების გადაწყვეტისას. ნებისმიერ ხელისუფლებას მოუწევს, ანგარიში გაუწიოს დომინანტი რელიგიური უმრავლესობის აზრს, რაც ეკლესია-სახელმწიფოს გამიჯვნის სამართლებრივ მექანიზმში სერიოზული დისონანსის გამომწვევია.

III. ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა საქართველოში

1. ეკლესია-სახელმწიფოს სამართლებრივი ურთიერთობების განვითარება საქართველოში

1.1. I-V საუკუნეები

აღმოსავლეთ ევროპაში მართლმადიდებლობა კულტურის ჩამოყალიბების თითქმის ერთადერთი ფაქტორი იყო.[535] ამიტომაც გასაკვირი არცაა, რომ მართმადიდებლობამ მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურისა და ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბებაში უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა.[536] ბოლო ორი ათასი წლის მანძილზე არცერთ საზოგადოებრივ ინსტიტუტს საქართველოზე იმხელა გავლენა არ მოუხდენია, როგორც ეკლესიას, მით უფრო, რომ საქართველოს სამოციქულო ეკლესია ინსტიტუციურად საკმაოდ ძლიერი და ორგანიზებული იყო. ისტორიული წყაროებით დასაბუთებულია იბერიასა და ეგრისში, განსაკუთრებით კი ამ უკანასკნელში, ქრისტიანობის მოციქულთა დროიდან გავრცელების ფაქტი.[537] ბიჭვინთის ეპისკოპოსი ნიკეის I მსოფლიო კრებაშიც კი მონაწილეობდა.[538] საქართველო მსოფლიოში ქრონოლოგიურად მეორე სახელმწიფოა, რომელმაც ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა.[539] შესაბამისად, საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა ჯერ კიდევ იბერიის, ქართლის სამეფოს დროიდან არსებობს[540].

---

[534] Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 92, იხ. ციტირება: Benson, 'Notes Towards a (Re)Definition of the 'Secular' (2000) 33 UBCL Rev. 519.

[535] Clendenin D.B., Eastern Orthodox Christianity, A Western Perspective, 2nd Ed., Grand Rapids, 2003, 20.

[536] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 6.

[537] იხ., იქვე, 108-127.

[538] იქვე, 188.

[539] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 74.

[540] იქვე.

ზოგადად, მიღებულია, რომ ქართლის სამეფოში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად IV საუკუნის 30-იან წლებში გამოცხადდა, თუმცა თარიღის გარშემო ერთიანი აზრი არ არსებობს.[541] ქართლის გაქრისტიანების ზედა თარიღად 337 წელია მიჩნეული.[542] ქართული ეკლესია კი, ეყრდნობა რა მისთვის მისაღებ „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ცნობებს, ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების თარიღად 326 წელს აღიქვამს.[543] როგორც ჯანაშია აღნიშნავს, ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება ქართლში არა მხოლოდ საშინაო პოლიტიკურ-სოციალური ფაქტორებით იყო განპირობებული, არამედ საგარეო, გეოპოლიტიკური კუთხითაც მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო, განსაკუთრებით ირან-ბიზანტიის დაპირისპირების ფონზე.[544] ქართლის მიერ ქრისტიანობის აღიარება, ფაქტობრივად, ბიზანტიის მხარის არჩევასა და ირანის საწინააღმდეგო მოქმედებას ნიშნავდა.[545] ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად აღიარებით ეკლესია სახელმწიფოს ორგანიზაციული მექანიზმის უმნიშვნელოვანეს ინსტიტუტად გადაიქცა. ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის სრული ურთიერთგაგება – სიმფონია[546], სუფევდა, რასაც, ზოგადად აღმოსავლეთის ქრისტიანთა დოგმატიკაც ამყარებდა. სხვათა მსგავსად, ქართლის ეკლესიაც ქრისტიან ხელმწიფეს, როგორც სახელმწიფოს მეთაურს, განსაკუთრებული უფლებებით აღჭურავდა: მას, როგორც ორგზის მირონცხებულს, საკურთხეველში შესვლის უფლებაც კი ჰქონდა.[547] მეფის განსაკუთრებული სტატუსის მანიშნებელია ის გარემოებაც, რომ იგი აქტიურად ერეოდა ეკლესიის შიდა საქმეებში. ჯერ კიდევ მირიანის მეფობიდან ეპისკოპოსები ირჩევდნენ ეკლესიის მეთაურს, თუმცა მისი ლეგიტიმაციისთვის მეფის მიერ დამტკიცება, „დასმა“ იყო აუცილებელი[548].

1.2. ავტოკეფალია და გორგასლის საეკლესიო რეფორმა

ქართული ეკლესიისა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობებისთვის გარდამტეხი ეტაპი V საუკუნეში, ვახტანგ გორგასლის მეფობის პერიოდში დადგა. პირველად ქართლის ისტორიაში ეკლესია და სამეფო ხელისუფლება ერთმანეთს სერიოზულად დაუპირისპირდნენ.[549] დაპირისპირება ამ

---

[541] ლომოური ნ., ნარკვევები ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიიდან, თბილისი, 1975, 45.
[542] იქვე, 80.
[543] ლომოური ნ., ქრისტიანობის გავრცელება და დამკვიდრება საქართველოში, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2009, 17.
[544] ისტორიულ წყაროთა უმრავლესობის თანახმად, ეს მოვლენა იმპერატორ კონსტანტინეს ზეობისას მოხდა, ეს უკანასკნელი კი 337 წელს გარდაიცვალა. იხ., ლომოური ნ., ნარკვევები ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიიდან, თბილისი, 1975, 84.
[545] იქვე, 87.
[546] Ferrari S., Proselytism and Human Rights, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J. Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010, 257.
[547] პაპუაშვილი ნ., წმ. ეპისკოპოსი გაბრიელი სარწმუნოებისა და მოქალაქეობის შესახებ, ანუ: იწყოდა თუ არა იგი უარს ეკუმენიზმზე?, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №3(36), 2010, 30.
[548] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.1, უძველესი დროიდან VI საუკუნემდე, თბილისი, 2012, 255.
[549] ვახტანგ გორგასლის სპარსეთში ყოფნისას ჭორი გავრცელდა, თითქოს მან სარწმუნოება შეიცვალა, რამაც მთავარეპისკოპოს მიქაელის მხრიდან მეფის საწინააღმდეგო

უკანასკნელის გამარჯვებით, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის მოპოვებითა და უმაღლეს სასულიერო იერარქთა ცვლილებით დასრულდა. რა თქმა უნდა, დაპირისპირების მიზეზები გაცილებით ღრმა და პრაგმატულია. გორგასლის მიერ სამოციქულო ეკლესიის მცხეთაში შექმნა და მისი ანტიოქიის იურისდიქციიდან გამოყოფა, რამაც საბოლოოდ მცხეთის საყდარს ავტოკეფალია მოუტანა,[550] უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკური ნაბიჯი იყო, ნაკლებად განპირობებული რელიგიურ-დოგმატური მიზეზებით.

საეკლესიო რეფორმის შედეგად ქართლის სარწმუნოებრივი ცხოვრება, სავარაუდოდ, რადიკალურად შეცვალა. 480-490-იან წლებში ვახტანგ გორგასალმა იმპერატორ ზენონსა და კონსტანტინოპოლის პატრიარქ აკაკის მიმართა, რათა მცხეთისათვის კათალიკოსი მოევლინათ.[551] გორგასლის ინიციატივით, მცხეთის ეკლესიის ეპისკოპოსთა რიცხვი გაიზარდა.[552] მეფემ 14 ახალი, მისდამი ლოიალურად განწყობილი მღვდელმთავარი[553], მათ შორის, კათალიკოსი და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია მიიღო.[554] დაგეგმილი და მიზანმიმართული კამპანიის შედეგად, ქართლის ეკლესიამ თვითმწყემსობის პატივი მოიპოვა, სახელმწიფო კიდევ უფრო დაუახლოვდა ბიზანტიას, ეკლესიაში კი გადაწყვეტილების მიმღებ მღვდელმთავრებად სამეფო ხელისუფლების მიერ მოწონებული და მისი ინტერესების გამტარებელი პირები დაინიშნენ, ამასთან ეს ყველაფერი მეფემ არა უშუალოდ თავად, არამედ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის საშუალებით განახორციელა.

1.3. VI-XI საუკუნეები

1.3.1. VI-X საუკუნეები

VI საუკუნეში საერო ცხოვრების ძირითადი მიმართულებები და ტენდენციები საეკლესიო ცხოვრებაშიც აისახა, კათალიკოსობის პატივი ძირითადად ორ დაწინაურებულ მცხეთელთა გვარს ჰქონდა და ფაქტობრივად, მწყემსმთავრობის მემკვიდრეობით გადასვლის მცდელობაც იყო, თუმცა

ქმედებები გამოიწვია. მთავარეპისკოპოსმა შეაჩვენა მეფე, ხოლო როცა ეს უკანასკნელი მოსანანიებლად და გარემოებათა გასამარტად მივიდა, დაჩოქილ მონარქს მთავარეპისკოპოსმა სახეში წიხლი უთავაზა და მეფეს კბილები ჩაუმტვრია. ვახტანგ გორგასალმა მიქაელის საქციელი მის წინააღმდეგ გამოიყენა და ეკლესიის რეფორმირების მისეული გეგმის განსახორციელებლად გზა გაეხსნა. მან მოწინააღმდეგე მღვდელმთავარი კონსტანტინოპოლს გაგზავნა გასასამართლებლად, ამით როგორც გაათავისუფლა ეკლესიის მეთაურის ადგილი, ისე მისი მომხრე პირები აკურთხებინა კონსტანტინოპოლის პატრიარქს კათალიკოსად და ეპისკოპოსებად. იხ., ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.I, თბილისი, 2012, 291, 307, 312, 315.

[550] Grdzelidze T., The Georgian Tradition, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012, 60.

[551] იქვე, 61.

[552] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.1, უძველესი დროიდან VI საუკუნემდე, თბილისი, 2012, 256.

[553] მიქაელი ქალკედონისტების მთავარი დასაყრდენი და მოთავე იყო კავკასიაში, შესაბამისად, მისთვის წინააღმდეგობის გაწევა მეფისთვისაც კი რთული საქმე იყო, ამიტომაც, ლოგიკურია, რომ ვახტანგმა მთავარეპისკოპოსის მომხრე მღვდელმთავრების მთლიანად შეცვლა მოინდომა. იხ., ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.I, თბილისი, 2012, 315.

[554] იქვე, 312

პრაქტიკაში ეს ვერ განხორციელდა.[555] ქვეყანაში არსებული დაძაბული ვითარება ქართლის სამეფოში ეკლესიაზეც აისახებოდა, რომელიც სპარსელთა მხრიდან გამძაფრებულ დევნას განიცდიდა. ქრისტიანობისა და ქართული სახელმწიფოს ურთიერთობა ახალ ფაზაში ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის აღზევების შემდეგ გადავიდა. ახლა უკვე ეკლესია უშუალოდ სამეფო ხელისუფლების იდეოლოგიურ საფუძვლებს ქმნიდა და ბაგრატოვანთა ღვთიური წარმომავლობის შესახებ წარმოდგენას ლეგიტიმაციას აძლევდა.[556] ქრისტიანობა საბოლოო დამკვიდრების შედეგად ქართული სამართლის საფუძვლადაც იქცა[557].

რაც შეეხება, დასავლეთ საქართველოს, ეგრისი IX საუკუნემდე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში შედიოდა.[558] მასზე დიდი იყო ბიზანტიის გავლენა, თუმცა საქართველოს გაერთიანების პროცესის პარალელურად, იგი ბიზანტიური გავლენისგან თანდათან თავისუფლდება. საქართველოს გაერთიანებამდე ქართულ სამეფო-სამთავროებს ფაქტობრივად ქართული ეკლესია აერთიანებდა. [559] ამიტომაც, ლოგიკურია, საქართველოს სრულად გაერთიანებასა და ახალი, ძლიერი სახელმწიფოს შექმნას ქართული ეკლესიის გაერთიანება უძღოდა წინ. ანტიოქიისგან სრული გამოყოფა და საშინაო თუ საგარეო ურთიერთობებში სრული დამოუკიდებლობის მოპოვება მელქისედეკ I დროს მოხერხდა, რომელმაც „კათალიკოსთან“ ერთად უკვე „პატრიარქის“ ტიტულიც მიიღო. [560] ეს ქართული ეკლესიისა და საქართველოს სახელმწიფოს დიპლომატიის გამარჯვება იყო, რომელიც პირდაპირ საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობებზეც ზემოქმედებდა. ტიტული „კათალიკოს-პატრიარქი“ საქართველოს გაერთიანების აღმნიშვნელიც უნდა იყოს: მცხეთის კათალიკოსი აფხაზეთის მწყემსმთავარიც გახდა[561].

X-XI საუკუნეებში ქართულ ეკლესიას განსაკუთრებით მაღალი ავტორიტეტი ჰქონდა და საერო საქმეებშიც აქტიურად ერეოდა.[562] ქართულ ეკლესიას ჰყავდა ჯარი, ჰქონდა დროშა, ქონება, მკაცრი იერარქიული სტრუქტურა.[563] საქართველოს გაერთიანებამდე კახეთის სამთავროს საერთოდ ქორეპისკოპოსები მართავდნენ, ისინი ლაშქრის მთავარსარდლებადაც მიიჩნეოდნენ.[564] მთის თემების მმართველი ხევისბერები და დეკანოზებიც

---

555 იქვე, 274.

556 მეტრეველი ვ., ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, 2009, 190-191.

557 იქვე, 192.

558 ლომოური ნ., ქრისტიანობის გავრცელება და დამკვიდრება საქართველოში, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2009, 34.

559 მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.3, XII-XVI საუკუნეები, თბილისი, 2012, 170.

560 Grdzelidze T., The Georgian Tradition, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012, 61.

561 ლომოური ნ., ქრისტიანობის გავრცელება და დამკვიდრება საქართველოში, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2009, 46.

562 დოლიძე ი., ძველი ქართული სამართალი, თბილისი, 1953, 120.

563 სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 21.

564 მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.3, XII-XVI საუკუნეები, თბილისი, 2012, 169.

საეკლესიო პირები იყვნენ.[565] ეკლესიის გაძლიერების პარალელურად, ფეოდალებმა მიზნად დაისახეს მის ინსტიტუციაში ინტეგრაცია, რადგანაც ეკლესიის საშუალებით გაცილებით სტაბილური, გავლენიანი და რაც მთავარია, უზრუნველყოფილი სტატუსი ექნებოდათ. შედეგად, XI საუკუნის საერო ცხოვრება ეკლესიაში ძალზე შეიჭრა, სახელმწიფოსაც და ეკლესიასაც დიდი ფეოდალები განაგებდნენ.[566] ამას ხელს უწყობდა ბაგრატ IV, რომელიც აქტიურად ერეოდა ეკლესიის მართვა-გამგეობის საკითხებში, უფრო მეტიც, იგი თავად უწყობდა ხელს სიმონიას და ეპისკოპოსთა თანამდებობებს ყიდდა, რის შედეგადაც ქართული ეკლესია მთლიანად თავად-აზნაურთა გარკვეული კატეგორიის გავლენის ქვეშ მოექცა[567].

1.3.2. ათონელი ბერები და გიორგი მთაწმინდლის საეკლესიო რეფორმა

საქართველოს გაერთიანების პარალელურად, ფართოვდება ქართული ეკლესიის გავლენაც. სახელმწიფო კარგად ხვდებოდა ეკლესიის, როგორც სახელმწიფოს დამხმარე ინსტიტუტის, სოციალურ როლს, შესაბამისად, მაქსიმალურად ცდილობდა, იგი საერთაშორისო ასპარეზზეც გამოეყენებინა. ამის ნათელი დადასტურებაა ათონის მთაზე ივერთა სამონასტრო კომპლექსის დაარსება, რომელიც საქართველოს ფარგლებს გარეთ, ქართულ ეკლესიას დაქვემდებარებული და იმავდროულად, ბიზანტიის იმპერიის გავლენის ქვეშ მდებარე ტერიტორიაზე არსებული, მნიშვნელოვანი რელიგიურ-კულტურული და პოლიტიკური აქტივობების კერა იყო.[568] ათონის მონასტრის დაარსებით დავით კურაპალატი დასავლური პოლიტიკის მიმართულების გაძლიერებას ისახავდა მიზნად, რაც, თავისთავად, ტრაპიზონზე საზღვაო ინტერესსაც გულისხმობდა[569].

ათონელმა მამებმა განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს საქართველოს გაერთიანებისა და ქართული საზოგადოების განვითარების საქმეში.[570] ისინი ძალიან აქტიურად მონაწილეობდნენ საქართველოს, ბიზანტიისა და ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.[571] საბერძნეთში მოყვაწე ქართველთა წყალობით არა მხოლოდ ქართული საეკლესიო ცხოვრება განვითარდა და საეკლესიო წესები დაიხვეწა, არამედ ყოველივე ამან სერიოზული დახმარება გაუწია ქართული სახელმწიფოს პოზიციების გაძლიერებას, ეროვნული თვითშემეცნებისა და თვითმყოფადობის წინსვლას.[572]

---

[565] იქვე.

[566] ჯავახიშვილი ივ., ქართული სამართლის ისტორია, წ.II, ნ.II, ტფილისი, 1929, 72.

[567] იხ., ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.II, თბილისი, 2012, 184.

[568] Gabashvili M., Place and Role of Athonite Monks in the Georgian Politics of Medieval Centuries, in: Georgian Athonites and Christian Civilization, Edited by D. Muskhelishvili, New York, 2013, 91.

[569] იქვე, 92.

[570] იხ., ბადრიძე შ., საქართველოს ურთიერთობები ბიზანტიასა და დასავლეთ ევროპასთან (X-XIII სს.), თბილისი, 1984, 18.

[571] Gabashvili M., Place and Role of Athonite Monks in the Georgian Politics of Medieval Centuries, in: Georgian Athonites and Christian Civilization, Edited by D. Muskhelishvili, New York, 2013, 92.

[572] ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.II, თბილისი, 2012, 180.

ქართული ეკლესიის, მათ შორის ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის ერთ-ერთი პირველი რეფორმაც ათონის მთას უკავშირდება. ათონის მთიდან საქართველოში დაბრუნებულმა გიორგი მთაწმინდელმა საქართველოში აღმოაჩინა ქრისტიანული ეკლესია, რომელიც სრულიად მოშორებული იყო იმ იდეალს, რასაც ქრისტიანობა ქადაგებს.[573] მან საეკლესიო რეფორმა წამოიწყო და შეეცადა ეკლესია უკეთურებისგან გაეწმინა, იგი ღიად მოუწოდებდა სასულიერო პირებს ეკლესიათა შემკობა-გამშვენიერებაზე ფული დაეზოგათ და გაჭირვებულთათვის მიეცათ, რომელთაც დახმარება გაცილებით მეტად სჭირდებოდათ.[574] მთაწმინდელი შეეცადა, ქართული ეკლესია გაეწმინდა საერო ელემენტებისგან, შეემცირებინა სამეფო ხელისუფლების გავლენა საეკლესიო საკითხებზე და ეკლესიისთვის, შეძლებისდაგვარად, უფრო დემოკრატიული მიმართულება მიეცა.[575] საეკლესიო რეფორმამ და ღონისძიებებმა, რომლებიც მან განახორციელა, ეკლესიის ინსტიტუციონალიზაციაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა, თუმცა მის ძალისხმევას განსაკუთრებული ეფექტი არ მოჰყოლია.[576] ამის მიზეზი იმდროინდელი სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური ყოფა იყო, რომელშიც მნიშვნელოვანი და ძირეული რეფორმების გატარება ფაქტობრივად წარმოუდგენელიც კი იყო[577].

1.4. საეკლესიო რეფორმა და აღმაშენებლის ეპოქა

1.4.1. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება

დავით აღმაშენებლის გეგმის განსახორციელებლად, რომლის საბოლოო მიზანიც საქართველოს გაერთიანება და ძლიერი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება იყო, მეფის მოწინააღმდეგე პირებისგან ეკლესიის გაწმენდა და მისი საიმედო კადრებით ჩანაცვლება აუცილებლობას წამოადგენდა.[578] მართალია, სახელმწიფო ხელისუფლებასა და ძლიერი მეფის ძალაუფლებას ფეოდალები ებრძოდნენ, თუმცა ეკლესიასთან მიმართებით მათი დამოკიდებულება სრულიად ლოიალური იყო (მაგ., ბაღვაშები).[579] ამიტომაც ეკლესია, გარკვეულწილად, ანტისახელმწიფოებრივ განწყობას ამჟღავნებდა და ფეოდალებს უჭერდა მხარს. იგი სახელმწიფოსგან დამოუკიდებელი სუბიექტი იყო და მართალია, სახელმწიფო ცდილობდა საეკლესიო საქმეებში ჩარევას, თუმცა ეს ყოველთვის მნიშვნელოვანი გართულებებით სრულდებოდა.[580] სასულიერო საკითხები და საეკლესიო დოგმატიკა ყოველ-

---

[573] Surguladze M., Georgian Church from Giorgi Mtatsmindeli (George the Hagiorite) to David the Builder, in: Georgian Athonites and Christian Civilization, Edited by D. Muskhelishvili, New York, 2013, 86.

[574] იხ., ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.II, თბილისი, 2012, 185.

[575] იხ., იქვე, 186-187.

[576] Surguladze M., Georgian Church from Giorgi Mtatsmindeli (George the Hagiorite) to David the Builder, in: Georgian Athonites and Christian Civilization, Edited by D. Muskhelishvili, New York, 2013, 87.

[577] იქვე.

[578] ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.II, თბილისი, 2012, 191.

[579] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.3, XII-XVI საუკუნეები, თბილისი, 2012, 169.

[580] სტეფნაძე ჯ., საქართველო XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1985, 167.

თვის კათალიკოსისა და საეკლესიო კრების ექსკლუზივს წარმოადგენდა და მასში ჩარევას ვერცერთი ხელისუფალი ბედავდა[581].

დავით IV საეკლესიო რეფორმის გატარება განიზრახა. მისი განზრახვა XI საუკუნის ბაგრატ IV და გიორგი მთაწმინდლის მცდელობის ლოგიკური გაგრძელება იყო.[582] მეფეს ფორმალურად არ შეეძლო ეკლესიის საქმიანობაში ჩარევა, სასულიერო საკითხების გადაწყვეტა.[583] ამიტომაც XII საუკუნის დასაწყისში რუის-ურბნისის ტერიტორიაზე საეკლესიო კრება მოიწვია. აღნიშნული ფაქტი ეკლესიაზე მეფის გავლენას მიანიშნებს, თუმცა აღმაშენებლისთვის უბრალოდ გავლენა საკმარისი არ იყო, მას ეკლესიის სახელმწიფოს სამსახურში ჩაყენება და დამორჩილება სურდა. [584] რუის-ურბნისის კრების მიზანი არა სარწმუნოებრივ-აღმსარებლობითი საკითხების, არამედ „ეკლესიათა და სამღვდელოთა“ საქმეების გადაწყვეტა იყო.[585] მართალია, საეკლესიო კრებამ არაერთი სასულიერო საკითხი გადაწყვიტა და მოაწესრიგა, თუმცა, იმავდროულად, სწორედ კრების სახელით მეფემ სამეფო ტახტის სიძლიერის მოწინააღმდეგეები გაანადგურა,[586] ეკლესიას ძირძველი და ძლევამოსილი ფეოდალები ჩამოაშორა.[587] ჯავახიშვილის აზრით, საქართველოს სოციალური წარმატების ერთ-ერთი საკვანძო ელემენტი აღმაშენებლის მიერ საეკლესიო რეფორმის გატარება და ეკლესიის უღირს პირთაგან გაწმენდა იყო, რამაც ხელი შეუწყო არა გვარით, არამედ პიროვნულად გამორჩეული ადამიანების დაწინაურებასა და საეკლესიო იერარქიაში დანიშვნას[588].

საეკლესიო კრების მიერ მიღებული აქტი, რომელიც რუის-ურბნისის ძეგლისწერის სახელითაა ცნობილი, საქართველოს ეკლესიის უძველესი სჯულდებაა, რომელიც თავისი ეპოქის უდიდესმა ქართველმა მოაზროვნეებმა შეადგინეს. [589] ძეგლისწერამ დააკანონა და დაადგინა ის, რისი მცდელობაც კრებამდე ნახევარი საუკუნით ადრე გიორგი მთაწმინდელს ჰქონდა.[590] ეკლესიის რეფორმირებამ მეფეს მოქმედების თავისუფლება მისცა და გზა გაუხსნა, ანალოგიური ცვლილებები საჯარო ხელისუფლების სისტემაშიც განეხორციელებინა[591].

ეკლესია რუის-ურბნისის კრებას არა ეკლესიის დამორჩილების, არამედ ეკლესია-სახელმწიფოს შორის მმართველობითი კავშირის ფაქტად მიიჩნევს.[592] სინამდვილეში, ეს არ ყოფილა შემრიგებლური ან თანამშრომლობითი აქტი, კრების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებებით აღმაშენებელმა

---

[581] იქვე.
[582] იხ., იქვე, 52.
[583] ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982, 278.
[584] სტეფნაძე ჯ., საქართველო XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1985, 66; მეტრეველი ვ., ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, 2009, 24.
[585] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 117.
[586] ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982, 273.
[587] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 21.
[588] ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.II, თბილისი, 2012, 206-207.
[589] ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982, 271.
[590] ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.II, თბილისი, 2012, 208.
[591] იქვე, 209
[592] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.3, XII-XVI საუკუნეები, თბილისი, 2012, 149.

სახელმწიფო და ეკლესია არა მხოლოდ დაუკავშირა ერთმანეთს, არამედ ეკლესია სახელმწიფოს დაუქვემდებარა,[593] მღვდელმთავრებად საკუთარი მომხრე პირების გამწესებით კი, ტახტის მოწინააღმდეგე დიდგვაროვნებს ეკლესიის მხრიდან არსებული სერიოზული მატერიალური თუ მორალური მხარდაჭერა მოუსპო, რამაც საბოლოოდ ხელისუფლების გაძლიერება განაპირობა. დავით IV მცდელობის შედეგად სახელმწიფო და თავად მეფის ინსტიტუტმა განსხვავებულ მასშტაბებს მიაღწია: ხალხის თვალში მონარქია და სამეფო ხელისუფლება ღვთით კურთხეულად მიიჩნეოდა[594].

1.4.2. მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდლის სახელო და ეკლესიის სახელმწიფოსთვის დაქვემდებარება

დავით აღმაშენებელმა სერიოზული დარტყმა მიაყენა ეკლესიის ავტონომიას ჭყონდიდლისა და მწიგნობართუხუცესის სახელოების გაერთიანებით. მეფის გადაწყვეტილებამ საერო ხელისუფლებას სასულიეროზე სრული ჰეგემონია დაუმკვიდრა, მით უმეტეს ჭყონდიდელი მღვდელმთავრის იურისდიქცია ხშირად სხვა ეპარქიასაც მოიცავდა, რაც სასულიერო იერარქებზე მეფის სრულ ბატონობას განაპირობებდა.[595]

მწიგნობართუხუცესი სახელოს რეფორმირებამდეც მონაწილეობდა საეკლესიო საქმეებში, თუმცა მნიშვნელოვანი გავლენით არ სარგებლობდა.[596] იგი სახელმწიფო პოლიტიკის მთავარი აღმასრულებელი, საზოგადოებრივი კეთილდღეობისა და სახელმწიფოს ერთიანობის უზრუნველყოფაზე ზედამხედველი იყო.[597] ივარაუდება, რომ მწიგნობართუხუცესები ჭყონდიდლის სახელოსთან შეერთებამდეც საეკლესიო პირები იყვნენ.[598] მწიგნობართუხუცესისა და ჭყონდიდლის სახელოების გაერთიანების შემდეგ, მას როგორც საერო, ისე საეკლესიო საქმეებზე მიუწვდებოდა ხელი, სახელმწიფოსა და ეკლესიაში მიმდინარე პროცესებზე უზარმაზარი გავლენა ჰქონდა და ფაქტობრივად, მეფის შემდეგ პირველ თანამდებობის პირად მიიჩნეოდა.[599] ჭყონდიდელი უკვე არა მხოლოდ ეკლესიის თანამდებობის პირი, არამედ სახელმწიფო მოღვაწე და მეფის „ვაზირი“ იყო[600] და მას ერთდროულად რამდენიმე ეპარქიაც ემორჩილებოდა[601].

---

[593] ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982, 282.

[594] ავალიშვილი ზ., ჯვაროსანთა დროიდან, თბილისი, 1989, 27.

[595] იხ., Surguladze M., Georgian Church from Giorgi Mtatsmindeli (George the Hagiorite) to David the Builder, in: Georgian Athonites and Christian Civilization, Edited by D. Muskhelishvili, New York, 2013, 88.

[596] სტეფნაძე ჯ., საქართველო XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1985, 66.

[597] ჯავახიშვილი ივ., ქართული სამართლის ისტორია, წ.II, ნ.II, ტფილისი, 1929, 129.

[598] ანთელავა ილ., საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII საუკუნეებში, თბილისი, 1983, 101.

[599] სტეფნაძე ჯ., საქართველო XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1985, 67.

[600] მესხია შ., ძლევაჲ საკვირველი, თბილისი, 1972, 33.

[601] ანთელავა ილ., საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII საუკუნეებში, თბილისი, 1983, 113.

„ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით, ჭყონდიდელი „მამა არს მეფისა“.[602] იგი „ქრისტეს სწორად“ მოიხსენიებოდა.[603]. მიუხედავად ვაზირთა შორის უპირველესის მაღალი სტატუსისა და უფლებამოსილებებისა, მთელი მისი ძალაუფლება მეფისგან იყო დელეგირებული.[604] მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელს ფართო უფლებამოსილებები ჰქონდა და იგი სამხედრო, საფინანსო, ადმინისტრაციული და საეკლესიო სფეროებს მოიცავდა.[605] მას, როგორც მეფის შემდეგ უპირველესს, არა რომელიმე კონკრეტული, არამედ ყველა დარგი ერთად ებარა.[606] მის გარეშე არცერთი მნიშვნელოვანი საკითხი არ წყდებოდა.[607] უშუალოდ მწიგნობართუხუცესის გამგებლობის ქვეშ იყვნენ სამეფო მონასტრები, რომლებიც კათალიკოსის ზოგად იურისდიქციას არ ემორჩილებოდნენ.[608] იგი სათავეში ედგა სააჯო კარს,[609] რომელიც, ჯავახიშვილის აზრით, უმაღლესი სასამართლოს ფუნქციებს ასრულებდა[610].

ახალმა სახელმა მეფის მოლოდინი სრულად გაამართლა.[611] მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდლის თანამდებობა ძლიერი საქართველოს არსებობის პერიოდს ემთხვევა, როცა სამეფო ხელისუფლებას ეკლესიასა და საზოგადოებაში სახელმწიფოს ერთიანობისთვის ძლიერი დასაყრდენი სჭირდებოდა.[612] ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობების გადახედვამ და საეკლესიო რეფორმამ მნიშვნელოვანილად განაპირობა დავით IV პოლიტიკის წარმატება. სწორედ გამართული იდეოლოგიური საფუძვლისა და უდიდესი გავლენის მქონე სოციალური ინსტიტუტის მენტალური მხარდაჭერის გამო სახელმწიფოს აღმაშენებლისეულმა გაგება და კონცეფცია მონღოლთა ბატონობამდე მოქმედებდა[613].

1.5. XII-XVII საუკუნეები

1.5.1. XII-XIV საუკუნეები

ფეოდალურ საქართველოში ეკლესია არა მხოლოდ ძლიერი საზოგადოებრივი ინსტიტუტი, არამედ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური, ფინანსური და იდეოლოგიური მექანიზმი იყო.[614] მას სწირავდნენ ქონებას, უდგენდნენ

---

[602] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 59.

[603] თუმცა მეფის აღმატების ხაზგასასმელად, ამ უკანასკნელს „ღვთისსწორს“ უწოდებდნენ იხ., ანთელავა ილ., საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII საუკუნეებში, თბილისი, 1983, 112-113.

[604] იქვე, 116.

[605] მეტრეველი ვ., ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, 2009, 200-201.

[606] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 246.

[607] მეტრეველი ვ., ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, 2009, 24.

[608] ანთელავა ილ., საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII საუკუნეებში, თბილისი, 1983, 117.

[609] სტეფნაძე ჯ., საქართველო XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1985, 164.

[610] ჯავახიშვილი ივ., ქართული სამართლის ისტორია, წ.II, ნ.I, ტფილისი, 1929, 24

[611] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 247.

[612] იქვე, 57.

[613] ავალიშვილი ზ., ჯვაროსანთა დროიდან, თბილისი, 1989, 27.

[614] ვაჩეიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ.II, თბილისი, 1948, 49.

საგადასახადო და სხვაგვარ სახელმწიფო შეღავათებს.[615] ეკლესიას, როგორც საფეოდალოს, საკუთარი ყმების გასამართლების უფლებაც ჰქონდა.[616] მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდლები მნიშვნელოვან ძალაუფლებას ფლობდნენ გიორგი III და თამარის მეფობის ხანაშიც.[617] ამ პერიოდის ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობებისა და ეკლესიის საერო აქტიურობის მაგალითად ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტის მოხმობა შეიძლება: XII საუკუნის ბოლოს მიქაელ კათალიკოსს ეკავა მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდლის თანამდებობა[618].

ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობებში გამორჩეულია მონღოლთა ბატონობის პერიოდი. მიუხედავად იმისა, რომ ხალხსა და ქვეყანას მძიმე ბეგარა ჰქონდათ მონღოლთა სასარგებლოდ გადასახდელი, ქართული ეკლესია საკმაოდ კარგ პირობებში აგრძელებდა არსებობას. მონღოლთა პოლიტიკით, ეკლესია და ნებისმიერი სხვა რელიგიური გაერთიანება მნიშვნელოვანი შეღავათით სარგებლობდა, იგი თავისუფლდებოდა ყალანის მოხდისგანაც.[619] მონღოლური შეღავათების პარალელურად, ეკლესია საქართველოს მთავრობისგანაც შეუვალობით სარგებლობდა და სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებთან შედარებით, უპირატესი იყო[620].

ეკლესიის საწინააღმდეგოდ მოქმედება დაიწყო დავით VII მწიგნობართუხუცესმა ბასილი უჯარმელ-ჭყონდიდელმა, რომელმაც მიწის რეფორმა განახორციელა. რეფორმა გაჭირვებულთათვის იმ მიწების დარიგებას ისახავდა მიზნად, რომლებიც ეკლესიას საუკუნეების განმავლობაში წინა მეფეებისგან ჰქონდა ნაბოძები.[621] უჯარმელ-ჭყონდიდლის გადაწყვეტილებამ ეკლესიის უკმაყოფილება გამოიწვია და მას მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა გაუწია, ხოლო როდესაც ჩვეულებრივმა წინააღმდეგობამ არ გაჭრა, უკანასკნელ გზას მიმართა და ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი უმაღლესი იერარქი შეაჩვენა.[622] ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის დაპირისპირება იქამდე მივიდა, რომ კათალიკოს-პატრიარქმა 1263 წელს საეკლესიო კრება მოიწვია, რომელმაც მეფეს ულტიმატუმი წაუყენა: თუკი საეკლესიო მიწების ჩამორთმევა არ შეჩერდებოდა, ყველა ეკლესია დაიკეტებოდა და საეკლესიო რიტუალების აღსრულება შეჩერდებოდა.[623] როდესაც უჯარმელ-ჭყონდიდელს სამართლებრივი გზებითა და მუქარით ვერაფერი დააკლეს,

---

[615] დოლიძე ი., ძველი ქართული სამართალი, თბილისი, 1953, 60.

[616] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 21.

[617] ანთელავა ილ., საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII საუკუნეებში, თბილისი, 1983, 109.

[618] სტეფნაძე ჯ., საქართველო XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1985, 168. მიქაელ კათალიკოსის მიერ დამატებითი სახელოს „მიტაცება“ მის პოლიტიკურ ინტერესებთან და მოღვაწეობასთანაა დაკავშირებული. იხ., ანთელავა ილ., საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII საუკუნეებში, თბილისი, 1983, 111.

[619] ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.III, თბილისი, 2012, 99.

[620] იქვე.

[621] იქვე, 100.

[622] შუა საუკუნეების ქართული საეკლესიო სამართლით, ეკლესიის მიერ დაკრულვილი სახელმწიფოს მხრიდანაც უნდა დასჯილიყო, შერისხულიყო, რაც მის სამოქალაქო უფლებათა დამცრობასა და პატივის აყრას გულისხმობდა. იხ., იქვე, 100-101.

[623] იქვე, 102.

მისმა მოწინააღმდეგეებმა დავით VII ულუს სისუსტით ისარგებლეს და მწიგნობართუხუცესს დედოფალთან სქესობრივი კავშირის დასწამეს, რის გამოც განრისხებულმა მეფემ ვაზირთუხუცესი გაუსამართლებლად სიკვდილით დასაჯა – „ბრძანა ძელსა დამოკიდება“[624].

მონღოლთა ბატონობის ხანაში, სამცხე-საათაბაგოს ავტონომიის პირობებში, მაწყვერელი ეპისკოპოსი განსაკუთრებულ სტატუსის მატარებელი იყო და იგი ფაქტობრივად, საერო ხელისუფლებასაც ითავსებდა.[625] ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნში ჩამოთვლილია მის მიერ გადასაწყვეტ საკითხთა წრე.[626] კარსტის აზრით, სამცხე-საათაბაგოში მაწყვერელი ეპისკოპოსი არა მხოლოდ სასულიერო, არამედ საერო თანამდებობასაც ფლობდა და ათაბაგთან ერთად სასამართლო ფუნქციებს ინაწილებდა.[627]

მართალია, მონღოლთა ბატონობის პერიოდში ეკლესია ეკონომიკური და ფინანსური თვალსაზრისით გამართულად ფუნქციონირებდა და მნიშვნელოვან ძალაუფლებასაც ფლობდა, თუმცა, სოციალურ პროცესებზე გავლენის თვალსაზრისით, მისი ავტორიტეტი საკმაოდ დაკნინდა, საზოგადოებრივ პროცესებსა და სახელმწიფოზე იგი უკვე აქტიურად ვეღარ ზემოქმედებდა.[628] დემეტრე II თითქმის არ ითვალისწინებდა ეკლესიის მითითებებს, განსაკუთრებით უყურადღებოდ ტოვებდა ეკლესიის გაღიზიანებას მრავალცოლიანობის გამო[629].

გიორგი V მმართველობის ხანაში, მონღოლებისგან გათავისუფლებულ საქართველოში ეკლესია აბსოლუტური სამეფო ხელისუფლების გავლენის ქვეშ მოექცა. „ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით, XIV საუკუნეში მეფე ეკლესიის მეთაურია და იგი საეკლესიო რიტუალებშიც განსაკუთრებული პატივით სარგებლობს.[630] ქრისტიანობა საერო ხელისუფლების ცენტრალიზაციასა და მის მხარდაჭერას უზრუნველყოფდა, რასაც საქართველოს მთიანეთში კლასიკური საზოგადოებრივი ურთიერთობების შენარჩუნების მომხრეთა მხრიდან მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა ხვდებოდა[631].

შუა საუკუნეების ქართული ეკლესიის მოწყობა და საეკლესიო სამართალი უფრო დასავლეთის ეკლესიასა და *Corpus Juris Canonici*-ს ჰგავდა, ვიდრე აღმოსავლურ, ბერძნულს ან სლავურს.[632] საეკლესიო სამართალმა ფაქტობრივად საერო სამართლის განვითარების მიმართულებები განსაზღვრა.[633] საეკლესიო სამართლის ძეგლები საქართველოში სამართლის წყარო იყო. მაგ., „დიდი სჯულისკანონი“ საქართველოში უშუალოდ მოქმედებდა, მისი

---

624 იქვე, 104.

625 იხ., დოლიძე ი., ძველი ქართული სამართალი, თბილისი, 1953, 116-117.

626 იხ., ვაჩეიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ.II, თბილისი, 1948, 54-55.

627 იქვე, 54.

628 ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.III, თბილისი, 2012, 133.

629 ამის გამო კათალიკოსი ნიკოლოზი თანამდებობიდან გადადგა და თავისივე ხელით პატრიარქად მეფის ჯვარისმტვირთველი აბრაამი აკურთხა იმ იმედით, რომ მეფესთან დაახლოებული პირი იყო და მისგან რჩევები დემეტრეს ყურადეღო. იხ., იქვე.

630 სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 54.

631 დოლიძე ი., ძველი ქართული სამართალი, თბილისი, 1953, 62.

632 იქვე, 115.

633 იქვე, 114.

გამოყენებით სამოქალაქო, საოჯახო, მემკვიდრეობითი და სისხლისსამართლებრივი საკითხები წყდებოდა.[634] ვინაიდან ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიის სტატუსით სარგებლობდა, რელიგიური წესები ყველასთვის სავალდებულო იყო, თუმცა, იმავდროულად, სახელმწიფო რჯულშემწყნარებლობის პოლიტიკას ატარებდა, რამაც აღმაშენებლის ხანაში იმ ეპოქისთვის საოცარ მასშტაბებს მიაღწია.

1.5.2. ერთიანი საქართველოს დაშლა და ქართული ეკლესია

XV საუკუნის ქართული ეკლესია, ფაქტობრივად, აღმოსავლეთ ევროპის უკიდურესი ქრისტიანული ბასტიონი იყო, რომელსაც სერიოზული ავტორიტეტი და გავლენა დასავლეთ ევროპაშიც ჰქონდა. ამ პერიოდის კონსტანტინოპოლის ეკლესიის ეკლესიარხი ქართლის კათალიკოსს სრულიად აღმოსავლეთის პატრიარქს უწოდებს.[635] საქართველოს ეკლესია ფერარა-ფლორენციის საეკლესიო კრებაზეც იყო წარმოდგენილი და და პაპის პროტონოტარიუსის მიერ ქართული ეკლესია დიპტიქში მე-5 ადგილზეა დაყენებული[636].

1453 წელს კონსტანტინეპოლის დაცემამ აღმოსავლეთის ქრისტიანობის ცენტრალიზაციას წერტილი დაუსვა, – ცენტრის მოსპობამ ეროვნული ეკლესიების ჩამოყალიბება განაპირობა.[637] ბიზანტიის იმპერიის პოლიტიკური სივრციდან გაქრობის შემდეგ ადგილობრივმა სამეფოებმა და იმპერიებმა აქტიურად დაიწყეს ბიბლიის მთარგმნელობითი საქმიანობა, რაც საზოგადოების დამოუკიდებლობასა და ქრისტიანობის ნაციონალიზაციას, ეკლესიის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი საქმის სამსახურში ჩადგომას იწვევდა.[638] აღნიშნული ეტაპი ქართულ ეკლესიას გაცილებით ადრე, თითქმის 10 საუკუნის წინ ჰქონდა გავლილი და ბიზანტიური ეკლესიის გავლენისგან სრულად თავისუფალი იყო, თუმცა ჰქონდა სხვა, ბევრად სერიოზული პრობლემა, რადგან საქართველოს ერთიანი სამეფო, სადაც მართლმადიდებელი ეკლესია სრულად იყო ინტეგრირებული და სახელმწიფო აპარატის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა, იშლებოდა. XV საუკუნეში ერთიანი საქართველოს სამეფოს დაშლის პროცესში სამცხის ათაბაგები მაწყვერელი და სხვა სამცხელი ეპისკოპოსების გადაბირებას ცდილობდნენ, რასაც კათალიკოს-პატრიარქ დავითის სწრაფმა რეაქციამ შეუშალა ხელი: საქართველოს ერთიანობის მოწინააღმდეგე და ურჩი ეპისკოპოსები შეაჩვენა ისე, რომ „უჯუარო და შეუნდობელნი იყუნეს საფარისა თავზედა“.[639] ქართული ეკლესია საქართველოს სახელმწიფოებრიობის შესანარჩუნებლად იბრძოდა და სამცხის ყველა მღვდელმთავარი და სასულიერო პირი კათალ-

[634] მეტრეველი ვ., ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, 2009, 22.
[635] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.2, VI-XI საუკუნეები, თბილისი, 2012, 314.
[636] იქვე, 315.
[637] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 23.
[638] იქვე.
[639] ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.IV, თბილისი, 2012, 44.

იკოსისა და საქართველოს მეფის მორჩილებაზე სავალდებულო წესით[640] დააფიცა.[641] საბოლოოდ, აღნიშნული მექანიზმი გრძელვადიანი მოქმედებისა არ აღმოჩნდა, მზეჭაბუკ ათაბაგმა ანტიოქიის პატრიარქ დოსითეოსს საეკლესიო კანონების სრული დარღვევით მაწყვერელი ეპისკოპოსი მთელი სამცხის ეკლესიების უფროსად გამოაცხადებინა, რითაც ფაქტობრივად, სამცხე ქართლის კათალიკოსის იურისდიქციას ჩამოაშორა.[642] მესხეთის ეკლესიებისათვის უკანონო დამოუკიდებლობის მინიჭებით მესხეთის მთავარმა საბოლოო დამოუკიდებლობას მიაღწია, მეფე კონსტანტინეს მცდელობის მიუხედავად, სამცხე ქართლის სამეფოს ჩამოსცილდა[643].

იმერეთის მეფე ბაგრატ VI საერო დამოუკიდებლობის მოპოვების პარალელურად, დასავლეთ საქართველოს ეკლესია ერთიან საქართველოს ჩამოაშორა და ანტიოქიის პატრიარქ მიხეილს, ყოველგვარი კანონიკის დარღვევით აფხაზთა კათალიკოსად იოანე აკურთხებინა, რითაც რამდენიმე საუკუნით დაასამარა ერთიანი ქართული ეკლესიის იდეა, რომელიც საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ერთიანობის ერთ-ერთი წინაპირობა და იდეოლოგიური საყრდენი იყო.[644] საქართველოს დაშლას ქართული ეკლესიის დაყოფაც მოჰყვა, რაც სრულიად ბუნებრივია, რადგან ეკლესია ყოველთვის ცდილობდა ერთიანობის შენარჩუნებას, ამიტომაც სეპარატისტულად განწყობილი მეფე-მთავრებისთვის მისი დასუსტება უპირველესი ამოცანა იყო. რამდენიმე ეკლესიის წარმოქმნის შემდეგ კი თითოეულმა მთავარმა თავისი სამთავროს ეკლესია დაიმორჩილა და სახელმწიფო ნებას სრულად დაუქვემდებარა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული სახელმწიფო და ეკლესია ერთიანი აღარ იყო, ეს უკანასკნელი კვლავაც აქტიურად ცდილობდა, სახელმწიფო ფუნქციები ეთავა და სადაც ხელისუფლება პრობლემებს ვერ წყვეტდა, თავად შეესრულებინა აქტიური როლი. სასულიერო და საერო პრობლემების გადასაწყვეტად XVI საუკუნის შუა წლებში საეკლესიო კრება იქნა მოწვეული.[645] კრება ქართლის კათალიკოს მალაქიასა და აფხაზეთის კათალიკოს ევდემონის ინიციატივით შედგა და მან მნიშვნელოვანი სამართლებრივი დოკუმენტი მიიღო, რომელიც „კათალიკოზთა სამართლის“ სახელითაა ცნობილი.[646] დოკუმენტი საერო და სასულიერო ცხოვრების პრობლემურ და აქტუალურ საკითხებს აწესრიგებდა. მასში კვლავაც შენარჩუნებულია სახელმწიფოსა და ეკლესიის სტატუსობრივი თანასწორობისა

---

[640] ჯავახიშვილის შეფასებით, როგორც რომის პაპები იყენებდნენ ეპისკოპოსების კანდიდატებისთვის Juramentum Oboedientiae-ს მექანიზმს, ისე საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქებს გამოუყენებიათ მორჩილების ფიცი და „თავიანთი სჯულისკანონზე დამყარებული უფლება ფიცსა და ხელშეკრულებაზე დამყარებული უფლებით გაუმყარებიათ“. იხ., იქვე, 162-163.

[641] იქვე, 49.

[642] იქვე, 226.

[643] იქვე, 227.

[644] იქვე, 103.

[645] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 217.

[646] იხ., იქვე, 214-215.

და ეკლესიის მნიშვნელოვან როლზე ხაზგასმის ტრადიცია.[647] მართალია, დოკუმენტი საერო საკითხებსაც აწესრიგებდა, თუმცა ხელისუფალთა სისუსტისა და მობილიზების არქონის გამო მან მაინც უფრო სასულიერო ფუნქცია შეასრულა, საერო ცხოვრებაზე კი მხოლოდ საზოგადოებრივი ზეგავლენით შემოიფარგლა.

1.5.3. ვახტანგის სამართალი

ისტორიულად, საქართველოში მეფესა და კათალიკოსს შორის თანასწორუფლებიანი დამოკიდებულება იყო, მათი კომპეტენციური სფერო კი – გამიჯნული.[648] საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქები აქტიურად მონაწილეობდნენ საქართველოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის წარმართვაში, ხშირ შემთხვევაში ისინი მართვა-გამგეობის მნიშვნელოვან საკითხებსაც წყვეტდნენ.[649] კათალიკოსი სასულიერო წოდების სხვა წარმომადგენლებთან ერთად მნიშვნელოვან ავტონომიას ფლობდა, ფაქტობრივად, ეკლესია წარმოადგენდა „ცალკე სამეფოს სახელმწიფოში“.[650] ვახტანგის სამართლით მეფე და კათალიკოსი თანაბარი სამართლებრივი სტატუსით სარგებლობდნენ.[651] იგი კათალიკოსის იურისდიქციას განკუთვნილ საკითხებს ანსაზღვრავდა [652].

რომის სამართალი ქრისტიანობის დათმობას დანაშაულის კატეგორიად განიხილავდა,[653] რაც სრულებით არაა გასაკვირი, რადგანაც ქრისტიანულ რომში ეკლესია და რელიგია დიდ როლს ასრულებდა, შეიძლება ითქვას სახელმწიფოს ერთ-ერთ მთავარ დასაყრდენს წარმოადგენდა.[654] ანალოგიური მიდგომა იყო საქართველოშიც, ვახტანგის სამართალიც ქვეყნისა და რჯულის ორგულობას ერთ კატეგორიაში აქცევს.[655] იგი ეკლესიის მმართველო-

---

[647] მაგ., „კათალიკოზთა სამართალი“ ეპისკოპოსისა და ქორეპისკოპოსის საქმიანობისთვის ხელის შეშლას კრძალავს და მსგავს ქმედებას მეფის წინააღმდეგ განხორციელებულ ურჩობად და დანაშაულად ადგენს. იხ., იქვე, 246.

[648] ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982, 278.

[649] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.4, XVII-XX საუკუნეები, თბილისი, 2012, 138.

[650] ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982, 278.

[651] დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა, 222-ე მუხლი, თბილისი, 1963, 932; „მეფე და კათალიკოზის საქმე... ორივე სწორი არის, იმიტომ რომ ერთი ხორცის ხელმწიფე არის და მეორე სულისა, კურთხევა და პატივიც ღვთისგან და კაცთაგანაც სწორე აქვსთ.“ იხ., ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982, 278, იხ. ციტირება: ვახტანგის სამართალი, მუხლი „კე“.

[652] საეკლესიო სასამართლოსა და კათალიკოსის (როგორც დამოუკიდებლად, ისე სახელმწიფოსთან ერთად) განსახილველ შემთხვევებს ეხებოდა ვახტანგის სამართლის 24-ე, 61-ე, 62-ე, 64-ე, 65-ე, 66-ე, 78-ე, 79-ე, 81-ე, 82-ე, 95-ე, 96-ე, 97-ე, 155-ე და 262-ე მუხლები. იხ., ვაჩეიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ.II, თბილისი, 1948, 52.

[653] ივანიძე მ., რელიგიისა და სისხლის სამართლის ურთიერთობის ზოგიერთი ისტორიული ასპექტი, ჟურნ. „სამართალი“, №2-3, 1998, 60, იხ. ციტირება: Codex Teodosianes, Helnel, 8,8,5,819.

[654] იხ., იქვე, 61.

[655] დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა, 222-ე მუხლი, თბილისი, 1963, 539.

ბის წინააღმდეგ დანაშაულს სახელმწიფოს წინააღმდეგ განხორციელებულ უმართლობას უთანაბრებდა[656].

სამწუხაროდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ირან-ოსმალეთის გამუდმებულმა შემოტევებმა და მათმა კულტურულმა ექსპანსიამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ქართულ ეკლესიაზე. ეს უკანასკნელი თავის ისტორიულ წიაღს, ევროპულ კულტურასა და ქრისტიანობას მოწყდა, ბიზანტიის დაცემამ კი უკასანასკნელი დამაკავშირებელი სივრცითი ზღვარიც მოშალა. ამ და სხვა პრაქტიკულ მიზეზთა გამო XVIII საუკუნეში ქართული ეკლესიის სასულიერო პირთა განათლების დონე იმდენად დაბალი იყო, რომ ეს მნიშვნელოვნად აფერხებდა ვახტან VI მიერ წამოწყებულ რეფორმებს, – ამან კიდევ უფრო დააჩქარა თბილისში სტამბის გახსნა.[657] თბილისის სტამბაში პირველად სწორედ საეკლესიო წიგნები დაიბეჭდა, რათა რაც შეიძლება მალე გაევრცელებინათ ისინი სასულიერო პირებში[658].

1.5.4. XVIII საუკუნე

XVIII საუკუნეში ეკლესიის რეფორმირებას ანტონ კათალიკოსი შეუდგა.[659] 24 წლის ასაკში უკვე პატრიარქად ხელდასმული ანტონი ქართლის ბაგრატიონთა მემკვიდრე იყო, რაც თეიმურაზ II შიშის საფუძველს აძლევდა, მით უფრო ქართლის სამეფოს ტახტზე მისი სუსტი უფლებების ფონზე.[660] სწორედ ამის გამო მეფე მაქსიმალურად ცდილობდა ანტონის პოლიტიკური, საერო და სასულიერო ცხოვრებიდან ჩამოშორებას. საბოლოოდ, მეფის ინიციატივით, ქართლის ეკლესიამ „გაკათოლიკების“ ბრალდებით, კათალიკოსი განკვეთა. საეკლესიო კრების განაჩენზე თეიმურაზ მეორემ ერეკლეც დააფიცა, თუმცა მამის გარდაცვალების შემდეგ ერეკლემ ანტონი რუსეთიდან დააბრუნა და საპატრიარქო ტახტზეც აღადგინა.[661] მამისგან განსხვავებით, ერეკლე ანტონს ენდობოდა, იგი მისი თანამოაზრე და მეგობარი იყო,[662] რომელიც სამეფოს რეფორმირებისა და განვითარების საქმეში დიდად წაადგებოდა.

ანტონ I ერეკლე II ვახტანგისეული სტამბა აღადგენინა, რომელიც ამ უკანასკნელის ემიგრაციაში წასვლის შემდეგ არ მუშაობდა, ასევე, კათალიკოსის მხარდაჭერით თბილისში ფილოსოფიური სემინარია შეიქმნა.[663] კათალიკოსი აქტიურად მონაწილეობდა პოლიტიკურ მოვლენებშიც, იგი გეორგიევსკის ტრაქტატის დადების ერთ-ერთი ინიციატორი იყო[664].

---

656 მეტრეველი ვ., ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, 2009, 31.
657 ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982, 291.
658 იქვე, 292.
659 ქიქოძე გ., ერეკლე მეორე, თბილისი, 1958, 91.
660 მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.4, XVII-XX საუკუნეები, თბილისი, 2012, 135.
661 იქვე, 140.
662 ქიქოძე გ., ერეკლე მეორე, თბილისი, 1958, 95.
663 იქვე, 92.
664 იქვე, 96.

1.6. ქართული ეკლესია რუსული ანექსიის პერიოდში

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, 1802 წლიდან დაიწყო ქართლის კათალიკოსის, ანტონ II უფლებების შელახვა და რუსეთის იმპერიის წარმომადგენლების მიერ ეკლესიის საკითხებში აქტიური ჩარევა.[665] ჯერ კიდევ გეორგიევსკის ტრაქტატში გამჟღავნდა რუსეთის ინტერესები ქართულ ეკლესიასთან დაკავშირებით, როცა ქართლის კათალიკოსი რუსეთის სინოდის რიგით წევრს გაუთანაბრდა.[666] ქართული ეკლესიის წინააღმდეგ ბრძოლაში მთელი ცარისტული მანქანა ჩაერთო, რადგანაც ეკლესია ქართული იდენტობისა და სახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ნიშანი იყო, რაც რუსეთის სახელმწიფო ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა.[667] მიზანმიმართული და აგრესიული კამპანიის შედეგად 1811-1814 წლებში მცხეთისა და აფხაზეთის საპატრიარქოები, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია გაუქმდა, ეს უკანასკნელი კი რუსეთის „უწმიდესი სინოდის“ რიგით საეგზარქოსოდ იქცა[668].

XIX საუკუნეში რუსეთის იმპერიის მეცადინეობით რამდენიმე ასეული ეკლესია დაიხურა და ქართული ისტორიული საეპისკოპოსოები გააუქმეს.[669] რუსეთის იმპერიამ ქართულ ეკლესიას ქონება ჩამოართვა და სასულიერო პირებს სახაზინო ჯამაგირი დაუნიშნა.[670] ქართული ეკლესია იმპერიისთვის მხოლოდ შემოსავლის წყაროდ განიხილებოდა.[671] ეკლესიის წინააღმდეგ მიმართული ქმედებების შედეგად, 1818 წელს აჯანყდა სამეგრელო და იმერეთი, აჯანყება თითქმის 2 წელზე მეტი ხანი სხვადასხვა ინტენსივობით მიმდინარეობდა და იგი რუსეთის არმიამ სისხლში ჩაახშო[672].

მთელი XIX საუკუნე რუსეთი ქართული ეკლესიის მატერიალურ თუ არამატერიალურ სიკეთეს ანადგურებდა და ძარცვავდა.[673] დამპყრობლური და მავნებლური ქმედებების შედეგად უდიდესი ზიანი მიადგა ქართულ კულტურასა და ეკლესიას, როგორც ინსტიტუტს, შეირყა და დაკნინდა ეკლესია-

---

[665] იხ., ტყეშელაშვილი ლ., საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ძირითადი საკითხები, ქუთაისი, 2014, 230-231.

[666] იქვე, 226.

[667] კეკელია თ., გავაშელიშვილი ე., ლადარია კ., სულხანიშვილი ი., მართლმადიდებელი ეკლესიის როლი ქართული ნაციონალური იდენტობის ჩამოყალიბებაში (XX საუკუნის ბოლო – XXI საუკუნის დასაწყისი), თბილისი, 2013, 16.

[668] სურგულაძე ა., სურგულაძე პ., საქართველოს ისტორია, 1783-1990, თბილისი, 1991, 17.

[669] კეკელია თ., გავაშელიშვილი ე., ლადარია კ., სულხანიშვილი ი., მართლმადიდებელი ეკლესიის როლი ქართული ნაციონალური იდენტობის ჩამოყალიბებაში (XX საუკუნის ბოლო – XXI საუკუნის დასაწყისი), თბილისი, 2013, 17.

[670] სურგულაძე ა., სურგულაძე პ., საქართველოს ისტორია, 1783-1990, თბილისი, 1991, 18.

[671] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.4, XVII-XX საუკუნეები, თბილისი, 2012, 190.

[672] 1820 წელს გაენათელი ეპისკოპოსების, ექვთიმესა და დოსითეოზის დაპატიმრებამ მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა გამოიწვია: იმავე წლის 21 მაისს გელათის მონასტერს დაქვემდებარებული აჯანყებული სოფელ ფუტიეთში საიმპერიო ჯარებმა ორი ათასი ქართველი დახოცეს. იხ., იქვე, 191-192.

[673] სურგულაძე ა., სურგულაძე პ., საქართველოს ისტორია, 1783-1990, თბილისი, 1991, 184; ტყეშელაშვილი ლ., საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ძირითადი საკითხები, ქუთაისი, 2014, 249.

სახელმწიფოს ურთიერთობების ქართული გაგება, რის გამოც ეკლესიამ ავტორიტეტი და საზოგადოებაზე გავლენა თითქმის დაკარგა.

1.7. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა

ქართველ ავტოკეფალისტთა გამოსვლები თვითმწყემსობის გაუქმების დღიდანვე დაიწყო, თუმცა განსაკუთებულ ინტენსივობას XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში მიაღწია.[674] ავტოკეფალისტების აზრით, ქართულ ეკლესიას ავტოკეფალია არ დაუკარგავს, რადგან ეს *de jure* არ განხორციელებულა, უბრალოდ მას ავტოკეფალიის ფაქტობრივი აღსრულების შესაძლებლობა შეეზღუდა.[675] რუსეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ ეს პროცესი კიდევ უფრო გააქტიურდა, რადგანაც ქართული ეკლესიისთვის თვითმწყემსობის აღდგენა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისთვის აუცილებელ ღონისძიებად იყო მიჩნეული.[676] შედეგად, 1917 წლის 12(25) მარტს საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ავტოკეფალია აღიდგინა, რაც სასულიერო და საერო პირების ერთობლივი მეცადინეობით მოხერხდა[677].

პატრიარქმა კირიონმა ოფიციალურად გააცხადა ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების ახალი მიმართულება, ეკლესიამ ქართული სახელმწიფოებრიობის ხელმშეწყობისა და დახმარების ფუნქცია იტვირთა.[678] სასულიერო პირები მონაწილეობდნენ 1918 წლის 26 მაისს გამართულ სხდომაში,[679] ასევე, დამფუძნებელი კრების მოწვევასა და სხვა მნიშვნელოვან საერო ღონისძიებებში.[680] დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან ორ დღეში, 28 მაისს საკათალიკოსო საბჭომ დამოუკიდებლობის დღე „საზეიმო მოვლენად“ გამოაცხადა[681] და შემუშავდა „დამოუკიდებელი საქართველოს

---

[674] იხ., ტყეშელაშვილი ლ., საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ძირითადი საკითხები, ქუთაისი, 2014, 250-302.

[675] იქვე, 225.

[676] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 145.

[677] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 7.

[678] „განმტკიცება ახლად აღდგენილი ეკლესიისა მის ისტორიულ უფლებებში – აი, პირველი საზრუნავი. დღეს ვალად აძევს ეკლესიას ემსახუროს იმავე იდეას და მედგრად გაახსენოს კაცობრიობას სახელი ქართველი ერისა. მან ხელი უნდა შეუწყოს ჩვენს განმტკიცება გაერთიანებას, რათა კაცობრიობის ფერხულში ჩვენც ვპოვოთ შესაფარი და დამსახურებული ადგილი. აი, მეორე საზრუნავი ჩვენი.“ იხ., ჟურნ. „ჯვარი ვაზისა“, №1, 1987, 10.

[679] ვარდოსანიძე ს., საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია 1917-1952 წლებში, თბილისი, 2001, 30.

[680] „საქართველოს რესპუბლიკისათვის დიდმნიშვნელოვანია ეს დღე, როგორც დღე დამფუძნებელი კრების მოწვევის და ამ გზით ჩვენი თავისუფლების გამაგრებისა და კანონიერების გზაზე დადგომისა. დიდი ბედნიერებაა, უდიდესი მონაპოვარია ხალხის კეთილდღეობისთვის.“ იხ., ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტ ამბროსის სიტყვა დამფუძნებელი კრების მოწვევის წლისთავთან დაკავშირებით (1920 28/02), სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები 1917-1927 წწ.ში, წერილები, თბილისი, 2010, 34.

[681] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 146.

სახელმწიფოს მიმართ მორწმუნე მოქალაქეთა ფიცის ფურცელი“, რომელიც მთელი სამღვდელოებისათვის სავალდებულო იყო[682].

ეკლესიის მხრიდან სახელმწიფოსადმი მხარდაჭერასა და ლოიალობას ხელისუფლების მხრიდან სრულიად საპირისპირო განწყობა ხვდებოდა. სოციალ-დემოკრატიული მთავრობა არა მხოლოდ არ ენდობოდა ეკლესიას, არამედ ყველა ფორმით ცდილობდა შეევიწროებინა ნებისმიერი რელიგია. ამან, საბოლოო ჯამში, საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ ცნობიერებას სერიოზული დარტყმა მიაყენა და უპირველეს ყოვლისა, თავად სახელმწიფო დააზარალა.[683] საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა არაფრად აგდებდა ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების კლასიკურ ქართულ სისტემას, მისთვის უინტერესო იყო მართლმადიდებელი ეკლესიის მომავალი, ამ უკანასკნელის პრობლემები კი საერთოდ უგულებელყოფილი იყო.[684] საქართველოს მთავრობის რელიგიური პოლიტიკის შედეგად დაიხურა სასწავლებლები, უსახსროდ დარჩა ათასობით ადამიანი[685]. ეკლესიას ჩამოერთვა ქონება, მიწები და საეკლესიო საგანძური[686], სასულიერო სასწავლებლები განათლების სამინისტროს გადაეცა[687], გაუქმდა საღვთო სჯულის სწავლება[688], ეკლესიას ჩამოერთვა სამოქალაქო რეგისტრაციის უფლება[689], საეკლესიო დღესასწაულების ხარჯზე შემცირდა უქმე დღეები[690] და ა.შ. სახელმწიფო აქტიურად ერეოდა ეკლესიის შიდა საქმეებში და არც მალავდა თავის ინტერესს, მისთვის მნიშვნელოვან საკითხებზე ეკლესიის სახელითაც თავად მიეღო გადაწყვეტილება.[691] საქართველოს მთავრობამ 1920 წლის სექტემბერ-ნოემბერში შეიმუშავა ეკლესიის სახელმწიფოსაგან გამოყოფის კანონპროექტი,[692] მართალია, მისი

---

[682] იხ., იქვე, 147-148.

[683] იხ., იქვე, 165.

[684] კაკაბაძე ს., ქართველი ხალხის ისტორია, თბილისი, 1997, 249.

[685] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 180.

[686] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბილისი, 2010, 593.

[687] იხ., საქართველოს ეროვნული საბჭოს და საქართველოს რესპუბლიკის 1918 წლის 13 სექტემბრის კანონი „სამასწავლებლო ინსტიტუტის და სემინარიების გაეროვნებისა“; მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბილისი, 2010, 593.

[688] იხ., საქართველოს ეროვნული საბჭოს და საქართველოს რესპუბლიკის 1918 წლის 26 ნოემბრის კანონი „საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმებისა“, პირველი პუნქტი.

[689] მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბილისი, 2010, 593.

[690] იხ., საქართველოს დამფუძნებელი კრების და საქართველოს რესპუბლიკის 1919 წლის 17 ივნისის კანონი „უქმე დღეების რიცხვის შემცირებისა“.

[691] „მაგალითად, შინაგან საქმეთა კომისარის ბრძანებულების საფუძველზე, აფხაზეთის მართლმადიდებელი ეკლესიების მმართველად შერჩეულ იქნა ხელისუფლებისათვის სასურველი კანდიდატურა და არა ქართული ეკლესიის მიერ დანიშნული სასულიერო პირი.“ იხ., პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 171.

[692] იქვე, 171.

მიღება ვერ მოესწრო, თუმცა კანონის ძირითადი პრინციპები 1921 წლის კონსტიტუციაში აისახა[693].

სახელმწიფოსა და ეკლესიის შესახებ თავი საკონსტიტუციო კომისიამ ჯერ კიდევ 1919 წლის 24 თებერვალს განიხილა.[694] კომისიას სახელმწიფოსა და ეკლესიის შესახებ ორი პროექტი წარუდგინეს გიორგი ნანეიშვილმა და რაჟდენ არსენიძემ, თუმცა საბოლოოდ მაინც ნანეიშვილის პროექტი გავიდა.[695] საქართველოს პირველმა კონსტიტუციამ ფრანგული *laïcité*-ს მოდელი აირჩია და რელიგია-სახელმწიფოს ურთიერთობები ცალკე თავით მოაწესრიგა. [696] კონსტიტუციამ ურთიერთჩაურევლობისა და დამოუკიდებლობის პრინციპი დაადგინა[697], ყველა რელიგიას თანაბარი სტატუსი მიენიჭა [698] , აიკრძალა რელიგიის დაფინანსება მმართველობის ნებისმიერ დონეზე[699].

სამწუხაროდ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გაუაზრებელმა სეკულარულმა პოლიტიკამ ქართულ ეკლესიასა და სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებს გამოუსწორებელი დარტყმა მიაყენა. საბჭოთა ანექსიის შემდეგ ოკუპაციურ ძალებს ფაქტობრივად მიწასთან გასწორებული რელიგიური გარემო დახვდათ, რომელთანაც უკვე არა სამართლებრივი და ეკონომიკური, არამედ იდეოლოგიური ბრძოლა და ხორციელი განადგურებაღა იყო საჭირო.

1.8. ქართული ეკლესია და საბჭოთა კავშირი

სახელმწიფოში ძალაუფლების მქონე ჯგუფის რელიგიური მრწამსი ზოგჯერ მოსახლეობის უმრავლესობის რელიგიური შეხედულებებისგან განსხვავდება. [700] ეს ყოველივე არსად ისეთი დოზით არ გაცხადებულა, როგორც საბჭოთა კავშირში, სადაც მმართველი პარტია და პარტიული ელიტა ანტიეკლესიის მოდელს ავითარებდნენ, იდევნებოდა ნებისმიერი რელიგია. საბჭოთა კავშირის გავლენით, აღმოსავლეთ ევროპაში ეკლესიებმა ტოტალიტარული რეჟიმებისგან მძიმე რეპრესიები გადაიტანეს[701].

სტალინური კონსტიტუციები ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის შესახებ ფორმალურ დებულებებს მოიცავდა, თუმცა სახელმწიფო პოლიტი-

---

[693] გეგენავა დ., ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები (1917-1921) და საქართველოს პირველი კონსტიტუცია, წიგნში: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1921 წლის კონსტიტუცია, დ. გეგენავასა და პ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 179-189.

[694] მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 21.

[695] მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, თბილისი, 2008, 78.

[696] იხ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციის XVI თავი.

[697] იქვე, 142-ე მუხლი.

[698] იქვე, 143-ე მუხლი.

[699] იქვე, 144-ე მუხლი.

[700] Anckar C., Religion and Democracy, A Worldwide Comparison, Abingdon, 2011, 166.

[701] Gautier M.L., Church Elites and the Restoration of Civil Society in the Communist Societies of Central Europe, "Journal of Church and State", Vol.40, No.2, 1998, 293.

კა დემოკრატიული სეკულარიზმისგან შორს იდგა.[702] მართლმადიდებელ ეკლესიასა და ნებისმიერ რელიგიურ გაერთიანებას საბჭოთა კავშირში ეკრძალებოდა საკუთრების ქონა და ისინი იურიდიული პირის სტატუსით არ სარგებლობდნენ.[703] კომუნისტების პერიოდში ეკლესია იდევნებოდა და ეს ყოველივე არა მხოლოდ ფაქტობრივად, არამედ ფორმალურად იყო დასაბუთებული და საბჭოური სამართლის საფუძველზე, სამართლებრივი აქტების საშუალებით ხორციელდებოდა[704].

საბჭოური ოკუპაციის ხანა ეკლესიის შევიწროებით, ტაძრებისა და სასულიერო პირთა განადგურებით ხასიათდება, თუმცა 40-იანი წლების ბოლოდან ეკლესიის მიმართ აქტიურმა აგრესიულმა პოლიტიკამ მნიშვნელოვნად იცვალა სახე და გაცილებით შემწყნარებლური გახდა, რა თქმა უნდა, საბჭოური სტანდარტით. მართლმადიდებლობამ შეძლო როგორც დამპყრობლებთან, ისე ავტორიტარულ და ტოტალიტარულ რეჟიმებთან თანაარსებობა.[705] ამ პერიოდში ერთადერთი დადებითად დასამახსოვრებელი ფაქტი ქართული ეკლესიისთვის ის იყო, რომ მეოცე საუკუნის 40-იან წლებში აღდგენილმა რუსეთი საპატრიარქომ სცნო საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალია, ხოლო 1990 წელს მსოფლიო პატრიარქმა და კონსტანტინოპოლის წმიდა სინოდმა აღიარეს ქართული ეკლესიის უძველესი სტატუსი და ავტოკეფალია[706].

1.9. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომი პერიოდი

ეკლესია ხშირად ყოფილა პოლიტიკური ბატალიებისა თუ მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი გარდაქმნების მონაწილე. მაგ., 1990-იან წლებში ხორვატიის სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების პარალელურად, მნიშვნელოვანი გარდაქმნები მოხდა ხორვატიის ეკლესიაშიც.[707] მსგავსი პროცესები დაიწყო პოსტტოტალიტარულ საქართველოშიც. სახელმწიფომ 1990-იანი წლების დასაწყისში გააუქმა ქართული საზოგადოებისთვის უცხო დღესასწაულები და აღადგინა ისტორიული და საუფლო დღესასწაულები.[708] ლიბერალიზაცია განიცადა 1978 წლის საბჭოთა კონსტიტუციამ, რომლითაც დამოუკიდე-

---

[702] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 70.

[703] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 8, იხ. ციტირება: დეკრეტი 21 საქართველოს სსრ რევოლუციური კომიტეტისა „სახელმწიფოსაგან ეკლესიისა და ეკლესიისაგან სკოლის გამოყოფის შესახებ“. საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978), შემდგენელი გრ. ერმაკოვი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1983 წ., გვ. 31-33.

[704] იქვე, 16.

[705] Pollis A., Eastern Orthodoxy and Human Rights, “Human Rights Quarterly”, Vol.15, 1993, 349.

[706] Grdzelidze T., The Georgian Tradition, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012, 61.

[707] Bartulin N., The Racial Idea in the Independent State of Croatia (Origins and Theory), Leiden-Boston, 2014, 215.

[708] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 12.

ბლობის აღდგენის პირველ წლებში იმართებოდა ქვეყანა.[709] 1995 წლის კონსტიტუციამ კი რელიგიის თავისუფლება და რელიგია-სახელმწიფოს გამიჯვნის თანამედროვე პრინციპი აღიარა,[710] რომელიც შემდეგში თანამშრომლობის სეკულარულ მოდელად ჩამოყალიბდა.

ზოგადად, აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებში ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის შესახებ კანონმდებლობა ხშირად პრობლემურია.[711] ამას უამრავი ფაქტორი განაპირობებს. უპირველეს ყოვლისა, ეს არის მართლმადიდებლობის დოგმატიკა სახელმწიფოსთან შემგუებლური პოლიტიკის თაობაზე, ასევე, აღსანიშნავია, ამ სახელმწიფოთა საბჭოურ-სოციალისტური გამოცდილება, გარდამავალი პერიოდი, რომელშიც მათი საზოგადოებები იმყოფებიან და ა.შ. მსგავსი პრობლემები საქართველოსთვისაც დამახასიათებელია.

მართლმადიდებელი ეკლესიების ნაწილი ეროვნულ იდენტობას პირდაპირ დაუკავშირდა და ეროვნული ცნობიერების განუყოფელ ნაწილად ჩამოყალიბდა.[712] მართლმადიდებლობამ განსაკუთრებული სტატუსი იტვირთა საქართველოში, იგი არა მხოლოდ ადამიანთა რელიგიური მრწამსის გამომხატველად, არამედ ეროვნული იდენტობის ნაწილად იქცა. აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ ისტორიულად ქართული მართლმადიდებლობის საფუძველზე რაიმე სხვა სექტის ან კონფესიის წარმოშობას ადგილი არ ჰქონია.[713] ხშირად ეკლესიისა და ეროვნული ცნობიერების ელემენტები იმდენადაა აღრეული, რომ თავად ეკლესიის სულიერი მისიის ცვლილებაც ხდება, იგი კონკრეტული ეთნიკური ჯგუფის მიზნებამდე დადის.[714] მაგ., ივერიის გაბრწყინების იდეა, რომელმაც ქართული ეკლესია და ქართველი ერი გადააჯაჭვა ერთმანეთს. ეროვნული იდეოლოგის როლის აღებით ეკლესია ყველაზე დიდი საფრთხის – გაამქვეყნიურების წინაშე დგება,[715] რითაც იგი კარგავს ყველაზე მთავარს – არამიწიერ საბურველს, რომელიც მისი, როგორც ინსტიტუციის, უმთავრესი ნიშანია.

საქართველოში მონარქია თეოლოგიურ საწყისებზე არსებობდა[716] და სეკულარიზაციას სრულებით არ იცნობდა. სეკულარიზმის ქართული ჩანასახი ჭავჭავაძისეულ ტრიადაშიც შეინიშნება, სადაც „მამულმა“,

---

[709] გეგენავა დ., ქანთარია ბ., ცანავა ლ., თევზაძე თ., მაჭარაძე ზ., ჯავახიშვილი პ., ერქვანია თ., პაპაშვილი თ., საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მე-3 გამოცემა, თბილისი, 2015, 43.

[710] საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუცის მე-9 მუხლი (თავდაპირველი რედაქცია), მე-9 მუხლის პირველი პუნქტი (2001 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებების შემდგომი რედაქცია).

[711] Morée P., Identity, Religion and Human Rights in the Balkans, The Macedonian Case of Archbishop Jovan in Its Broader Context, "Helsinki Monitor", Vol.16, 2005, 292.

[712] Flood G., Orthodox Christianity and World Religions, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012, 573.

[713] იხ., საგინაშვილი ქ., საქართველოში არსებული რელიგიური მიმართულებები და მათი რეგულირებისათვის საკანონმდებლო ბაზის ჩამოყალიბების აუცილებლობა, ჟურნ. „სამართალი“, №11-12, 1997, 70.

[714] კურტანიძე კ., ესქატოლოგიური პოლიტოლოგია, არსებობს თუ არა ეკლესიური იდეოლოგია?, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(35), 2010, 80.

[715] იქვე.

[716] ანდრონიკაშვილი ზ., მაისურაძე გ., სეკულარიზაცია და სეკულარიზაციის ბედი საქართველოში, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №5(38), 2010, 106.

როგორც ეროვნული სახელმწიფოს იდეამ, რომელიც სწორედ სეკულარიზმისგან ჩაისახა, „სარწმუნოებაზე“ წინ დაიკავა ადგილი.[717] მართლმადიდებელმა ეკლესიამ მოახერხა და ტრადიციულ მართლმადიდებლურ ქვეყნებში ეთნოსი (ერი) და მართლმადიდებლობა ერთ მთლიანობად აქცია.[718] სწორედ ამის გამო მართლმადიდებლობა რელიგიის პრივატიზაციას – მისი საჯარო სფეროდან კერძო, პირად სფეროში მოქცევას – სერიოზულად ეწინააღმდეგება და ამას ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობებში ნეგატიურ მოვლენად აფასებს.[719] თუმცა ეკლესიამ ფეხი უნდა აუწყოს თანამედროვეობის გამოწვევებს და განვითარდეს, ეს წაადგება როგორ თავად ეკლესიას, ისე სახელმწიფოსაც. მსოფლიო პატრიარქ ბართოლომეოსის აზრით, მართლმადიდებლობას განვითარებისთვის ესაჭიროება თანამედროვე ფილოსოფიურ აზროვნებასთან, საზოგადოებრივ დინამიზმთან, ხელოვნებისა და კულტურის სხვადასხვა ფორმასთან ურთიერთობა.[720] ამ გამოწვევის წინაშე სხვა ტრადიციული მართლმადიდებელი ეთნოსების სახელმწიფოებთან ერთად, საქართველოც დგას.

„მართლმადიდებლები თანამედროვეობას ხშირად შიშით შევყურებთ და „ერეტიკული“ დასავლეთის მიერ უხეშად თავსმოხვეულ სინამდვილედ მივიჩნევთ ხოლმე. უიმედობა გვეუფლება, როცა ჩვენი სარწმუნოებით მეტნაკლებად გამსჭვალული კულტურა და, საერთოდ, ცხოვრების წესი ირღვევა, რასაც შეუზღუდავი ტექნიციზმი, ტრადიციული საზოგადოებისთვის მიუღებელი ინდივიდუალიზმი, დაუდგრომელი და უხეში ჰედონიზმი იწვევს და ვფიქრობთ, რომ ეს ადამიანს თავის მარადიულ დანიშნულებას ავიწყებს.“[721] უახლესი კვლევები იმის თქმის საფუძველს იძლევა, რომ მართლმადიდებლობას შეუძლია სრული ან ნაწილობრივი დემოკრატიის პირობებში წარმატებას მიაღწიოს, უფრო მეტიც, თავად გახდეს დემოკრატიული პროცესების სულის ჩამდგმელი და სერიოზული მხარდამჭერიც.[722] ამ მხრივ, გამონაკლისი არც ქართული სამოციქულო ეკლესიაა, რომელსაც შეუძლია გაცილებით მეტად ითამაშოს გადამწყვეტი როლი სახელმწიფოებრივ თუ საზოგადოებრივ განვითარებაში, ვიდრე ნებისმიერ სახელისუფლებო ინსტიტუციას. ამის მიზეზი კი კვლავაც პოსტტოტალიტარული, ტრანსფორმაციის პროცესში მყოფი ქართული საზოგადოებაა, რომელსაც შეუძლია როგორც განვითარებული, ცივილიზებული, ევროპული საზოგადოება, ისე ფუნდამენტალიზმით გაჯერებულ, არაშემწყნარებლურ, თვისობრივად არაქართულ ერთობად გარდაიქმნას. სწორედ ამ ვითარებაშია საჭირო იმ სიმფონიის ხორცშესხმა, რომლის იდეასაც მართლმადიდებელი

---

[717] იქვე, 108.

[718] Pollis A., Eastern Orthodoxy and Human Rights, “Human Rights Quarterly”, Vol.15, 1993, 348.

[719] იხ., Roudometof V., The Evolution of Greek Orthodoxy in the Context of World Historical Globalization, in: Orthodox Christianity in 21st Century Greece, The Role of Religion in Culture, Ethnicity and Politics, Edited by V. Roudometof and V.N. Makrides, Ashgate, 2010, 31.

[720] Sharp A., Orthodox Christians and Islam in the Postmodern Age, Leiden-Boston, 2012, 227

[721] ეგნატე IV, მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა: მოწმობის ორიენტირი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №3(12)’07, 2007, 29.

[722] პროდმოუ ე., ამბივალენტური მართლმადიდებლობა, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(22), 2008, 74.

ეკლესია აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებთან სამართლებრივი ურთიერთობების ასპექტში ავითარებდა.

2. ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ქართული მოდელი

2.1. რელიგიის თავისუფლება

პლურალიზმი დემოკრატიული საზოგადოების განუყოფელი ნაწილია.[723] სწორედ ამიტომ ნებისმიერი სახელმწიფოსთვის უმნიშვნელოვანესია, უზრუნველყოს მრავალფეროვანი საზოგადოება და საზოგადოების თითოეული წევრის შეძლებისდაგვარად მაქსიმალური თავისუფლება. შეიძლება ითქვას, სახელმწიფო „პლურალიზმის ძირითადი გარანტორია“.[724] საქართველომ დემოკრატიული სახელმწიფოს პრინციპი ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტად დაისახა და ამით დასავლური ღირებულებებისადმი საკუთარი არჩევანი ღიად დააფიქსირა.[725] საქართველოს კონსტიტუცია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს რელიგიის (რწმენისა და აღმსარებლობის) თავისუფლებას. სახელმწიფო საკონსტიტუციო დონეზე აცხადებს რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას და ამ შინაარსის ნორმას კონსტიტუციის პირველ თავში აქცევს,[726] თუმცა, გარდა ამისა, ხსენებული ძირითადი უფლებები მოცემულია მე-2 თავშიც[727], რითაც ძირითად უფლებათა უფრო მაღალი რეგლამენტაციისთვის დამატებითი სამართლებრივი მექანიზმია შექმნილი.

რელიგიის თავისუფლება გულისხმობს სახელმწიფოს ვალდებულებას, იყოს ნეიტრალური და მიუკერძოებელი.[728] რელიგიის თავისუფლება ორი ელემენტისგან შედგება – რწმენა და აღმსარებლობა. რწმენა ადამიანის შინაგანი მრწამსია, შეხედულებები რაიმეს ჭეშმარიტება-მცდარობის შესახებ, რომელიც შესაბამისი არგუმენტაციითაა გამყარებული.[729] რაც შეეხება აღმსარებლობას, იგი რწმენის გაცხადებასთან, გამოხატვასთანაა დაკავშირებული, რომელიც სხვადასხვა ფორმით ვლინდება.[730] საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლი იცავს როგორ თეიზმის, ისე ათეიზმის გამოვლინებას: ადამიანის უფლებას, ჰქონდეს და გააცხადოს საკუთარი რელიგია, მრწამსი ქადაგებით, რიტუალების შესრულებით, ასევე, უფლებას – არ აღიარებდეს არცერთ რელიგიურ შეხედულებას, იყოს ათეისტი და ა.შ.[731] ამასთან, კონსტიტუცია უზრუნველყოფს რელიგიის თავისუფლებას

---

[723] *Kokkinakis v. Greece*, [ECtHR], App. no. 14307/88, 25 May 1993, Para.31.

[724] *Sinan Işik v. Turkey*, [ECtHR], App. no. 21924/05, 2 February 2010, Para.45.

[725] იხ., საქართველოს კონსტიტუციის პრეამბულა.

[726] იხ., იქვე, მე-9 მუხლის პირველი პუნქტის პირველი წინადადება.

[727] იხ., იქვე, მე-19 მუხლი.

[728] *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, [ECtHR], App. no. 30985/96, 26 October 2000, Para.78.

[729] საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 157.

[730] იხ., იქვე.

[731] იზორია ლ., კორკელია კ., კუბლაშვილი კ., ხუბუა გ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარები, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბილისი, 2005, 110; ვარდოსანიძე მ., რელიგიის თავისუფლების რეგულირება საქართველოს კანონმდებლობით და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, წიგნში: ადამიანის უფლებათა ევროპული

როგორც ინდივიდუალურ, ისე კოლექტიურ დონეზე.[732] რა თქმა უნდა, იგი რელიგიურ გაერთიანებათა უფლებებსაც მოიცავს[733].

მედისონის თქმით, „რელიგიის საკითხებში, არცერთი ადამიანის უფლება არ იზღუდება სამოქალაქო საზოგადოების ინსტიტუტების მიერ და... რელიგია სრულებით არ ექცევა მათი განსჯადობის ქვეშ.“[734] ეს იმდენად პირადი და ინტიმური სფეროა, რომ მასში ნებისმიერი სახის ჩარევა უდიდეს ბოროტებას უთანაბრდება. საქართველოს კონსტიტუცია კრძალავს რწმენის ან აღმსარებლობის გამო ვინმეს დევნას ან იძულებას, გამოთქვას, გაამჟღავნოს საკუთარი შეხედულება ამ საკითხთა გამო.[735] სახელმწიფომ, რომელსაც სამართლის უზენაესობაზე აქვს პრეტენზია, ასევე, უნდა უზრუნველყოფს რელიგიურ უმცირესობათა უფლებების დაცვა, განსაკუთრებით ისეთ პირობებში, როდესაც სახელმწიფოში ერთი რელიგიური მიმდინარეობის აღმსარებლები დომინანტ ჯგუფს წარმოადგენენ[736]. აუცილებელია აღინიშნოს, რომ აღმსარებლობის თავისუფლება არ გულისხმობს ადამიანის უფლებას, გამოხატოს რელიგია ნებისმიერ დროსა და ნებისმიერ ადგილას, მით უმეტეს იმას, რომ გამოხატვა ავტომატურად სრულად შეესაბამება სხვათა რწმენას.[737] კონსტიტუცია უშვებს რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვის შესაძლებლობას, თუმცა ერთი მთავარი პირობით, მისი რეალიზაცია, ამ შემთხვევაში აღმსარებლობის ძირითადი უფლების გამოვლინება, სხვათა უფლებებს უნდა ლახავდეს.[738] მხოლოდ სხვების უფლებების დაცვა შეიძლება იყოს ის ერთადერთი ლეგიტიმური საჯარო მიზანი, რომელიც რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვას გაამართლებს, თუმცა ამ შემთხვევაშიც ძირითადი უფლებით დაცულ სფეროში ჩარევა უნდა იყოს შესაბამისი და თანაზომიერი.

ქრისტიანული ეკლესია რელიგიის თავისუფლებას დიდი ხნის განმავლობაში სიფრთხილით ეკიდებოდა.[739] მართლმადიდებელი ეკლესია მხარს

სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე, კ. კორკელიას რედაქტორობით, თბილისი, 2006, 131.

[732] იხ., იზორია ლ., კორკელია კ., კუბლაშვილი კ., ხუბუა გ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარები, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბილისი, 2005, 111-112.

[733] საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 161.

[734] Smith S.D., Freedom of Religion or Freedom of the Church? in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accomodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012, 274, იხ. ციტირება: Madison, “A Memorial and Remonstrance”, 309.

[735] საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[736] იხ., ვარდოსანიძე მ., რელიგიის თავისუფლების რეგულირება საქართველოს კანონმდებლობით და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, წიგნში: ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე, კ. კორკელიას რედაქტორობით, თბილისი, 2006, 136.

[737] Hirschl R., Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011, 430.

[738] საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-3 პუნქტი.

[739] ბილეფელდტი ჰ., რელიგიის თავისუფლება: საბოლოო კრიტერიუმი?, ვ. კობახიძის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №10(19)’07, 2007, 31.

უჭერს რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას.[740] ამის მოტივი უმარტივესია: ადამიანის თავისუფლება ქრისტიანობის ამოსავალი იდეაა.[741] ამასთან, იგი უარყოფს რელიგიურ შეუწყნარებლობას და გმობს ფანატიზმს, არა აქვს მნიშვნელობა, უკავშირდება თუ არა ის რელიგიას.[742] დაუშვებელია ეკლესიის განცხადებებში, ქადაგებებსა და *ex cathedra* გამოსვლებში ძალადობა ჩაიდოს ან პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ მიზნებს ემსახურებოდეს[743].

2.2. საკონსტიტუციო პრივილეგია

საქართველო აღიარებს რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას, თუმცა, იმავდროულად, საკონტიტუციო დონეზე მართლმადიდებელ ეკლესიას პრივილეგირებულ მდგომარეობაში აყენებს.[744] ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს კონსტიტუცია პრორელიგიურ კონსტიტუციად მიიჩნევა. მართალია, მის ნორმატიულ-ტექსტობრივ ქსოვილში ბევრჯერ არაა გამოყენებული რელიგიური შინაარსის მქონე სიტყვები ან იდეოლოგია, თუმცა კონკრეტული ეკლესიისთვის დადგენილი პრივილეგირებული სტატუსი, ასევე, სახელმწიფოს მეთაურის – პრეზიდენტის ოფიციალურ ფიცში „ღმერთის“ მოხსენიება[745] მისი ამგვარი დახასიათებისთვის სრულიად საკმარისია. ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ გარემოებაზე, რომ პრეზიდენტის უფლებამოსილებების განხორციელება არჩევნებში გამარჯვებული პირის მიერ მხოლოდ მას შემდეგ შეიძლება, რაც იგი ფიცს დადებს, ამასთან, ამ მომენტს უკავშირდება სახელმწიფოს მეთაურის უფლებამოსილების შეწყვეტის სტანდარტული გარემოებაც.[746] რაც მთავარია, კონსტიტუცია არ ადგენს გამონაკლისს იმ პირისთვის, ვისაც მსგავსი რელიგიური ფიცის დადება არ სურს. ფაქტობრივად, პრეზიდენტად არჩეული პირი ვალდებულია ზუსტად გაიმეოროს ძირითადი კანონით დადგენილი რელიგიური ფიცის ფორმულა[747].

---

[740] „რადგან ნაციონალური ცნობიერება ადამიანისა და ერის განსაკუთრებულობისა და ინდივიდუალურობის შეუცვლელი ელემენტია, ადამიანები სამართლიანად იცავენ უფლებას, თავად განსაზღვრონ თავიანთი რელიგია.“ იხ., ბართოლომეოს I, ინტერრელიგიური დიალოგის აუცილებლობა და მიზანი, სიტყვა, წარმოთქმული 2006 წლის 22 იანვარს, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო სხდომაზე, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(11)’07, 2007, 36.

[741] სახარებაჲ იოანესი, 15,15.

[742] მთავარეპისკოპოსი ანასტასიოსი, მართლმადიდებლობის დამოკიდებულება სხვა რელიგიებთან, ზ. ჯუღელის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №7’06, 2006, 42.

[743] იქვე, 43.

[744] იხ., საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლი.

[745] იქვე, 71-ე მუხლის პირველი პუნქტი.

[746] იქვე, 71-ე მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტები. იხ., Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 317.

[747] ბევრ სახელმწიფოში დღემდე შემორჩენილია სახელმწიფო თანამდებობის პირთა მიერ რელიგიური ფიცის დადება, როგორც სავალდებულო წესით, ისე არჩევანის გამოყენების შესაძლებლობით. Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 317. თუმცა ამასთან დაკავშირებით არაერთგვაროვანი მიდგომაა. მაგ., თანამდებობაზე დანიშვნის წინ ფიცის დადებას ამართლებს ევროკომისია. იხ., *Knudsen v. Sweden*, [ECHR], App. no. 11045/84, 8 March 1985; ევროსასამართლო კი განმარტავს, რომ პარლამენტის წევრის სახელმწიფო ფიცი, რომელიც მხოლოდ სახარე-

საქართველო, იტალიასა და პერუსთან ერთად, შეიძლება ისეთ სახელმწიფოთა კატეგორიაში მოექცეს, რომლებიც, მართალია, აღიარებენ ეკლესია-სახელმწიფოს გამიჯვნას, თუმცა ერთ კონკრეტულ ეკლესიას განსაკუთრებულ სტატუსს ანიჭებენ.[748] საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია საკონსტიტუციო პრივილეგიით სარგებლობს.[749] კონსტიტუცია სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობათა სამართლებრივი მოწესრიგებისთვის კონსტიტუციური შეთანხმების ინსტიტუტს განსაზღვრავს.[750] ამასთან, იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს თავად კონსტიტუციურ შეთანხმებას, რომლის სტატუსსაც კონსტიტუციის შემდეგ უპირველესად აცხადებს და დანარჩენ კანონმდებლობასთან მიმართებით მის აღმატებას ადგენს[751].

2.3. თანამშრომლობის სისტემა

2.3.1. თანამშრომლობის ქართული მოდელის თავისებურებანი

ევროსაბჭოს წევრ სახელმწიფოებში ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის სხვადასხვა მოდელი მოქმედებს,[752] შესაბამისად, ამ ორ ინსტიტუტს შორის ურთიერთობა სახელმწიფოების მიხედვით განსხვავდება, რაც ევროკონვენციის სტანდარტებთან სრულ შესაბამისობაშია.[753] რელიგიურ საზოგადოებებში სახელმწიფო აღიარებს ეკლესიის მნიშვნელოვან როლს, უფრო მეტიც, მას უწევს ამ უკანასკნელის გამოცდილებისა და ცოდნის გაზიარება საზოგადოებრივი სიკეთისთვის.[754] სახელმწიფოთა ნაწილი რელიგიური გაერთიანებების წარმომადგენელთა პოლიტიკაში მონაწილეობას იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს, რომ სახელმწიფო ორგანოების დონეზე უზრუნველყოფს წარმომადგენლობის კვოტირებას[755].

სახელმწიფოს ნეიტრალურობა რელიგიურ სფეროში სახელმწიფოსა და რელიგიის სრულ იზოლაციას,[756] მით უფრო რელიგიური ფასეულობებისა-

---

ბაზე ან ბიბლიაზე იდება, რელიგიის თავისუფლებას ზღუდავს. *Buscarini and Others v. San Marino*, [ECtHR], App. no. 24645/94, 18 February 1999, Para.39.

[748] იხ., Ibán I.C., God in Constitutions and Godless Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 52-53.

[749] რომელიმე კონკრეტული რელიგიის განსაკუთრებული სტატუსი ავტომატურად სხვა რელიგიათა დაკნინებას არ გულისხმობს. იხ., საგინაშვილი ქ., მართლმადიდებლობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სამართლებრივი ასპექტები უცხო ქვეყნების მაგალითების ფონზე, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 17.

[750] საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[751] იხ., იქვე, მე-6 მუხლი.

[752] იხ., Doe N., Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013, 357.

[753] State, Religion, Secularity and Human Rights, Recommendation 1804 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.6.

[754] იღუმენი პეტრე (მეშჩერინოვი), ეკლესიისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(28), 2009, 90-91.

[755] იხ., Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 94-95.

[756] იხ., Ledewitz B., Church, State, and the Crisis in American Secularism, Bloomington, 2011, 247.

გან მის სრულ დისტანცირებას არ გულისხმობს.[757] უპირატესი რელიგიის (თანამშრომლობის) სისტემაში სახელმწიფო აღიარებს რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას, არ გააჩნია სახელმწიფო რელიგია, თუმცა ერთ კონკრეტულ რელიგიურ გაერთიანებას განსაკუთრებული სტატუსი აქვს ისტორიულ-კულტურული ფაქტორების გათვალისწინებით[758].

თანამშრომლობის მოდელი აირჩია საქართველომაც, რომელმაც 1995 წლის კონსტიტუციაში გამოარჩია საქართველოს მართლმადიდებელი ავტოკეფალური სამოციქულო ეკლესია, ქვეყნისათვის მისი ისტორიული და კულტურული მნიშვნელობიდან გამომდინარე.[759] შემდგომში კი საკონსტიტუციო ცვლილებების საშუალებით დაზუსტდა ის სამართლებრივი გარემოება, რომელმაც საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია პრივილეგირებული სტატუსის მატარებლად აქცია. უპირველესად, ეს მდგომარეობს ექსკლუზიურ უფლებამოსილებაში, საქართველოს სახელმწიფოსა და მას შორის დაიდოს კონსტიტუციური შეთანხმება. ეს შესაძლებლობა საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას, სხვა კონფესიებთან შედარებით, მნიშვნელოვანი პრივილეგიით აღჭურავს.[760] აღნიშნული დებულების იმპლემენტაცია მალევე განხორციელდა და კონსტიტუციური შეთანხმება 2002 წელს დაიდო. მეცნიერთა ნაწილის მოსაზრებით, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის უპირატესობის მინიჭებისათვის აუცილებელი არაა სხვა რელიგიურ გაერთიანებათა კანონის წინაშე თანასწორობის დარღვევის ხარჯზე განსაკუთრებული შეთანხმების გაფორმება, ამისათვის საკმარისი იქნება სხვადასხვა სამოქალაქო ხელშეკრულების დადებაც.[761] თუმცა აღნიშნული მოსაზრება სრულიად დაუსაბუთებელია, რადგანაც ერთი რომელიმე რელიგიური ორგანიზაციის პრივილეგირებული მდგომარეობა ავტომატურად სხვა გაერთიანებათა დისკრიმინაციას არ ნიშნავს, მით უმეტეს, რომ ევროპულ სახელმწიფოთა დიდ ნაწილში ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობათა მსგავსი სისტემა მოქმედებს.

საქართველოს ეკლესიისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობა საკანონმდებლო დონეზე ნაკლებადაა იმპლემენტირებული, მხოლოდ რამდენიმე სამართლებრივი აქტი აწესრიგებს ეკლესიის სტატუსთან, საგადასახადო შეღავათებთან დაკავშირებულ საკითხებს. საკანონმდებლო აქტებიდან აღსანიშნავია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, საქართველოს შრომის კოდექსი და ა.შ. თანამშრომლობის გარკვეული სფერო უზრუნველყოფილია კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტებითაც.

---

[757] იხ., ბილეფელდტი ჰ., რელიგიის თავისუფლება: საბოლოო კრიტერიუმი?, ვ. კობახიძის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №10(19)'07, 2007, 35.

[758] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 43.

[759] საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის პირველი პუნქტი.

[760] ლორია ვ., გელაშვილი ბ., ბენდელიანი მ., ადამიანის უფლებები და რელიგია, თბილისი, 2006, 156.

[761] იქვე, 161.

2.3.2. თანამშრომლობის ქართული მოდელის პრობლემები

ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობათა სამართლებრივ მოდელს საქართველოში ბევრი სოციალური თუ სამართლებრივი პრობლემა თანსდევს, რომლებიც არა მხოლოდ კერძო, ვიწრო, არამედ ზოგადსისტემურ ხასიათს ატარებს. სამწუხაროდ, საქართველოში დღემდე არ არსებობს ერთიანი საკანონმდებლო აქტი, რომელიც სხვადასხვა რელიგიური მიმდინარეობისა და რელიგიურ გაერთიანებათა სამართლებრივ სტატუსს დაადგენდა, მათ უფლება-მოვალეობებსა და რაც მთავარია, სახელმწიფოსთან ურთიერთმიმართების საკითხებს მოაწესრიგებდა. წლების განმავლობაში საქართველოში სახელმწიფოსა და რელიგიურ ორგანიზაციებს შორის ურთიერთობის მომწესრიგებელი კანონის რამდენიმე პროექტი არსებობდა, თუმცა სხვადასხვა მიზეზის გამო საპარლამენტო მოსმენებამდე ვერცერთმა მიაღწია.[762] კანონის არარსებობისა და კონსტიტუციური შეთანხმების პირობებში დიდია დისკრიმინაციული მოწესრიგებისა და რელიგიურ გაერთიანებებთან მიმართებით უთანასწორო სამართლებრივი რეჟიმის შექმნის ალბათობა.

ქართული სისტემა, მართალია, თანამშრომლობის მოდელს ამკვიდრებს, მაგრამ აღნიშნული თანამშრომლობა, ძირითად შემთხვევებში, მხოლოდ ერთი რელიგიური გაერთიანების მიმართ ვლინდება. უკეთესი სამართლებრივი სივრცის უზრუნველყოფისათვის აუცილებელია თანამშრომლობის მექანიზმების დახვეწა და განვითარება სხვა ტრადიციული რელიგიური გაერთიანებების მიმართ. ამასთან, თანამშრომლობის არსებული მექანიზმი, კონსტიტუციური შეთანხმების სახით, არანაკლებ პრობლემურია.

აღსანიშნავია, რომ რელიგია-სახელმწიფოს ურთიერთობებში სამართლებრივზე მეტად სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემები ჭარბობს, მით უმეტეს, იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში მოსახლეობის კვალიფიციური უმრავლესობა ერთი რელიგიის აღმსარებელია (ყოველ შემთხვევაში, ოფიციალურად მაინც). ზოგადად, რელიგია და რელიგიური გაერთიანებები სამოქალაქო საზოგადოების ინსტიტუტებია, რომლებიც საზოგადოების ეთიკურ და სამოქალაქო საზოგადოების საკითხთა განსაზღვრას ემსახურებიან.[763] ამიტომ გასაკვირი არცაა, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია აქტიურად მონაწილეობს საზოგადოებრივ ურთიერთობებში. იგი ყოველთვის ამახვილებს ყურადღებას საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა: საგარეო პოლიტიკა, ეროვნული იდენტობა, დემოგრაფიული პრობლემები და ა.შ.[764] რა თქმა უნდა, ეკლესიის მონაწილეობა საჯარო სფეროში ავტომატურად არ გულისხმობს მის ძალაუფლებასაც საკითხების გადაწყვეტის მხრივ. [765] მართლმადიდებელი ეკლესიის მარ-

---

[762] აბაშიძე ლ., რელიგიური კანონმდებლობის პერსპექტივები საქართველოში, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №9(18)07, 2007, 14.

[763] State, Religion, Secularity and Human Rights, Recommendation 1804 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.2.

[764] Fokas E., Religion and Welfare in Greece: A New, or Renewed, Role for the Church? in: Orthodox Christianity in 21st Century Greece, The Role of Religion in Culture, Ethnicity and Politics, Edited by V. Roudometof and V.N. Makrides, Ashgate, 2010, 189.

[765] იქვე.

გინალური ჯგუფების სამოქალაქო აქტივობა, სამწუხაროდ, ხშირად თავად ეკლესიის ავტორიტეტს აყენებს ჩრდილს, რაც, საბოლოო ჯამში, საზოგადოებრივი აზრის პოლარიზებასა და სოციალურ ჯგუფებს შორის დაძაბულობას იწვევს. პრობლემა ის არაა, რომ ეკლესიები საჯარო სფეროებსა და მიმართულებებზე თავიანთ მოსაზრებებს ღიად და საქვეყნოდ გამოთქვამენ, მთავარია, მათი მიხედვით მოქმედება ნებაყოფლობითი იყოს და ამ ყოველივემ კონფლიქტების ესკალაცია არ გამოიწვიოს[766].

ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ქართული მოდელი პრიორიტეტულ, პრივილეგირებულ რელიგიად მართლმადიდებელ ქრისტიანობას ასახელებს, თუმცა სამართლებრივად რელიგიის თავისუფლებას აღიარებს. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ სხვა რელიგიური ორგანიზაციების როლი, არა მარტო სოციალური, არამედ სამართლებრივი თვალსაზრისითაც საკმაოდ დაკნინებულია. სახელმწიფო მოწადინებული უნდა იყოს, შექმნას რელიგიური საქმიანობისათვის ჯანსაღი და პლურალისტული გარემო, რომელშიც თითოეული ადამიანი თუ რელიგიური ჯგუფი შეძლებს უფლებათა სრულყოფილ, ჯეროვან განხორციელებას. ამ მიზნით, აუცილებელია პრაქტიკით განსაზღვრის ან სრული იგნორირების ნაცვლად, შეიქმნას სპეციალური კანონი, რომელიც შემთხვევათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში რელიგიურ საქმიანობასთან დაკავშირებული საკითხების ობიექტურ და ეფექტურ შეფასებას შეძლებს. ამასთან, სახელმწიფომ უნდა აიღოს პოზიტიური ვალდებულება, ერთი გაერთიანებისათვის დადგენილი შეღავათები, შესაძლებლობის ფარგლებში, დაუდგინოს შინაარსობრივად და თვისობრივად მსგავს გაერთიანებებსაც, რათა სახელმწიფოში პლურალისტულთან ერთად ნაკლებად დისკრიმინაციული სამართლებრივი რეჟიმი არსებობდეს.

IV. საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება

1. კონსტიტუციური შეთანხმების დადების მოტივაცია და წინარე პერიოდი

XX საუკუნის მიწურულს, დამოუკიდებლობააღდგენილი სახელმწიფოს მშენებლობისათვის რელიგიის თავისუფლების უზრუნველყოფა და მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ურთიერთობის სამართლებრივი განსაზღვრა, ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი საკითხი იყო.[767] თუმცა საქართველოს კონსტიტუციის თავდაპირველი რედაქციით, რომელიც 1995 წლის 24 აგვისტოს იქნა მიღებული, ძირითადი კანონი კონსტიტუციური შეთანხმების ინსტიტუტს საერთოდ არ ითვალისწინებდა და კონსტიტუციის მე-9 მუხლი მხოლოდ რელიგიის თავისუფლების საკონსტიტუციო უზრუნველყოფას ადგენდა.[768] კონსტიტუციური შეთანხმების ინსტიტუტი ძირითად კანონში 2001 წელს განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგად აისახა, რამაც მნიშვნელოვნად შეცვალა მე-9 მუხლის ნორმატიული

[766] Zucca L., Law v. Religion, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 151.

[767] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 5.

[768] იხ., საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლი (1995-2000 წლების რედაქცია).

მოწესრიგება და რელიგიის თავისუფლებასთან ერთად, საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან კონსტიტუციური შეთანხმების დადების შესაძლებლობაც გაითვალისწინა. საკონსტიტუციო ცვლილებები პრეზიდენტის მიერ იყო ინიცირებული.[769] თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციური შეთანხმების თაობაზე 2001 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებებს სერიოზული და მძაფრი პოლემიკა უძღოდა წინ[770].

რელიგია და სამართალი ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია, მით უმეტეს ისეთ სახელმწიფოებში, როგორიც საქართველოა, ამიტომაც გასაკვირი არაა, რომ რელიგიისა და სამართლის ურთიერთმიმართებაზე მსჯელობა, მისი ნორმატიული მოწესრიგების შემუშავება დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ მალევე დაიწყო.[771] საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის შეთანხმების დადების იდეა 1990-იანი წლების დასაწყისში გაჩნდა წმინდა საყდრის მიერ კონკორდატების დადების პრაქტიკის მიბაძვით.[772] ქრისტიანულმა რელიგიამ მნიშვნელოვნად განაპირობა ქართული საერო სამართლის განვითარება,[773] მისი თანადროულობა გარე სამყაროსთან, განსაკუთრებით კი, ევროპულ სამართლებრივ სივრცესთან. ამ მხრივ, საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან კონსტიტუციური შეთანხმების დადება ისტორიული თვალსაზრისით სრულიად ლოგიკური და გამართლებულია.[774] ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად კონსტიტუციური შეთანხმების სამართლებრივი მექანიზმი მართმადიდებელი ეკლესიისათვის ყველაზე მისაღები აღმოჩნდა.[775] საკუთრივ შეთანხმების პროექტზე მუშაობა 2 წელი გაგრძელდა.[776] მას ხელმოწერამდე სამართლებრივი ექსპერტიზა ჩაუტარდა ევროსაბჭოსა[777] და ვენეციის კომისიაში[778]. კონსტიტუციური შეთანხმების თავდაპირველი ტექსტი მნიშველოვნად განსხვავდებოდა საბოლოო ვარიანტისგან, იგი ძალზე ბევრ სამართლებრივად გაუმართავ, გაუმართლებელ და სხვა რელიგიათა მიმართ

---

[769] ხეცურიანი ჯ., ქართული ეკლესიის კონსტიტუციური საფუძვლები, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002, 9.

[770] იქვე.

[771] იხ., საგინაშვილი ქ., საქართველოში არსებული რელიგიური მიმართულებები და მათი რეგულირებისათვის საკანონმდებლო ბაზის ჩამოყალიბების აუცილებლობა, ჟურნ. „სამართალი“, №11-12, 1997, 72.

[772] Tsintsadze Kh., Legal Apects of Church-State Relations in Post-Revolutionary Georgia, “Brigham Young University Law Review”, 2007, №3, 764.

[773] იხ., საგინაშვილი ქ., საეკლესიო სასჯელების ისტორია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002, 19-20.

[774] კორკელია კ., ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004, 90.

[775] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 16, იხ. ციტირება: საპატრიარქოს უწყებანი, 2002 წ., 18-24 ოქტომბერი, გვ. 4.

[776] ცნობილაძე პ., საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, ტ.I, თბილისი, 2005, 202.

[777] კორკელია კ., ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004, 88; Legal Expertise of the Draft Constitutional Agreement between State of Georgia and the Apostolic, Autonomous Orthodox Church of Georgia. Council of Europe, HRCAD (2001)

[778] Opinion on the Draft Constitutional Agreement between the State of Georgia and the Apostle Autocephalous Orthodox Church of Georgia, CDL(2001)65, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg, 28 June 2001

დისკრიმინაციულ ნორმებს შეიცავდა.[779] ევროსაბჭოსა და ვენეციის კომისიის დასკვნებისა და რეკომენდაციების შესაბამისად, ბევრი ნორმა დაიხვეწა და ტექსტი საგრძნობლად შემცირდა.

კონსტიტუციური შეთანხმება დაიდო 2002 წლის 14 ოქტომბერს, სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში.[780] მას ხელი საქართველოს პრეზიდენტმა ედუარდ შევარდნაძემ და სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II მოაწერეს. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა სინოდმა კონსტიტუციური შეთანხმება 2002 წლის 17 ოქტომბერს, ხოლო საქართველოს პარლამენტმა 22 ოქტომბერს დაამტკიცა[781].

2. კონსტიტუციური შეთანხმების შინაარსი

2.1. ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნა

კონსტიტუციური შეთანხმების პრეამბულაში მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ ისტორიულ როლზე საუბარი და ხაზგასმა შეიძლება განიმარტოს, როგორც შეთავაზება მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის, კვლავაც გააგრძელოს ისტორიული მნიშვნელობის როლის თამაში სახელმწიფოსთვის.[782] ამის ხაზგასასმელად თავად კონსტიტუციური შეთანხმების დადების ფაქტიც გამოდგება. ქართული სახელმწიფო მართლმადიდებელ ეკლესიას განიხილავს ისტორიულად ჩამოყალიბებულ სსიპ-ად, ცნობს მის ავტონომიურობას შიდა საქმეებში და მისი საქმიანობის დამოუკიდებლობას.[783] კონსტიტუციური შეთანხმებით სახელმწიფო გამოთქვამს ეკლესიასთან თანამშრომლობის სურილს, ამასთან, აღიარებს ურთიერთდამოუკიდებლობისა და ურთიერთჩაურევლობის პრინციპს[784].

ზოგადად, რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობები შეიძლება ორი ძირითადი მიმართულებით დაიყოს: 1. სახელმწიფო და რელიგია ერთი მთლიანობაა და 2. სახელმწიფო და რელიგია ერთმანეთისგან გამიჯნულია.[785] ამ შემთხვევაში საქართველომ მართებულად აირჩია თანამედროვე დემოკრატიული მიმართულება და საუკუნოვანი ტრადიციის მიუხედავად, უარი თქვა ეკლესიისა და სახელმწიფოს ერთ მთლიანობად ქცევაზე, რადგან, რელიგია, მართალია, მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი დარტვირ-

---

[779] იხ., Vogel H.H., Comments on the Draft Constitutional Agreement between the State of Georgia and the Apostle Autocephalous Orthodox Church of Georgia, CDL(2001)63, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg, 28 June 2001.

[780] იხ., საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმება.

[781] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 20.

[782] Korkelia K., Mchedlidze N., Nalbandov A., Compatibility of Georgian Legislation with the Standards of the European Convention on Human Rights and Its Protocols, Tbilisi, 2004, 202.

[783] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლის მე-3 პუნქტი.

[784] იქვე, პირველი მუხლის პირველი პუნქტი.

[785] Troper M., French Secularism, or Laïcité, "Cardozo Law Review", Vol.21, 2000, 1269.

თვის მატარებელია, თუმცა იგი სახელმწიფო, ხელისუფლების ან სამართლის კომპეტენციური სფეროა არაა[786].

ეკლესიის ავტონომიისათვის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ელემენტია ეკლესიის უფლება, დამოუკიდებლად მოაწყოს შიდაორგანიზაციული სტრუქტურა და თავად გადაწყვიტოს შიდა საქმეები.[787] ავტონომიურობისა და დამოუკიდებლობის კონცეფცია ფეოდალურ სახელმწიფოებს ყოველთვის პრობლემებს უქმნიდა. თუმცა XVIII საუკუნის ბოლოდან კონსტიტუციონალიზმის რევოლუციურმა მოვლენებმა ეკლესიის ინსტიტუციური თვითმყოფადობის დამკვიდრებას დიდად შეუწყო ხელი. ეკლესიის თავისუფლების იდეა (*Libertas Ecclesiae*), რომელმაც რელიგიური ავტონომიურობის თვალსაზრისით, გარდამტეხი როლი ითამაშა, XI საუკუნესა და პაპ გრიგოლ VII უკავშირდება,[788] რომლის აქტიურმა მოღვაწეობამ, საბოლოო ჯამში, ეკლესია მნიშვნელოვნად განავითარა[789].

მართლმადიდებლური თეოლოგიის მიხედვით, ეკლესია და სახელმწიფო მშვიდობიანად უნდა თანაარსებობდნენ ადამიანთა კეთილდღეობისათვის, მათი ურთიერთობა „საერო და სასულიერო ძალაუფლების სიმფონიად“ აღიქმება.[790] კანონიკური სამართალი ეკლესიისა და სახელმწიფოს წარმოშობას ღვთაებრივ ნებას უკავშირებს, თუმცა მათი საქმიანობის სფეროებს განარჩევს: ეკლესიას ადამიანის სულზე, ხოლო სახელმწიფოს ხორცზე ზრუნვას აკისრებს[791].

მიუხედავად იმისა, რომ დოქტრინულ-იდეოლოგიურ დონეზე სახელმწიფოსა და ეკლესიას დამოუკიდებლობისა და ურთიერთჩაურევლობის პრინციპზე შეთანხმება მიღწეული აქვთ, მისი პრაქტიკული განხორციელება საკმაოდ რთულია. ეკლესიისა და სახელმწიფოს ფორმალური გამიჯვნა გაცილებით მარტივია, ვიდრე შინაარსობრივი[792] და რაც მთავარია, ეს გამიჯვნა ვერასდროს იქნება ყოვლისმომცველი,[793] მით უმეტეს ისეთი ისტორიული გამოცდილების მქონე სახელმწიფოში, როგორიც საქართველოა. სეკულარიზმის პრაქტიკული აღსრულების პროცესი მნიშვნელოვნად განსხვავებულია მისი სამართლებრივი საფუძვლისა და უზრუნველყოფისგან, რაც უამრავ სისტემურ პრობლემას წარმოშობს.

2.2. ეკლესიისა და სასულიერო პირთა სამართლებრივი სტატუსი

მართლმადიდებელი ეკლესიის წამმართველ და დომინანტ როლს საქართველოში არა კონსტიტუციური შეთანხმება, არამედ არაოფიციალური,

---

[786] *Sulaiman v. Juffali*, [2002], FCR 427; Mair J., The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 376-377.

[787] იხ., *Serbian E. Orthodox Diocese v. Milivojevich*, 426 U.S. 696, 724-25 (1976).

[788] Durham W.C. Jr., Religion and the World's Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 16.

[789] Witte J.Jr., Law, Religion and Human Rights, "Colombia Human Rights Law Review", Vol.28, 1996, 17.

[790] Doe N., Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013, 348.

[791] იქვე, 347.

[792] იხ., Troper M., French Secularism, or Laïcité, "Cardozo Law Review", Vol.21, 2000, 1276.

[793] იქვე.

ეკლესიასა და „მორწმუნედ წოდებულ უმრავლესობას“ შორის არსებული საზოგადოებრივი შეთანხმება განაპირობებს.[794] თუმცა კონსტიტუციური შეთანხმება უზრუნველყოფს, განსაზღვრავს ეკლესიის წარმომადგენელთა და სასულიერო პირთა მაღალ სამართლებრივ სტატუსს.

კონსტიტუციური შეთანხმებით, სასულიერო პირები თავისუფლდებიან სამხედრო ვალდებულებისგან.[795] სასულიერო პირად მიიჩნევა მართლმადიდებელ ეკლესიაში კანონიკური წესით ხელდასმული (ნაკურთხი პიროვნება (მონოზონი, დიაკონი, მღვდელი, ეპისკოპოსი), რომელიც ამ მადლს ინარჩუნებს და არაა განკვეთილი ეპისკოპოსის ან წმინდა სინოდის გადაწყვეტილებით.[796] აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ შეთანხმების არსებობის მიუხედავად, საქართველოს კანონმდებლობა და სასამართლო პრაქტიკა აღიარებს სინდისის თავისუფლების გამო სამხედრო ვალდებულებისგან გათავისუფლებას,[797] ხოლო „სამხედრო სარეზერვო სამსახურის შესახებ“ კანონი სამხედრო სარეზერვო სამსახურის მოხდისგან ათავისუფლებს ზოგადად სასულიერო პირებს[798], დაკონკრეტების გარეშე, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათში ნებისმიერი რელიგიის სასულიერო პირი მოიაზრება.

სახელმწიფო ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის წარმომადგენლად, სპეციალური უფლებამოსილების გარეშე, ცნობს საეკლესიო კრებას, კათოლიკოს პატრიარქს, წმინდა სინოდს, ქორეპისკოპოსსა და მდივანს, ასევე, კათოლიკოს-პატრიარქი უფლებამოსილია, კონკრეტულ პირს შესაბამის სამართლებრივ ურთიერთობებში მიანიჭოს წარმომადგენლობის უფლებამოსილება.[799] ქორეპისკოპოსი კათოლიკოს-პატრიარქის მოადგილე სასულიერო პირია, რომელიც საეკლესიო ცხოვრების გარკვეულ სფეროს განაგებს. ქორეპისკოპოსს ნიშნავს და მათ რაოდენობას განსაზღვრავს კათოლიკოს-პატრიარქი.[800] მდივანი კი კათოლიკოს-პატრიარქის თანაშემწეა, რომელიც კათოლიკოს-პატრიარქის უშუალო დავალებებს ასრულებს. მდივანთა რაოდენობას თავად კათოლიკოს-პატრიარქი განსაზღვრავს[801].

---

[794] მაისურაძე გ., მართლმადიდებლური ეთიკა და არათავისუფალი სული, თბილისი, 2013, 49.

[795] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-4 მუხლის პირველი პუნქტი.

[796] იქვე, ტერმინთა განმარტება, მე-15 პუნქტი.

[797] იხ., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2011 წლის 22 დეკემბრის №1/1/477 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2012 წლის 9 თებერვლის №ბს-1599-1575(კ-11) განჩინება, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 სექტემბრის №ბს-477-471(2კ-12) გადაწყვეტილება, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2013 წლის 30 მაისის №ბს-722-707(2კ-12) განჩინება.

[798] „სამხედრო სარეზერვო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-8 მუხლის პირველი პუნქტის „ლ“ ქვეპუნქტი.

[799] იქვე, საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლის მე-4 პუნქტი.

[800] იქვე, ტერმინთა განმარტება, მე-7 პუნქტი.

[801] იქვე, ტერმინთა განმარტება, მე-8 პუნქტი.

კონსტიტუციური შეთანხმება განსაკუთრებულ სამართლებრივ სტატუსს ადგენს კათოლიკოს-პატრიარქის მიმართ და მის ხელშეუვალობას უზრუნველყოფს.[802] კათოლიკოს-პატრიარქი წმიდა სინოდის (საქართველოს ეკლესიის მმართველი და საკანონმდებლო ორგანოს) თავმჯდომარე და საპატრიარქოს ხელმძღვანელია.[803] ხელშეუვალობის მსგავსი ფორმით აღჭურვილია მხოლოდ საქართველოს პრეზიდენტი თანამდებობაზე ყოფნის პერიოდში,[804] რაც მის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას უსვამს ხაზს.

2.3. საფინანსო-ეკონომიკური თანამშრომლობა

2.3.1. კომპენსაცია და საგადასახადო შეღავათები

ეკლესია-სახელმწიფოს თანამშრომლობის საკონსტიტუციოსამართლებრივ პრაქტიკაში, ამ ორ ინსტიტუტს შორის ყველაზე აქტიურად თანამშრომლობა საგადასახადო და საგანმანათლებლო სფეროებში მიმდინარეობს.[805] ამ მხრივ, გამონაკლისი არც ქართული სინამდვილეა. კონსტიტუციური შეთანხმებით სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას და ეკლესიის მიერ წარმოებული საღვთისმსახურო პროდუქციის დამზადებას, შემოტანას, მიწოდებასა და შემოწირულობას, ასევე, არაეკონომიკური მიზნით არსებულ ქონებასა და მიწას გადასახადებისგან ათავისუფლებს.[806] საღვისმსახურო (საეკლესიო) პროდუქციად მიჩნეულია ეკლესია-მონასტრები და საეკლესიო დანიშნულების ნაგებობანი (კათოლიკოს-პატრიარქის ან მღვდელმთავრის რეზიდენციები, სასულიერო სასწავლებლები), – მათი პროექტირება, არქეოლოგია, მშენებლობა, რესტავრაცია-კონსერვაცია; საეკლესიო მხატვრობა; საეკლესიო-სამღვდელმსახურო ნივთები (ბარძიმ-ფეშხუმი, ლახვარი, სანაწილე, ოდიკი, გარდამოხსნა, ემბაზი, ანალოღია, შანდალი, ტაკუკი, ვარსკვლავი, საცეცხლური, სასაკმევლე, კიოტი, საეკლესიო ნახშირი, სკვნილი, კვერხი, პანაღია, სუდარა, სანაღლავი, კვართი, სარტყელი, საეკლესიო სამშვენისი, ნაკურთხი წყლის, ღვინის, მიწის, ზეთისა და მირონის ჭურჭელი); ხატი, ჯვარი, საეკლესიო სანთელი, საღვთისმსახურო (სარიტუალო) ღვინო, საკმეველი, საკანდელე ზეთი, წმიდა წყალი, სეფისკვერი (სარიტუალო პური); სასულიერო პირის შესამოსელი; მომლოცველობა; საღვთისმეტყველო-საღვთისმსახურო და სასულიერო-საგანმანათლებლო ლიტერატურა, ასევე, ამ დანიშნულების ტელე-კინო-ვიდეო-აუდიო და რადიო პროდუქცია[807].

მნიშვნელოვანი საგადასახადო შეღავათების პარალელურად, ქართულმა სახელმწიფომ აღიარა XIX-XX საუკუნეებში, განსაკუთრებით კი საბჭოთა ოკუპაციის ხანაში, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის პე-

---

[802] იქვე, პირველი მუხლის მე-5 პუნქტი.
[803] იქვე, ტერმინთა განმარტება, მე-6 პუნქტი.
[804] საქართველოს კონსტიტუციის 75-ე მუხლის პირველი პუნქტი.
[805] Cranmer F., National Churches, Territoriality and Mission, "Law & Justice – Christian Law Review", Vol.149, 2002, 161.
[806] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-5 პუნქტი.
[807] იქვე, ტერმინთა განმარტება, 25-ე პუნქტი.

რიოდში, ეკლესიისათვის მატერიალური და მორალური ზიანის მიყენების ფაქტი და როგორც ჩამორთმეული ქონების ნაწილის მფლობელმა, აიღო ვალდებულება მატერიალური ზიანის ნაწილობრივ კომპენსაციაზე. [808] კომპენსაციის დადგენასთან და მასთან დაკავშირებული სხვა საკითხების მოსამზადებლად სახელმწიფომ, ასევე, ითავა სპეციალური კომისიის შექმნა, პარიტეტის პრინციპის გათვალისწინებით[809].

2.3.2. ქონება და საეკლესიო საგანძური

კონსტიტუციური შეთანხმების ნორმათა უმრავლესობა ქონებრივ საკითხებსა და საეკლესიო საგანძურის, კულტურული მემკვიდრეობების ობიექტებს შეეხება. ვინაიდან საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრებაში არსებული ობიექტებისა და ქონების დიდი ნაწილი საერთო-სახელმწიფოებრივი ღირებულების მატარებელიცაა, მათ თაობაზე დებულებათა შეთანხმებაში ასახვა, სრულიად ლოგიკური და სამართლებრივად გამართლებულია.

სახელმწიფო აღიარებს ეკლესიის საკუთრებასა და ქონებრივ უფლებებს. [810] ამასთან, ხაზგასმულია არასაღვთისმსახურო დანიშნულების ქონების განკარგვასთან დაკავშირებით საერო კანონმდებლობისა და სახელმწიფოში არსებული მოწესრიგების პრიმატი. [811] ეკლესიის დაფინანსების წყაროებია: ნებაყოფლობითი შემოწირულობა, სამეწარმეო შემოსავლები, ინვესტიციები, გრანტები, დახმარებები, კანონმდებლობის შესაბამისად მიღებული სხვა შემოსავლები[812].

ეკლესიის საკუთრებად არის მიჩნეული საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული მოქმედი და არამოქმედი მართლმადიდებლური ტაძრები და მონასტრები, ასევე, მათი ნანგრევები და მიწის ნაკვეთები, რომლებზეც ისინია განლაგებული. [813] მსგავს ნაგებობათა დაცვის ზონები, მათი მოვლა-პატრონობისა და სარგებლობის წესები განისაზღვრება შესაბამისი კანონმდებლობით, ეკლესიასთან შეთანხმებით. [814] სახელმწიფო ვალდებულებას იღებს, ეკლესიასთან ერთად იზრუნოს ისტორიულ-კულტურული და არქეოლოგიურ-არქიტექტურული ფასეულობების მქონე საეკლესიო ნაგებობებისა და საეკლესიო საგანძურის სათანადო დაცვასა და მოვლა-პატრონობაზე. [815] ამასთან, სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას, მოლაპარაკება აწარმოოს შესაბამის სახელწიფოებთან საზღვარგარეთ, მათ ტერიტორიაზე არსებული ყველა ქართული მართლმადიდებლური ტაძრის, მონასტრის, მათი ნანგრევის, სხვა საეკლესიო ნაგებობისა და საეკლესიო ნივთების დაცვის, მოვლა-პატრონობისა და საკუთრების უფლების თაობაზე[816].

---

[808] იქვე, მე-11 პირველი პუნქტი.
[809] იქვე, მე-2 პუნქტი.
[810] იქვე, მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი.
[811] იქვე, მე-2 პუნქტი.
[812] იქვე, მე-4.
[813] იქვე, მე-7 მუხლის პირველი პუნქტი.
[814] იქვე, მე-2 პუნქტი.
[815] იქვე, მე-9 მუხლის პირველი პუნქტი.
[816] იქვე, მე-10 მუხლი.

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სახელმწიფო დაცვაში არსებულ საეკლესიო საგანძურს, რომლის მესაკუთრედაც საქართველო ეკლესიაა აღიარებული, [817] ამასთან, საეკლესიო საგანძური, გარდა წმიდა ნაწილებისა[818] და წმიდა რელიკვიებისა[819], როგორც ეროვნული საგანძურის ნაწილი, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ერთობლივ მფლობელობაშია.[820] ამ საეკლესიო საგანძურის სარგებლობის დამატებით წესებს, ასევე, კულტურულ-ისტორიული ღირებულებების მქონე ტაძრების აღდგენის, რესტავრაცია-კონსერვაციის ან მოხატვის პროექტებს ამტკიცებს სახელმწიფო ეკლესიასთან შეთანხმებით[821].

2.4. რელიგია და საჯარო სივრცე

ევროპულ სახელმწიფოთა უმრავლესობას რელიგიის საჯარო სფეროში მოწესრიგებასთან დაკავშირებით არა იდენტური, მაგრამ მსგავსი პრობლემები შექმნია.[822] პრობლემები კი ძირითადად დაკავშირებულია იმასთან, თუ რა დოზითაა რელიგია საჯარო სფეროში წარმოდგენილი და რაც მთავარია, როგორ შეუძლია იმოქმედოს ამ მიმართულებით გადაწვეტილების მიღების პროცესში. საჯარო სივრცეში რელიგიისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობა შესაძლებელია იყოს როგორც სიმბოლური, ისე უშუალოდ ქმედითი.

საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება ეკლესიისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობას საჯარო სივრცეში რამდენიმე მიმართულებით წარმოაჩენს. სახელმწიფო აღიარებს დიდ საეკლესიო დღესასწაულებსა და კვირას, შესაბამისად, როგორც წესი, მათ დასვენების დღეებად აცხადებს.[823] სახელმწიფო ცნობს ეკლესიის მიერ შესრულებულ ჯვრისწერას კანონმდებლობით დადგენილი წესით,[824] ასევე, მხარს უჭერს საეკლესიო და აღსარების საიდუმლოს დაცვას, სასულიერო პირს კი ავალდებულებს, არ გასცეს ინფორმაცია, რომელიც მას, როგორც სულიერ მოძღვარს, გაანდეს ან მისთვის ცნობილი გახდა.[825] მართლმადიდებელ ეკლესიასთან შეთანხმებით სამხედრო-საჯარისო ფორმირებებში, საპატიმროებსა და თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში სახელმწიფო მართლმადიდებელი მოძღვრის ინსტიტუტს ქმნის და უზრუნველყოფს შესაბამისი სამართლებრივი აქტების მიღებას.[826] კონსტიტუციური შეთანხმება ითვალისწინებს ეკლესიისა და

---

[817] იქვე, მე-8 მუხლის პირველი პუნქტი.

[818] მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ ჭმიდანად შერაცხილ მოწამეთა და მოღვაწეთა სხეულის ნაწილები. იქვე, ტერმინთა განმარტება, 21-ე პუნქტი.

[819] მაცხოვრის, ღმრთისმშობლისა და წმიდანთა ცხოვრებასთან დაკავშირებული საგნები და ნივთები. იქვე, ტერმინთა განმარტება, 22-ე პუნქტი.

[820] იქვე, მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[821] იქვე, მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[822] Zucca L., The Crisis of the Secular State – A Reply to Professor Sajó, "I-Con", Vol.7, No.3, 2009, 495.

[823] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლი.

[824] იქვე, მე-3 მუხლი.

[825] იქვე, მე-2 მუხლი.

[826] იქვე, მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტი.

სახელმწიფოს მიერს მოსახლეობის სოციალური დაცვის ერთობლივი პროგრამების განხორციელების შესაძლებლობას[827].

ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობებში განსაკუთრებული ადგილი უკავია განათლების სფეროს. ისტორიულად, განათლება ყოველთვის ეკლესიის ინსტიტუციური იურისდიქციის ქვეშ იყო მოქცეული, ამიტომაც ამ მიმართულების სეკულარიზაცია, როგორც წესი, მისი მხრიდან ყველაზე მტკივნეულად აღიქმება. კონსტიტუციური შეთანხმებით, ეკლესია და სახელმწიფო აღიარებენ შესაბამისი სასწავლო დაწესებულებების მიერ გაცემულ განათლების დამადასტურებელ დოკუმენტებს, სამეცნიერო ხარისხებსა და წოდებებს, კანონმდებლობით დადგენილი წესით.[828] ამასთან, რელიგიისა და განათლების თავისუფლებათა უზრუნველსაყოფად, საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მართლმადიდებელი სარწმუნოების საგნის სწავლება ნებაყოფლობითია.[829] სასწავლო პროგრამების დადგენა, შეცვლა, პედაგოგთა დანიშვნა და გათავისუფლება ხდება ეკლესიის წარდგინებით.[830] სახელმწიფო და ეკლესია უფლებამოსილნი არიან, განახორციელონ ერთობლივი საგანმანათლებლო პროგრამები,[831] სახელმწიფო კი ვალდებულებას იღებს, ხელი შეუწყოს ეკლესიის საგანმანათლებლო დაწესებულებების ფუნქციონირებას[832].

3. კონსტიტუციური შეთანხმების ადგილი ქართულ სამართალში

3.1. კონსტიტუციური შეთანხმების სამართლებრივი სტატუსი

საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება განსაკუთრებული სტატუსის მქონე სამართლებრივი აქტია, რომელიც სტაბილურობის ძალზე მაღალ გარანტიებს მოიცავს, მის მიმართ სპეციალური სამართლებრივი რეჟიმი მოქმედებს.[833] საქართველოს კონსტიტუცია კონსტიტუციური შეთანხმების დადების ექსკლუზიურ უფლებამოსილებას სახელმწიფოს ანიჭებს, თუმცა განსაზღვრულია მეორე მხარე: საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია.[834] კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს კანონმდებლობის განუყოფელი ნაწილია და ნორმატიულ აქტებს განეკუთვნება,[835] თუმცა სხვა ნორმატიული აქტებისგან განსხვავებით, მის მისაღებად საკმაოდ რთული მექანიზმია დადგენილი, რაც დოკუმენტის სამართლებრივი ძალის ერთ-ერთი განმაპირობებელი და განმსაზღვრელი

---

827 იქვე, მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი.
828 იქვე, მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტი.
829 იქვე, მე-5 მუხლის პირველი პუნქტი.
830 იქვე.
831 იქვე, მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტი.
832 იქვე.
833 საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი, მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტი, 66-ე მუხლის 1^1-ლი პუნქტი, 73-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ა^1“ ქვეპუნქტი; „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლი, მე-10 მუხლის მე-3 პუნქტი.
834 საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლი; ლორია ვ., გელაშვილი ბ., ბენდელიანი მ., ადამიანის უფლებები და რელიგია, თბილისი, 2006, 155.
835 „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის პირველი პუნქტი.

ფაქტორია.[836] შეიძლება ითქვას, რომ „ეს არის უნიკალური ხასიათის დოკუმენტი როგორც თავისი იურიდიული ბუნებით, ისე შინაარსობრივი ასპექტებით“[837].

კონსტიტუციური შეთანხმების, როგორც სამართლებრივი ფორმის, უპირატესობა კანონთან შედარებით, ისაა, რომ შეთანხმება ორმხრივი დოკუმენტია და სახელმწიფოს მისი ცალმხრივად შეცვლა ან შეწყვეტა არ შეუძლია.[838] კონსტიტუციური შეთანხმების ამოქმედება შეთანხმებაზე ხელმოწერასა და დამტკიცებას უკავშირდება. შეთანხმებას ხელს აწერს საქართველოს სახელმწიფოს სახელით საქართველოს პრეზიდენტი, საქართველოს მთავრობის წინასწარი თანხმობით[839], ხოლო საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სახელით, – კათოლიკოს-პატრიარქი[840].

კონსტიტუციური შეთანხმების ხელმოწერის შემდეგ აუცილებელია მისი დამტკიცება ორივე მხარის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოების მიერ. საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმების ძალაში შესვლასთან დაკავშირებული პროცედურები ვატიკანის კონკორდატების მიბაძვით გაკეთდა.[841] საქართველოს მხრიდან შეთანხმებას ამტკიცებს საქართველოს პარლამენტი სრული შემადგენლობის 3/5-ის უმრავლესობით,[842] ხოლო ეკლესიის მხრიდან – წმინდა სინოდი.[843] ამ უკანასკნელის შემთხვევაში კვორუმი დადგენილი არაა, შესაბამისად, ივარაუდება, რომ სამართლებრივი შედეგისთვის უბრალო უმრავლესობით მხარდაჭერაც საკმარისი იქნება.

კონსტიტუციური შეთანხმება განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს საქართველოს ნორმატიული აქტების იერარქიაშიც. კონსტიტუციის თანახმად, საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებები და შეთანხმებები კონსტიტუციასთან ერთად, კონსტიტუციურ შეთანხმებასაც უნდა შეესაბამებოდეს.[844] კანონმდებლობა კიდევ უფრო აკონკრეტებს ნორმატიული აქტების ურთიერთმიმართებას: საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან და აქტებთანერთად, კონსტიტუციური შეთანხმება იურიდიული ძალით აღემატება ორგანულ და მიმდინარე კანონებს, პრეზიდენტის დეკრეტს, პარლამენტის რეგლამენტს, ნებისმიერ კანონქვემდებარე ნორმატიულ აქტს[845].

---

[836] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 12.

[837] ცნობილაძე პ., საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, ტ.I, თბილისი, 2005, 202.

[838] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 10.

[839] „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-10 მუხლის მე-3 პუნქტი.

[840] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-12 მუხლის მე-3 პუნქტი.

[841] კორკელია კ., ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004, 85.

[842] საქართველოს კონსტიტუციის 66-ე მუხლის 1^1-ლი პუნქტი.

[843] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-12 მუხლის მე-4 პუნქტი.

[844] საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[845] „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-3 პუნქტი.

3.2. კონსტიტუციური შეთანხმება, როგორც სამართლის წყარო

სამართლის წყარო, ყველაზე ზოგადი განმარტებით, სამართლის გამოხატვის ფორმას, საშუალებას ეწოდება.[846] თანამედროვე სამყაროში სამართლის წყაროები მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, მით უმეტეს კონკრეტული სამართლებრივი დარგისა თუ სისტემის მიხედვით, ისინი მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან. რელიგიური და სამართლებრივი სისტემები ხშირად ერთმანეთისგან განსახვავებულ, ურთიერთსაწინააღმდეგო წესებს შეიცავენ, თუმცა ორივე მათგანი უკვე ათასწლეულებია თანაარსებობს.[847] განსხვავებების მიუხედავად, სამართალი და რელიგია ბევრი საერთო ნიშნითაც ხასიათდება.[848] ორივე მათგანი ერთმანეთთან მეთოდოლოგიურად, ინსტიტუციურად და პროფესიულად დაკავშირებული სისტემებია[849].

საუკუნეების განმავლობაში ყველაზე გაბედულ მოაზროვნეებსაც კი არ უოცნებიათ საეკლესიო სამართალთან მიმართებით საერო სამართლის უპირატესობის აღიარება.[850] თუმცა თანამედროვე სამართალში ეს მიღებული ფაქტია და რა თქმა უნდა, უპირატესობა კანონმდებლობას ენიჭება. აღნიშნული არ გამორიცხავს საეკლესიო სამართლისა და კანონიკის მოქმედებას, მხოლოდ იმ ფარგლებში, თუკი იგი კანონმდებლობას არ ეწინააღმდეგება. დურკჰაიმის აზრით, ნებისმიერი რამ შეიძლება წმინდას, საკრალურის მატერიალური განსხეულება იყოს და შესაბამისად, ლოგიკურია, თუკი დესაკრალიზაციის შედეგად, იგი საერო ხასიათს დაიბრუნებს.[851] დესაკრალიზაციის პროცესის შედეგად საერო კანონმდებლობაში ძალიან ბევრი რელიგიური ხასიათის დებულება აისახა და დღეს ძნელად თუ წარმოუდგენია ვინმეს მათ გარეშე სამართლის არსებობა. ხშირად რელიგიურ საზოგადოებებში რელიგიური შინაარსის ძეგლები საერო სამართლის წყაროს ფუნქციასაც ასრულებენ. ამას განსაკუთრებით ხელს უწყობს ერთი რელიგიის დომინირება ან მონოეთნიკურობა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ გამონაკლისებიც არსებობს[852]. ამ შემთხვევაში მთავარია ის, თუ თავად სახელმწიფო რამდენად სეკულარულ ხასიათს ატარებს.

საქართველოში კანონმდებლობა მთლიანად საერო ხასიათისაა, საეკლესიო და ნებისმიერი რელიგიური სამართალი მოქმედებს კონკრეტულ სოციალურ ჯგუფში, თუკი არ ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს მიერ დადგენილ წესებს. საერო კანონმდებლობა ვრცელდება მთელი სახელმწიფოს მასშტა-

---

[846] იხ., გეგენავა დ., ქანთარია ბ., ცანავა ლ., თევზაძე თ., მაჭარაძე ზ., ჯავახიშვილი პ., ერქვანია თ., პაპაშვილი თ., საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მე-3 გამოცემა, თბილისი, 2015, 5.

[847] Witte J.Jr., Law, Religion and Human Rights, "Colombia Human Rights Law Review", Vol.28, 1996, 3.

[848] იხ., იქვე, 5-6.

[849] იხ., იქვე, 6-7.

[850] ელინეკი გ., ძველი სამართლის ბრძოლა ახალ სამართალთან, ზ. ნანობაშვილის თარგმანი, ბ. ზოიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2006, 35.

[851] Coleman J.A., The Secular: A Sociological View, "The Way", Vol.30(1), 1990, 17.

[852] მაგ., ისრაელი მონოეთნიკური სახელმწიფოა, თუმცა ებრაული სამართალი (ჰალახა) ისრაელის სახელმწიფოსთვის მხოლოდ მეორეული, ფაკულტატური სამართლის წყაროს ფუნქციას ასრულებს, სახელმწიფო არ იბოჭება არცერთი რელიგიის წესებით. Lerner N., Religion and the Basic Legislation in Israel, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 231.

ბით, საეკლესიო სამართალი კი – ეკლესიის ფარგლებში, ამასთან, მისი შესრულებით არ უნდა ირღვეოდეს სახელმწიფო მიერ დადგენილი სამართალი.[853] კონსტიტუციური შეთანხმება, როგორც ნორმატიული აქტი, კანონმდებლობის ნაწილია და მას სახელმწიფო არა მხოლოდ სავალდებულო ძალას ანიჭებს, არამედ კონსტიტუციისა და კონსტიტუციური კანონის შემდეგ, სამართლებრივი მოქმედების მიხედვით, უმაღლეს ადგილს უსაზღვრავს.[854] კონსტიტუციური შეთანხმება, იმავდროულად, საეკლესიო სამართლის წყაროა, ვინაიდან იგი პატრიარქის მიერ ხელმოწერილი და წმიდა სინოდის მიერ დამტკიცებული დოკუმენტია, რომელსაც ეკლესიის წიაღში შესასრულებლად სავალდებულო ძალა აქვს. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ნორმატიული აქტების სისტემისგან განსხვავებით, კონსტიტუციური შეთანხმება ეკლესიის სამართლის წყაროთა იერარქიაში ერთ-ერთ დაბალ ადგილს იკავებს წმინდა წერილის, წმინდა გარდამოცემის, მსოფლიო და ადგილობრივი კრებების დადგენილებათა შემდეგ,[855] რადგაც მისი სტატუსი მხოლოდ სინოდური განჩინების ტოლფასია. საეკლესიო აქტთა იერარქიულობა საუკუნეებით დადგენილი სავალდებულო წესია, შესაბამისად, მისი შეცვლა კონსტიტუციური შეთანხმების მნიშვნელობის დოკუმენტის გამოც კი შეუძლებელია. კანონიკური სამართლის კუთხით, მართალია, კონსტიტუციური შეთანხმება სამართლის წყაროდ განიხილება, თუმცა მას საერო კანონმდებლობაში აღიარებულ სტატუსთან შედარებით, დაბალი მოქმედების ძალა აქვს, რაც სრულიად ბუნებრივია, რადგან შეთანხმებით სახელმწიფოს მხრიდან ვალდებულებების აღიარება და სახელმწიფოსთან ურთიერთობების მოწესრიგება ხდება და არა ეკლესიის შიდა საქმეებსა და წესებში ჩარევა, რომელთა ავტონომიურობაც, იმავე კონსტიტუციური შეთანხმებით უზრუნველყოფილია[856].

4. კონსტიტუციური შეთანხმების სამართლებრივი პრობლემები

4.1. კონსტიტუციური შეთანხმების სახელწოდების ტერმინოლოგიური უზუსტობა

სამართლისა და ენის ურთიერთმიმართება ერთ-ერთი მარადიული პრობლემაა სამართლის მეცნიერებაში და აქტუალობას არასდროს კარგავს, მით უმეტეს ისეთი სამართლებრივი სივრცისთვის, რომელიც ჩამოყალიბების პროცესშია.[857] ენობრივი და ცნებებთან დაკავშირებული საკითხები ვერ იქნება მეორეხარისხოვანი, რადგან სამართალი, როგორც ასეთი, ენაში,

---

[853] Von Campenhausen A.F., Church Autonomy in Germany, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001, 80.

[854] იხ., საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი, „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-3 პუნქტი.

[855] იხ., ჩიკვაიძე დ., საეკლესიო სამართალი, თბილისი, 2008, 64.

[856] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლის მე-3 პუნქტი.

[857] გეგენავა დ., ზოგიერთი ცნების მართებულობის საკითხისათვის ქართულ საკონსტიტუციო სამართალში, წიგნში: ზურაბ ახვლედიანი 80, თბილისი, 2013, 181.

ენობრივი ფორმებით გამჟღავნებული ქცევის წესების სისტემაა.[858] ამიტომაც გამართული ტერმინოლოგია განვითარებული სამართლებრივი სისტემის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია, უფრო მეტიც თავად ამ სისტემათა განვითარების ერთ-ერთი საწინდარია.

კონსტიტუციური შეთანხმების, როგორც სამართლებრივი დოკუმენტის, სახელწოდება გამორჩეულია. ერთი მხრივ, მისი სახელშეკრულებო ბუნება, ხოლო, მეორე მხრივ „კონსტიტუციური“ სტატუსი მას ეტიმოლოგიურადაც გამორჩეულ დოკუმენტად აქცევს. „კონსტიტუციურის“ გამოყენებით კანონმდებელმა ხაზი გაუსვა შეთანხმების განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, მის საკონსტიტუციოსამართლებრივ ხასიათსა და სტატუსს სახელმწიფო სისტემაში.[859] როგორც პროფ. ხეცურიანი განმარტავს, შეთანხმებისთვის „კონსტიტუციურის“ დარქმევა იმითაა გამართლებული, რომ მისი „დადების შესაძლებლობა და სუბიექტთა წრე მხოლოდ სახელმწიფოს ძირითადი კანონით იქნება განსაზღვრული“[860].

კონსტიტუციური შეთანხმების კონსტიტუციასთან დაკავშირებული სტატუსი სრულიად მართებული და მიზანშეწონილია. სამართლებრივი აქტის სტატუსსა და მნიშვნელობას იმაზე მეტად არაფერი უსვამს ხაზს, ვიდრე კონსტიტუციასთან თუნდაც ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით მიბმა, მით უმეტეს, ამ შემთხვევაში, იგი შინაარსობრივადაც ძირითად კანონს ეფუძნება. „კონსტიტუციურსა“ და „საკონსტიტუციოს“ ქართულ სამართლებრივ ენაში ხშირად თანაბარმნიშვნელოვნად იყენებენ, რაც ბევრ პრობლემას წარმოშობს.[861] მართალია, ფონეტიკურად ეს ორი ცნება ერთმანეთთან ძალიან ახლოსაა, თუმცა შინაარსობრივად, ქართული ენის სპეციფიკის გათვალისწინებით, მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან. „საკონსტიტუციო“ კონსტიტუციის შესაფერისს, კონსტიტუციისათვის განკუთვნილს, კონსტიტუციით გათვალისწინებულს, ხოლო „კონსტიტუციური“ კონსტიტუციასთან შესაბამისს აღნიშნავს.[862] შინაარსობრივად ეს ცნებები უერთიერთგადამფარავ მნიშვნელობასაც მოიცავენ. ეს ყველაფერი კიდევ უფრო აბსურდულ ელფერს კონსტიტუციურ შეთანხმებასთან დაკავშირებით იძენს. „კონსტიტუციური შეთანხმება“, მისი სალიტერატურო და გრამატიკული შინაარსიდან გამომდინარე, ნიშნავს შეთანხმებას, რომელიც კონსტიტუციას შეესაბამება. ამ კუთხით, ნებისმიერი შეთანხმება, რომელიც კონსტიტუციას

---

[858] ხუბუა გ., სამართლის თეორია, თბილისი, 2004, 121.

[859] Manitakis A., Comments on the Draft Constitutional Agreement between the State of Georgia and the Apostle Autocephalous Orthodox Church of Georgia, CDL(2001)64, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg, 28 June 2001, 2.

[860] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001, 11.

[861] იხ., კახიანი გ., საკონსტიტუციო კონტროლის ზოგიერთი თეორიული ასპექტი, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №4, 2005; მელქაძე ო., „საკონსტიტუციო კონტროლი“ - ტერმინის არსებითი მნიშვნელობის შესახებ, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 1998; გეგენავა დ., ზოგიერთი ცნების მართებულობის საკითხისათვის ქართულ საკონსტიტუციო სამართალში, წიგნში: ზურაბ ახვლედიანი 80, თბილისი, 2013; გეგენავა დ., ქანთარია ბ., ცანავა ლ., თევზაძე თ., მაჭარაძე ზ., ჯავახიშვილი პ., ერქვანია თ., პაპაშვილი თ., საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მე-3 გამოცემა, თბილისი, 2015.

[862] იხ., ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი – <http://ena.ge/explanatoryonline> [05.11.2015]

არ ეწინააღმდეგება, კონსტიტუციურია. გარდა ამისა, იმის დადგენა, კონსტიტუციურია თუ არა რაიმე, მათ შორის კონსტიტუციური შეთანხმება, საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეროგატივაა, ანუ იგი (მთლიანად ან ნაწილობრივ) პოტენციურად არაკონსტიტუციურიც შეიძლება აღმოჩნდეს, რაც საფუძველშივე გამორიცხავს მის „კონსტიტუციურ“ სტატუსს.

„საკონსტიტუციო ხელშეკრულება“ ჭეშმარიტად ასახავს იმ შინაარსობრივ და ტერმინოლოგიურ დატვირთვას, რომელიც ამ ინსტიტუტს აქვს. ამ შემთხვევაში იგი სრულიად მოიცავს იმ აზრს, რაც მის შემქმნელებს ჰქონდათ – კონსტიტუციიდან გამომდინარე, კონსტიტუციისკენ მიმართული, საკონსტიტუციოსამართლებრივი სტატუსისა და შინაარსის მქონე. შეთანხმებისთვის „საკონსტიტუციოს“ დარქმევა არა მხოლოდ ტექნიკურად, არამედ შინაარსობრივადაც გამართავს ინსტიტუტის სამართლებრივ ფორმას და შექმნის ადეკვატურ აღქმას მის სამართლებრივ ბუნებასთან დაკავშირებით. ამ შემთხვევაში დოკუმენტი იდეური თვალსაზრისითაც ჩაჯდება საქართველოს ნორმატიული აქტების ერთიან სისტემაში. ამის შემდეგ „საკონსტიტუციო შეთანხმების“ კონსტიტუციურობის საკითხი ლოგიკურიც იქნება და ადეკვატურიც, განსხვავებით „კონსტიტუციური შეთანხმების“ კონსტიტუციურობისგან.

4.2. კონსტიტუციური შეთანხმება ნორმატიული აქტების იერარქიაში

კონსტიტუციური შეთანხმების ნორმატიული მოქმედების ძალის თაობაზე დებულებებს როგორც კონსტიტუცია, ისე „ნორმატიული აქტების შესახებ“ კანონი შეიცავს. სამწუხაროდ, ამ დებულებათა ნაწილი ურთიერთგამომრიცხავი და ბუნდოვანია, რაც ნორმატიული აქტების იერარქიაში კონსტიტუციური შეთანხმების ადგილის თაობაზე ცალსახა დასკვნის გამოტანის საშუალებას არ იძლევა.

საქართველოს კონსტიტუციის თანახმად, საქართველოს უზენაესი კანონი კონსტიტუციაა და ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი მას უნდა შეესაბამებოდეს.[863] რა თქმა უნდა, ამ მხრივ, აქტებში კონსტიტუციური შეთანხმებაც მოიაზრება, რომელიც, ნებისმიერი სხვა აქტის მსგავსად, კონსტიტუციის ქვემდგომი დოკუმენტია. ამასთან, კონსტიტუცია საერთაშორისო ხელშეკრულებებსა და შეთანხმებებს, რომლებსაც შიდასახელმწიფოებრივ ნორმატიულ აქტებთან მიმართებით, უპირატეს იურიდიულ ძალას ანიჭებს, საქართველოს კონსტიტუციისა და კონსტიტუციური შეთანხმების ქვემდგომად განიხილავს.[864] მსგავს მოწესრიგებას ადგენს „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონი, რომელიც ძირითადი კანონის დებულებებს სიტყვასიტყვით იმეორებს[865].

გაუგებრობას იწვევს კონსტიტუციის ნორმა, რომლის თანახმადაც, კონსტიტუციური შეთანხმება სრულად უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს, კერძოდ,

[863] საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი.
[864] იხ., იქვე, პირველი პუნქტის მე-2 წინადადება.
[865] იხ., „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-3 პუნქტი.

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სფეროში.[866] ნორმის დანიშნულება მარტივი დასადგენია. მისი მიზანი კონსტიტუციური შეთანხმებით ადამიანის ძირითადი უფლებების დარღვევის, სხვა პირთა რელიგიური უფლებების შელახვისა და დისკრიმინაციის თავიდან აცილებაა, რომლის უზრუნველყოფაც კონსტიტუციური შეთანხმების უფლებებთან შესაბამისობის დათქმით მიიღწევა.[867] თუმცა წარმოუდგენელია საერთაშორისოდ აღიარებული ძირითადი უფლებები და პრინციპები ცალკე, განყენებულად არსებობდეს, ისინი რომელიმე საერთაშორისოსამართლებრივ აქტში უნდა იყოს მოცემული, ხოლო ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, კონსტიტუციურ შეთანხმებაზე დაბალი სამართლებრივი ძალისაა, ალოგიკური გამოდის, როგორ უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციური შეთანხმება ამ პრინციპებსა და უფლებებს[868].

გაუგებარია, რომელ სახელმწიფო ორგანოს შეუძლია დაადგინოს კონსტიტუციური შეთანხმების ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სფეროში საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებთან შესაბამისობა. ლოგიკურად, უპირველესი სახელმწიფო ორგანო, რომელიც, ამ მხრივ, ალუზიას იწვევს, რა თქმა უნდა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოა. სამწუხაროდ, კონსტიტუციითა და კანონმდებლობით მას მსგავსი უფლებამოსილება არ გააჩნია.[869] მთავარი აქტი, რომელიც მისთვის ამოსავალი და პირველადი წყაროა, კონსტიტუციაა, შესაბამისად, თავად ნორმატიული აქტების ერთამენთთან შესაბამისობაზე დავა მის კომპეტენციას სცდება. პროფ. კორკელია გამოსავალს იმაში ხედავს, რომ კონსტიტუციურ შეთანხმებასა და საერთაშორისო ხელშეკრულებას შორის შესაბამისობის საკითხი საერთო სასამართლოებმა განიხილონ და გადაწყვიტონ.[870] ეს მსჯელობა ლოგიკურია და აქტების იერარქიული შესაბამისობა ადმინისტრაციული სასამართლოს კომპეტენციაში ისედაც შედის, თუმცა სიტუაციის დელიკატურობა იმაში მდგომარეობს, რომ ამ შემთხვევაში არსებითად დავა ადამიანის ძირითად უფლებებს და არა თავად აქტის მატერიალურ თუ ფორმალურ კანონიერებას შეეხება.

კონსტიტუციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტის მე-2 წინადადება სრულიად ზედმეტია და არ ჯდება კონსტიტუციის ნორმატიული ქსოვილისა თუ ძირითადი კანონის დეონტური ლოგიკის ერთიან სტრუქტურაში. საკონსტიტუციო სასამართლოს შეუძლია ნებისმიერი ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობის საკითხი განიხილოს, ამასთან, ამ შემთხვევაში ნებისმიერ პირს შეუძლია მიმართოს მას ნორმატიული აქტის ან მისი ნაწილის კონსტიტუციის მე-2 თავით აღიარებულ ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან მიმართებით შესაბამისობის დადგენის მიზნით[871]. თუკი კანონმდებლის მი-

[866] საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტის მე-2 წინადადება.

[867] კორკელია კ., ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004, 86.

[868] იხ., იქვე, 87.

[869] იხ., საქართველოს კონსტიტუციის 89-ე მუხლის პირველი პუნქტი, „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-19 მუხლი.

[870] კორკელია კ., ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004, 87.

[871] საქართველოს კონსტიტუციის 89-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ვ“ ქვეპუნქტი.

ზანი კონსტიტუციური შეთანხმებით ძირითადი უფლების დარღვევის პრევენციაა, მაშინ ეს ყოველივე ზედმეტი ნორმის გარეშეც მიიღწევა. მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტის მე-2 წინადადების არარსებობის შემთხვევაშიც კი ნებისმიერ პირს შეუძლია მიმართოს საკონსტიტუციო სასამართლოს და კონსტიტუციური შეთანხმების დებულებათა კონსტიტუციურობის თაობაზე იდავოს. ამასთან, კონსტიტუციის მე-7 და 39-ე მუხლების სისტემური ანალიზი ცხადყოფს, რომ საერთაშორისო სამართლით აღიარებული, კონკრეტულ საერთაშორისო აქტში მოცემული ძირითადი უფლებები არათუ უბრალოდ კანონმდებლობის, არამედ კონსტიტუციის ნაწილადაც შეიძლება იქნეს მოაზრებული, რაც საკონსტიტუციო სასამართლოს შესაძლებლობას მისცემს, შეასრულოს მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტის მე-2 წინადადებით ნაგულისხმევი ნორმატიული მიზანი და კონსტიტუციაში კონკრეტული ნორმის არარსებობის მიუხედავადაც კი, დაიცვას ადამიანის ძირითადი უფლებები და უზრუნველყოს უფლებათა პრაქტიკული განხორციელება. აქედან გამომდინარე, ძირითადი კანონის ხსენებული დებულება სრულიად ზედმეტია და ადამიანის უფლებათა დაცვას არ უზრუნველყოფს, პირიქით, ქმნის ნორმატიულ კაზუსს, რომლის გადაწყვეტაზე უფლებამოსილი ორგანო უბრალოდ არ არსებობს. შესაბამისად, აღნიშნული წინადადება კონსტიტუციიდან ამოღებული უნდა იქნეს.

4.3. კონსტიტუციური შეთანხმების ჰიბრიდული ბუნება

მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს სახელმწიფოს შორის კონსტიტუციური შეთანხმების დადების იდეა XX საუკუნის 90-იან წლებში გაჩნდა ვატიკანის კონკორდატების გავლენით. [872] კონკორდატი წმინდა საყდარსა და სხვა სახელმწიფოს შორის დადებული საერთაშორისო ხელშეკრულებაა. [873] იგი სახელმწიფოთა შორის დადებულ შეთანხმებად მიიჩნევა, რადგან ვატიკანი, რომელიც თანამედროვე ფორმით 1929 წელს შეიქმნა, სახელმწიფოსათვის აუცილებელ ყველა კრიტერიუმს აკმაყოფილებს.[874] მიუხედავად ამ გარემოებისა, კონკორდატების საერთაშორისოსამართლებრივ კონტექსტში განხილვა საკმაოდ რთულია, რადგან, მართალია, ვატიკანი საერთაშორისო სამართლის სუბიექტია და ხელშეკრულებაც სახელმწიფოსთან იდება, თუმცა მისი შინაარსი სახელმწიფოს შიგნით რელიგიასთან დაკავშირებულ საკითხებს ეხება[875].

ქართული კონსტიტუციური შეთანხმება უნიკალური ხელშეკრულებაა, რომელიც, სახელმწიფოსა და იურიდიულ პირს შორისაა დადებული, თუმცა საერთაშორისო ხელშეკრულებებზე მაღალი სტატუსისაა. [876] ამგვარი

---

[872] იხ., აბაშიძე ლ., რელიგიური კანონმდებლობის პერსპექტივები საქართველოში, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №9(18)07, 2007, 14.

[873] იქვე.

[874] იხ., Montevideo Convention on Rights and Duties of States, 26 December, 1933; Ryngaert C., The Legal Status of the Holy See, “Göttingen Journal of International Law”, Vol.3, 2011, 833.

[875] იხ., Petkoff P., Legal Perspectives and Religious Rights Under International Law in the Vatican Concordats (1963-2004), “Law & Justice - Christian Law Review”, Vol.158, 2007, 40-41.

[876] Tsintsadze Kh., Legal Apects of Church-State Relations in Post-Revolutionary Georgia, “Brigham Young University Law Review”, 2007, №3, 764.

ჰიბრიდული სტატუსი მისი არსებობის ერთგვარი სამართლებრივი გარანტიაც კია. მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ საქართველოს ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის მსგავსი სამართლებრივი ფორმა ყველაზე ოპტიმალური და მიზანშეწონილი ნორმატიული მექანიზმია.[877] ტემპერმანი საქართველოს კონსტიტუციურ შეთანხმებას გამიჯვნის პრინციპის გაუმჯობესების მექანიზმად აღიქვამს[878].

ქართულ კონსტიტუციურ შეთანხმებას ჰიბრიდული ბუნება აქვს, იგი არაა საერთაშორისო ხელშეკრულება, დადებულია ქვეყანაში მოქმედ ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის, თუმცა, იმავდროულად, მას საერთაშორისო ხელშეკრულების დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებიც აქვს.[879] კონსტიტუციური შეთანხმების სამართლებრივმა ფორმამ თავიდანვე ბევრი კითხვა დაბადა, მათ შორის მთავარი პრობლემა კი ის იყო, რომ შეთანხმების შინაარსი და სტატუსი წმინდა საყდრის კონკორდატების მიბაძვით იყო შექმნილი, თუმცა ვატიკანისგან განსხვავებით, მართლმადიდებელ ეკლესიას საერთაშორისოსამართლებრივი სტატუსი არ გააჩნია.[880] სწორედ ამითაა განპირობებული ისიც, რომ მას არა „რატიფიკაცია“, არამედ „დამტკიცება“ ესაჭიროება.[881] ტერმინთა აღრევისა და საერთაშორისო ხელშეკრულებასთან ალუზიის თავიდან ასაცილებლად მიღების ფორმები ტერმინოლოგიურად გაიმიჯნა. მიუხედავად ამისა, როგორც შეთანხმება, იგი შიდა კანონმდებლობის ნაწილად რჩება, თუმცა საერთაშორისო აქტს მიაგავს, ამის გამო მისი კლასიკურ ნორმატიულ აქტად აღქმა საკმაოდ რთულია. სავარაუდოდ, ამანაც განაპირობა კანონმდებლის სპეციალური დათქმა, რომლითაც კონსტიტუციური შეთანხმება ნორმატიულ აქტად მოიაზრება და სახელმწიფოს კანონმდებლობის ნაწილია[882].

4.4. სეკულარიზმის პრინციპის დარღვევა და ეკლესიის შეზღუდვა

მოდერნიზაციის აქტიური პროცესი არ ნიშნავს საზოგადოებაში ეკლესიის დანიშნულების გაქრობას.[883] მართალია, მართლმადიდებელი ეკლესია ყოველთვის სიფრთხილით და შეიძლება ითქვას, გარკვეულწილად, შიშითაც

[877] იხ., ხეცურიანი ჯ., კონსტიტუციური შეთანხმება და რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივი სტატუსის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში, წიგნში: ძიებანი ქართულ სამართალმცოდნეობაში, თბილისი, 2011, 81.

[878] იხ., Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 74.

[879] აბაშიძე ლ., რელიგიური კანონმდებლობის პერსპექტივები საქართველოში, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №9(18)07, 2007, 15.

[880] Manitakis A., Comments on the Draft Constitutional Agreement between the State of Georgia and the Apostle Autocephalous Orthodox Church of Georgia, CDL(2001)64, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg, 28 June 2001, 2.

[881] კორკელია კ., ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004, 85.

[882] იხ., „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის პირველი პუნქტი.

[883] Fokas E., Religion and Welfare in Greece: A New, or Renewed, Role for the Church? in:Orthodox Christianity in 21st Century Greece, The Role of Religion in Culture, Ethnicity and Politics, Edited by V. Roudometof and V.N. Makrides, Ashgate, 2010, 175.

ეკიდება გლობალურ სიახლეებსა და წამოწყებებს, რასაც მისი (ულტრა)კონსერვატიული ხასიათიც განაპირობებს,[884] თუმცა ეს არ უნდა იყოს იმის მიზეზი, რომ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობაში, უპირატესობებისა და შეღავათების სანაცვლოდ, სახელმწიფომ ეკლესიის ავტონომიურობა შეზღუდოს. ისტორიულად, ნებისმიერი სახელმწიფო, რომელიც ეკლესიას საკონსტიტუციო პრივილეგიებსა და განსაკუთრებულ ოფიციალურ სტატუსს ანიჭებდა, ყოველთვის მოითხოვდა შესაბამისი ეკლესიის მხრიდან სამსახურსა და მხარდაჭერას.[885] აღნიშნული კარგა ხანია წარსულს ჩაბარდა და დღესდღეობით ეკლესიის მხრიდან მხარდაჭერა ძირითადად სოციალურ სფეროში გამოიხატება, სახელმწიფოს მთლიანობის, ერთიანობისა და საზოგადოებრივი მშვიდობის პროპაგანდით, წახალისებით.

თანამედროვე ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობათა სპეციფიკის გათვალისწინებით, ექსკლუზიურად ეკლესიის გამგებლობას მიკუთვნებული საკითხებია: სასულიერო პირთა განათლება და მომზადება, ღვთისმსახურება და სასულიერო პირებთან შრომითი ურთიერთობები, საეკლესიო ქონების მართვა, საქველმოქმედო საქმიანობა და სხვ.[886]

4.4.1. საიდუმლოების დაცვა

სამართალი ადვოკატების, ექიმებისა და სასულიერო პირთათვის საიდუმლოების დაცვის პრივილეგიას უზრუნველყოფს.[887] არა აქვს მნიშვნელობა, თუ რომელი სამართლის ოჯახს მიეკუთვნება სახელმწიფო და რა სამართლებრივი აზროვნებაა ქვეყანაში, საიდუმლოების დაცვის პრივილეგია ამ სამი კატეგორიის პირთათვის გარანტირებულია. საქართველოც გამონაკლისი არაა. ქართული კანონმდებლობა უზრუნველყოფს მსგავსი საიდუმლოების დაცულობას.[888] ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ამ სამი კატეგორიის საიდუმლოებას შორის გარკვეული დიფერენციაცია არსებობს. სხვებისგან განსხვავებით, სასულიერო პირთათვის საიდუმლოების დაცვის პრინციპი აბსოლუტურია და აღსარების საიდუმლოს გაცემას მათ სახელმწიფო არცერთ შემთხვევაში არ ავალდებულებს.[889] როცა, ექიმი და ადვოკატი გამონაკლის შემთხვევებში, ვალდებულნი არიან, მიმართონ შესაბის სახელმწიფო ორგანოებს, სასულიერო პირები აბსოლუტური საკანონმდებლო პრივილეგიით სარგებლობენ. საქართველოს შემთხვევაში სასულიერო პირად ნებისმიერი აღმსარებლობის შესაბამისი უფლებამოსილების პირი მოიაზრება და ამ მხრივ, კანონმდებლობა რაიმე დიფერენციაციას არ ადგენს.

---

[884] იხ., იქვე, 180.

[885] Dawson J.F., Friedrich Schleiermacher and the Separation of Church and State, "Journal of Church and State", Vol.7, No.2, 1965, 219.

[886] იხ., Von Campenhausen A.F., Church Autonomy in Germany, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001, 81-82.

[887] Greenawalt K., Religion and Equality, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J. Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010, 243.

[888] იხ., საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, „ექიმის უფლებების შესახებ" საქართველოს კანონი, ადვოკატთა ეთიკის კოდექსი, „ადვოკატთა შესახებ" საქართველოს კანონი.

[889] Greenawalt K., Religion and Equality, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J. Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010, 243.

კონსტიტუციური შეთანხმებით, სახელმწიფო მართლმადიდებელ სასულიერო პირებს საიდუმლოების დაცვის პრივილეგიით აღჭურავს ორი ძირითადი მიმართულებით: 1. აღსარების საიდუმლოება და 2. საეკლესიო საიდუმლოება.[890] აღსარების საიდუმლო განიმარტება, როგორც სინანულის საიდუმლო, დაწესებული თვით იესო ქრისტეს მიერ, სულიერი განწმენდის მიზნით უფლის წინაშე მოძღვართან (მართლმადიდებელი ეკლესიის სასულიერო პირი, რომელიც ამა თუ იმ ადამიანისაგან იბარებს აღსარებას და წარმართავს მის სულიერ ცხოვრებას[891]) ნებაყოფლობითი აღიარება ცოდვისა, რომლის სხვასთან თქმის უფლება სასულიერო პირს არა აქვს.[892] საეკლესიო საიდუმლოებად კი მიიჩნევა ეკლესიის კონფიდენციალური ინფორმაცია.[893] აღსარებისას მიღებული ინფორმაცია საიდუმლოა და ეკლესია მისი გამჟღავნების შესაძლებლობას არ იცნობს, პირიქით, აკრძალულია მისი რაიმე ფორმით გაცემა და ვინმესთვის თქმა.[894] უფრო მეტიც, ამის განმახორციელებელი სასულიერო პირი საეკლესიო კანონებით დაისჯება[895].

რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს სახელმწიფო აღსარებისა და საეკლესიო საიდუმლოებას არა პრივილეგიად, არამედ ვალდებულებად ადგენს და სასულიერო პირს ავალდებულებს, არ გასცეს ინფორმაცია, რომელიც მას, როგორც სულიერ მოძღვარს, გაანდეს ან მისთვის, როგორც სასულიერო პირისათვის, გახდა ცნობილი.[896] მსგავსი ვალდებულების დადგენა წარმოუდგენელია საკონსტიტუციო სეკულარიზმის პირობებში. სახელმწიფო არ არის უფლებამოსილი ჩაერიოს ეკლესიის შიდა საქმეებში, მით უმეტეს დაუდგინოს ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ მყოფ პირს რაიმე ვალდებულება, გარდა იმ სამოქალაქო, საერო ვალდებულებებისა, რომელიც, როგორც წესი, ნებისმიერ მოქალაქეს ისედაც აქვს. მსგავსი ფორმულირებით ჩამოყალიბებული დებულება ეკლესია-სახელმწიფოს გამიჯვნის პრინციპს ეწინააღმდეგება და ეკლესიის ავტონომიურობის საკონსტიტუციოსამართლებრივ იდეას არღვევს. აღსარებისა და საეკლესიო საიდუმლოების დაცვის ვალდებულება სასულიერო პირს მხოლოდ ეკლესიამ და კანონიკურმა სამართალმა შეუძლია დაუდგინოს. სახელმწიფო სრულიად ნეიტრალური უნდა იყოს ამ ვითარებაში და არა ვალდებულებით, არამედ უფლებამოსილების აღჭურვის მექანიზმით უზრუნველყოს საიდუმლოების პრივილეგირებული სტატუსი.

კონსტიტუციური შეთანხმების მე-2 მუხლის მე-2 წინადადება ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის პირველ და მე-19 მუხლის პირველ პუნქტებს. აუცილებელია მისი ფორმულირების შეცვლა

---

[890] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-2 მუხლის პირველი წინადადება.

[891] იქვე, ტერმინთა განმარტება, მე-16 პუნქტი.

[892] იქვე, მე-13 პუნქტი.

[893] იქვე, მე-14 პუნქტი.

[894] ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 91.

[895] იქვე.

[896] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-2 მუხლის მე-2 წინადადება.

და აბსურდული ვალდებულებიდან სამართლებრივ პრივილეგიად ტრანსფორმირება. ამ მიზნით, ლოგიკური იქნება, თუკი წინადადება ჩამოყალიბდება შემდეგი სახით: „არავის აქვს უფლება, სასულიერო პირს მოსთხოვოს ინფორმაცია, რომელიც მას, როგორც სულიერ მოძღვარს, გაანდეს ან მისთვის, როგორც სასულიერო პირისათვის, გახდა ცნობილი.“

4.4.2. ლიცენზია და ნებართვები

სახელმწიფოს სამართლებრივი სტატუსიდან და ორგანიზაციული შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ხშირია, როდესაც იგი კონკრეტული ან განსაზღვრული რელიგიური გაერთიანებების სასარგებლოდ რაიმე ღონისძიების განხორციელებას კისრულობს. ყველაზე ხშირად სახელმწიფო ეკლესიის წევრებისგან გადასახადებისა და მოსაკრებლის შეგროვება-ადმინისტრირებას უზრუნველყოფს. [897] ამ საკითხში თანამშრომლობა სრულიად ბუნებრივია, რადგანაც გადასახადები ექსკლუზიურად სახელმწიფოს პრეროგატივაა და მას გაცილებით დახვეწილი, გამართული და მარტივი სისტემა აქვს, რათა რელიგიური გაერთიანებების წევრთაგან გადასახადების ამოღება ეფექტურად მოახდინოს. თუმცა ნებისმიერ სხვა შემთხვევაში სახელმწიფო უნდა მოერიდოს ეკლესიის სახელით რაიმე მოქმედების განხორციელებას, მით უმეტეს, როცა ეს უშუალოდ ეკლესიის, როგორც ორგანიზაციულ-სამართლებრივი სუბიექტის, კომპეტენციაში შედის და რაც მთავარია, მისი განხორციელებაც სრულიად შესაძლებელია სახელმწიფოს აქტიური ჩარევის გარეშე.

კონსტიტუციური შეთანხმებით, სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას, ეკლესიასთან შეთანხმებით გასცეს ლიცენზია ან ნებართვა ეკლესიის ოფიციალური ტერმინოლოგიისა და სიმბოლიკის გამოყენებაზე, აგრეთვე, საღვთისმსახურო პროდუქციის დამზადებაზე, შემოტანასა და მიწოდებაზე. [898] ეკლესიის ოფიციალურ ტერმინოლოგიად მიიჩნევა „საქართველოს სამოციქულო“, „ავტოკეფალური“, „მართლმადიდებელი“, „კათოლიკოს-პატრიარქი“, „წმიდა სინოდი“. [899] სიმბოლიკის განმარტებას კონსტიტუციური შეთანხმება „ეკლესიის მართვა-გამგეობის წესდებას“ უთმობს. [900] აღსანიშნავია, რომ ეს უკანასკნელი ბუნებაში არ არსებობს. 1995 წლის 18-19 სექტემბერს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის გაფართოებულ ადგილობრივ კრებაზე მიღებულ ეკლესიის მართვა-გამგეობის საკითხების მომწესრიგებელ დოკუმენტს „დებულება“ და არა „წესდება“ ჰქვია. გარდა ამისა, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, აღნიშნული დოკუმენტი საერთოდ არ

---

[897] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 113; იხ., *Darby v. Sweden*, [ECtHR], App. no. 11581/85, 23 October 1990.

[898] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-6 პუნქტი.

[899] იქვე, ტერმინთა განმარტება, 28-ე პუნქტი.

[900] იქვე, 27-ე პუნქტი.

აწესრიგებს სიმბოლიკასთან დაკავშირებულ საკითხებს.[901] შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ სიმბოლიკის საკითხი მოწესრიგების გარეშეა დატოვებული.

სახელმწიფოს მხრიდან ლიცენზია/ნებართვის გაცემის ვალდებულების აღება იმითაა გამართლებული, რომ მოხდეს ერთიანი, ცენტრალიზებული მიდგომის ჩამოყალიბება, რათა მართლმადიდებელი ეკლესიის მრევლი არ მოექცეს ისეთი მიმდინარეობების გავლენის ქვეშ, რომლებიც თავს მართლმადიდებლებად ასაღებენ სხვადასხვა მიზნით.[902] თუმცა ეს არგუმენტი ნაკლებად გამოსადეგია, ვინაიდან ამ შემთხვევაში მსგავსი ვალდებულების აღებით სახელმწიფო არათუ ეხმარება ეკლესიას, არამედ ზედმეტად იჭრება რელიგიის თავისუფლებასა და ეკლესიის, როგორც რელიგიური გაერთიანების, სახელმწიფოსგან დამოუკიდებელი სუბიექტის, ავტონომიაში. ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნა, უპირველესად, თავად ეკლესიას ათავისუფლებს სახელმწიფოს მხრიდან მის საქმეებში ჩარევისგან, აძლევს მას სრულ სამოქმედო თავისუფლებას.[903] ამასთან, რელიგიის თავისუფლება უზრუნველყოფს კანონიერ მოლოდინს, რომ რელიგიურ გაერთიანებას შეეძლება იფუნქციონიროს სახელმწიფოს უხეში ჩარევისა და ხელის შეშლის გარეშე[904].

ეკლესიას, რომელიც სსიპ-ია და აღჭურვილია სრული სუბიექტუნარიანობით, აქვს საკმარისი შესაძლებლობა, სამართლებრივი მექანიზმის გამოყენებით, სასამართლოს მეშვეობით დაიცვას საკუთარი უფლებები, მათ შორის, მოითხოვოს მისი ოფიციალური ტერმინოლოგიისა და სიმბოლიკის გამოყენების აკრძალვა და ა.შ. ამ შემთხვევაში ეს დავა არა რელიგიური, არამედ სამოქალაქო ხასიათისა იქნება, რომლის გადაწყვეტაც სამოქალაქო სასამართლოს კომპეტენციაა.[905] თავის მხრივ, სახელმწიფო თავიდან აიცილებს კონკრეტული რელიგიური გაერთიანების მიმართ აშკარა ფავორიტიზმსა და სახელმწიფოებრივი რესურსების, იქნება ეს ადამიანური თუ ფინანსური, ხარჯვას. მან მაქსიმალურად შორს უნდა დაიჭიროს თავი მსგავსი შინაარსის დავისგან, მით უმეტეს ისეთ სფეროში, როგორიც ლიცენზიისა და ნებართვების, საგადასახადო და საბაჟო სამართალია. პრაქტიკაში ასეც ხდება: სახელმწიფომ კონსტიტუციური შეთანხმების ხსენებული დებულება არ ასახა შესაბამის კანონმდებლობაში,[906] შესაბამისად, ეს ჩანაწერი მკვდარი ნორმაა და ფორმალურ ფარგლებს არ გასცდენია. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ მისი ამ ფორმით არსებობა და იერარქიით სახელმწიფოს მეორე აქტში განთავსება, სეკულარიზმის პრინციპის დარღვევაა და თანამშრომლობის მოდელის პირობებშიც კი, აშკარა ფავორ-

---

[901] იხ., საქართველოს ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება, 1995 წლის 18-19 სექტემბერი, მცხეთა, სცეტიცხოველი.

[902] იხ., ჩიკვაიძე დ., საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების კომენტარები, თბილისი, 2005, 29.

[903] Heckel M., Religious Human Rights in Germany, "Emory International Law Review", Vol.10, 1996, 108.

[904] *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, [ECtHR], Grand Chamber, App. no. 30985/96, 26 October 2000, Para.62.

[905] *Serbian E. Orthodox Diocese v. Milivojevich*, 426 U.S. 709 (1976).

[906] „ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ" საქართველოს კანონი, საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, საქართველოს საბაჟო კოდექსი.

იტიზმია, რაც ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ნორმალურ ფარგლებს ცდება. აქედან გამომდინარე, ხსენებული ნორმა არაკონსტიტუციურია და კონსტიტუციური შეთანხმებიდან ამოსაღებია.

4.4.3. ეკონომიკური თავისუფლების შეზღუდვა

კონსტიტუციური შეთანხმება შეიცავს დებულებას, რომლის თანახმად, ეკლესია უშუალოდ არ ახორციელებს სამეწარმეო საქმიანობას.[907] ნორმის დანიშნულება ეკლესიის მიერ სასულიერო ფუნქციების განხორციელების პრიმატის ხაზგასმა და მისი მაღალი დანიშნულების წინა პლანზე წამოწევა უნდა იყოს. თუმცა, გაუგებარია, მსგავსი ნორმატიული შინაარსის კონსტიტუციურ შეთანხმებაში მოთავსების მოტივაცია, მით უმეტეს, ნორმა დეკლარაციული ხასიათისაა და უფრო განცხადებას შეიცავს, ვიდრე რაიმე სამართლებრივ ვალდებულებას. მიუხედავად ამისა, ალოგიკურია ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების მოდელური ქცევის წესების განსაზღვრისას, რა საჭიროა ეკლესიისთვის სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელების შეზღუდვა ან მსგავსი საქმიანობის განხორციელების შესაძლებლობისგან დისტანცირება.

რელიგიური გაერთიანებისთვის ავტონომიურობის უზრუნველყოფა თანამედროვე დემოკრატიული საზოგადოების განუყოფელი ნაწილი და ევროკონვენციის მე-9 მუხლის დაცვის უცილობელი პირობაა.[908] ევროპული სახელმწიფო არ უნდა ერეოდეს და არც უნდა აინტერესებდეს ეკლესიის შიდა საქმეები, მისი მთავარი დანიშნულება დემოკრატიული ღირებულებების პოპულარიზაცია და აქტუალიზაცია უნდა იყოს.[909] რელიგიური ავტონომიურობის პრინციპი გულისხმობს რელიგიური გაერთიანების უფლებას, დამოუკიდებლად გადაწყვიტოს მასთან დაკავშირებული საკითხები და საკუთარი თავი ხელისუფლების ჩაურევლად მართოს[910].

რელიგიურ გაერთიანებას უფლება აქვს, დამოუკიდებლად, თავად გადაწყვიტოს შიდაორგანიზაციული საკითხები, აირჩიოს სულიერი ლიდერები, ჩამოაყალიბოს და განავითაროს რელიგიური საკითხები, დაადგინოს წევრთა მიღებისა და გარიცხვის წესები და ა.შ.[911] თავად ეკლესიის გადასაწყვეტია, საიდან მიიღებს დამატებით შემოსავალს, რა ფინანსები ექნება და როგორ განკარგავს მათ. რა თქმა უნდა, ყოველივე ეს სამართლით დადგენილ ჩარჩოებში უნდა განხორციელდეს, მაგრამ ამ შემთხვევაში კერძო სამართალი იმოქმედებს და ეკლესიას, როგორც დამოუკიდებელ იურიდიულ პირს, ეკონომიკური თუ პირადი თავისუფლება, ავტონომია ექნება. მის სამართლე-

---

907 საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტი.

908 *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, [ECtHR], Grand Chamber, App. no. 30985/96, 26 October 2000, Para.62.

909 კურტანიძე კ., ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეას რეკომენდაცია: სახელმწიფო, რელიგია, სეკულარობა დაადამიანის უფლებები, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(34), 2010, 99.

910 Durham W.C. Jr., Religion and the World's Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 6.

911 *Svyato-Mykhayliyska Parafiya v. Ukraine*, [ECtHR], App. no. 77703/01, 14 June 2007, Para.150.

ბრივ ფორმას არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან კლასიკური საჯარო სამართლის იურიდიული პირი არაა და მასზე შესაბამისი კანონმდებლობაც არ ვრცელდება.[912] გარდა ამისა, ეკლესიას თავად შეუძლია დააფუძნოს შესაბამისი იურიდიული პირი, რომელიც სამეწარმეო საქმიანობას განახორციელებს და ამას მას ვერავინ აუკრძალავს. ამის ფონზე კონსტიტუციური შეთანხმების დებულება კიდევ უფრო კომიკურ ელფერს იძენს და არათუ დეკლარაციული ხასიათისაა, არამედ სრულიად უშედეგო და უნაყოფო შინაარსს მოიცავს.

რელიგიის თავისუფლების ერთ-ერთი მთავარი მიზანი რელიგიური გაერთიანების ავტონომიურობისა და დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფაა.[913] სასამართლოსაც კი ეკრძალება საქმის წარმოების პროცესში ჩაერიოს ეკლესიის შიდა საქმეებსა თუ სასულიერო სფეროში.[914] ამ პირობებში მსგავსი ნორმის არსებობა სამართლებრივი სისტემის ერთიანი ლოგიკური კონტექსტიდან სრულიად ამოვარდნილია. მართლმადიდებელი ეკლესია, რომელიც ყოველთვის კონსერვატიული პოზიციით გამოირჩეოდა, იძულებულია თანამედროვე გამოწვევების, ტექნოლოგიური განვითარების პარალელურად საკუთარ პოზიციებს გადახედოს.[915] სწორედ ამ მოტივით მას უწევს დაფინანსების სხვადასხვა, კანონიერ მექანიზმს მიმართოს და შესაძლებელია, სამეწარმეო საქმიანობაც განახორციელოს. სრულიად სხვა საკითხია, პრაქტიკაში რამდენად გამოიყენებს ამ შესაძლებლობას, მაგრამ, თუკი სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს მსგავსი შეზღუდვა არ გააჩნია, ასევე, ალოგიკურია იგი დაუდგინდეს ეკლესიას, რომელიც პრივილეგირებული სტატუსით სარგებლობს და პირიქით, მეტი შეღავათი შეიძლება ჰქონდეს.

კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტი, თუნდაც დეკლარაციული ნორმატიული შინაარსის სტატუსით, ეწინააღმდეგება თანასწორობის, რელიგიის თავისუფლების, რელიგიური გაერთიანების ავტონომიურობისა და საქმიანობის თავისუფლების პრინციპებს, რის გამოც შეთანხმებიდან ამოსაღებია.

4.4.4. პატრიარქის ხელშეუვალობა

შუა საუკუნეებში სახელმწიფო ეკლესიისა და სასულიერო პირების მიმართ სასამართლო ხელშეუვალობას ადგენდა.[916] ეკლესიის მსახურებს მათ მიმართ წაყენებული ბრალდებებისგან იმუნიტეტი იცავდათ.[917] ეს პრინციპი დიდი ხნის განმავლობაში მოქმედებდა და მისი განმაპირობებელი ფაქტორი თავად მღვდელმსახურთა საკრალური სტატუსი იყო. თუმცა თანდათან იმუნიტეტი და ხელშეუვალობა შესუსტდა, ბოლოს კი სრულიად

---

[912] საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1509[1]-ე მუხლის მე-5 ნაწილი.

[913] იხ., Sirico L.J. Jr., Church Property Disputes: Churches as Secular and Alien Institutions, "Fordham Law Review", Vol.55, 1986, 335.

[914] იხ., *Presbyterian Church v. Hull Church,* 393 U.S. 444 n.3 (1969).

[915] გეგეშიძე დ., საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის ადგილისა და როლის საღვთისმეტყველო კონცეფციის კრიტიკა, თბილისი, 1986, 5.

[916] დოლიძე ი., ძველი ქართული სამართალი, თბილისი, 1953, 60.

[917] ვაჩეიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ.II, თბილისი, 1948, 50.

გაქრა, რაც ადამიანის ძირითადი უფლებების წინა პლანზე წამოწევამ და კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპმა განაპირობა.

კონსტიტუციური შეთანხმებით, კათოლიკოს-პატრიარქი ხელშეუვალია.[918] „ხელშეუვალობის“ ლეგალური დეფინიცია ქართულ საკანონმდებლო სივრცეში არ მოიპოვება, შესაბამისად, იგი მისი ყოფითი, სალიტერატურო მნიშვნელობით უნდა განიმარტოს. შესაბამისად, სამართლებრივი ხელშეუვალობა გულისხმობს პირის მიმართ სამართლებრივი, ძირითადად სისხლისსამართლებრივი, პასუხისმგებლობის დადგომის შეუძლებლობას. ხელშეუვალი პირის დაკავება, დაპატიმრება, კანონმდებლობით დადგენილი წესით დასჯა შეუძლებელია. მსგავს სტატუსს საქართველოს კონსტიტუცია ერთადერთ პირს, სახელმწიფოს მეთაურს – პრეზიდენტს ანიჭებს, ისიც თანამდებობაზე ყოფნის პერიოდში.[919] სხვაგვარად წარმოუდგენელია, რადგანაც პრეზიდენტს უფლებამოსილებების განხორციელება დაუბრკოლებლად, ყოველგვარი შესაძლო ზეწოლისა და ზემოქმედების გარეშე უნდა შეეძლოს. თუმცა მისი ხელშეუვალობა ლიმიტირებულია და საპრეზიდენტო ვადის ამოწურვასთან ერთად იხსნება. სხვაგვარად, დაირღვევა კანონის წინაშე თანასწორობის უმთავრესი პრინციპი.

ეკლესიის, როგორც უნივერსალური ორგანიზაციის, იდეა წარმატებული ვერ გამოდგა და საბოლოოდ, იგი სახელმწიფოებრივ დონეზე ეროვნული ეკლესიების სახით დამკვიდრდა.[920] მსგავსადვე მოხდა ქართულ სინამდვილეში, შესაბამისად, ეკლესიის მეთაური – კათოლიკოს-პატრიარქი, განსაკუთრებული სოციალური სტატუსით სარგებლობს. კონსტიტუციური შეთანხმების შედეგად მას განსაკუთრებული სამართლებრივი სტატუსიც დაუმკვიდრდა, თუმცა პრეზიდენტისგან განსხვავებით, რომელიც არჩევითი თანამდებობაა და მთელი რიგი შეზღუდვები უკავშირდება, როგორც წესი, პატრიარქობა სიცოცხლის ვადით მინიჭებული ტიტულია. შესაბამისად, ხელშეუვალობა პატრიარქს გაცილებით მეტი ხნით აქვს გარანტირებული. ამასთან, გაუგებარია, რა მიზნით უნდა იყოს ხელშეუვალობა ადამიანის მიმართ, რომელიც ეკლესიის მეთაურია და რატომ უშვებს კანონმდებელი იმის ალბათობას, რომ მან შეიძლება დანაშაული ჩაიდინოს, რომლის შემთხვევაშიც მის მიმართ სამართლებრივი პასუხისმგებლობა დადგება. შეთანხმების ტექსტში მსგავსი ჩანაწერის გაკეთების მიზანი კათოლიკოს-პატრიარქის პატივისთვის ხაზგასმა და წინ წამოწევა იყო, თუმცა სინამდვილეში უკუშედეგი დადგა: მის მიმართ სახელმწიფოს სრული იურისდიქცია ვერ განხორციელდება, კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპი ირღვევა და სხვა ადამიანებთან შედარებით, ზეაღმატებულ სტატუსს იძენს, რაც არც სახელმწიფოს და არც ეკლესიას ხელს არ უნდა აძლევდეს.

პატრიარქის ხელშეუვალობის შესახებ ნორმა კონსტიტუციური შეთანხმებიდან ამოღებული უნდა იქნეს. კათოლიკოსის განსაკუთრებული სტატუსი

---

[918] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლის მე-5 პუნქტი.

[919] საქართველოს კონსტიტუციის 75-ე მუხლის პირველი პუნქტი.

[920] Cranmer F., National Churches, Territoriality and Mission, “Law & Justice – Christian Law Review”, Vol.149, 2002, 157, იხ. ციტირება: “The Idea of an National Church”, in The Church and Nation: Charges and Addresses (London, 1901) 214.

საზოგადოებრივი და არა სამართლებრივი მოწესრიგების სფეროა, შესაბამისად, სახელმწიფომ მაქსიმალურად უნდა შეიკავოს თავი დისკრიმინაციული მოწესრიგების დამკვიდრებისგან, რომელმაც საზოგადოების კონკრეტულ ჯგუფებზე შესაძლოა განსაკუთრებული ზემოქმედება მოახდინოს.

5. კონსტიტუციური შეთანხმება და ადამიანის ძირითადი უფლებები

ადამიანის ძირითადი უფლებების აქტუალიზაცია და სეკულარული სახელმწიფოს იდეა ევროპული აბსოლუტიზმის დასრულებას, ფრანგული და ამერიკული რევოლუციების გამარჯვებას უკავშირდება.[921] ქრისტიანობა პატივს სცემს ადამიანის უფლებებს, ვინაიდან მისთვის თავად ამ უფლებათა მატარებელი სუბიექტი – ადამიანია, მთავარი, იგია სინათლის წყარო.[922] ადამიანის ძირითადი უფლებები მხოლოდ სახელმწიფოს პრეროგატივა არაა, უფრო მეტიც, სახელმწიფომ მხოლოდ ორი საუკუნის წინდა აღიარა მათი არსებობა და მბოჭავი ძალა. ეკლესია ძირითად უფლებებს აღიარებს და მათ უშუალოდ ღმერთისგან მომდინარედ მიიჩნევს[923].

ადამიანის უფლებების ისტორიული საწყისები ბუნებით სამართალშია, რომელიც ზოგადად ქრისტიანობისთვის ორგანულია, თუმცა მართლმადიდებლობისთვის საკმაოდ უცხოა.[924] მისტიციზმის ცენტრალურობა, განჭვრეტადი ცხოვრება და ინდივიდუალიზაციის თითქმის არარსებობა მართლმადიდებლობაში ადამიანის უფლებებისათვის მყარ თეოლოგიურ საფუძვლებს არ იძლევა.[925] თუმცა ის ფაქტი, რომ ხანდახან ეკლესია ინდიფერენტულია ადამიანის ძირითადი უფლებების მიმართ, არ ნიშნავს, რომ თავად ქრისტიანობას, წმინდა წერილსაც მსგავსი დამოკიდებულება აქვს.[926] ქრისტიანობა არ მოითხოვს მორწმუნისგან ავტორიტეტის ჩამოყალიბებასა და აღიარებას, ღმერთი არ არის ავტორიტეტი, იგი რელიგიური თვალსაზრისით, ჭეშმარიტებაა.[927] სწორედ ამიტომ ადამიანში ღვთაებრივი ავტორიტეტი არ უნდა არსებობდეს, იგი თავისუფალია[928].

კანონმდებლები და რელიგიური რეფორმატორები ყოველთვის განსაკუთრებული სიფრთხილით ეკიდებოდნენ ინდივიდების პირად სივრცეში მორალთან და ცოდვასთან დაკავშირებულ საკითხების მოწესრიგებას.[929] სწორედ ამიტომ განსაკუთრებული ყურადღება ენიჭება კონსტიტუციური შეთანხმებითა თუ კანონმდებლობით დადგენილი პრივილეგიების შესაბამ-

---

[921] Pollis A., Eastern Orthodoxy and Human Rights, "Human Rights Quarterly", Vol.15, 1993, 346.

[922] ეგნატე IV, მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა: მოწმობის ორიენტირი, ჟურნ. „სოლიდარობა", №3(12)'07, 2007, 32.

[923] იხ., სპიკერი მ., ქრისტიანობა და თავისუფალი კონსტიტუციური სახელმწიფო, ზ. იაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა", №5(32), 2009, 83.

[924] Pollis A., Eastern Orthodoxy and Human Rights, "Human Rights Quarterly", Vol.15, 1993, 343.

[925] იქვე, 344.

[926] თინიკაშვილი დ., მაგალითი საეპისკოპოსო მსახურებისა, ჟურნ. „სოლიდარობა", №2(29), 2009, 72.

[927] დეკანოზი ალექსანდრე (შმენანი), ავტორიტეტი და თავისუფლება ეკლესიაში, ნ. დობორჯგინიძის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა", №1(22), 2008, 87.

[928] იქვე, 86.

[929] Turner B.S., The Religious and the Political, A Comparative Sociology of Religion, New York, 2013, 251.

ისობას ადამიანის ძირითად უფლებებთან. რომელიმე რელიგიური გაერთიანებისადმი პრივილეგიის მინიჭება, თავისი არსით, შეიძლება ძალზე დადებითად იყოს აღქმული საზოგადოების მხრიდან, თუმცა ყოველთვის დგას რისკი და საფრთხე იმისა, რომ საზოგადოების სხვა ნაწილის, უმცირესობის, ინტერესები შეილახება.

5.1. ეკლესია-სახელმწიფოს თანამშრომლობა რელიგიისა და დემოკრატის თავსებადობის კონტექსტში

რელიგიის თავისუფლება ან სახელმწიფოს მიერ რელიგიასთან არგაიგივების სურვილი ეკლესია-სახელმწიფოს შორის თანამშრომლობის შესაძლებლობას არ გამორიცხავს.[930] ადამიანის უფლებები და რელიგია კაცობრიობის მანიფესტია რაღაც უკეთესზე, რომელსაც იმედიც შეიძლება ეწოდოს.[931] ხშირ შემთხვევაში სწორედ რელიგიას შეუძლია აბსოლუტიზმისა და ავტორიტარიზმისგან დაიცვას ადამიანები, ძირითადი უფლებები და რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, დემოკრატიული საზოგადოების ფუნდამენტური პრინციპებიც კი.[932] მართლმადიდებლობასა და დემოკრატიას ერთმანეთში კონფლიქტი არ უნდა ჰქონდეთ, რადგან მათ ძალიან ბევრი საერთო პრინციპი აქვთ, რომლითაც ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და საზოგადოების სტაბილურობის უზრუნველყოფა ხორციელდება.[933] ტოკვილის აზრით, ქრისტიანობამ, განსაკუთრებით კი მისმა მორალურმა სტანდარტმა, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა დემოკრატიის პროცესში[934].

ადამიანის უფლებების დაცვა არაა მხოლოდ რომელიმე კონკრეტული სახელმწიფოსა და თუ მისი ორგანოს მოვალეობა, ეს ვალდებულება ნებისმიერ საზოგადოებრივ ჯგუფზე, მათ შორის, რა თქმა უნდა, ეკლესიაზეც ვრცელდება.[935] სოციალური პასუხისმგებლობა მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთ-ერთი პრინციპია.[936] „დემოკრატია მხოლოდ ადამიანურ საზოგადოებაშია წარმოქმნილი, ცხოველური სამყაროსთვის ის უცნობია. იგი გამომდინარეობს პიროვნების, როგორც უზენაესი ფასეულობის შეგნებიდან, რომელიც ამოზრდილია რელიგიური პერსონალიზმის ნიადაგიდან, მისწრაფებიდან, რომლის მიზანია საზოგადოებისთვის რაციონალური სტრუქტურის მიცემა.“[937]

---

[930] ბილეფელდტი ჰ., რელიგიის თავისუფლება: საბოლოო კრიტერიუმი?, ვ. კობახიძის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №10(19)’07, 2007, 335.

[931] Nathan C.N., The Changing Face of Religion and Human Rights, A Personal Reflection, Leiden-Boston, 2013, 181.

[932] იხ., დეკანოზი ემანუელი (კლაპსისი), მართლმადიდებელი ეკლესია პლურალისტულ სამყაროში, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(28), 2009, 83.

[933] იხ., Anckar C., Religion and Democracy, A Worldwide Comparison, Abingdon, 2011, 44.

[934] იქვე, 35.

[935] არქიეპისკოპოსი ანასტასიოსი (იანულატოსი), ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების მათლმადიდებლური ხედვა, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №4(37), 2010, 81.

[936] Doe N., Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013, 369.

[937] მენი ა., რელიგია, „პიროვნების კულტი“ და სეკულარული სახელმწიფო, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №6(39), 2010, 78.

მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესიას ხშირად აკრიტიკებენ ადამიანის უფლებებისადმი დამოკიდებულების გამო, შეიძლება ითქვას, რომ ძირითად უფლებებს მართლმადიდებელი ეკლესია კაცობრიობისა და ადამიანის განუყოფელ ფასეულობად აცხადებს, განსაკუთრებით სოციალურ უფლებებს, რომლებიც ხშირად ეკლესიის წარმომადგენელთა და სახელმწიფოს თანამდებობის პირთა ურთიერთობის მთავარი თემა ხდება.[938] რელიგია მნიშვნელოვანს როლს თამაშობს არა მხოლოდ კონსტიტუციის შემუშავებისა და მიღების, არამედ მისი ცვლილების დროსაც, – აშშ-ის მონობის წინააღმდეგ კამპანიასა და XX საუკუნის სამოქალაქო უფლებათა მოძრაობის პერიოდში რელიგიურ მოსაზრებებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიენიჭათ[939].

კონსტიტუციური შეთანხმების დადება კონკრეტულად ერთ რელიგიურ გაერთიანებასთან სახელმწიფოს მხრიდან უფლებამოსილების მიკერძოებულად განხორციელებას არ გულისხმობს. სახელმწიფო უფლებამოსილია დადოს ისეთი შეთანხმებები, რომლებიც ერთ რელიგიურ გაერთიანებას სხვებთან მიმართებით უპირატეს მდგომარეობაში ჩააყენებს.[940] თუმცა ეს უნდა იყოს სხვადასხვა ობიექტური ფაქტორით განპირობებული, როგორიცაა: ისტორიული გამოცდილება, კულტურული ინტეგრაცია, საზოგადოებრივი დამოკიდებულება და ა.შ. ამ შემთხვევაში საქართველოს სახელმწიფოს ჰქონდა უფლებამოსილება, როგორც საკონსტიტუციოსამართლებრივი, ისე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური თვალსაზრისით, დაედო კონსტიტუციური შეთანხმება და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის გარკვეული პრივილეგიები მიენიჭებინა. ამის საფუძველი კი საკონსტიტუციო დონეზეა ხაზგასმული და უზრუნველყოფილი: საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლი საქართველოს ისტორიაში;[941] მისი ღვაწლი ქართული კულტურის, ეროვნული მსოფლმხედველობისა და ფასეულობების ჩამოყალიბებაში;[942] მოსახლეობის დიდი უმრავლესობის მიერ მართლმადიდებლობის აღმსარებლობა.[943] საქართველოში განსხვავებული რელიგიური და მორალური შეხედულებების სოციალური ჯგუფებია, რაც საუკუნეების განმავლობაში დამკვიდრებული და მიღებული სინამდვილეა, შესაბამისად, მიუხედავად მოსახლეობის უმრავლესობის რელიგიური კუთვნილებისა, კონსტიტუციური შეთანხმება განხილული უნდა იყოს რელიგიურ-ეთიკური პლურალიზმის ჭრილში, რომელიც რელიგიურ-მორალური სტანდარტების

---

[938] McGuckin J.A., The Issue of Human Rights in Byzantium and the Orthodox Christian Tradition, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J.Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010, 186.

[939] Durham W.C. Jr., Religion and the World's Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 15.

[940] იხ., *Iglesia Bautista 'El Salvador' and Jose Aquilino Ortega Maratilla v. Spain*, [ECHR], App. no. 17522/90, 11 January 1992.

[941] საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის პირველი პუნქტი.

[942] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების პრეამბულა, მე-3 აბზაცი.

[943] იქვე, მე-4 აბზაცი.

მრავალგვარობას გულისხმობს[944]. კონსტიტუციური შეთანხმება, როგორც სამართლებრივი აქტი, თავისი არსითა და ფორმალურსამართლებრივი კუთხით (დადების შესაძლებლობით) სრულად შეესაბამება ადამიანის ძირითადი უფლებების ევროპულ გაგებასა და დოქტრინას.

5.2. თანასწორობა

პლურალისტურ დემოკრატიასა და ქრისტიანობას გაცილებით მეტი საერთო აქვთ, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით ჩანს: სხვათა პატივისცემა და თავისუფლება, რომელიც დემოკრატიის ქვაკუთხედია, ჯერ კიდევ ქრისტესეული ღმერთისა და კეისრის ურთიერთმიმართებიდან მოდის.[945] ქრისტიანული მრწამსი იძლევა შესაძლებლობას, განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდეს თავისუფლებასა და თანასწორობაზე, რაც მართლმადიდებლობასა და დემოკრატიას სრულიად თავსებადს ხდის.[946] ყველა ადამიანს თანაბარი უფლებები აქვს და სახელმწიფომ ადამიანთა უფლებების განხორციელებას ხელი უნდა შეუწყოს.[947] შესაბამისად, სახელმწიფომ მაქსიმალურად უნდა უზრუნველყოს თითოეული ადამიანისათვის შესაძლებლობათა თანაბრობა და ამასთან, თავი შეიკავოს დისკრიმინაციული მოწესრიგების დადგენისგან. სახელმწიფომ არ უნდა დაუშვას რელიგიურ გაერთიანებებს შორის დისკრიმინაცია და არც თავად შეუწყოს ხელი ისეთ ღონისძიებას, რომლითაც რომელიმე რელიგიის დისკრიმინაცია მოხდება.[948] ამასთან, მან არათუ ხელი უნდა შეუშალოს რელიგიურ გაერთიანებებს, არამედ მათი საქმიანობის განსახორციელებლად შესაბამისი გარემო უნდა უზრუნველყოს[949].

ადამიანის უფლებათა სამართალი გმობს რელიგიური ნიშნით დისკრიმინაციას, კონკრეტული რელიგიის წარმომადგენელთათვის პოლიტიკური პრივილეგიებისა და სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში ექსკლუზივის მინიჭებას.[950] თუმცა, იმავდროულად, არ არის მართებული აზრი, რომ მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის დადგენილი შეღავათები ევროკონვენციის მე-14 მუხლის დარღვევაა და სხვა რელიგიური გაერთიანებების მიმართ ავტომატურად დისკრიმინაციულია.[951] თანასწორობა ყველას ერთ კატეგორიაში მოქცევას არ გულისხმობს, უფრო მეტიც, თანასწორობის პრაქტიკული დამკვიდრებისას სახელმწიფოს შეუძლია განსხვავებული გარემოებებისა და ვითარებების შესაბამისად იმოქმედოს, კონკრეტულ შემთხვევაზე

---

944 Jensen D., Classifying Church-State Arrangements, Beyond Religious Versus Secular, in: Law and Religion in Public Life, The Contemporary Debate, Edited by N. Hosen and R. Mohr, Abingdon, 2011, 21.

945 ეგნატე IV, მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა: მოწმობის ორიენტირი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №3(12)'07, 2007, 29-30.

946 პროდმოუ ე., ამბივალენტური მართლმადიდებლობა, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(22), 2008, 74.

947 Doe N., Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013, 368.

948 Sentence 24/1982 of the Constitutional Court of Spain, 13 May 1982.

949 ბოხაშვილი ბ., რელიგიის თავისუფლება, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(22), 2008, 66.

950 Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 313.

951 კორკელია კ., ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004, 89.

კონკრეტული სამართლებრივი მოწესრიგება დაადგინოს.[952] რელიგიური საკითხები სპეციფიკურობით გამოირჩევა, რის გამოც ბევრ სახელმწიფოში მათთან დაკავშირებით განსაკუთრებული დამოკიდებულება და მოწესრიგებაა[953].

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში შესულია რელიგიური გაერთიანებების სარჩელი, რომელიც მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის კონსტიტუციური შეთანხმებით დადგენილ საგადასახადო შეღავათებს ეხება.[954] შეიძლება ითქვას, რომ კონსტიტუციური შეთანხმებით დადგენილი პრივილეგიები და უპირატესობები სხვებთან მიმართებით, არ არღვევს თანასწორობის ძირითად უფლებას. ამ შემთხვევაში ესაა შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებები, რომელთა დაცვა და განხორციელებაც სახელმწიფოს ევალება. საგადასახადო კოდექსში ასახული დებულებები პირდაპირ გამომდინარეობს და ეფუძნება მასზე ზემდგომ აქტს – კონსტიტუციურ შეთანხმებას, შესაბამისად, ამ შემთხვევაში დავის საგანი არა მხოლოდ საგადასახადო კოდექსის ნორმები, არამედ თავად ამ უკანასკნელთა საფუძველი დებულებები უნდა იყოს. სხვა რელიგიური გაერთიანებებისათვის მსგავსი შეღავათების დაწესება სახელმწიფოს მხრიდან დისკრეციაა და არ შეიძლება ვინმემ ან რაიმემ, მათ შორის საკონსტიტუციო სასამართლომ დაავალდებულოს იგი, განახორციელოს მსგავსი შინაარსის ღონისძიებები. სახელმწიფოს მხრიდან ნებისმიერი შეღავათის დადგენა უნდა მოხდეს იმ სისტემის მიხედვით, რომელსაც იგი რელიგიურ გაერთიანებებთან მიმართების მხრივ აღიარებს. რა თქმა უნდა, სასურველია, სახელმწიფომ ნებისმიერ რელიგიურ გაერთიანებას დაუდგინოს საგადასახადო შეღავათები და ამით პოზიტიური ვალდებულება იკისროს, თუმცა ეს არ უნდა მოხდეს სასამართლოს გადაწყვეტილებით, ნეგატიური კანონმდებლის ფუნქციის განხორციელების გზით.

5.3. რელიგიის თავისუფლება

ადამიანის უფლებათა ჰერმენევტიკა ნათლად წარმოაჩენს ქრისტიანობასა და ადამიანის ძირითად უფლებებს შორის კავშირს.[955] დემოკრატია და რელიგია არათუ შეუთავსებლები, არამედ ერთმანეთის შემავსებლები არიან: დემოკრატია ქმნის რელიგიის თავისუფლებისათვის ყველაზე ხელსაყრელ გარემოს რელიგიური პლურალიზმის უზრუნველყოფის საშუალებით,[956]

---

[952] Sentence 34/1981 of the Constitutional Court of Spain, 10 November 1981.

[953] მაგ., ნორვეგიაში რელიგიურ გაერთიანებებზე არ ვრცელდება გენდერული თანასწორობისა და ანტიდისკრიმინაციული აქტები. ამის მიზეზი ისაა, რომ კონკრეტული რელიგია შესაძლოა სრულიად განსხვავებულ იდეალებს იზიარებდეს, მათ შორის გენდერულ საკითხებში. იხ., Årsheim H., Legal Secularism? – Differing Notions of Religion in International and Norwegian Law, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 136.

[954] <http://constcourt.ge/ge/news/2015-wlis-9-oqtombers-saqartvelos-sakonstitucio-sasamartloshi-shemovida-sarcheli.page> [10.11.2015]

[955] Witte J.Jr., Law, Religion and Human Rights, "Colombia Human Rights Law Review", Vol.28, 1996, 16.

[956] Religion and Democracy, Recommendation 1396 (1999), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.5.

მთავარია მმართველობა და რელიგია ერთმანეთში არ აირიოს, არ მოხდეს ურთიერთგადაფარვა. [957] მორალურ-ეთიკური ვალდებულებებითა და მოვლენების მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულებით რელიგია დემოკრატიის მნიშვნელოვანი დამხმარე შეიძლება იყოს[958].

ადამიანის თავისუფალ ნებასა და რელიგიის თავისუფლებაზე ჯერ კიდევ ეკლესიის მამები – ტერტულიანე, ათანასიუსი და ლაქტანციუსი საუბრობდნენ. [959] უფრო მეტიც, მართლმადიდებლურ თეოლოგიაში აღიარებულია, რომ მორწმუნის მორალურ ვალდებულებათა უმრავლესობა სწორედ ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვას უზრუნველყოფს. [960] ეკლესიათა მსოფლიო საბჭომ ჯერ 1948 და შემდეგ 1961 წელს დაადგინა, რომ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-18 მუხლი ქრისტიანულ თავისუფლებასთან სრულ შესაბამისობაში იყო[961].

რელიგიის თავისუფლების პრინციპებმა დიდწილად განაპირობეს შუა საუკუნეობრივი შეხედულებების დაძლევა და თანამედროვე ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების გაგება.[962] რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთი საფუძველია.[963] ამ უკანასკნელისთვის კი პლურალიზმია განუყოფელი ნაწილი, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბდა.[964] რელიგიის თავისუფლება უშუალოდ ეფუძნება პიროვნების ღირსებას, ღირსების ძირითად უფლებას[965].

ევროკონვენციის მე-9 მუხლით უზრუნველყოფილი რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთი საფუძველია, რომელიც, იმავდროულად, მოწრმუნეთა იდენტობისა და მათი ცხოვრებისეული გაგების სასიცოცხლო ელემენტია. [966] რელიგიის თავისუფლება არ არსებობს, თუ მოქალაქეს არა აქვს თავისუფლება, არ მიეკუთვნებოდეს რომელიმე რელიგიას. [967] რელიგიის თავისუფლება სხვადასხვა მიმართულებითაა დავიწროებული და განვითარებული. ხშირ შემთხვევაში მისი შინაარსი იმდენად ემყარება ნების ავტონომიას, რომ

---

[957] State, Religion, Secularity and Human Rights, Recommendation 1804 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.10.

[958] Religion and Democracy, Recommendation 1396 (1999), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.5.

[959] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 47; Witte J.Jr., Law, Religion and Human Rights, "Colombia Human Rights Law Review", Vol.28, 1996, 25, იხ. ციტირება: Migne, Patrologia latina, 6:516.54.

[960] Witte J.Jr., Law, Religion and Human Rights, "Colombia Human Rights Law Review", Vol.28, 1996, 26.

[961] Minnerath R., Church Autonomy in Europe, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001, 382.

[962] Radan P., International Law and Religion, Article 18 of the International Covenant of Civil and Political Rights, in: Law and Religion, God, the State and the Common Law, Edited by P. Radan, D. Meyerson and R. F. Croucher, Abingdon, 2005, 11.

[963] იხ., *Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova*, [ECtHR], App. No. 45701/99, 13 December 2001, Para. 114.

[964] იხ., *Kokkinakis v. Greece*, [ECtHR], App. No. 14307/88, 25 May 1993, Para.31.

[965] კოკაია ლ., რელიგიის შესახებ კანონის მიღება უნდა დაჩქარდეს, ჟურნ. „სამართალი", №10-12, 2004, 7.

[966] The Religious Dimension of Intercultural Dialogue, Recommendation 1962 (2011), Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Para.3.

[967] *Segev v. Rabbinical Court*, High Court of Justice of Israel, 130/66.

ადამიანის ძირითადი უფლებების გაგების საჯაროსამართლებრივ მხარეს სცდება.[968]

სახელმწიფომ აქტიური როლი უნდა ითამაშოს იმ შემთხვევაში, თუ რელიგიური პრინციპების განხორციელება იწვევს ან შესაძლოა გამოიწვიოს ადამიანის უფლებების დარღვევა.[969] აღმსარებლობის შესახებ ინფორმაცია პირის ძალზე პირად სფეროს განეკუთვნება და სახელმწიფომ მაქსიმალურად უნდა შეიკავოს თავი მასში ჩარევისგან[970].

სახელმწიფოს მიერ კონკრეტული რელიგიისადმი ოფიციალურად განსაკუთრებული სტატუსის მინიჭება, თუ აღნიშნული სხვათა დისკრიმინაციის ხარჯზე არ ხდება, რელიგიის თავისუფლებას არ ეწინააღმდეგება.[971] დომინანტი ან პრივილეგირებული რელიგიის სტატუსი არ უნდა გულისხმობდეს იმას, რომ სხვა რელიგიათა პრაქტიკა, რელიგიის თავისუფლება იზღუდებოდეს მის ხარჯზე ან უფრო მეტიც, დამოკიდებული იყოს მის თანხმობაზე (ნებართვაზე)[972].

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის კონსტიტუციური შეთანხმების დადება არ გამორიცხავს სხვა რელიგიური ორგანიზაციების არსებობას, მათი საქმიანობის რაიმე ფორმით შეზღუდვას ან აკრძალვას.[973] საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება მიზნად არ ისახავს ვინმეს რელიგიური თავისუფლების შეზღუდვას, ან რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლების რეალიზებისათვის რაიმე სტანდარტების შექმნას. მისი მიზანია, მოაწესრიგოს კონკრეტულ რელიგიურ ორგანიზაციასთან დაკავშირებული

---

[968] მაგ., ევროსასამართლო აღიარებს რელიგიურ გაერთიანებების თავისუფლებას თავადვე განსაზღვრონ მათი დასაქმებულებისთვის დამატებითი რელიგიური პირობები. იხ., *Seibenhaar v. Germany*, [ECtHR], App. No. 18136/02, 3 February 2011. ქალბატონი ზაიბენჰაარი (Ms. Seibenhaar) მუშაობდა პროტესტანტულ საბავშვო ბაღში. იგი იყო კათოლიკე. შრომითი ხელშეკრულების თანახმად, მას ეკრძალებოდა ისეთი გაერთიანების წევრობა, რომლის შეხედულებებიც ან საქმიანობაც ეწინააღმდეგებოდა ეკლესიის მსოფლმხედველობას. ზაიბენჰაარის კათოლიკობა პრობლემას არ ქმნიდა, თუმცა მან შეიცვალა აღმსარებლობა და გახდა „უნივერსალური ეკლესიის“ („კაცობრიობის საძმოს“) წევრი და ასწავლისა ამ გაერთიანებაში. ამ ფაქტის გამო იგი პროტენსტანტული ბაღიდან დაითხოვეს. ევროსასამართლომ არ ცნო რელიგიის თავისუფლების (ევროკონვენციის მე-9 მუხლის) დარღვევა; ასევე, დარღვევად არ განიხილავს ისეთ შემთხვევებს, როდესაც დასაქმებული თანხმდება სამუშაოს დამსაქმებლის სპეციალური პირობით რწმენისა და აღმსარებლობის თაობაზე. იხ., Sir Bratza N., The “Precious Asset”: Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights, in: Religion and Discrimination Law in the European Union, Edited by M. Hill QC, Trier, 2012, 14.

[969] State, Religion, Secularity and Human Rights, Recommendation 1804 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.17.

[970] იხ., *Sinan Işik v. Turkey*, [ECtHR], App. no. 21924/05, 2 February, 2010; Sir Bratza N., The “Precious Asset”: Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights, in: Religion and Discrimination Law in the European Union, Edited by M. Hill QC, Trier, 2012, 13.

[971] *Darby v. Sweden*, [ECtHR], App. no. 11581/85, 23 October 1990, Para. 37; Edge P.W., Religion and Law, An Introduction, Ashgate, 2006, 96. სკალიას აზრით, რელიგიის თავისუფლება სულაც არ გულისხმობს სახელმწიფოს მიმართ აკრძალვას, რომ მას შეეზღუდოს თავისუფლება – რელიგიურობა ამჯობინოს არარელიგიურობას. *McCreary County v. American Civil Liberties Union*, 545 U.S. 893 (2005) (Scalia, J., dissenting).

[972] იხ., *Manoussakis v. Greece*, [ECtHR], App. no. 18748/91, 26 September 1996.

[973] საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2002 წლის 22 ნოემბრის №2/18/206 განჩინება საქმეზე, „მოქალაქე ზურაბ აროშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

სამართლებრივი ურთიერთობები. უფრო მეტიც, კონსტიტუციური შეთანხმება თავად კონტრაჰენტის, საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის, მოქმედების თავისუფლებას, გარკვეულწილად, ზღუდავს კიდეც.

V. კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულება საქართველოში

1. კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულების მდგომარეობა

კონსტიტუციური შეთანხმება 2002 წელს დაიდო და ბევრ ისეთ ნორმას მოიცავს, რომელიც თვითაღსრულებადი არაა, მას შესაბამისი აქტების მიღება და პრაქტიკული განხორციელება სჭირდება. მიუხედავად იმისა, რომ შეთანხმებით გათვალისწინებული დებულებების აღსრულების მიზნით მთელი რიგი ნორმატიული აქტების მიღება ივარაუდებოდა, რაიმე შინაარსობრივი და პრაქტიკული ღონისძიება არ გატარებულა.[974] ჯერ კიდევ 2003 წელს პრეზიდენტმა 5 სპეციალური კომისია შექმნა: 1. ჯვრისწერის სახელმწიფო აღიარებასთან დაკავშირებული სამართლებრივი აქტების მომზადების კომისია; 2. სამხედრო-საჯარისო ფორმირებებში, საპატიმროებსა და თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მოძღვრის (კაპელანის) ინსტიტუტის შექმნის კომისია; 3. საგანმანათლებლო დაწესებულებში მართლმადიდებელი სარწმუნოების შესახებს საგნის სწავლების საკითხთა სამთავრობო კომისია; 4. კულტურული მემკვიდრეობის სფეროში სამართლებრივი და ქონებრივი ურთიერთობების მოწესრიგების ღონისძიებათა სამთავრობო კომისია; 5. სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის პერიოდში ეკლესიისათვის მატერიალური ზიანის ნაწილობრივი კომპენსაციის საკითხების შემსწავლელი სამთავრობო კომისია.[975] კომისიებს დაევალათ 2 თვის ვადაში სამუშაო დებულებების შემუშავება და დასამტკიცებლად პრეზიდენტისთვის წარდგენა.[976] სამწუხაროდ, არათუ დებულებები არ დამტკიცებულება და კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულებისთვის კონკრეტული ნაბიჯები არ გადადგმულა, არამედ კომისიები ოფიციალურად არც შეკრებილან[977].

2012 წელს საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება გაუქმდა და სპეციალური სამთავრობო კომისიის შექმნა საქართველოს მთავრობას დაევალა.[978] იმავე დღეს მთავრობამ მიიღო დადგენილება, რომლითაც სპე-

---

974 იხ., ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 54-55.

975 საქართველოს პრეზიდენტის 2003 წლის 7 იანვრის №1 ბრძანებულება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა უზრუნველმყოფ კომისიათა შექმნის შესახებ“, პირველი, მე-2, მე-3, მე-4 და მე-5 პუნქტები.

976 იქვე, მე-6 პუნქტი.

977 საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის 2015 წლის 17 აგვისტოს წერილი №8289.

978 იხ., საქართველოს პრეზიდენტის 2012 წლის 21 თებერვლის №125 ბრძანებულება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა უზრუნველმყოფ კომისიათა შექმნის შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის 2003 წლის 7 იანვრის №1 ბრძანებულების ძალადაკარგულად გამოცხადების თაობაზე“.

ციალური სამთავრობო კომისია შექმნა.[979] დადგენილებით, ასევე, გაუქმდა საქართველოს მთავრობასა და საქართველოს საპატრიარქოს შორის ქონებრივი საკითხების განმხილველი სამთავრობო კომისია და მისი კომპეტენციის განხორციელების უფლებამოსილება ახალ სამთავრობო კომისიას გადაეცა.[980] საბოლოო ჯამში, კომისიის ფარგლებში დადგინდა რამდენიმე სამუშაო ჯგუფი: 1. ქონებრივი საკითხების განმხილველი და ეკლესიის ეკონომიკური საქმიანობისათვის შესაბამისი სამართლებრივი ბაზის შემქმნელი სამუშაო ჯგუფი; 2. XIX და XX სს-ში (საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვის პერიოდში) ეკლესიისათვის მიყენებული ზარალის დამდგენი სამუშაო ჯგუფი; 3. სახელმწიფო მუზეუმებში დაცული საეკლესიო საგანძურის და ისტორიული მნიშვნელობის ტაძრების მოვლა-პატრონობის რეჟიმის დამდგენი სამუშაო ჯგუფი; 4. კანონით დადგენილი წესით ჯვრისწერის აღიარების განმსაზღვრელი სამუშაო ჯგუფი; 5. სამხედრო-საჯარისო ფორმირებებში, საპატიმროებსა და თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მოძღვრის ინსტიტუტის განმსაზღვრელი სამუშაო ჯგუფი; 6. განათლების სფეროში ურთიერთთანამშრომლობის განსაზღვრელი სამუშაო ჯგუფი; 7. საზღვარგარეთის ქვეყნებში საქართველოს საპატრიარქოს სამართლებრივი სტატუსის და იქ არსებული ქართული ეკლესია-მონასტრების მოვლა-პატრონობისა და საკუთრების განმსაზღვრელი სამუშაო ჯგუფი; 8. რელიგიური დანიშნულების ნაგებობათა წარმომავლობის დამდგენი სამუშაო ჯგუფი.[981] სამწუხაროდ, სამთავრობო კომისიისა და მისი სამუშაო ჯგუფების მუშაობის დამადასტურებელი არცერთი ოფიციალური დოკუმენტი საქართველოს მთავრობის ადმინისტრაციაში არ მოიპოვება[982].

კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველზე დღემდე სამი შეთანხმებაა გაფორმებული, რომლებიც უფრო დამხმარე მიზნებისთვისაა შექმნილი, ვიდრე უშუალოდ კონსტიტუციური შეთანხმების იმპლემენტაციისათვის. ესენია: საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთობლივი კომისიის ურთიერთგაგების მემორანდუმი; საქართველოს იუსტიციის სამინისტროსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ხელშეკრულება, შეთანხმება საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართვე-

[979] საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 21 თებერვლის №63 დადგენილება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული საკითხების განმხილველი სამთავრობო კომისიის შექმნის შესახებ“.

[980] იქვე.

[981] საქართველოს მთავრობის 2013 წლის 18 აპრილის №82 დადგენილება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული საკითხების განმხილველი სამთავრობო კომისიის შექმნის შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 21 თებერვლის №63 დადგენილებაში ცვლილების შეტანის თაობაზე“.

[982] საქართველოს მთავრობის ადმინისტრაციის 2015 წლის 7 აგვისტოს წერილი №599983.

ლოს იუსტიციის სამინისტროს შორის პრობაციონერთა და არაპატიმარ მსჯავრდებულთა რესოციალიზაციის სფეროში.[983]

კონსტიტუციური შეთანხმების შინაარსიდან გამომდინარე, ძალიან ბევრია დებულება, რომელსაც ამოქმედება ესაჭიროება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ვერ აღსრულდება. მართალია, რამდენიმე მიმართულებით სახელმწიფოს მიერ გადადგმული ნაბიჯები მართებული გამოდგა, თუმცა საერთო სურათი არ შეცვლილა: კონსტიტუციური შეთანხმება უფრო სურვილების კრებულად რჩება, ვიდრე პრაქტიკაში მოქმედ, სამართლებრივი ძალით კი ერთ-ერთ უმაღლეს აქტად. მისი აღსრულების მიზნით მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო ცვლილებებია აუცილებელი, რასაც აღმასრულებელთა კვალიფიკაცია და დასახული მიზნის მისაღწევად ევოლუციური განვითარება უნდა სდევდეს თან.

2. ჯვრისწერის აღიარება ქართულ სამართლებრივ სივრცეში

2.1. საოჯახო ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგება და რელიგია

სამართლის განვითარების მრავალ ათასწლოვან ისტორიაში რამდენიმე ისეთი ინსტიტუტი გამოირჩევა, რომელიც დროისა თუ ეპოქის მიუხედავად, ყოველთვის განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ იყო, რასაც თავად ამ ინსტიტუტის ყოფითი მნიშვნელობა განაპირობებდა. ყველაზე აპრობირებული და გამოყენებადი სამართლებრივი წარმონაქმნები ადამიანთა თანაარსებობის, ცხოვრების გაუმჯობესებული პირობების უზრუნველყოფისა და პიროვნების სულიერი წყურვილის დასაურვებლად იქმნება.

კაცობრიობის შეგნებული არსებობის ისტორიიდან ერთ-ერთი უძველესი და უმთავრესი საზოგადოებრივი ინსტიტუტი ოჯახია, სადაც ადამიანის აღზრდა და პიროვნებად ჩამოყალიბება ხდება, ოჯახი საზოგადოებრივ, ეკონომიკურ, ფსიქოლოგიურ, ბიოლოგიურ თუ ზნეობრივ ურთიერთობებს აერთიანებს.[984] როგორც წესი, ოჯახისა და ზოგადად, საოჯახო სამართლის განვითარების დონე შესაბამისი საზოგადოების განვითარების დონის პირდაპირპროპორციულია. [985] სწორედ ოჯახი და საოჯახო ურთიერთობები აგრძნობინებს თანამედროვე ადამიანს, რომ იგი *Homo Sapiens*-თან ერთად *Homo Moralis*-ის კატეგორიასაც მიეკუთვნება. ნებისმიერი ოჯახის შექმნისათვის საკვანძო მომენტი ქორწინებაა, რომელიც ყოველთვის გან-

[983] იხ., საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთობლივი კომისიის ურთიერთაგების მემორანდუმი, 2005 წლის 22 იანვარი; საქართველოს იუსტიციის სამინისტროსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ხელშეკრულება, 2001 წლის 20 აპრილი; შეთანხმება საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს შორის პრობაციონერთა და არაპატიმარ მსჯავრდებულთა რესოციალიზაციის სფეროში, 2006 წლის 1 მარტი.

[984] ნადარეიშვილი გ., ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2005, 150.

[985] ნადარეიშვილი გ., ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII სს. საქართველოში, თბილისი, 1959, 40.

საკუთრებულ ადგილს იკავებდა საღვთისმეტყველო, სამართლებრივ თუ საზოგადოებრივ მეცნიერებებში. ქორწინებით იწყება ოჯახი და იგია მისი გაფართოების, ოჯახების შერწყმის, ნათესაობის ახალი ხაზების ჩამოყალიბების საფუძველი. ამიტომაც გასაკვირი არაა, რომ თითქმის ყველა რელიგია ოჯახისა და ქორწინების ღირებულებებს საკრალურად მიიჩნევს.[986] განსაკუთრებული ინტერესების გამო რელიგიამ საოჯახო სამართლის შექმნასა და ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა.[987] თუკი სხვა რელიგიები მას სიწმინდედ მიიჩნევდნენ, ქრისტიანობამ სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა, კანონიკური სამართლის ამოსავალ ინსტიტუტად აღიარა, რის გამოც დღესდღეობით იგი ერთ-ერთი ყველაზე მეტად დამუშავებული და განხილული მოვლენაა რელიგიურ დოგმატიკასა თუ სამართალში. ფაქტობრივად, ქრისტიანობამ და ზოგადად, რელიგიამ ქორწინებისა და ოჯახის თანამედროვე სახე განსაზღვრა[988].

მიუხედავად იმისა, რომ ქორწინების საერო და სასულიერო გაგება სამართალში მნიშვნელოვნად განსხვავდება, წარმოუდგენელია საოჯახო ურთიერთობებიდან რელიგიის გამორიცხვა, რადგან საოჯახო სამართლისთვის ის ისევე აუცილებელი ელემენტია, როგორც მრავალი სხვა კულტურული, სოციალური და ეკონომიკური ფაქტორი, რომლებმაც, საბოლოო ჯამში, საოჯახო სამართლის თანამედროვე სახე განაპირობეს. [989] ძალზე სეკულარულ სახელმწიფოებსა და საზოგადოებებშიც კი ეკლესია საქორწინო ურთიერთობებში პარადოქსულად დიდი სოციალური და სამართლებრივი სტატუსის მატარებელია[990].

ოჯახისა და ქორწინების ქართული გაგება განსაკუთრებული ფენომენია, რომელშიც შერწყმულია როგორც ქრისტიანული, ისე უძველესი წარმართული წარმოდგენები და ჩვეულებები. საქართველოს გაქრისტიანებამ ქორწინების ახლებური გაგება დაამკვიდრა, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში ქართულმა საზოგადოებამ გაითავისა და რელიგიური ნორმებიდან საზოგადოებრივ, ყოფით ქცევის წესებში ასახა. ამიტომაც სრულიად ბუნებრივად, საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების დადებისას რელიგიური ქორწინების თაობაზე ნორმა კონსტიტუციურ შეთანხმებაში ჩაიწერა. დებულების თანახმად, სახელმწიფო აღიარებს ეკლესიის მიერ შესრულებულ ჯვრისწერას კანონმდებლობით დადგენილი წესით. [991] მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფომ დეკლარაციულად გამოხატა ნება და ჯვრისწერის სამართლებრივი შედეგის აღიარე-

[986] Wardle L.D., Marriage and Religious Liberty: Comparative Law Problems and Conflict of Law Solutions, "Journal of Law & Family Studies", Vol.12, 2010, 322.

[987] Mair J., The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 363.

[988] Turner B.S., The Religious and the Political, A Comparative Sociology of Religion, New York, 2013, 102.

[989] Mair J., The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 373.

[990] იქვე, 375.

[991] კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის, მე-3 მუხლის პირველი წინადადება.

ბის სპეციალური, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ერთობლივი კომისიაც შეიქმნა, ამ მიმართულებით ქმედითი ნაბიჯი არ გადადგმულა. კონსტიტუციური შეთანხმების დადებიდან დიდი ხანი გავიდა, თუმცა „კანონმდებლობით დადგენილი წესი“ ჯერაც არ არსებობს, ჯვრისწერის სამართლებრივი აღიარება კი კვლავაც დეკლარაციაა და არა ნორმატივი. ამას ამყარებს საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პოზიციაც, რომლის განმარტებით, კანონმდებლობაში შესაბამისი ცვლილებების განხორციელებამდე მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ შესრულებული ჯვრისწერით ახლად შექმნილი ოჯახი მხოლოდ ქრისტიანული თვალსაზრისით ხდება კანონიერი და კონსტიტუციური შეთანხმების მიუხედავად, მასთან დაკავშირებით არანაირი სამართლებრივი შედეგი არ დგება[992].

2.2. ქორწინების სამართლებრივი გაგება

2.2.1. ქორწინების სამოქალაქოსამართლებრივი გაგება

საოჯახო სამართალი *Lex Mercatoria* არაა და მიუხედავად კულტურათა სხვაობისა, თითქმის არც არასდროს ყოფილა. იგი დღემდე ერთ-ერთი მრავალფეროვანი და სისტემათა მიხედვით განსხვავებული სამართლის დარგია, რაც საზოგადოებათა კულტურული, მენტალური და ისტორიული ფაქტორებითაა განპირობებული.[993] მართალია, საერო და კანონიკური საოჯახო სამართალი ძალზე დაშორდა ერთმანეთს, თუმცა ეს უკანასკნელი დღემდე ინარჩუნებს აქტუალობას და თანამედროვე საქორწინო სამართლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროა.[994] სწორედ ქრისტიანულმა ხედვამ ჩამოაყალიბა თანამედროვე განვითარებულ სახელმწიფოებში მიღებული და აღიარებული ქორწინების იდეა, მისი არსი და შემადგენელი ელემენტები.

ქორწინება ინდივიდებისა და ოჯახის მორალური ცხოვრებისა და ერთგულების სიმბოლოა.[995] მის ერთ-ერთ კვალიფიციურ დეფინიციას მოდესტინუსი იძლევა, რომლის თანახმადაც, ქორწინება ქალისა და მამაკაცის კავშირია, „მთელი ცხოვრების ერთიანობა, ღვთიური და ადამიანური სამართლის ერთობა“[996]. მსგავსადვეა გაგებული შემდომი პერიოდის რომის სამართალშიც. იუსტინიანეს ინსტიტუციების მიხედვით, ქორწინება მამაკაცისა და ქალის კავშირია, რომლის არსიც თანაცხოვრებაშია.[997] სხვადასხვა პერიოდის რომაულსამართლებრივი მიდგომა იმისთვისაა მნიშვნელოვანი, რომ ნათელი წარმოდგენა შეიქმნას ქორწინების თანამედროვე სამართლებრივ გაგებაზე, ვინაიდან თანამედროვე საოჯახო სამართალი

---

[992] საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატის 2008 წლის 15 მაისის №ას-968-1269-07 გადაწყვეტილება.

[993] Tsoukala Ph., Marrying Family Law to the Nation, “The American Journal of Comparative Law”, Vol.58, 2010, 905.

[994] Hofman Fr.J., The Development of the Canon Law of Marriage, “Acta Juridica”, 1983, 23.

[995] Wardle L.D., Marriage and Religious Liberty: Comparative Law Problems and Conflict of Law Solutions, “Journal of Law & Family Studies”, Vol.12, 2010, 321.

[996] “Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.”, Digesta Iustiniani, 23.2.1.

[997] “Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuam consuetudinem vitae continens”, Institutiones Iustiniani, 1.9.1.

ძველრომაული, განსაკუთრებით, *Corpus Juris Civilis*-ის რეცეფციის შედეგია და ინსტიტუტთა უმრავლესობის სამართლებრივი შინაარსი დღემდე უცვლელია.

სამოქალაქოსამართლებრივი მნიშვნელობით, ქორწინება სამართლებრივი ურთიერთობაა, რომელიც მის მონაწილეთა თანხმობას ეფუძნება და სამართლებრივ ქვეტექსტს, უფლებებსა და მოვალეობებს მოიაზრებს.[998] სამართალი ტრადიციულად უზრუნველყოფდა ავტონომიას საოჯახო ურთიერთობების სფეროში.[999] თუმცა სახელმწიფოს ფუნქციებიდან გამომდინარე, სამართლებრივი ურთიერთობების ინტერნაციონალიზაციის, სამართლის ეროვნული საზღვრების გაფართოებისა და სამართლის სისტემათა მუდმივი ურთიერთქმედების შედეგად, ქორწინებისათვის სავალდებულო ელემენტად მისი სახელმწიფო ან ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებში რეგისტრაცია იქცა. ქორწინებას უამრავი უფლება-მოვალეობა უკავშირდება, რომელზეც სამოქალაქო ურთიერთობათა მნიშვნელოვანი ნაწილია დამყარებული და რომელთა მოშლა თუ არასტაბილურობა მთლიანად სამართლებრივი სისტემის, მათ შორის, სამოქალაქო ბრუნვის რღვევასა და არამდგრადობას გამოიწვევს. ასეც რომ არ იყოს, ქორწინება სახელმწიფოსა და ერის კეთილდღეობისათვის განმსაზღვრელი მნიშვნელობის მატარებელი ინსტიტუტია,[1000] ამიტომაც საქორწინო საკითხებში მომეტებული ინტერესი გასაგებიცაა.

ქართული სამართალი ქორწინებას სწორედ თანამედროვე სამართლის ძირითადი მიმართულებებისა და ასპექტების ჭრილში განიხილავს. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, ქორწინება ოჯახის შექმნის მიზნით ქალისა და მამაკაცის ნებაყოფლობითი კავშირია, რომელიც რეგისტრირებულია საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს შესაბამის ორგანოში.[1001] დაქორწინებისათვის მთავარია დასაქორწინებელ პირთა ასაკი[1002], რომელიც საქართველოში 18 წელია[1003], ხოლო გამონაკლის შემთხვევაში – 16[1004] და ამ პირთა თანხმობა[1005]. პირის თანხმობას, ნებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქორწინებისას, საქორწინო თანხმობა უნდა გაიცეს დამოუკიდებლად, ვისიმე ზეწოლის გარეშე, ისე, რომ პირი აცნობიერებდეს ქორწინებისა და ოჯახური თანაცხოვრების ყველა უპირატესობასა და უარყოფით მხარეს[1006].

---

[998] Stathopoulos M.P., Secularization of Family Law in Greece, "Israel Law Review", Vol.22, No.3, 1998, 371.

[999] Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015, 201.

[1000] *TF v. Ireland*, [1995], 1 Ir 321, [1995] 2ILRM 321 (IESC).

[1001] იხ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1106-ე მუხლი.

[1002] იქვე, 1107-ე მუხლის „ა" ქვეპუნქტი.

[1003] იქვე, 1108-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

[1004] იქვე, მე-2 ნაწილი

[1005] იქვე, 1107-ე მუხლის „ბ" ქვეპუნქტი.

[1006] Bernard J., The Evolution of Matrimonial Jurisprudence: The Opinion of a French Canonist, The Jurist, №41, 1981, 107-108.

სახელმწიფოს გადმოსახედიდან, ქორწინებაში ქალსა და მამაკაცთან ერთად სახელმწიფოც მოიაზრება.[1007] ამიტომაც ხსენებული ორი სავალდებულო ელემენტის გარდა, არსებობს მესამე კუმულაციური პირობაც – ქორწინების რეგისტრაცია. პირველი ორის შესრულების მიუხედავად, ქორწინება სახელმწიფოს მიერ აღიარებული არ იქნება (რა თქმა უნდა, შესაბამისი სამართლებრივი შედეგებით) რეგისტრაციის გარეშე, რადგანაც კანონმდებლობით, ქორწინების წარმოშობისათვის სწორედ სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს მიერ მისი რეგისტრაციაა აუცილებელი[1008].

სამოქალაქო ქორწინებას უკავშირდება მეუღლეთა უფლება-მოვალეობების, მათი სანივთო უფლებებისა და საოჯახოსამართლებრივი ურთიერთობების წარმოშობა როგორც ერთმანეთის, ისე ოჯახის სხვა წევრების მიმართ. ქორწინებას მისი სახელმწიფო რეგისტრაცია აქცევს სამართლებრივ ინსტიტუტად, უფლებებისა და მოვალეობების წარმოშობის საფუძვლად და იურიდიულ ფაქტად. წინააღმდეგ შემთხვევაში, პირთა თანაცხოვრება უბრალო კოჰაბიტაციად მიიჩნევა, რასაც რომაელები კონკუბინატად მოიხსენიებდნენ[1009].

2.2.2. ქორწინების კანონიკურსამართლებრივი გაგება

რელიგიათა უმრავლესობა, მათ შორის კი განსაკუთრებით ქრისტიანობა, შთამომავლობის შექმნასა და გამრავლებას, ოჯახის განსხვავებულად მაღალი სტატუსის გამო, კიდევ უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს.[1010] ქორწინება ღვთაებრივი სამართლის ერთ-ერთი უძველესი ინსტიტუტია[1011], მისი ქრისტიანული არსი და იდეა ბიბლიურ სათავეებშია. ეკლესია საოჯახო სამართლის საკითხებს საოჯახო ურთიერთობების განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო დიდ ყურადღებას უთმობდა.[1012] ქალისა და მამაკაცის თანაცხოვრების საფუძვლად ღმერთის მიერ ქალის შექმნაა მოაზრებული,[1013] რომელიც მამაკაცის განუყოფელი ნაწილი უნდა ყოფილიყო.[1014] შესაბამისად, ადამიანის სრული შემეცნება და გააზრება მხოლოდ ქორწინებაშია შესაძლებელი[1015].

[1007] Gori-Montanelli R., Botwinik D.A., Mexican Divorces: Italy, "International Lawyer", №1, 1966-1967, 210.

[1008] „სამოქალაქო აქტების შესახებ" საქართველოს კანონის 48-ე მუხლი.

[1009] იხ., მეტრეველი ვ., რომის სამართალი, საფუძვლები, თბილისი, 2005, 101.

[1010] Turner B.S., The Religious and the Political, A Comparative Sociology of Religion, New York, 2013, 102.

[1011] Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 185.

[1012] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 19.

[1013] „და შექმნა ღმერთმან კაცი სახედ თჳსად და ხატად ღმრთისა შექმნა იგი, მამაკაცად და დედაკაცად ქმნა იგინი." დაბადება, 1, 27; „და აკურთხნა იგინი ღმერთმან მეტყუელმან: აღორძნდით და განმრავლდით. და აღავსეთ ქუეყანაჲ დაეუფლენით მას. და მთავრობდით თევზთა ზღჳსათა, და მფრინველთა ცისათა, და ყოველთა პირუტყუთა, და ყოველსა ქვეყანასა და ყოველთა ქუეწარმავალთა, მავალთა ქვეყანასა ზედა." დაბადება, 1, 28.

[1014] მამა პაისი მთაწმინდელი, სიტყვები, წ.IV, ოჯახური ცხოვრება, თბილისი, 2006, 33.

[1015] Настольная Книга Священнослужителя, IV Т., Издание Московской Патриархии, Москва, 1983, 291.

წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის განმარტებით, ქორწინება, რომელიც ცოლქმრობასა და შთამომავლობის გაგრძელებას ეფუძნება, ღმერთის მოსაწონია.[1016] თუმცა, რა თქმა უნდა, ქორწინების მიზანი, როგორც თავდაპირველი, ისე შემდგომი, არა მხოლოდ შთამომავლობის შექმნა, არამედ ცოლისა და ქმრის უკეთესი და ბედნიერი ცხოვრების უზრუნველყოფაა.[1017] ქორწინების საფუძველი სიყვარული უნდა იყოს, რომელსაც ღმერთი ადამიანს უნერგავს და აიძულებს ცოლ-ქმარს „ჩვევაზე ძლიერი კავშირით მიემსჭვალონ ერთმანეთს“.[1018] კლიმენტი ალექსანდრიელის განმარტებით, თავად ღმერთი აერთებს ადამიანებს, აკავშირებს მათ და მათთან სუფევს[1019].

საქორწინო კანონიკური სამართლის ჩამოყალიბება თავად ქორწინების საკრალურობამ და მისმა განსაკუთრებულმა რელიგიურმა მნიშვნელობამ განაპირობა, რასაც საფუძვლად საეკლესიო საიდუმლოებათა შესახებ ქრისტეს სწავლება დაედო.[1020] წმინდა წერილის თანახმად, ქორწინება საღმრთო საიდუმლოა,[1021] რომელიც ზნეობრივი სრულყოფილების მისაღწევად, ქალსა და მამაკაცს არა მხოლოდ ხორციელად, არამედ სულიერადაც აერთებს.[1022] ქორწინებას, როგორც ქრისტიანულ საიდუმლოს, სამი უმთავრესი მიზანი აქვს: კაცობრიობის გამრავლება და შთამომავლობის შექმნა; მეუღლეთა ურთიერთდახმარება, მეგობრობა და შემწეობა; ხორციელ ვნებათა დაცხრომა,[1023] ხორციელი ცოდვისკენ მიდრეკილების დაძლევა[1024].

ტერტულიანემ ერთ-ერთმა პირველმა შეადარა ქორწინება წმინდა ზიარებას,[1025] რაც მის მნიშვნელობას ხაზს უსვამს, ვინაიდან ევქარისტია ზოგადად ქრისტიანული ეკლესიის საფუძვლადაა მიჩნეული და ქრისტეს ეკლესიის ამოსავალი იდეაა. სწორედ ამიტომაც გასაკვირი არაა, რომ ახალი აღთქმის მნიშვნელოვანი ნაწილი, წმ. პავლე მოციქულის ეპისტოლეთა უმრავლესობა, ქორწინების არსს, მის დანიშნულებას, საოჯახო ურთიერთობებსა და ცოლ-ქმრის ურთიერთმიმართებას ეხება.[1026] ღვთაებრივი პოზიტიური სამართალი, რომელიც სახარებაშია მოცემული, აწესრიგებს

[1016] Viscuso P., Orthodox Canon Law, 2nd Ed., Brookline, Massachusetts, 2011, 33.

[1017] Encyclical Letter “Arcanum” of Pope Leo XIII on Christian Marriage to the Patriarchs, Primates, Archbishops, and Bishops of the Catholic World in Grace and Communion with the Apostolic See, 1880, 26.

[1018] წმ. იოანე ოქროპირი, სწავლანი, ნ. ბელთაძის თარგმანი, წიგნში: ბჭე სიწმინდისა, თბილისი, 2008, 244-245.

[1019] Настольная Книга Священнослужителя, IV Т., Издание Московской Патриархии, Москва, 1983, 293.

[1020] Hofman Fr.J., The Development of the Canon Law of Marriage, “Acta Juridica”, 1983, 24.

[1021] ეპისტოლე პავლე მოციქულისა ეფესელთა მიმართ, 5, 32.

[1022] Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 186.

[1023] Viscuso P., Orthodox Canon Law, 2nd Ed., Brookline, Massachusetts, 2011, 34.

[1024] ნადარეიშვილი გ., ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2005, 151.

[1025] Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 187.

[1026] იხ., ეპისოტელენი პავლე მოციქულისა კორინთელთა მიმართ I, 7, 7-10; ეფესელთა მიმართ, 5, 22-33; ებრაელთა მიმართ, 13,4.

საოჯახო საკითხებს, იგი პირდაპირ კრძალავს ბიგამიას, პოლიგამიასა და განქორწინებას[1027].

ქრისტიანულ სამართალში, განსაკუთრებით, დასავლეთის ეკლესიაში, ქორწინების ქრისტიანული კონცეფცია რომის სამართალში აღიარებული ტრადიციული სამართლებრივი ინსტიტუტისა და ოჯახის შესახებ სარწმუნოებრივი შეხედულების სინთეზის შედეგად შეიქმნა. კლასიკურმა მონოგამიურმა რომაულმა ქორწინებამ ქრისტიანული კონცეფციისთვის დამახასიათებელი მუდმივობისა და ერთგულების იდეები გაითავისა, რის საფუძველზეც კანონიკური მოწესრიგება ჩამოყალიბდა. [1028] ქორწინება, ქრისტიანული თვალსაზრისით, როგორც წმინდა საიდუმლოება, ისე შეთანხმება, ხელშეკრულებაა. [1029] ქორწინების ქრისტიანული გაგებისა და სამართლის შერწყმა პირველად იუსტინიანეს დროს განხორციელდა. [1030] შემდეგ კი შუა საუკუნეების კანონიკური სამართლის მცოდნეებმა აქტიურად გამოიყენეს იუსტინიანეს მიერ ჩამოყალიბებული სამართლებრივი მოდელი და ქორწინების კანონიკურსამართლებრივი კონცეფციისთვის, საქორწინო შეთანხმებისთვის რომის სამართლის კლასიკური კონსესუალური ხელშეკრულების იდეა აიღეს. [1031] შედეგად, ქორწინება ორი პირის ხელშეკრულებად მიიჩნევა, რომელსაც პირთა თანხმობა სჭირდება და უშუალოდ ღმერთის მიერაა დაფუძნებული, [1032] მისი მოშლა ან შეწყვეტა შეუძლებელია, გარდა საგამონაკლისო შემთხვევებისა. [1033] აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეკლესიისთვის ქორწინების კანონიკური და სამართლებრივი მნიშვნელობა მეორეხარისხოვანია, თავად ქორწინების სიწმინდესთან და მის საიდუმლოებასთან შედარებით. [1034] რაც შეეხება აღმოსავლეთის ეკლესიას, იგი ქორწინებას უბრალო გარიგებად ან ხელშეკრულებად ნაკლებად განიხილავდა, ჯვრისწერა ყოველთვის კურთხეულ, განსაკუთრებულ საზოგადოებრივ ინსტიტუტად მოიაზრებოდა, [1035] თუმცა რომაული სამართლის გავლენას ვერც ის გაექცა და სრულიად ბუნებრივად, ჯვრისწერის მისეული კანონიკური გაგება ბიზანტიური სამართლებრივი სისტემის განვითარებას კვალდაკვალ მიჰყვა.

[1027] Hayes P.J., Impediments to Marriage in the Catholic Church, "The North American Review", Vol.180, 1905, 766.

[1028] Hofman Fr.J., The Development of the Canon Law of Marriage, "Acta Juridica", 1983, 28.

[1029] Olshewsky Th.M., A Christian Understanding of Divorce, "Journal of Religious Ethics", Vol.7, No.1, 1979, 122.

[1030] Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 188.

[1031] Orsy L., Marriage in the Code of Canon Law, "Law and Justice", 1988-1989, 11.

[1032] Cahil E., Notes on Christian Sociology, "The Irish Mothly", Vol.LI-LVI, 1923, 478.

[1033] Meyendorff J., Christian Marriage in Byzantium: The Canonical and Liturgical Tradition, "Dumbarton Oaks Papers", №44, 1990, 101.

[1034] McManus F.R., Marriage in the Canons of the Eastern Catholic Churches, "Jurist", Vol.54, 1994, 56-57.

[1035] Orsy L., Marriage in the Code of Canon Law, "Law and Justice", 1988-1989, 10.

2.3. ჯვრისწერის აღიარება

2.3.1. ჯვრისწერა, როგორც სამართლებრივი ფაქტი და მისი აღიარება

რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართება, ასევე, საერო და სასულიერო ინსტიტუტთა მოწესრიგება ქვეყნებისა და კონფესია-დენომინაციების მიხედვით განსხვავდება.[1036] თანამედროვე სახელმწიფოთა უმრავლესობა სეკულარიზმის მომხრეა, თუმცა დემოკრატიული ქვეყნების მნიშვნელოვან ნაწილში დღემდე მოქმედებს სახელმწიფო ან პრივილეგირებული რელიგიის სისტემა. მიუხედავად იმისა, თუ რა დოზითა და ინტენსივობით ხდებოდა სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობის განვითარება, ისტორიულად, ეკლესიის მოწესრიგების სფერო, რომელშიც სახელმწიფო ყველაზე აქტიურად ერეოდა, საოჯახო სამართალი იყო[1037].

საეკლესიო სამართალმა ქორწინების რელიგიური და სამართლებრივი გაგება შეაერთა, რამაც ჯვრისწერას ორმაგი, საღვთო საიდუმლოსა და იურიდიული ფაქტის ბუნება დაუმკვიდრა.[1038] მსგავსი სტატუსის გამო კანონიკურმა სამართალმა შეიმუშავა ჯვრისწერასა და განქორწინებასთან, ზოგადად საქორწინო სამართალთან დაკავშირებულ ნორმათა მთელი სისტემა, რომელიც დღემდე აქტიურად გამოიყენება. საეკლესიო წესით ქორწინების სამი ძირითადი მახასიათებელი გამოიყო: ა) სპეციალური რიტუალი, ცერემონია; ბ) ქორწინების მომწესრიგებელი შიდა სამართალი, ნორმები; გ) ქორწინების განხორციელებაზე უფლებამოსილი პირი, რომელიც პასუხისმგებელია ამ ნორმათა აღსრულებაზე.[1039] სამივე შემადგენელი ელემენტის არსებობა აუცილებელია, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ჯვრისწერის, როგორც იურიდიული ფაქტის, შესახებ მსჯელობა არასერიოზულია.

თეორიაში სახელმწიფოს მიერ რელიგიური ქორწინების აღიარების რამდენიმე მოდელი არსებობს და მათ შორის განსხვავება ძირითადად სახელმწიფოში გავრცელებული, აღიარებული მსოფლმხედველობითაა განპირობებული.[1040] შეიძლება გამოიყოს: 1. სახელმწიფოები, სადაც საქორწინო საკითხების გადაწყვეტაზე უფლებამოსილი სუბიექტი თავად სახელმწიფოა; 2. საქორწინო საკითხები სამოქალაქო სამართლისთვისაა მინდობილი; 3. სახელმწიფოები, სადაც საქორწინო სამართალი სეკულარულ და რელიგიურ პოლუსებს შორისაა.[1041] ყველაზე ზოგადი კლასიფიკაციით, ჯვრისწერის სამართლებრივი აღიარების მიხედვით, ორი ძირითადი მოდელი არსებობს: 1. სისტემა, რომელშიც სამართლებრივი შედეგები მხოლოდ სამოქალაქო ქორწინებას აქვს და 2. სისტემა, რომელიც სამოქალაქო და

[1036] Schanda B., Religion and State in the Candidate Countries to the European Union – Issues Concerning Religoon and State in Hungary, "Sociology of Religion", Vol.64, No.3, 2003, 335.

[1037] Stathopoulos M.P., Secularization of Family Law in Greece, "Israel Law Review", Vol.22, No.3, 1998, 367.

[1038] ჩიკვაიძე დ., საეკლესიო სამართალი, თბილისი, 2008, 115.

[1039] Sapir G.,Staatman D., Religious Marriage in a Liberal State, "Cardozo Law Review", Vol.30, No.6, 2009, 2857.

[1040] იხ., იქვე, 2855-2856.

[1041] იხ., Wardle L.D., Marriage and Religious Liberty: Comparative Law Problems and Conflict of Law Solutions, "Journal of Law & Family Studies", Vol.12, 2010, 324-325.

რელიგიური ქორწინების ფორმებს შორის არჩევანის შესაძლებლობას იძლევა იმ პირობით, რომ ორივეს თანაბარი სამართლებრივი შედეგი ექნება.[1042] ამ უკანასკნელს ხშირად ალტერნატიულსაც უწოდებენ.[1043] თავის მხრივ, პირველ სისტემაში შეიძლება გამოიყოს ორი ქვესისტემა, როცა: ა) სახელმწიფო არ აღიარებს რელიგიურ ქორწინებას და არ უკავშირებს მას სამართლებრივ შედეგებს, თუმცა ჯვრისწერის ჩატარება არ იკრძალება და ეს დასაქორწინებელ პირთა სურვილზეა დამოკიდებული; ბ) სახელმწიფო კრძალავს რელიგიურ ქორწინებას და მხოლოდ სამოქალაქო ქორწინებაა ნებადართული; მეორეში კი – ა) სისტემა, როცა სახელმწიფო აღიარებს ჯვრისწერას, მაგრამ არა ყველა რელიგიური გაერთიანების მიმართ; და ბ) სისტემა, რომელშიც სახელმწიფო აღიარებს ყველა რელიგიური გაერთიანების მიერ განხორციელებული ქორწინების სამართლებრივ შედეგს[1044].

სამოქალაქო ქორწინების მოდელი საფრანგეთის რევოლუციის დროს აღმოცენდა, როდესაც ეკლესიისა და საეკლესიო ინსტიტუტების მიმართ სერიოზული ბრძოლა გაჩაღდა.[1045] დღესდღეობით ეს მოდელი მოქმედებს ცენტრალურ ევროპაში, სამხრეთ ამერიკის სახელმწიფოთა უმრავლესობაში, აზიისა და აფრიკის რამდენიმე ქვეყანაში, რომლებშიც სამართლებრივი ძალა მხოლოდ სამოქალაქო ქორწინებას აქვს[1046].

ხშირ შემთხვევაში, როცა კანონიკური ქორწინება საერო სამართლის ნორმებითაა აღიარებული, მისი სამართლებრივი მოწესრიგება სწორედ კანონიკური სამართლისთვისაა მინდობილი, თუმცა საოჯახო სამართლის სხვა საკითხებში (მაგ., შვილად აყვანა, მეურვეობა და მზრუნველობა, მშობელსა და შვილებს შორის ურთიერთობა) მთლიანად სახელმწიფო კანონმდებლობის მონოპოლიაა.[1047]

ალტერნატიული სისტემა, ასევე, მოქმედებს საბერძნეთში, რომელმაც XX საუკუნის 80-იან წლებში საოჯახო სამართლის სეკულარიზაცია და შუალედური პოზიციის დაკავება იმით მოახერხა, რომ, მართალია, ჯვრისწერას სამართლებრივი აღიარება შეუნარჩუნა, თუმცა იგი მხოლოდ იურიდიულ ფაქტად განიხილა და არა საღმრთო საიდუმლოებად.[1048] რელიგიური ქორწინების აღიარებისთვის უმნიშვნელოვანესია მკაცრად

[1042] Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 189.

[1043] Stathopoulos M.P., Secularization of Family Law in Greece, "Israel Law Review", Vol.22, No.3, 1998, 369.

[1044] იხ., Sapir G., Staatman D., Religious Marriage in a Liberal State, "Cardozo Law Review", Vol.30, No.6, 2009, 2855-2856.

[1045] Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 189.

[1046] იქვე.

[1047] მსგავსი ალტერნატიული სისტემა მოქმედებს ისრაელში, სადაც საოჯახო სამართლის მოწესრიგება, მართალია, საერო დონეზე არსებობს, თუმცა სახელმწიფო აღიარებს თითოეული რელიგიური გაერთიანების უფლებას, გაერთიანების წევრებისთვის თავად დაადგინოს საოჯახო სამართალი, რომლის ფარგლებშიც მომავალში იმოქმედებენ. აღნიშნული ეხება როგორც საკუთრივ ებრაელებს, ისე მუსლიმებს, ქრისტიანებს და სხვ. იხ., Scharffs B.G., Disparte S., Comparative Models for Transitioning from Religious to Civil Marriage Systems, "Journal of Law and Family Studies", Vol.12, 2010, 415; Sapir G., Staatman D., Religious Marriage in a Liberal State, "Cardozo Law Review", Vol.30, No.6, 2009, 2868.

[1048] Stathopoulos M.P., Secularization of Family Law in Greece, "Israel Law Review", Vol.22, No.3, 1998, 371.

გაიმიჯნოს ჯვრისწერის რელიგიურ-დოგმატური და სამართლებრივი ასპექტები, წინააღმდეგ შემთხვევაში, თავად რელიგიური გაერთიანება არ იქნება აღიარების მომხრე, ვინაიდან ნებისმიერი რელიგიისათვის გაცილებით მნიშვნელოვანია საკუთარი წესების დაცვა, ვიდრე სახელმწიფოს მხრიდან ქორწინებისათვის სამართლებრივი ძალის მინიჭება. ეკლესიისათვის საეკლესიო სამართალი ღვთაებრივი კატეგორიაა, რომელიც მისთვის, ყოველგვარი ეჭვის გარეშე, ადამიანურ სამართალზე გაცილებით აღმატებულია[1049].

2.3.2. ჯვრისწერის აღიარების სამართლებრივი პრაქტიკა

პარადოქსია, მაგრამ ისტორიული ფაქტი, რომ არცთუ ისე დიდი ხნის წინ პაპი პიუს IX წყევლიდა ნებისმიერ მოძღვრებას, რომელიც გამართლებულად მიიჩნევდა სახელმწიფო კანონმდებლობის არსებობას ისეთ სფეროებში, რასაც ეკლესია სათავისოდ განიხილავდა.[1050] მათ შორის, რა თქმა უნდა, საოჯახო ურთიერთობებიც მოიაზრებოდა. დღეისათვის მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა და ეს არა მხოლოდ რომაულ-კათოლიკურ, არამედ მართლმადიდებელ ეკლესიასაც ეხება. რაც შეეხება პროტესტანტულ ეკლესიას, იგი მართლმადიდებელი და რომის ეკლესიებისგან განსხვავებით, ყოველთვის უფრო „სამოქალაქო“, საერო ხასიათს ატარებდა და სახელმწიფოს კანონმდებლობასთანაც მეტად ჰარმონიზებული იყო.

დღესდღეობით რელიგიური ქორწინება, ჯვრისწერა აღიარებულია მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, მათ შორის, იტალიაში, ფინეთში, ნორვეგიაში, დანიაში, გაერთიანებულ სამეფოში, საბერძნეთში, ავსტრალიაში, აშშ-ის შტატთა უმრავლესობაში და ა.შ.[1051]

2.3.2.1. ჯვრისწერის არაღიარება და სამოქალაქო ქორწინების ერთადერთობა

ევროპულ სახელმწიფოთა ნაწილი, რომელსაც რთული და წინააღმდეგობებით სავსე რელიგიური ისტორია აქვს, ერიდება ეკლესიასთან და ზოგადად, რელიგიურ გაერთიანებებთან მჭიდრო ურთიერთობას, განსაკუთრებით, საოჯახო სამართლის სფეროში. ევროპულ სახელმწიფოთაგან ჯვრისწერის სამართლებრივ შედეგებს არ აღიარებს და მხოლოდ სამოქალაქო ქორწინების ფორმას ადგენს გერმანია, საფრანგეთი, ავსტრია, რუმინეთი და ა.შ.[1052]

ქორწინება და საქორწინო სამართალი გერმანიაში მთლიანად სამოქალაქოსამართლებრივ სფეროში ექცევა და ამ მიმართულებით არცერთ

[1049] ელინეკი გ., ძველი სამართლის ბრძოლა ახალ სამართალთან, ზ. ნანობაშვილის თარგმანი, ბ. ზოიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2006, 37.

[1050] იხ., Encyclical Letter "Syllabus Errorum" of Pope Pius IX to the Venerable Brethren, all Patriarchs, Primates, Archbishops, and Bishops having favor and Communion of the Holy See, 8 December of 1864.

[1051] <http://www.orthodoxy.ge/samartali/jvristsera.htm> [01.06.2014]

[1052] იხ., Wardle L.D., Marriage and Religious Liberty: Comparative Law Problems and Conflict of Law Solutions, "Journal of Law & Family Studies", Vol.12, 2010, 326.

ეკლესიას კომპეტენცია არ გააჩნია.[1053] რელიგიურ ქორწინებას არანაირი სამართლებრივი შედეგი არ უკავშირდება, რადგან ქორწინება მთლიანად საერო ინსტიტუტად განიხილება და სახელმწიფო სარეგისტრაციო ორგანოში სრულდება.[1054] თუმცა აღნიშნული ეკლესიების მიერ ჯვრისწერის ჩატარებას არ კრძალავს. გერმანია ნებას რთავს ნებისმიერ რელიგიურ გაერთიანებას, ჩაატაროს რელიგიური ქორწინების რიტუალი, თუმცა იმ დათქმით, რომ მას სამოქალაქო ქორწინება წინ უნდა უსწრებდეს (ამ დებულების დარღვევისათვის სანქცია არაა გათვალისწინებული)[1055].

საფრანგეთი, როგორც ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის ლაიციტური მოდელის მიმდევარი, საეკლესიო და საერო ქორწინებას სრულად განასხვავებს.[1056] 1975 წლის 11 ივლისის კანონის თანახმად, რელიგიური ქორწინება და რელიგიური საქორწინო სამართალი სრულად იგნორირებულია, ქორწინება მიჩნეულია მხოლოდ სამოქალაქოსამართლებრივ ინსტიტუტად.[1057] ავსტრიაში საეკლესიო ჯვრისწერა სამოქალაქო ქორწინების სტატუსს არ ატარებს, მას ხშირად ეკონომიკური მიზნებიდან გამომდინარე მიმართავენ, რადგანაც სახელმწიფოსთვის რელიგიური ქორწინების ფარგლებში დაბადებული ბავშვები მარტოხელა დედის შვილებად განიხილებიან, რომლებიც სახელმწიფოს მხრიდან საკმაოდ მაღალი სოციალური დაცვით სარგებლობენ.[1058] განქორწინების შემთხვევაში, ავსტრიაში ნებადართულია მღვდლის მიერ მორიგების პროცედურის წარმოება და ქორწინების შესანარჩუნებლად შესაბამისი კონსულტაციები, თუმცა ეს ნებაყოფლობითია[1059].

რუმინეთში რელიგიური ქორწინება ნებადართულია, თუმცა მხოლოდ სამოქალაქო ქორწინების შემდეგ. აღნიშნული მოწესრიგებულია რუმინეთის სამოქალაქო კოდექსის 259-ე მუხლით.[1060] რელიგიური ქორწინების ცერემონიის ჩასატარებლად აუცილებელია მღვდელს ან ცერემონიის განხორციელებაზე უფლებამოსილ ღვთისმსახურს წარედგინოს სამოქალაქო ქორწინების დამადასტურებელი მოწმობა.[1061] მსგავსადაა ბელგიაშიც, სადაც სამოქალაქო ქორწინება აუცილებლად უნდა უსწრებდეს რელიგიურ ქორ-

[1053] რობერსი გ., სახელმწიფო და ეკლესია გერმანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 106.

[1054] იქვე.

[1055] იქვე.

[1056] ბასდევან-გოდემე ბ., სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 209.

[1057] იქვე, 210.

[1058] პოზტი რ., სახელმწიფო და ეკლესია ავსტრიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 453.

[1059] იქვე.

[1060] Catean-Voiculescu L., Hurbean A., Legal Marriage Versus Religious Marriage Act in Light of the New Regulations of the Civil Code, "Agora International Journal of Juridical Studies", №2, 2011, 2.

[1061] იქვე.

წინებას, გარდა კანონმდებლობით დადგენილი გამონაკლისი შემთხვევებისა[1062].

2.3.2.2. ჯვრისწერის აღიარება – ალტერნატიული მოდელი

2.3.2.2.1. ეკლესიის მიერ შესრულებული ჯვრისწერის აღიარების სამართლებრივი გეოგრაფია

საქორწინო ურთიერთობებში ბევრ სახელმწიფოში სამართლებრივი პლურალიზმია: ერთმანეთის გვერდით თანაარსებობს სამოქალაქო, ჩვეულებითი და რელიგიური ქორწინებები.[1063] ევროპულ სახელმწიფოთა ნაწილი ქორწინებასთან მიმართებით დუალისტურ სისტემას აღიარებს და რელიგიურ ქორწინებას სამოქალაქო ანალოგის თანაბარ სამართლებრივ ძალას ანიჭებს.[1064] რელიგიური ქორწინების აღიარების საკითხი ყველაზე აქტუალური ისეთ სახელმწიფოებშია, სადაც სახელმწიფო ან დომინანტი ეკლესია არსებობს. ამ შემთხვევაში ჯვრისწერის განხორციელებაც კი, მისი რელიგიური ხასიათის მიუხედავად, სახელმწიფოს კანონმდებლობითაა მოწესრიგებული. თუმცა ალტერნატიული მოდელი გავრცელებულია ლიბერალური სეკულარიზმის პირობებში. საბოლოო ჯამში, რელიგიური ქორწინების აღიარებას სახელმწიფო საკუთარი იდეოლოგიური, რელიგიური და პოლიტიკური წარსულის გათვალისწინებით ახორციელებს.

დანიაში რელიგიური ქორწინება ნებადართულია და იგი მოწესრიგებულია „ქორწინების შესახებ“ და „უცხოელთა შესახებ“ აქტებით.[1065] რელიგიური ქორწინება შეიძლება ჩატარდეს როგორც დანიის სახალხო ეკლესიაში, ისე სხვა აღიარებული რელიგიური გაერთიანების მიერ, რისთვისაც აუცილებელია ერთ-ერთი მხარე მაინც იყოს ამ გაერთიანების წევრი და თავად რელიგიურ ერთობას ჰყავდეს საქორწინო რიტუალის განხორციელებაზე უფლებამოსილი სასულიერო პირი.[1066] შვედეთში რელიგიური გაერთიანების მიერ შესრულებულ ქორწინებას სამართლებრივი ძალა აქვს, თუკი იგი შვედეთის სამართლებრივი, საფინანსო და ადმინისტრაციული მომსახურების სააგენტოს (*Kammarkollegiet*) მიერ გაცემული უფლებამოსილების საფუძველზე სრულდება.[1067] შესაბამისი უფლებამოსილების გარეშე შესრულებულ რელიგიურ ქორწინებას სახელმწიფო არ აღიარებს[1068].

[1062] Constitution of the Kingdom of Belgium, 1831, Art. 16.

[1063] Wardle L.D., Marriage and Religious Liberty: Comparative Law Problems and Conflict of Law Solutions, "Journal of Law & Family Studies", Vol.12, 2010, 325.

[1064] Mair J., The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 375.

[1065] დუბეკი ი., სახელმწიფო და ეკლესია დანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 82.

[1066] იქვე.

[1067] Jänterä-Jareborg M., The Legal Scope for Religious Identity in Family Matters - The Paradoxes of the Swedish Approach, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 85.

[1068] იქვე, 87.

გაერთიანებულ სამეფოში აღიარებულია რელიგიური ქორწინების სამართლებრივი შედეგი, სამეფო ნებას რთავს რელიგიებს თავიანთი წესების შესაბამისად ჩაატარონ საქორწინო ცერემონია, თუმცა ავალდებულებს, დაიცვან სამოქალაქო კანონმდებლობით დადგენილი წინაპირობები და ძირითად შემთხვევებში კანონით განსაზღვრულ პროცედურებთან ერთად, ცერემონიის ჩატარებაზე უფლებამოსილი სასულიერო პირისათვის მოქალაქეთა მდგომარეობის შესახებ ცნობის წარდგენის აუცილებლობას აწესებს.[1069] ისრაელის საქორწინო სამართლის თანახმად, ისრაელის მოქალაქე ან მის ტერიტორიაზე მაცხოვრებელი ებრაელების ქორწინებისა და განქორწინების საკითხები რაბინთა სასამართლოების ექსკლუზიური იურისდიქციის ქვეშ ექცევა[1070] და თორის მიხედვით უნდა იქნეს გადაწყვეტილი[1071]. ისრაელის სახელმწიფო ნებას რთავს ნებისმიერ რელიგიურ გაერთიანებას, საქორწინო ურთიერთობები თავიანთი რელიგიური სამართლისა და ნორმების შესაბამისად მოაწესრიგოს[1072].

აშშ-ში რელიგიური ქორწინება აღიარებულია და ამ ქორწინების სამართლებრივი შედეგების წარმოშობისათვის არავითარი დამატებითი სამოქალაქო ღონისძიება საჭირო არაა.[1073] რელიგიური ქორწინების სამართლებრივი აღიარებისთვის აუცილებელია რიტუალის განმახორციელებელ რელიგიურ ორგანიზაციას თუ პირს შესაბამისი ლიცენზია ჰქონდეს, რომელიც კანონმდებლობით დადგენილი წესით გაიცემა.[1074] მსგავსი სისტემა მოქმედებს ავსტრალიაშიც.[1075]

2.3.2.2.2. მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ შესრულებული ჯვრისწერის აღიარება

მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ შესრულებული ჯვრისწერის აღიარებას ხანგრძლივი პრაქტიკა აქვს, რასაც ხელი ბიზანტიის იმპერიამ და მისმა სამართალმა შეუწყო. 893 წლიდან, იმპერატორ ლეონ VI ბრძენის 89-ე ნოველით ბიზანტიაში ქორწინების ერთადერთ ოფიციალურ და სამართლებრივად აღიარებულ სახედ მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ ჩატარებული ჯვრისწერა გამოცხადდა.[1076] მსგავსი მოწესრიგება მოქმედებდა ყველა, ისტორიულად მართლმადიდებელ სახელმწიფოში, მათ შორის, საქართველოში, რუსეთში, სერბეთში და ა.შ.

[1069] იხ., მაკლინი დ., სახელმწიფო და ეკლესია გაერთიანებულ სამეფოში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 656-657.

[1070] Marriage and Divorce Law of Israel, 1953, Section 1.

[1071] იქვე, Section 2.

[1072] Sapir G., Staatman D., Religious Marriage in a Liberal State, "Cardozo Law Review", Vol.30, No.6, 2009, 2868.

[1073] Wardle L.D., Marriage and Religious Liberty: Comparative Law Problems and Conflict of Law Solutions, "Journal of Law & Family Studies", Vol.12, 2010, 327.

[1074] იქვე.

[1075] იქვე.

[1076] Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 188; Gallagher C., Marriage in Eastern and Western Canon Law, "Law and Justice – Christian Law Review", Vol.157, 2006, 9.

1982 წლამდე საბერძნეთში საეკლესიო ქორწინება ქორწინების ერთადერთი ნებადართული სახე იყო.[1077] 1982 წელს მიღებულ იქნა სპეციალური კანონი სამოქალაქო ქორწინების თაობაზე, რომელმაც არამართლმადიდებელი ეკლესიების ქორწინების აქტიც აღიარა და სამოქალაქო ქორწინება შემოიღო.[1078] საბერძნეთში ერთი და იმავე ურთიერთობისათვის შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას როგორც სამოქალაქო, ისე საეკლესიო ქორწინების სამართლებრივი ფორმა. ამის შესაძლებლობას ბერძნული კანონმდებლობა იძლევა.[1079] საბერძნეთის სამოქალაქო კანონმდებლობით, ქორწინებისათვის აუცილებელია მერის ან თემის ხელმძღვანელის თანხმობა,[1080] თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ საეკლესიო წესით შესრულებული ქორწინება, რომელიც მსგავსი ნებართვის გარეშეა ჩატარებული, ბათილად მიიჩნევა,[1081] რადგანაც საბერძნეთის ეკლესიის შესახებ კანონმდებლობა ჯვრისწერაზე ეპისკოპოსის მიერ წინასწარ თანხმობის გაცემის აუცილებლობას ითვალისწინებს.[1082] ეკლესია მღვდელს მხოლოდ ასეთი თანხმობის არსებობის შემთხვევაში რთავს ქორწინების ცერემონიის ჩატარების უფლებას.[1083] სამოქალაქო ქორწინება, რომელიც სახელმწიფო ორგანოებში რეგისტრირებულია და არ გაუქმებულა კანონით დადგენილი წესით, ეკლესიისთვისაც მოქმედ ქორწინებად მიიჩნევა და ჯვრისწერის დამაბრკოლებელ გარემოებას წარმოადგენს.[1084]

რელიგიური ქორწინების პარალელურად, კვიპროსში მოქმედებს სამოქალაქო ქორწინებაც, რომლის არჩევაც კონკრეტულ პირთა დისკრეციაა.[1085] კვიპროსის კონსტიტუციის 111-ე მუხლის ძველი რედაქცია საქორწინო და საოჯახოსამართლებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგებას, ასევე, მათი ინსტიტუტების სამართლებრივ სტატუსს შესაბამისი რელიგიური გაერთიანებების სამართალს უკავშირებდა, რელიგიური დავების შემთხვევაში კი – შესაბამისი საეკლესიო სასამართლო იყო უფლებამოსილი, განეხილა და გადაეწყვიტა ქორწინება-განქორწინებასთან დაკავშირებული საკითხები.[1086] 1989 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებების შედეგად ქორწინება და განქორწინება საერო, საოჯახო სასამართლოს იურისდიქციაში გადავიდა და სამოქალაქო კანონმდებლობაში დაწვრილებით აისახა.[1087] მართლმადიდებლების შემთხვევაში, განქორწინების საკითხს სპეციალური საოჯახო სასა-

---

[1077] პაპასტატისი კ., სახელმწიფო და ეკლესია საბერძნეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 152.

[1078] Papastathis C.K., The Hellenic Republic and the Prevailing Religion, "Brigham Young University Law Review", №4, 1996, 825.

[1079] Civil Code of the Hellenic Republic, Art. 1367.

[1080] იქვე, Art.1370.

[1081] Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 193.

[1082] Law 590/77 of Greece "Concerning the Charter of the Church of Greece", art. 49.

[1083] Encyclical 2329/20-10-82 of the Holy Synod of the Church of Greece.

[1084] Civil Code of the Hellenic Republic, Art. 1354.

[1085] ემილიანიდესი ა., სახელმწიფო და ეკლესია კვიპროსში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 286.

[1086] იქვე, 285.

[1087] იქვე.

მართლო განიხილავს, ერთი სასულიერო და ორი საერო პირის შემადგენლობით, რომლებიც მოსამართლის ფუნქციებით არიან აღჭურვილნი.[1088] მსგავსი საოჯახო სასამართლოები კვიპროსში 1990 წლიდან მოქმედებს. 1994 წლიდან კი საოჯახო სასამართლოების იურისდიქცია სხვა ძირითადი რელიგიების წარმომადგენელთა განქორწინების საქმეებზეც გავრცელდა. დღეისათვის ქრისტიანობის ყველა ძირითადი მიმართულების რელიგიურ გაერთიანებას საკუთარი საეკლესიო სასამართლო აქვს,[1089] რაც კვიპროსის კონსტიტუციითაა უზრუნველყოფილი[1090].

2.3.2.2.3. რომაულ-კათოლიკური და სხვა ეკლესიების მიერ შესრულებული ჯვრისწერის აღიარება

რომაულ ეკლესიაში ქორწინების ფორმალური მხარისა და მოთხოვნების შესახებ დოქტრინის თანამედროვე სახით ჩამოყალიბება *Tametsi*-ს აქტიდან დაიწყო და ეტაპობრივად, XX საუკუნის მეორე ნახევარში დასრულდა.[1091] მხოლოდ 1563 წლიდან, ტრენტის კრების გადაწყვეტილების საფუძველზე ქორწინების ნამდვილობისათვის აუცილებელი გახდა ჯვრისწერის უფლებამოსილი მღვდლის მიერ შესრულება.[1092] ტრენტის კრების გადაწყვეტილება 1908 წლის *Ne Temere*-ს აქტამდე ადგენდა ქორწინების ფორმალურ სტანდარტებს.[1093] წმინდა საყდრის პრაქტიკით, მის მიერ დადებული კონკორდატებისა და ხელშეკრულებების თანახმად, მეუღლეები ქორწინებისათვის, კანონიკურთან ერთად, საეროსამართლებრივ კრიტერიუმებსაც უნდა აკმაყოფილებდნენ.[1094] ამით რომის ეკლესია ცდილობს ჯვრისწერის კანონიკური და საეროსამართლებრივი წინაპირობები მაქსიმალურად დააახლოვოს.

ლატერანის ხელშეკრულებით რომის ეკლესიის მიერ ჩატარებულმა ჯვრისწერამ იტალიაში სრული საერო აღიარება მოიპოვა და უფრო მეტიც, პრაქტიკულად, იგი ქორწინების ერთადერთ მოქმედ სამართლებრივ მექანიზმად იქცა.[1095] საოჯახო სამართლის რეფორმამდე იტალიაში რომის ეკლესიის წესით ჩატარებული ჯვრისწერისა და ქორწინების გაუქმება დაუშვებელი იყო, ამ შემთხვევაში სახელმწიფო კანონმდებლობა კანონიკური ქორწინების გაუქმების უფლებამოსილებას ექსკლუზიურად საეკლესიო სასამართლოს მიაკუთვნებდა.[1096] იტალიის სამოქალაქო კოდექსის 149-ე მუხლის (ძველი რედაქცია) თანახმად, ქორწინების შეწყვეტის ერთადერთი საფუძველი ერთ-

---

[1088] იქვე, 286.
[1089] იქვე, 284.
[1090] Constitution of the Republic of Cyprus, 1960, Art.111.
[1091] Brown B.F., The Relation of Theology and Philosophy to the Forms of Marriage, "Journal of Family Law", Vol.1, Iss.1, 1961, 128.
[1092] Gallagher C., Marriage in Eastern and Western Canon Law, "Law and Justice – Christian Law Review", Vol.157, 2006, 9.
[1093] Brown B.F., The Relation of Theology and Philosophy to the Forms of Marriage, "Journal of Family Law", Vol.1, Iss.1, 1961, 129.
[1094] ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 38.
[1095] Gori-Montanelli R., Botwinik D.A., Mexican Divorces: Italy, "International Lawyer", №1, 1966-1967, 211.
[1096] იქვე, 216.

ერთი მეუღლის გარდაცვალება იყო.[1097] 1984 წელს იტალიის სახელმწიფოსა და რომის ეკლესიას შორის დაიდო ვილა მადამას ხელშეკრულება, რომელმაც სრულიად განსხვავებული მოწესრიგება დაადგინა და ლატერანის ხელშეკრულების პრინციპები შეცვალა.[1098] კონკორდატის ცვლილებებთან ერთად, განქორწინების შემოღებამ და აბორტების დაკანონებამ წმინდა საყდრის პოზიციები და მთლიანად იტალიის საზოგადოება რადიკალურად შეცვალა[1099].

ესპანეთში რელიგიური წესით შესრულებულ ქორწინება სამართლებრივი ეფექტის მატარებელია.[1100] რომის ეკლესიის მიერ ჩატარებულ ჯვრისწერას სამოქალაქოსამართლებრივი შედეგი აქვს და იგი სახელმწიფოს მიერ აღიარებულია.[1101] აღნიშნული უზრუნველყოფილია ესპანეთის სამოქალაქო კოდექსით.[1102] მალტამ ვატიკანთან დადებული ხელშეკრულებით სრულად აღიარა არა მარტო კანონიკურად შესრულებული ჯვრისწერის სამართლებრივი ძალა, არამედ ქორწინება-განქორწინებასთან დაკავშირებით საეკლესიო სასამართლოებისა და ტრიბუნალების იურისდიქცია[1103].

2.3.3. კანონიკური ქორწინების აღიარების ქართული გამოცდილება

ქართული ოჯახი საოჯახო სამართლის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული და თვითმყოფადი ფენომენია.[1104] ისტორიულად საქართველოში საოჯახო ურთიერთობები და სამართალი ქრისტიანობის მნიშვნელოვანი ზეგავლენის ქვეშ იყო, თუმცა ინარჩუნებდა ინდივიდუალურად მისთვის დამახასიათებელ, ასევე, რომის სამართლიდან რეცეფცირებულ მახასიათებლებს.[1105] საოჯახო სამართლის საკითხები, მათ შორის, ნიშნობა, ქორწინება, განქორწინება, მეუღლეთა ურთიერთდამოკიდებულება[1106] და ა.შ. ეკლესიის იურისდიქციას განეკუთვნებოდა.[1107] ქართული ეკლესია სრულად იცავდა სახარებისეულ დებულებას[1108] და რაიმე სამართლებრივ შეზღუდვას სოციალური მდგომარეობის მხრივ განსხვავებულ პირთა ქორწინებაზე არ

[1097] Dwyer C., Divorce in Italy, "Quis Custodiet", Vol. 36, 1972, 93.

[1098] ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 246.

[1099] იქვე, 244.

[1100] იბანი ი.ს., სახელმწიფო და ეკლესია ესპანეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 172.

[1101] Morán G.M., The Spanish System of Church and State, "Brigham Young University Law Review", №2, 1995, 543.

[1102] Civil Code of the Kingdom of Spain, Art.60.

[1103] Farrugia R., The Influence of the Roman Catholic Church in Maltese Family Law and Policy, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 200.

[1104] იხ.,ზოიძე ბ., ძველი ქართული მემკვიდრეობითი სამართალი, თბილისი, 2000, 31.

[1105] იქვე.

[1106] სურგულაძე ივ., ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ.I, თბილისი, 2000, 19.

[1107] ვახეიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ.II, თბილისი, 1948, 50.

[1108] ეპისტოლე პავლე მოციქულისა გალატელთა მიმართ, 3,28.

აწესებდა.[1109] გვიანი შუა საუკუნეების ქართული კანონმდებლობა ქორწინების ორმაგ – რელიგიურ და სამართლებრივ დატვირთვას აღიარებდა.[1110] საუკუნეების განმავლობაში საქართველოში ქორწინებისა და სხვა მრავალი იურიდიული ფაქტის რეგისტრაციას მართლმადიდებელი ეკლესია ახდენდა. მსგავსადვე ხდებოდა რუსეთის იმპერიასა და სხვა ქრისტიანულ სახელმწიფოებში[1111].

ქართული ეკლესიის როლი და ფუნქცია, მათ შორის, სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის მიმართულებით, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში ძალზე დაკნინდა. საქართველოს საკათალიკოსო საბჭოს დავალებით, დეკანოზ კორნელი კეკელიძის მიერ შექმნილი დებულება „საეკლესიო ქორწინება-განქორწინებისა“ 1918 წელს წარედგინა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობას.[1112] 1920 წელს საქართველოს საეკლესიო კრებამ პროექტში ცვლილებები შეიტანა და ორ განცალკევებულ დებულებად მიიღო.[1113] სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის აგრესიული ქმედებების შედეგად ქართულ სამოციქულო ეკლესიას მნიშვნელოვანი ზიანი მიადგა,[1114] მყიფე სეკულარიზაციის პროცესის პარალელურად, ეკლესიას ჩამოერთვა ქორწინების რეგისტრაციის უფლება, მის მიერ შესრულებულ ჯვრისწერას კი, 1920 წლის 3 დეკემბრის „მოქალაქეობრივი მდგომარეობის აქტების რეგისტრაციის კანონით“, სამართლებრივი აღიარების შესაძლებლობა მოესპო[1115].

საქართველოს იძულებითი გასაბჭოების შემდეგ ეკლესიის წინააღმდეგ მიმართულმა ღონისძიებებმა კიდევ უფრო აგრესიული ხასიათი მიიღო. რა თქმა უნდა, რელიგიური ქორწინების საკითხი საბჭოთა კავშირში ნაკლებად აქტუალური იყო, ვინაიდან თავად რელიგია სახელმწიფო პრობლემად იყო მიიჩნეოდა ჯერ კიდევ ლენინის პერიოდიდან მოყოლებული.[1116]

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ჯვრისწერის სამართლებრივი აღიარების საკითხისათვის არავის ეცალა, შესაბამისად, 1997 წლის სამოქალაქო კოდექსმა ტექსტში მხოლოდ სამოქალაქო ქორწინების მომწესრიგებელი ნორმები ასახა.[1117] რომ არა კონსტიტუციური შეთანხმება, ჯვრისწერის აღიარებასთან დაკავშირებით ერთიანი მიდგომა იარსებებდა,

---

[1109] ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ.VII, თბილისი, 1984, 267.

[1110] ნადარეიშვილი გ., ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2005, 154.

[1111] ჩიკვაიძე დ., საეკლესიო სამართალი, თბილისი, 2008, 116.

[1112] საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 439.

[1113] იქვე.

[1114] იხ., გეგენავა დ., ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები (1917-1921) და საქართველოს პირველი კონსტიტუცია, წიგნში: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1921 წლის კონსტიტუცია, დ. გეგენავას და პ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 179-181.

[1115] იხ., ჩიკვაიძე დ., საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების კომენტარები, კომენტარები, თბილისი, 2005, 18.

[1116] Curtiss J.Sh., Religion as a Soviet Social Problem, “Social Problems”, №7, 1959-1960, 328.

[1117] იხ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-5 წიგნის პირველი კარი.

თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციური შეთანხმების შესაბამისი დებულების მიუხედავად, დღეისათვის საკმაოდ რთულია, დადგინდეს საქართველოს კანონმდებლობის სისტემური კუთვნილება. სამოქალაქო კანონმდებლობა კი, რომელიც ამ შემთხვევაში სპეციალურია, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ჯვრისწერის იურიდიულ შედეგებს არ აღიარებს.

2.4. ჯვრისწერის აღიარებასთან დაკავშირებული სირთულეები

2.4.1. ქორწინების აღიარების სამართლებრივი მოწესრიგება

2.4.1.1. ქართული სამოქალაქო კანონმდებლობა

რელიგიური და სამოქალაქო სამართლის ნორმები საოჯახო და საქორწინო ურთიერთობებთან დაკავშირებით შეიძლება იყოს ერთმანეთის შემავსებელი, პარალელური ან ხშირ შემთხვევაში საწინააღმდეგოც კი.[1118] ამ მხრივ, ერთიანი მიდგომა, რასაკვირველია, არ არსებობს, რადგანაც ტრადიციული ქრისტიანული დოგმატიკა და ფასეულობათა სისტემა ხშირ შემთხვევაში თანამედროვე ლიბერალური სახელმწიფოს კონცეფციისგან განსხვავდება. ცხადია, ქორწინებასთან დაკავშირებით მართლმადიდებელ ეკლესიას გაცილებით კონსერვატიული მიდგომა აქვს, ვიდრე – სახელმწიფოს.

კონსტიტუციური შეთანხმება 2002 წელს დაიდო და ჯვრისწერის აღიარების თაობაზე სამართლებრივი დებულება ამავე პერიოდიდან არსებობს. მიუხედავად ამისა, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში არაფერია ნახსენები საეკლესიო ქორწინების აღიარებასთან დაკავშირებით.[1119] ამ მხრივ, კანონმდებლობა სრულ ვაკუუმშია. სამოქალაქო კოდექსის მდუმარებას თან ერთვის „სამოქალაქო აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის „სიჩუმეც“. მცდარია შეხედულება, რომ დღესდღეობით საქართველო აღიარებს ჯვრისწერის იურიდიულ შედეგებს, თუ იგი რეგისტრირებულია სამოქალაქო რეესტრის ეროვნულ სააგენტოში,[1120] ვინაიდან ქორწინების რეგისტრაციაზე უფლებამოსილი ორგანო ვერ დაარეგისტრირებს ქორწინებას ჯვრისწერის აქტის საფუძველზე. ამის რამდენიმე მიზეზი არსებობს: უპირველესად, არ არსებობს რაიმე წესი მსგავსი პროცედურის განხორციელების თაობაზე, საეკლესიო და სამოქალაქო სამართლის ნორმების კოლიზიის გამო შესაძლებელია ჯვრისწერის აქტი პირდაპირ ეწინააღმდეგებოდეს საქართველოს მოქმედ კანონმდებლობას და ა.შ.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, კონსტიტუციურ შეთანხმებაში სახელმწიფოს მხრიდან მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ შესრულებული ჯვრისწერის აღიარება მხოლოდ დეკლარაციულ ხასიათს ატარებს და კანონმდებლობით გათვალისწინებული უფლებამოვალეობებისათვის აუცილებელი სამართლებრივი საფუძველი ვერ

[1118] Scharffs B.G., Disparte S., Comparative Models for Transitioning from Religious to Civil Marriage Systems, “Journal of Law and Family Studies”, Vol.12, 2010, 411.

[1119] Tsintsadze Kh., Legal Aspects of Church-State Relations in Post-Revolutionary Georgia, “Brigham Young University Law Review”, №3, 2007, 766.

[1120] შეად., ცაცანაშვილი მ., სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001, 72.

გახდება.[1121] ჯვრისწერის აღიარების წესის არქონის გამო, ჯვრისწერა არარეგისტრირებულ ქორწინებასთანაა გათანაბრებული.[1122] საქართველოს კანონმდებლობა არ იძლევა ჯვრისწერის სამართლებრივ დეფინიციას, არ განსაზღვრავს მისი განხორციელების შესაძლებლობებსა და უფლებამოსილებას, ჯვრისწერის რეგისტრაციის პირობებს, მისი გაუქმების საფუძვლებს და ა.შ. საკანონმდებლო რეფორმის გარეშე, არსებული მოწესრიგების პირობებში, მოქმედი კანონმდებლობა ჯვრისწერის სამართლებრივი შედეგების აღიარებისათვის სრულიად არაადეკვატურია.

2.4.1.2. ქართული საეკლესიო კანონმდებლობა

დროთა განმავლობაში ეკლესიის მიერ ჩამოყალიბებული ყველაზე მკაცრი მოწესრიგებაც კი იცვლება. თუ საქმე ძალზე ზუსტ და უმკაცრეს დოგმატიკას არ ეხება, როგორც წესი, თანამედროვე ეკლესია იკონომიის წესით ბევრი ფაქტობრივი გარემოებისა თუ ინსტიტუტის მიმართ შემწყნარებელია. სახელმწიფოს მიერ აღიარებული „სამოქალაქო ქორწინება“ რომის ეკლესიისათვის უბრალო თანაცხოვრება, კონკუბინატია და არა ქორწინება.[1123] მსგავსადვეა მართლმადიდებელი ეკლესიის შემთხვევაში, რომელიც, მართალია, არ აღიარებს სამოქალაქო ქორწინებას, თუმცა პრაქტიკაში მას გვერდს ვერ უვლის[1124].

კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული სამართლებრივი ნორმის იმპლემენტაციაზე საუბრისას შეუძლებელია საკითხის ცალმხრივად აღქმა და განხილვა. ჯვრისწერის სამართლებრივი აღიარების შესახებ დეკლარაციული ნორმის არსებობის მიუხედავად, როცა მისი პრაქტიკაში გატარება და შესაბამის კანონმდებლობაში ასახვა არ ხდება, ეს მხოლოდ სახელმწიფოს პრობლემა არაა. ამ მიმართულებით ეკლესიაც მნიშვნელოვანი პრობლემების წყაროა.

საოჯახო სამართლის სფეროში საეკლესიო სამართალი ყველაზე მოცულობითია, ვინაიდან იგი მოიცავს როგორც პრაქტიკულ, ისე თეორიულ-დოგმატურ საკითხებს, რომლებზეც ყურადღების არგამახვილება დაუშვებელია. მართალია, ქართულ სამოციქულო ეკლესიაში ლიტურგიული და წმინდა რელიგიური კუთხით ჯვრისწერასთან დაკავშირებით საკითხი გარკვეულია, თუმცა საეკლესიო ქორწინების, როგორც იურიდიული ფაქტის, ეკლესიის მიერ აღქმასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობები არსებობს.

სამწუხაროდ, ქართულ ეკლესიას არ გააჩნია სისტემატიზებული დოკუმენტი, რომელიც ქორწინებისა და განქორწინების საკითხებს, მათთან დაკავშირებულ სამართლებრივ შედეგებსა და საქორწინო სამართლის სფეროში პირთა უფლებებს მოაწესრიგებდა. მართალია, 1920 წელს ეკლესიამ

[1121] საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატის 2008 წლის 15 მაისის №ას-968-1269-07 გადაწყვეტილება.

[1122] იქვე.

[1123] Cahil E., Notes on Christian Sociology, “The Irish Mothly”, Vol.LI-LVI, 1923, 480.

[1124] Настольная Книга Священнослужителя, IV Т., Издание Московской Патриархии, Москва, 1983, 297.

მიიღო ორი დებულება „ქორწინებისა“ და „განქორწინებისა“,[1125] თუმცა ისინი დღეს პრაქტიკულად აღარ გამოიყენება, ვინაიდან მათი საფუძველი – საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მართვა-გამგეობის 1920 წლის დებულება, გაუქმებულია. ეკლესიის მართვა-გამგეობის მოქმედი დებულება კი სრულიად გაუმართავი და არასისტემატიზებულია, მისი ნორმების უმრავლესობა კი – ქაოსურად შეცვლილი და არაკოდიფიცირებული. აღნიშნულ დებულებაში ქორწინებისა და განქორწინების თემატიკაზე მხოლოდ ორგანაა საუბარი. პირველი ნორმის თანახმად, ეპარქიის მღვდელმთავარი, ეპისკოპოსი უფლებამოსილია გადაწყვიტოს ქორწინებისა და განქორწინების საკითხები,[1126] თუმცა აღნიშნული სრულად მის დისკრეციაზეა დამოკიდებული. მეორე შემთხვევაში, დებულება საეპარქიო საბჭოს, რომლის ხელმძღვანელიც თავად ეპისკოპოსია, აღჭურავს უფლებამოსილებით, განიხილოს ქორწინებასა და განქორწინებასთან დაკავშირებული საქმეები[1127].

სამწუხაროდ, ქართული სამოციქულო ეკლესიის აქტებიდან ირკვევა, რომ საეკლესიო საქორწინო სამართალი ქართულ ეკლესიაში ძირითადად ზეპირ, გადმოცემით ხასიათს ატარებს და პრაქტიკით წესრიგდება, მას რაიმე ოფიციალური დოკუმენტის სახე ან სამართლებრივი აქტით გამოხატული საფუძველი არ გააჩნია. ამ მხრივ, საეკლესიო კანონმდებლობაში სრული უწონადობაა, კერძოდ, არ არის მკაცრად დადგენილი და დეტალიზებული: დასაქორწინებელ პირთა ასაკი და დაქორწინებისათვის აუცილებელი წინაპირობები, ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებები, ჯვრისწერის ჩატარებაზე უფლებამოსილი პირის სტატუსი და საეკლესიო ქორწინების განხორციელების სამართლებრივი პროცედურა, განქორწინების საფუძვლები და პროცესი, საქორწინო ხასიათის სამართლებრივი დავის განხილვის სამართლებრივი ასპექტები, ქორწინებისა და განქორწინების კანონიკურსამართლებრივი შედეგები, მეორე და მესამე ქორწინების სამართლებრივი სტატუსი, საეკლესიო და სამოქალაქო ქორწინებათა ურთიერთმიმართება და ა.შ.

ქართული ეკლესიისგან განსხვავებით, საკმაოდ დეტალური მოწესრიგება აქვს საბერძნეთის ეკლესიას, რომელიც როგორც საკუთარი საეკლესიო კანონმდებლობით, ისე სამოქალაქო სამართლის ნორმებით დეტალურად ადგენს ქორწინება-განქორწინებასთან დაკავშირებულ საკითხებს. იგი ითვალისწინებს, რომ ჯვრისწერის განმახორციელებელი სასულიერი პირი უნდა იყოს უფლებამოსილი, „მოქმედი“, რადგანაც, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ქორწინება ბათილად მიიჩნევა.[1128] რუსულ ეკლესიაშიც სასულიერო პირი ვალდებულია ჯვრისწერის ცერემონიამდე გამოიკვლიოს, ხომ არ არსებობს ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებები.[1129] მსგავსი დანაწესები

[1125] საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 439.

[1126] საქართველოს ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება, 1995, VII თავის მე-4 პარაგრაფი.

[1127] იქვე, VIII თავის მე-12 პარაგრაფის მე-3 პუნქტი.

[1128] Civil Code of the Hellenic Republic, Art.1371.

[1129] Настольная Книга Священнослужителя, IV Т., Издание Московской Патриархии, Москва, 1983, 297.

ქართული სამოციქულო ეკლესიის ოფიციალურ დოკუმენტებში ვერ მოიძებნება, რაც სრულიად წარმოუდგენელს ხდის ჯვრისწერის სამართლებრივი აღიარების იმპლემენტაციას საერო კანონმდებლობის დონეზე.

საბჭოურმა წარსულმა მძიმე დაღი დაასვა მართლმადიდებელ ეკლესიას, რომელსაც, უპირველესად, სწორედ საეკლესიო სამართლის კუთხით აქვს მნიშვნელოვანი რეფორმები განსახორციელებელი: აუცილებელია მართვა-გამგეობის ახალი, გამართული დებულების შემუშავება, ასევე, უნდა დადგინდეს ქორწინებისა და განქორწინების უმნიშვნელოვანესი პირობები და სტანდარტები, დამუშავდეს მათი კანონიკურსამართლებრივი მხარე, რაც მთავარია, მოხდეს საეკლესიო კანონმდებლობის ნაწილობრივი, შეძლებისდაგვარად, მაქსიმალური ჰარმონიზაცია საერო კანონმდებლობასთან ქორწინება-განქორწინების მიმართ წაყენებული მინიმალური პირობებისა თუ საფუძვლების კუთხით.

2.4.2. საერო და საეკლესიო ნორმათა კოლიზია

2.4.2.1. ასაკი

დასაქორწინებელ პირთა ასაკი ნებისმიერ საოჯახო სამართალში ქორწინების ცენტრალური თემაა. ქართული სამოქალაქო კანონმდებლობაც ქორწინების ერთ-ერთ კუმულაციურ პირობად პირთა მინიმალურ ასაკს ასახელებს, რომელიც ძირითადად 18 წელია.[1130] 16 წლამდელთა ქორწინებას სახელმწიფო არ აღიარებს, უფრო მეტიც, 16 წელს მიუღწეველ პირთან სქესობრივი კავშირი კრიმინალიზებულია და სისხლის სამართლის წესით ისჯება[1131].

ქრისტიანულ დოგმატიკაში მინიმალური საქორწინო ასაკი ქალებისთვის ძირითადად 14, ხოლო მამაკაცებისთვის 16 წელს უკავშირდება, რაც ქორწინების კონსუმაციისათვის აუცილებელი ფიზიოლოგიური მზაობითაა განპირობებული.[1132] აღნიშნული მინიმალური საქორწილო ასაკი ეკლესიების მიხედვით განსხვავდება. ივარაუდება, რომ იგი სახელმწიფოს სამოქალაქო კანონმდებლობით განსაზღვრულ მინიმუმს უნდა ემთხვეოდეს.

„საცოლქმროთა უჰასაკობა“ ძველ ქართულ სამართალშიც ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად მიიჩნეოდა.[1133] რუის-ურბნისის ძეგლისწერით ქალთათვის ქორწინების მინიმალურ ასაკად 12 წელი, ხოლო ზოგადად სრულწლოვანება განისაზღვრა.[1134] თანამედროვე ეპოქაში კი საქართველოს ეკლესიის 1920 წლის „ქორწინების“ დებულება ქორწინების ნებას რთავდა 17-დან 70 წლამდე მამაკაცებსა და 15-დან 60 წლამდე ქალებს.[1135] სამწუხაროდ, ქართულ ეკლესიას არ გააჩნია სისტემატიზებული და ერთიანი

[1130] საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1108-ე მუხლის პირველი პუნქტი.

[1131] საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 141-ე მუხლი.

[1132] Orsy L., Marriage in the Code of Canon Law, “Law and Justice”, 1988-1989, 13.

[1133] ქართული ჩვეულებითი სამართალი, IV ნაწ., მ. კეკელიას რედაქტორობით, თბილისი, 1993, 147.

[1134] რუის-ურბნისის ძეგლისწერა, მე-10 კანონი.

[1135] საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 439.

მიდგომა საქორწინო ასაკთან დაკავშირებით, შესაბამისად, აღნიშნული არც რომელიმე სამართლებრივი აქტით განისაზღვრება. სასულიერო პირებს ზეპირად ევალებათ გამოიკვლიონ საქორწინო გარემოებები, თუმცა ბოლო ოცდაათი წლის განმავლობაში რამდენიმე ასეული შემთხვევა შეიძლება მოინახოს, როდესაც სასულიერო პირებმა ჯვარი 16 წელს მიუღწეველ პირებს დასწერეს, რაც სამოქალაქო კანონმდებლობის დარღვევაა. ამ შემთხვევაში ისმის კითხვა, თუ როგორ უნდა აღიაროს სახელმწიფომ ჯვრისწერის იურიდიული შედეგი, როცა იგი დიდი ალბათობით მოქმედ კანონმდებლობას შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს.

აუცილებელია ეკლესიის წიაღში, კანონიკურსამართლებრივ დონეზე, ოფიციალურად დადგინდეს მინიმალური საქორწინო ასაკი სამოქალაქო კანონმდებლობის მოწესრიგების გათვალისწინებით და ჯვრისწერის განმახორციელებელ სასულიერო პირებს დაევალოთ ასაკისა და სხვა გარემოებათა გამოკვლევა. თუკი არ მოხდა ამ ყოველივეს სამართლებრივი რეგლამენტაცია, წარმოუდგენელია სახელმწიფომ ჯვრისწერის რაიმე ფორმით აღიარება ითავოს.

2.4.2.2. ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებები

საუკუნეთა განმავლობაში ეკლესიამ შეიმუშავა და დაადგინა ჯვრისწერის დამაბრკოლებელი გარემოებები.[1136] იგი მეტ-ნაკლებად საერო ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებებს ემთხვევა, თუმცა განსხვავებებიც შეიმჩნევა, რასაც ჯვრისწერის რელიგიური ხასიათი განაპირობებს. საკმაოდ მკაცრი შეზღუდვები და ქორწინების ხელისშემშლელი პირობები იყო დადგენილი ქართული ჩვეულებითი სამართლითაც, რომელიც ხშირ შემთხვევაში სასულიერო კანონმდებლობაზე გაცილებით მაღალ სტანდარტს აწესებდა. ფშაური მასალების მიხედვით, ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად ერთი გვარისადმი კუთვნილებაც იყო.[1137] აკრძალვის პრაქტიკულ მოქმედებას მკაცრი სასჯელები უზრუნველყოფდა.[1138] ფშავ-ხევსურეთში არა მხოლოდ ერთი გვარის წარმომადგენლებს, არამედ მათაც, ვინც ტერიტორიულად ახლოს ცხოვრობდნენ, ერთმანეთზე დაქორწინება ეკრძალებოდათ.[1139] ძველ ქართულ ჩვეულებით სამართალში ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებების არგათვალისწინება უმკაცრესად ისჯებოდა, რითაც ხალხი ხაზს უსვამდა მსგავს ქმედებათა მძიმე დანაშაულებრივ ხასიათს[1140].

დღესდღეობით, როცა ურთიერთობათა არეალი ძალზე დიდია და შეუძლებელია თითოეული ქორწინების შესახებ ინფორმაცია ყველას მიეწოდოს, რათა ადამიანური მანკიერება და ტყუილი მაქსიმალურად გამოირიცხოს, მნიშვნელოვანია, არსებობდეს ქმედითი მექანიზმი, რომლითაც უფლებამო-

[1136] იხ., ჩიკვაიძე დ., საეკლესიო სამართალი, თბილისი, 2008, 115-116.

[1137] ქართული ჩვეულებითი სამართალი, IV ნაწ., მ. კეკელიას რედაქტორობით, თბილისი, 1993, 145.

[1138] ქართული ჩვეულებითი სამართალი, III ნაწ., ს. ხანჯალაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1991, 23.

[1139] იქვე, 24.

[1140] იქვე, 26.

სილი პირი დეტალურად შეისწავლის დაქორწინების მსურველთა განაცხადს, მათ ურთიერთმიმართებას ნათესაობის მხრივ, გამოიკვლევს ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებათა არსებობას და მხოლოდ ამის შემდეგ იქნება შესაძლებელი, წყვილმა იქორწინოს. ამ მხრივ, მისაბაძია საბერძნეთის ეკლესია, რომელიც დღემდე წმ. ეგნატე ღმერთშემოსილის ცნობილი მოსაზრებით მოქმედებს: „ქორწინების მსურველთ, მამაკაცებსაც და დედაკაცებსაც, მართებთ ერთობა ეპისკოპოსის აზრის თანახმად, რათა უფლისმიერ და არა წადიერებისამებრ, იქმნას ქორწინება“[1141]. სამოქალაქო თუ საეკლესიო ქორწინებისათვის ქრისტიანული ეკლესიის წევრთათვის აუცილებელია შესაბამისი ეპარქიის მღვდელმთავრის, ეპისკოპოსის თანხმობა[1142].

მნიშვნელოვანია, დადგინდეს შესაბამისი მღვდელმთავრისადმი მიმართვის ვალდებულება, რაც ჯვრისწერის ჩატარების ადგილმდებარეობის მიხედვით განისაზღვრება, მცხეთა-თბილისის, ასევე, ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიის შემთხვევაში, უფლებამოსილი მღვდელმთავარი, პატრიარქის გარდა, მისი ქორეპისკოპოსიც იქნება. ეპისკოპოსსა და საეპარქიო საბჭოს უნდა დაევალოს, თითოეულ განცხადებასთან დაკავშირებით დეტალურად გამოარკვიოს საქმის გარემოებანი, შეისწავლოს ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებები, შეაფასოს, რამდენად დაცულია სამოქალაქო და საეკლესიო კანონმდებლობით ქორწინებისათვის დადგენილი მინიმალური სტანდარტი. მხოლოდ ამ მოქმედებათა განხორციელების შემდეგ უნდა გაიცეს დაქორწინებაზე ნებართვა.

განმცხადებელს უნდა დაევალოს საჭირო დოკუმენტაციასთან ერთად დაქორწინების თაობაზე განცხადებას თან დაურთოს ცნობა სამოქალაქო რეგისტრაციის ორგანოდან, რომ არ იმყოფება რეგისტრირებულ ქორწინებაში. სწორედ საეკლესიო ქორწინების სამართლებრივი ეფექტიდან გამომდინარე, აუცილებელია, ეკლესიამ რეგისტრირებული სამოქალაქო ქორწინება ჯვრისწერის დამაბრკოლებელ გარემოებად ცნოს. მსგავსი პრაქტიკა მოქმედებს საბერძნეთის ეკლესიაში, სადაც წმინდა სინოდის განჩინებით, აღნიშნული საეკლესიო ქორწინების ხელისშემშლელ ფაქტადა მიჩნეული[1143].

2.4.2.3. განქორწინება

ქორწინების მსგავსად, სრულიად მოუწესრიგებელია განქორწინების სამართლებრივი სტატუსი, პროცედურა და სამართლებრივი შედეგები. განქოწინებას, როგორც იურიდიულ ფაქტს, არანაკლები ფრთხილი და საპასუხისმგებლო მიდგომა სჭირდება. ამ შემთხვევაში, უმთავრესია, ერთმანეთისგან გაიმიჯნოს განქორწინების თეოლოგიური და სამართლებრივი მხარე.

[1141] ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 101.

[1142] იქვე, 103.

[1143] Encyclical 2320/19-5-82 of the Holy Synod of the Church of Greece.

რომის სამართალი ქორწინებასა და განქორწინებას კერძო, პირად საკითხად განიხილავდა.[1144] იუსტინიანემ 117-ე ნოველით აკრძალა მეუღლეთა შეთანხმებით განქორწინება.[1145] ნოველით განქორწინება მხოლოდ განსაზღვრულ შემთხვევებში დაიშვებოდა და ეს გარემოებები სრულად ეფუძნებოდა მართლმადიდებელი ეკლესიის გამოცდილებასა და პრაქტიკას.[1146] საუკუნეების განმავლობაში მართლმადიდებელი ეკლესია შეუწყნარებელი იყო განქორწინების მიმართ და მოქმედებდა რა, სახარებისეული დებულებით „ვითარმედ არღარა არიან ორ, არამედ ერთ ჴორც. აწუკუე რომელნი-იგი ღმერთმან შეაუღლნა, კაცი ნუ განაშორებს“[1147], ქორწინების შეწყვეტის ერთადერთ საფუძვლად სიკვდილს განიხილავდა[1148].

აღმოსავლეთის ეკლესია ყოველთვის მკაცრად უდგებოდა ქორწინების სიწმინდის საკითხს, განქორწინების საფუძვლად მრუშობის, სქესობრივი უვარგისობის, უშვილობისა და სოდომური ცოდვის პარალელურად, ქალწულობის დაკარგვასაც მიიჩნევდა.[1149] ჯავახიშვილის აზრით, სქესობრივი ზნეობა დროთა განმავლობაში იცვლებოდა, „ცხოვრებამ და ქრისტიანობამ ქალ-ვაჟის ყოველგვარი სქესობრივი კავშირი დანაშაულად გამოაცხადა. ამგვარადვე, ცოლისა და ქმრის ღალატიც მიუტევებელ ცოდვად იყო მიჩნეული“[1150]. დროთა განმავლობაში განქორწინებასთან დაკავშირებით ქრისტიანული ეკლესიის პოზიცია შერბილდა, XX საუკუნეში ეკლესია განქორწინების მიმართ გაცილებით შემწყნარებელი გახდა,[1151] რაც განქორწინების საფუძვლად რამდენიმე ყოფითი, აუცილებელი საფუძვლის დაწესებაში გამოიხატება. ეკლესია მალევე მიხვდა, რომ ზოგიერთი ადამიანური სისუსტის დაძლევა და გადალახვა ყველას არ ხელეწიფება, შესაბამისად, გარკვეულ შემთხვევებში ქორწინების შეწყვეტა დაუშვა.[1152] მაგ., ეკლესიამ მეუღლეთა ხასიათების უკიდურესი სხვაობა განქორწინებისათვის საპატიო მიზეზად მიიჩნია.[1153] თანამედროვე ეპოქაში მართლმადიდებელი ეკლესია უშვებს განქორწინებას მეუღლეთა შეთანხმებითაც[1154].

იტალიაში განქორწინება 1970 წლამდე აკრძალული იყო, თუმცა სეკულარიზაციის პროცესის გააქტიურება საოჯახო ურთიერთობებზეც აისახა, რამაც შემდგომში უკვე აბორტის დეკრიმინალიზაცია და სხვა მნიშვნელო-

---

1144 Gallagher C., Marriage in Eastern and Western Canon Law, “Law and Justice – Christian Law Review”, Vol.157, 2006, 12.

1145 იქვე.

1146 იქვე.

1147 სახარებაჲ მათესი, 19,6.

1148 Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 193.

1149 იხ., ნადარეიშვილი გ., ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2005, 160.

1150 იხ., ქართული ჩვეულებითი სამართალი, III ნაწ., ს. ხანჯალაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1991, 82.

1151 Rodes R.E.jr., Natural Law and the Marriage of Christians, “The Jurist”, №35, 1975, 414.

1152 Rodopoulos P., An Overview of Orthodox Canon Law, translated by W.J. Lillie, Rollinsford, 2007, 200.

1153 ნადარეიშვილი გ., ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2005, 160.

1154 ბუმისი პ.ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007, 119.

ვანი ძვრები გამოიწვია.[1155] ესპანეთში რელიგიური წესით ჩატარებული ქორწინების გაუქმების უფლება საეკლესიო სასამართლოს, პაპს ან სამოქალაქო რეგისტრაციის ორგანოებს აქვთ.[1156] განქორწინების თაობაზე საეკლესიო სასამართლოების გადაწყვეტილება ძალაშია, თუ მას ესპანეთის სახელმწიფო, კანონმდებლობით დადგენილი წესის შესაბამისად, აღიარებს.[1157] მიუხედავად იმისა, რომ ირლანდიამ 1972 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებებით სახელმწიფო რელიგია გააუქმა სახელმწიფოში, განქორწინება 1986 წლის საკონსტიტუციო რეფორმის განხორციელებამდე ოფიციალურად ნებადართული არ იყო[1158].

კვიპროსში ბერძნული ეკლესიის მიერ შესრულებული ჯვრისწერის მიმართ საეკლესიო სამართალი მოქმედებს და განქორწინებაც მისი წესების შესაბამისად უნდა მოხდეს.[1159] საბერძნეთში რელიგიური ქორწინების გაუქმებაზე უფლებამოსილია სამოქალაქო სასამართლო, – ეკლესია, მართალია, მონაწილეობს კონსულტაციებსა და გადაწყვეტილების გამოტანის შემდეგ თავად ახორციელებს გვირგვინის ახდის რიტუალს, თუმცა ვერ ერევა სამოქალაქო სასამართლოს საქმიანობაში[1160].

მართლმადიდებელ ეკლესიაში საეკლესიო ქორწინების გაუქმების უფლებამოსილება მხოლოდ მღვდელმთავარს აქვს,[1161] რომელიც საეკლესიო სასამართლოს ფუნქციას ითავსებს. შესაძლებელია ჯვრისწერა, როგორც იურიდიული ფაქტი, სამოქალაქო რეგისტრაციის ორგანომაც გააუქმოს. თუმცა ამ შემთხვევაში საეკლესიო ქორწინება გაუქმდება სახელმწიფოსთვის, ეკლესიისათვის კი იგი არსებობას გააგრძელებს იქამდე, სანამ ქორწინებას უფლებამოსილი მღვდელმთავარი არ ცნობს დასრულებულად.

ქართულმა ეკლესიამ განქორწინებასთან დაკავშირებით უნდა შეიმუშაოს საკმაოდ დეტალური და ვრცელი მოწესრიგება. მსგავსი დებულებების არარსებობა მნიშვნელოვნად აფერხებს და შეიძლება ითქვას, შეუძლებელსაც კი ხდის ჯვრისწერის სამართლებრივ აღიარებას. განქორწინება, თავის მხრივ, მომავალი, ახალი ქორწინებისა და სხვა სამართალურთიერთობებისათვის მნიშვნელოვან დამაბრკოლებელ გარემოებად შეიძლება იქცეს.

[1155] ფერარი ს., სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 244.

[1156] იბანი ი.ს., სახელმწიფო და ეკლესია ესპანეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 172-173.

[1157] Civil Code of Spain, Art.80.

[1158] Harding M., Religion and Family Law in Ireland: From A Catholic Protection of Marriage to A "Catholic" Approach to Nullity, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 177.

[1159] ემილიანიდესი ა., სახელმწიფო და ეკლესია კვიპროსში, წიგნში: წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 286.

[1160] პაპასტატისი კ., სახელმწიფო და ეკლესია საბერძნეთში წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 153.

[1161] Настольная Книга Священнослужителя, IV Т., Издание Московской Патриархии, Москва, 1983, 300.

აუცილებელია *numerus clausus* პრინციპით განისაზღვროს განქორწინების საფუძვლები, პროცედურა, განქორწინების თაობაზე გადაწყვეტილების მიღებაზე უფლებამოსილი პირი ან ორგანო, ასევე, სამართლებრივი შედეგები, რომელიც მის, როგორც სამართლებრივი ფაქტის, გაუქმებას უკავშირდება.

აქვე აღსანიშნავია, რომ იმ სახელმწიფოებშიც კი, რომლებიც რელიგიური ქორწინების სამართლებრივ შედეგებს აღიარებენ, ძირითად შემთხვევაში რელიგიური გაერთიანებები არ არიან უფლებამოსილი, შეწყვიტონ მათ მიერ შესრულებული ქორწინება სახელმწიფოს წინაშე.[1162] რელიგიური ქორწინების აღიარების მიუხედავად, განქორწინება სრულად სახელმწიფოს იურისდიქციის ქვეშაა და რელიგიური გაერთიანების გადაწყვეტილებას ამ საკითხთან დაკავშირებით არავითარი გავლენის მოხდენა არ შეუძლია.[1163] საქართველოში, რისკების თავიდან აცილებისა და სამოქალაქო ურთიერთობათა სტაბილურობისათვის აუცილებელია ქორწინების შეწყვეტაზე გავრცელდეს საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი წესი, რომელიც ეკლესიასთან შედარებით, გაცილებით მეტად შემწყნარებელია და მხარეებს მეტ თავისუფლებასაც ანიჭებს. რამდენად მიმართავენ განქორწინების მსურველნი ეკლესიასა და კანონიკურად გააუქმებენ თუ არა დამატებით მათ ქორწინებას, ეს სრულად მათი ნების თავისუფლებას უნდა იყოს მინდობილი.

2.4.3. საეკლესიო ფაქტები და მათი რეგისტრაცია

ჯვრისწერის აღიარების პროცესში მნიშვნელოვანი დაბრკოლება საეკლესიო, კანონიკურსამართლებრივი ფაქტების ერთიანი რეგისტრაციის არარსებობაცაა. ეს ყოველივე კი არა მხოლოდ სახელმწიფოს მხრიდან ჯვრისწერის აღიარების, არამედ ძალიან ბევრი სხვა მიმართულებით არსებული პრობლემის წყაროა.

ქართული სამოციქულო ეკლესია არ აწარმოებს საეკლესიო ფაქტთა ერთიან რეესტრს და ეს ყოველივე ტაძრებისთვისაა მინდობილია. კონკრეტული ეკლესია თავად ახორციელებს ნათლობის, ჯვრისწერისა და სხვა იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტების აღრიცხვას, თუმცა ეს არაა სისტემატიზებული და მკაცრად კონტროლირებადი. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია გასცემს ჯვრისწერის დამადასტურებელ მოწმობას, რომელზეც აღიბეჭდება ტაძრის ბეჭედი და იმ უფლებამოსილი სასულიერო პირის ხელმოწერა, რომელმაც ქორწინების რიტუალური აღასრულა.[1164]

[1162] Jänterä-Jareborg M., The Legal Scope for Religious Identity in Family Matters - The Paradoxes of the Swedish Approach, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 93.

[1163] Wardle L.D., Marriage and Religious Liberty: Comparative Law Problems and Conflict of Law Solutions, "Journal of Law & Family Studies", Vol.12, 2010, 327; მაგ., შვედეთში ნებისმიერი წესით შესრულებული ქორწინების შეწყვეტა განქორწინების გზით მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზეა შესაძლებელი. იხ., Jänterä-Jareborg M., The Legal Scope for Religious Identity in Family Matters - The Paradoxes of the Swedish Approach, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011, 93.

[1164] <http://www.orthodoxy.ge/samartali/jvristsera.htm> [01.06.2014]

ქართულ სინამდვილეში ყოფილა და ახლაც ხშირია შემთხვევები, როცა ერთი და იგივე პირი იმყოფება რეგისტრირებულ ქორწინებაში და იმავდროულად, სხვა პირზეა ჯვარდაწერილი.[1165] გაცილებით უარესი და ამორალურია შემთხვევა, როდესაც პირი ერთსა და იმავე დროს ორ საეკლესიო ქორწინებაში იმყოფება, რაც საეკლესიო სამართლითა და დოგმატიკით აკრძალულია. თავისუფლად შეიძლება ეკლესიის წევრმა ერთი დღის განმავლობაში რამდენიმე ქალაქში ისე დაიწეროს ჯვარი, რომ ამის შესახებ არც საეკლესიო ქორწინების განმახორციელებელმა სასულიერო პირმა და არც სხვა ადამიანებმა იცოდნენ. სამწუხაროდ, ეკლესია სრულად მინდობილია კონკრეტული ინდივიდის სინდისსა და პატიოსნებაზე, რაც XXI საუკუნეში სამართლებრივ არგუმენტად ვერ მიიჩნევა. ჯვრისწერის ცერემონიის ჩატარება უმრავლეს შემთხვევაში ისე ხდება, რომ განმახორციელებელი პირი საერთოდ არ ინტერესდება დასაქორწინებელი პირები არიან თუ არა ეკლესიის წევრები. პრაქტიკაში თავისუფლად შესაძლებელია, ჯვარი მოუნათლავმაც კი დაიწეროს, რაც კანონიკის უხეში და ყოვლად გაუმართლებელი დარღვევაა. ამ ყველაფრის გამომწვევი მიზეზი კი ძირითადად ორი მიმართულებით წარმოჩინდება: 1. ერთიანი სისტემატიზაციის, რეესტრის არარსებობა და 2. ფაქტების გადამოწმების შეუძლებლობა და არასავალდებულოობა.

საბერძნეთის სამოქალაქო კანონმდებლობით, მართლმადიდებელ ეკლესიაში ჯვრისწერისათვის აუცილებელია მიტროპოლიტის ლიცენზია, რაც ქორწინების სამოქალაქოსამართლებრივი ნებართვის ტოლფასია, რომელიც ბევრ ევროპულ სახელმწიფოში არსებობს.[1166] აღნიშნული მექანიზმით რამდენიმე გართულების პრევენცია ერთდროულად ხორციელდება. მღვდელმთავარი და საეპარქიო დაწესებულებები ჯვრისწერის ნებართვის, ლიცენზიის გაცემისას ამოწმებენ განმცხადებელთა ეკლესიის წევრობას, ქორწინებისათვის აუცილებელი პირობების არსებობასა და ხელისშემშლელი გარემოებების არარსებობას.

ქართულ ეკლესიაში უნდა შეიქმნას საეკლესიო ფაქტების ერთიანი რეესტრი, რომელიც შესაძლებლობას მისცემს ეკლესიას, თვალყური ადევნოს კანონიკური წესების შესრულებას და თავიდან აიცილოს ადამიანთა მანკიერებით გამოწვეული პრობლემები, პარალელური ქორწინებები და ა.შ.

3. რელიგიური დღესასწაულები

3.1. რელიგიურ დღესასწაულებზე უქმობა

ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობების ისტორიის გათვალისწინებით, სახელმწიფოს ოფიციალური დღესასწაულები და უქმე დღეები, ხშირად სწორედ ქვეყნის მთავარი რელიგიური გაერთიანების დღესასწაულებს ემთხვეოდა. რა თქმა უნდა, სეკულარიზაციის აქტიური

[1165] იხ., იქვე.

[1166] პაპასტატისი კ., სახელმწიფო და ეკლესია საბერძნეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მე-2 გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011, 152-153.

პროცესის შედეგად რელიგიური დღესასწაულების საერო აღნიშვნა თანდათან შეწყდა, რამაც უქმე დღეების შემცირება გამოიწვია.

ეკლესია ვერ იქნება განყენებული და ვერ გაემიჯნება სახელმწიფოში მიმდინარე მოვლენებს, უფრო მეტიც, იგი ეროვნულ ინტერესებს უნდა ემსახურებოდეს, ხანდახან კი პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ტენდენციებსაც კი შეიძლება ასახავდეს.[1167] შესაბამისად, ეკლესიას მოუწია სახელმწიფო პოლიტიკის გათვალისწინება და რა თქმა უნდა, ითვალისწინებს გარემოებას, რომ ყველა რელიგიურ დღესასწაულზე უქმობის შემთხვევაში, სახელმწიფო საერო კი არა სასულიერო წყობაზე იქნება დამყარებული, რაც ქვეყანაში ელემენტარულ საწარმოო, შრომით და ეკონომიკურ ურთიერთობებს გაანადგურებს.

დომინანტი რელიგიური ჯგუფის დღესასწაულების ოფიციალურ უქმეებად გამოცხადება სრულიად ბუნებრივია, მთავარია, სახელმწიფოს შექმნას ისეთი სამართლებრივი გარემო, სადაც დასაქმებულებს შეეძლებათ თავიანთი რელიგიის დიდი დღესასწაულებზე უქმობა შესაბამისი წესითა და ალტერნატივის შესაძლებლობით.[1168] ასევე, მიჩნეულია, რომ სახელმწიფოს დღესასწაულთა და უქმე დღეთა უმრავლესობა მოსახლეობის უმრავლესობის რელიგიურ დღესასწაულებს ემთხვევა.[1169] ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ევროსასამართლო აღიარებს რელიგიურ დღეებზე უქმობის შესაძლებლობას შესაბამისი პირობებისა და სამსახურის სპეციფიკის გათვალისწინებით, ალტერნატივის შეთავაზებით,[1170] რაც იმას გულისხმობს, რომ არა აქვს მნიშვნელობა კონკრეტული რელიგიური დღესასწაული უქმე დღეა თუ არა სახელმწიფოში, დამსაქმებელმა უნდა გაითვალისწინოს დასაქმებულის თხოვნა და სამსახურებრივი ვალდებულებებისგან დროებით გაათავისუფლოს, გაცდენილი საათების სხვა, ალტერნატიულ დღეს ანაზღაურების პირობით.

3.2. რელიგიურ დღესასწაულებზე უქმობა საქართველოში

საქართველოში რელიგიური დღესასწაულების უქმე დღეების რიცხვიდან მასშტაბურად ამოღება პირველად საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში მოხდა. დამოუკიდებლობის აღდგენამდე უქმე დღეებს სამრეწველო შრომის წესდების 198-ე მუხლი და ამიერკავკასიის კომისარიატის 1917 წლის 29 ნოემბრის დეკრეტის მე-20 მუხლი ადგენდა.[1171] 1919 წლის 17 ივნისს დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო კანონი „უქმე დღეების რიცხვის შემცირებისა“ და უქმე დღეების ჩამონათვალიდან ამოიღო: მირქმა

[1167] კურტანიძე კ., ესქატოლოგიური პოლიტოლოგია, არსებობს თუ არა ეკლესიური იდეოლოგია?, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(35), 2010, 74.

[1168] Ringelheim J., Rights, Religion and the Public Sphere: the European Court of Human Rights in Search of a Theory? in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 298.

[1169] იხ., *X v. the United Kingdom*, [ECHR], App. no. 8231/78, 6 March 1982, D.R.28.

[1170] იხ., *Kosteski v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, [ECtHR], App. no. 55170/00, 13 April 2006, Para.37.

[1171] საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, თბილისი, 1990, 273.

უფლისა (15 თებერვალი); დიდი პარასკევი, აღდგომის მესამე დღე – სამშაბათი, სულთმოფენობის მეორე დღე, ფერისცვალება უფლისა (19 აგვისტო), მიძინება ღვთისმშობლისა (28 აგვისტო), ჯვართამაღლება (27 სექტემბერი) და ტაძრად მიყვანება ღვთისმშობლისა (4 დეკემბერი)[1172].

საბჭოთა ოკუპაციის პერიოდში დანარჩენი რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნა არათუ გაუქმდა, საერთოდ აიკრძალა. მათ ნაცვლად კი დაწესდა ქართული საზოგადოებისათვის უცხო დღესასწაულები, რომლებიც საბჭოეთთან, კომუნისტურ პარტიასთან და მის იდეოლოგიასთან იყო დაკავშირებული. დამოუკიდებლობის აღდგენისთანავე ყველა მსგავსი დღესასწაული გაუქმდა, ეროვნულმა მთავრობა აღადგინა ისტორიული და რელიგიური დღესასწაულები[1173].

რაც შეეხება თანამედროვე საქართველოსა და მოქმედ კანონმდებლობას, საქართველოს შრომის კოდექსი ჯამში 17 უქმე დღეს ადგენს, მათგან 10 კი მართლმადიდებელი ეკლესიის დღესასწაულია. [1174] მართლმადიდებელი ქრისტიანების რაოდენობის პროცენტული მაჩვენებელი საქართველოში იმხელაა, სულაც არაა გასაკვირი, რომ საერთო-სახელმწიფოებრივი დღესასწაულების უმრავლესობა საეკლესიო ხასიათის მატარებელია. [1175] უქმეებად გამოცხადებული დღესასწაულებია: 1. 7 იანვარი – უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს შობის დღე; 2.19 იანვარი – ნათლისღება – უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს გაცხადების დღე; 3. დიდი პარასკევი (გარდამავალია); 4. დიდი შაბათი (გარდამავალია); 5. უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს ბრწყინვალე აღდგომის დღე (გარდამავალია); 6. მიცვალებულთა მოხსენიების დღე – აღდგომის მეორე დღე, ორშაბათი (გარდამავალია); 7. 12 მაისი – საქართველოს ეკლესიის, როგორც სამოციქულო საყდრის, დამაარსებლის – წმინდა ანდრია მოციქულის ხსენების დღე; 8. 28 აგვისტო – ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მიძინების დღე (მარიამობა); 9. 14 ოქტომბერი – მცხეთობის (სვეტიცხოვლობის, კვართის დღესასწაულის) დღე; 10. 23 ნოემბერი – გიორგობის დღე.[1176] შრომის კოდექსი ნებას რთავს დასაქმებულს, დამსაქმებელთან შეთანხმებით, კოდექსის მე-20 მუხლით განსაზღვრული უქმე დღეების ნაცვლად, სხვა დასვენების დღეები მოითხოვოს[1177].

3.3. კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი „ვალდებულება“

რელიგიურ დღესასწაულებს კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლს ეხება. დებულების თანახმად, დიდი საეკლესიო დღესასწაულები და

[1172] იხ., საქართველოს დამფუძნებელი კრების და საქართველოს რესპუბლიკის 1919 წლის 17 ივნისის კანონი „უქმე დღეების რიცხვის შემცირებისა“.

[1173] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 12.

[1174] იხ., საქართველოს შრომის კოდექსის მე-20 მუხლის პირველი პუნქტი.

[1175] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 177.

[1176] საქართველოს შრომის კოდექსის მე-20 მუხლის პირველი პუნქტის „ბ“, „გ“, „ზ“, „ი“, „ლ“, „მ“ და „ნ“ ქვეპუნქტები.

[1177] იქვე, მე-2 პუნქტი.

კვირა დასვენების დღეებად ცხადდება.[1178] რა თქმა უნდა, კვირა საუკუნოვანი პრაქტიკით, ქრისტიანობის დამსახურებით, ისედაც დასვენების დღედაა მიჩნეული, იგი აღდგომის „სახედ“ მიიჩნევა,[1179] თუმცა კონსტიტუციურ შეთანხმებაში მისი მოხსენიება, ერთგვარად, ამ ფაქტის ხაზგასმაა.

დიდ საეკლესიო დღესასწაულებად, კონსტიტუციური შეთანხმების დადების მომენტისთვის უკვე დასვენების დღედ გამოცხადებულების გარდა, შეთანხმების ტერმინთა განმარტება მოიაზრებს შემდეგ დღესასწაულებს: ამაღლება უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი (გარდამავალია, აღინიშნება აღდგომიდან მე-40 დღეს); უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს შობის სწორი, ბასილი დიდის ხსენების დღე (14 იანვარი); მირქმა მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქრისტესი (15 თებერვალი); ხარება ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისა (7 აპრილი); ფერისცვალება უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი (19 აგვისტო); შობა ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობლისა (21 სექტემბერი); მსოფლიო ამაღლება პატიოსნისა და ცხოველმყოფელისა ჯვრისა (27 სექტემბერი); ტაძრად მიყვანება ყოვლადწმიდა ღმრთისმშობლისა (4 დეკემბერი); საქართველოს ეკლესიის, როგორც სამოციქულო საყდრის, დამაარსებლის – წმიდა ანდრია მოციქულის ხსენების დღე (12 მაისი); წმიდა ნინოს ხსენების დღე (27 იანვარი); სააღდგომო დღეები - დიდი პარასკევი, დიდი შაბათი, აღდგომის კვირადღე (გარდამავალია).[1180] კონსტიტუციური შეთანხმების დადების შემდეგ სააღდგომო დღეები და საქართველოს სამოციქულო საყდრის დამაარსებლის, წმიდა ანდრია პირველწოდებულების ხსენების დღე – 12 მაისი, სახელმწიფომ უქმედ გამოაცხადა.

კონსტიტუციურ შეთანხმებაში მოცემული დებულება ვერცერთ შემთხვევაში ვალდებულებად ვერ განიხილება. „როგორც წესი“ – მსგავსი კონსტრუქციის შემთხვევაში, არა ვალდებულება, არამედ შესაძლებლობაა მოცემული. ეს კი სახელმწიფოს კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული და იგი მხოლოდ სურვილის შემთხვევაში გამოცხადებს სხვა დიდ საეკლესიო დღესასწაულებს დასვენებად. მცდარია მოსაზრება, რომ კონსტიტუციური შეთანხმებით სახელმწიფო 12 საუფლო და განმარტებაში მოცემული სხვა დღესასწაულების დასვენების დღეებად გამოცხადების ვალდებულება იტვირთა.[1181] მართალია, შეთანხმების ტექსტის თანდართულ განმარტებებში „დიდი დღესასწაულების“ განმარტებისას გამოყენებულია ფრაზა – „რომლებიც უკვე დასვენების დღეებად გამოცხადებულ ზეიმებს უნდა დაემატოს“, თუმცა აღნიშნულის განყენებულად ინტერპრეტაცია დაუშვებელია. ამ შემთხვევაში ორივე დებულება ერთობლივად, სისტემურად უნდა განიმარ-

[1178] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლის მე-6 პუნქტი.

[1179] ჩიკვაიძე დ., საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების კომენტარები, კომენტარები, თბილისი, 2005, 15.

[1180] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების ტერმინთა განმარტება, 24-ე პუნქტი.

[1181] შეად., ჩიკვაიძე დ., საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების კომენტარები, კომენტარები, თბილისი, 2005, 15.

ტოს, რაც სახელმწიფოსთვის რაიმე მოვალეობის დაკისრების შესაძლებლობას გამორიცხავს. შეთანხმების პირველი მუხლის მე-6 პუნქტი დეკლარაციული ხასიათისაა და არანაირად ატარებს ნორმატიული ვალდებულების სახეს, შესაბამისად, მისი არსებობა კონსტიტუციური შეთანხმების ტექსტში კვლავაც ფაქტისა და კეთილი ნების კონსტანტაციაა და არა სამართლებრივი შინაარსის შემცველი ნორმატივი.

4. საფინანსო-ეკონომიკური ვალდებულებები

4.1. კომპენსაცია

პოლიტიკური რეჟიმების ცვლილება და გარდამავალი პერიოდი ყოველთვის იწვევს კომპენსაციის თემის წინა პლანზე წამოწევას. ეს განსაკუთრებით აქტუალურია ტოტალიტარული რეჟიმიდან დემოკრატიულზე გადასვლის პროცესში, თუმცა, იმავდროულად, ძალიან საფრთხილოა, რადგან არასწორმა პოლიტიკამ და გაუმართლებელმა ორიენტირებმა, შესაძლოა ტრანფორმაციის პროცესში მყოფ სახელმწიფოსა და საზოგადოებას მნიშვნელოვანი დარტყმა მიაყენოს.

რუსეთის იმპერიისა და საბჭოთა ოკუპაციის პერიოდში ქართული სახელმწიფოებრიობის, ხალხის, კულტურისა და რელიგიის მიმართ გაუგონარი სისასტიკის ძალადობა განხორციელდა. მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის იმპერია „ერთმორწმუნის“ სტატუსით სარგებლობდა, საბჭოთა კავშირი კი მებრძოლ ათეიზმს პროპაგანდირებდა, საქართველოს ეკლესიას ორივემ გაუგონარი, წარმოუდგენლად დიდი ზიანი მიაყენა სხვადასხვა მოტივით: პირველმა მასში ეროვნულობის კერა და ქართული სახელმწიფოებრიობის იდეოლოგიური საფუძველი დაინახა, მეორემ კი მტრად დასახული რელიგიის წარმომადგენლის საბურველიც შესძინა. შესაბამისად, ორასი წლის განმავლობაში ქართული ეკლესიის მატერიალურ თუ არამატერიალურ სიმდიდრეს უდიდესი ზიანი მიადგა.

კონსტიტუციური შეთანხმებით სახელმწიფომ აღიარა XIX-XX საუკუნეებში (განსაკუთრებით 1921-90 წლებში) სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის პერიოდში ეკლესიისთვის მატერიალური და მორალური ზიანის მიყენების ფაქტი და აიღო ვალდებულება მატერიალური ზიანის ნაწილობრივ კომპენსაციაზე.[1182] რა თქმა უნდა, სახელმწიფოს მიერ საკუთარი წილი პასუხისმგებლობის გააზრება და გაზიარება ყოველთვის დადებითად აღიქმება, თუმცა, საკითხავია, რამდენად ევალებოდა საქართველოს მსგავსი ვალდებულების ტვირთის აღება (აქ საუბარი არაა უშუალოდ ჩამორთმეულ ქონებაზე). უდავოა, რომ ზიანი არსებობს და მისი მიყენების პერიოდი ძირითადად XIX-XX საუკუნეებია. მთელი XIX საუკუნე 1918 წლამდე საქართველო არ იყო დამოუკიდებელი, შედიოდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, როგორც დაპყრობილი ტერიტორია, შესაბამისად, ნებისმიერი ხელისუფალი და მმართველი რუსეთის საიმპერატორო ტახტს წარმოადგენდა. რაც შეეხება საბჭოთა პერიოდს, 1921 წელს მოხდა

[1182] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-11 მუხლის პირველი პუნქტი.

საქართველოს იძულებითი გასაბჭოება, ოკუპაციის შედეგად ქვეყანამ დაკარგა სახელმწიფოებრივი სტატუსი. საქართველოს ოკუპაციის ფაქტს 1991 წლის 9 აპრილის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტმაც გაუსვა ხაზი, რომელმაც დამოუკიდებლობა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის საფუძველზე გამოცხადდა, რითაც ქართული სახელმწიფოებრიობის 70 წლიანი წყვეტა აღიარა.[1183] საქართველო ვერანაირად იქნება რუსეთის იმპერიის ან საბჭოთა კავშირის სამართლებრივი მემკვიდრე, ვინაიდან დაპყრობილი ტერიტორია არ შეიძლება იზიარებდეს დამპყრობლის წილ პასუხისმგებლობას. ამ შემთხვევაში ქართული გარემოება სრულიად განსხვავდება პოსტოტალიტარული გერმანიის ან მსგავსი შემთხვევებისგან, რადგან ტოტალიტარული გერმანია დემოკრატიული არჩევნებით მოსული ნაციონალ-სოციალიზმის შედეგია, რომლის პოლიტიკური ლიდერებიც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს კანონიერი გზით მოსული მმართველები იყვნენ. საქართველო, როგორც სახელმწიფო, XIX-XX საუკუნეებში თავად დაზარალდა, შესაბამისად, ალოგიკურია დაზარალებულმა აანაზღაუროს ზიანი, რომელიც მისმა მიმყენებელმა, ასევე, სხვას მიაყენა. ერთადერთი, რაზეც ვალდებულების აღება შეიძლება, ეს 1918-1921 წლების დამოუკიდებლობის პერიოდია, როდესაც ეკლესია მატერიალური თვალსაზრისით ძალზე შევიწროვდა და სახელმწიფოს მხრიდან ჩაგვრას განიცდიდა.

1990 წელს ჯერ კიდევ საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილებით მართლმადიდებელ ეკლესიას დაუბრუნდა ჩამორთმეული ქონება და ამ თვალსაზრისით, მატერიალური კომპენსაცია ნაწილობრივ განხორციელდა.[1184] ამიტომაც ამ უკანასკნელის თაობაზე მსგავსი ჩანაწერი კონსტიტუციურ შეთანხმებაში აბსურდულია. იგი, ფაქტობრივად, გამორიცხავს ნორმაშივე მოცემულ სიტყვათშეთანხმებას – „სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის პერიოდში“. მსგავსი დებულება კონსტიტუციურ შეთანხმებაში არ უნდა ეწეროს, იგი თავისი არსით სახელმწიფოებრივ პოლიტიკასა და წარსულის ობიექტურ ხედვას ეწინააღმდეგება, ამიტომაც კონსტიტუციური შეთანხმების მე-11 მუხლის პირველი პუნქტი შესაცვლელია და სახელმწიფომ ეკლესიას მხოლოდ 1918-1921 წლებში მიყენებული ზიანი უნდა აუნაზღაუროს.

კონსტიტუციური შეთანხმებით სახელმწიფომ გაითვალისწინა პარიტეტულ საწყისებზე დაფუძნებული კომისიის შექმნა, რომელიც კომპენსაციის საკითხს შეისწავლიდა და მის ფორმებს, ოდენობას, გადახდის ვადებსა და სხვა საკითხებს დაადგენდა.[1185] კომისიის მიერ შესაბამისი ნორმატიული აქტების პროექტები არ შემუშავებულა[1186] და ამ მიმართულებით კარგა ხანი რაიმე ქმედითი ნაბიჯი არ გადადგმულა.

[1183] 1991 წლის 9 აპრილის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტი.

[1184] სსსრ მინისტრთა საბჭოს 1990 წლის 12 აპრილის №180 დადგენილება „რელიგიის საქმეთა საკითხების შესახებ“.

[1185] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-11 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[1186] საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის 2015 წლის 17 აგვისტოს წერილი №8289.

მართალია, ოფიციალურად კომპენსაციის სახელით არა, თუმცა საქართველოს სახელმწიფო მართლმადიდებელ ეკლესიას 2002 წლიდან სერიოზულ ფინანსურ რესურს აძლევს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან. 2002-2013 წლებში სახელმწიფო ბიუჯეტის პირდაპირმა დაფინანსებამ ეკლესიისთვის 160 672 200 ლარი შეადგინა.[1187] სხვადასხვა მიზნობრივი დაფინანსებით საქართველოს საპატრიარქომ 2013 წელს 24,996.1 მლნ., 2014 წელს კი 25,630.9 მლნ. ლარი მიიღო, ხოლო 2015 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მისთვის 25,000. მლნ. ლარი იყო გამოყოფილი.[1188] არც სახელმწიფო და არც საპატრიარქო ამას ოფიციალურად კომპენსაციას არ არქმევს, თუმცა კონკლუდენტურად ორივე თანხმდება, რომ აღნიშნული თანხა სწორედ ნაწილობრივი კომპენსაციის მოცულობაა. ამას ის გარემოებაც ადასტურებს, რომ მთავრობამ მიიღო დადგენილება, რომლითაც სხვა რელიგიურ გაერთიანებებსაც დაუდგინდათ ყოველწლიურად გასაცემი კომპენსაცია,[1189] თუმცა მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის კომპენსაციის გაცემის საკითხი, სხვა კონფესიებისგან განსხვავებით, დადგენილებით არ წესრიგდება.[1190] აღსანიშნავია, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია მუნიციპალურ დონეზეც მნიშვნელოვან დაფინანსებას იღებს[1191].

მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ერთად, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან კომპენსაციას სსიპ-ის სამართლებრივი ფორმით რეგისტრირებული ისლამური, იუდეური, რომაულ-კათოლიკური და სომხური სამოციქულო აღმსარებლობის მქონე რელიგიურ გაერთიანებები იღებენ.[1192] ამ ოთხი სუბიექტისათვის ყოველწლიურად გასაცემი თანხის ოდენობაზე გადაწყვეტილებას რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო იღებს,[1193] რომელიც მთავრობის დადგენილებით შექმნილი სსიპ-ია და რელიგიურ სა-

[1187] Study of Religious Discrimination and Constitutional Secularism in Georgia, Tolerance and Diversity Institute, Tbilisi, 2014, 25, იხ. ციტირება: Transparency International – Georgia, An Overview of the Public Funding Provided to the Georgian Patriarchate, 4 july, 2013.

[1188] იხ., „საქართველოს 2015 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ საქართველოს კანონი.

[1189] საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 27 იანვრის №117 დადგენილება „საქართველოში არსებული რელიგიური გაერთიანებებისათვის საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების განხორციელების წესის“ დამტკიცების თაობაზე“.

[1190] იხ., საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 27 იანვრის №117 დადგენილებით დამტკიცებული „საქართველოში არსებული რელიგიური გაერთიანებებისათვის საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების განხორციელების წესის“ მე-2 მუხლის პირველი პუნქტი.

[1191] Study of Religious Discrimination and Constitutional Secularism in Georgia, Tolerance and Diversity Institute, Tbilisi, 2014, 25, იხ. ციტირება: Tolerance and Diversity Institute (TDI), State Funding to Strengthen the Orthodox Faith, 18 February, 2014.

[1192] საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 27 იანვრის №117 დადგენილებით დამტკიცებული „საქართველოში არსებული რელიგიური გაერთიანებებისათვის საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების განხორციელების წესის“ პირველი მუხლის მე-3 პუნქტი.

[1193] იქვე, მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტი.

კითხებში მთავრობის მთავარი მრჩევლის ფუნქციებსაც ითავსებს.[1194] 2014 წელს კომპენსაციის პირველი ეტაპისთვის მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან 3.500 მლნ. ლარი გამოიყო.[1195] 2015 წელს საკომპენსაციო თანხა უკვე სახელმწიფო ბიუჯეტში სახელმწიფო სააგენტოს შესაბამისი მუხლით განისაზღვრა[1196].

მთავრობის პოზიცია კომპენსაციის თაობაზე მისასალმებელია, თუმცა არაადეკვატური. მართალია, სახელმწიფო არ უნდა გაექცეს წარსულის მოვლენებზე პასუხისმგებლობას, თუმცა ალოგიკურია, როდესაც სახელმწიფო ვალდებულებას იღებს, აანაზღაუროს ზიანი, რომელიც მას თავად არ მიუყენებია, უფრო მეტიც, ამ პროცესში იგი თავადაც დაზარალებული მხარეა. თუკი სახელმწიფოს სურდა მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სხვა სუბიექტებისთვის ზიანის ანაზღაურება, თუნდაც ნაწილობრივ, მას ზიანი 1918-1921 წლების პერიოდით უნდა გამოეთვალა. სხვა შემთხვევაში, თუკი მისი მიზანია, რელიგიურ გაერთიანებებს პირდაპირი დაფინანსება დაუდგინოს, ამას ასეც უნდა დაერქვას და თანამშრომლობის მოდელისთვის მსგავსი გადაწყვეტილება ქმედებათა ლოგიკურ სქემაში სრულად თავსებადია. ამასთან, თუკი მაინც კომპენსაციაზე შეჩერდება არჩევანი, აუცილებელია მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის ყოველწლიურად გამოყოფილ თანხებს ასეც დაერქვას, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მხოლოდ კანონმდებლობის ნორმათა სისტემური ანალიზითაა შესაძლებელი, რომ ბიუჯეტის ამ ასიგნებების საკომპენსაციო ხასიათი დადგინდეს.

4.2. საგადასახადო შეღავათები

4.2.1. რელიგიური გაერთიანებებისათვის საგადასახადო შეღავათების დადგენა

4.2.1.1. რელიგიური გაერთიანებებისთვის საგადასახადო შეღავათების დადგენა და ადამიანის ძირითად უფლებები

ეკლესია ჯერ კიდევ კონსტანტინეს პერიოდიდან გათავისუფლებული იყო გადასახადებისგან.[1197] 313 წლის 21 ოქტომბრის კანონით იმპერატორმა ქრისტიან სასულიერო პირებს მნიშვნელოვანი სახელმწიფო შეღავათები და პრივილეგიები მიანიჭა.[1198] 321 წლიდან კი, იმპერატორის გადაწყვეტილებით, ღვთისმსახურებს სახელმწიფო ხაზინიდან ჯამაგირი ეძლეოდათ.[1199] საუკუნეების განმავლობაში რელიგიური გაერთიანებები და სახელმწიფოები ერთმანეთს ავსებდნენ და ეკლესიები არათუ საგადასახადო შეღავათებით

[1194] იხ., საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 19 თებერვლის №177 დადგენილება „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – რელიგიის საკითხა სახელმწიფო სააგენტოს შექმნისა და დებულების დამტკიცების შესახებ“.

[1195] საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 2014 წლის 13 მარტის №437 განკარგულება „საქართველოში არსებული რელიგიური გაერთიანებებისთვის საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების შესახებ“.

[1196] იხ., „საქართველოს 2015 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ საქართველოს კანონი.

[1197] ჯავახიშვილი მ., პაპობის ისტორია შუა საუკუნეებში, თბილისი, 2015, 14.

[1198] იქვე.

[1199] იქვე.

სარგებლობდნენ, არამედ სახელმწიფოს მხრიდან პირდაპირ დაფინანსებასაც იღებდნენ. სეკულარიზაციის პროცესმა, რა თქმა უნდა, ამ ურთიერთობებზეც იქონია გავლენა და მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა.

XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობებში ძირითადად ორი მიმართულებით აქტიურობა აღინიშნება: ერთი მხრივ, დემოკრატიული სახელმწიფოები ცდილობენ, მაქსიმალურად შეამცირონ სახელმწიფო ზედამხედველობა რელიგიაზე, ხოლო, მეორე მხრივ, სახელმწიფო აქტიურად მონაწილეობს ტაძრების აღდგენისა და აღიარებულ დენომინაციათა საგადასახადო შეღავათებისა თუ საგადასახადო სისტემის საშუალებით მათთვის ხელსაყრელი პირობების დადგენაში.[1200]

სახელმწიფოს მიერ ეკლესიისთვის დახმარების გაწევა ეკლესიის წევრთაგან გადასახადების აკრეფის საქმეში მრავალ სახელმწიფოშია დამკვიდრებული პრაქტიკაა. [1201] ეკლესია, როგორც დამოუკიდებელი იურიდიული პირი, კერძო სუბიექტი, უფლებამოსილია, საკუთარ წევრებს მოსთხოვოს გადასახადის, საწევროს გადახდა, მისი ამოღების უზრუნველყოფის მიზნით კი მიმართოს სახელმწიფოს.

ზოგადად, სახელმწიფოს ეკრძალება, დაუწესოს საეკლესიო ან რაიმე სახის რელიგიური გადასახადი პირს, რომელიც შესაბამისი რელიგიური გაერთიანების წევრი არაა.[1202] თუმცა გამონაკლის შემთხვევებში, ევროკომისია დასაშვებად მიიჩნევს სახელმწიფოს მხრიდან სახელმწიფო ეკლესიის სასარგებლოდ, პროპორციულობის პრინციპის დაცვით, ეკლესიის არაწევრსაც მოსთხოვოს გადახდა იმ ღონისძიებებისთვის, რომლებიც სახელმწიფო ეკლესიის სამოქალაქო ფუნქციების განხორციელებას ემსახურება (მაგ., ქორწინება, გარდაცვალების, დაბადებისა და სხვ. რეგისტრაცია)[1203].

სახელმწიფო უფლებამოსილია კონკრეტულ ან ყველა რელიგიურ გაერთიანებას საგადასახადო შეღავათები დაუდგინოს, რა თქმა უნდა, ეს სხვადასხვა მოცულობითა და სხვადასხვა გადასახადის მიმართ შეიძლება განისაზღვროს. ამასთან, აუცილებელია ეს ყოველივე არადისკრიმინაციულ საფუძვლებზე განხორციელდეს. ევროკომისიამ დისკრიმინაციად არ ცნო კონკრეტული რელიგიური გაერთიანებისათვის შეღავათების მინიჭების ფაქტი, რადგანაც იგი სახელმწიფოს მიერ სამართლებრივად აღებული ვალდებულებების შესრულებით იყო განპირობებული.[1204] აქვე აღსანიშნავია, რომ რელიგიურ გაერთიანებებისთვის კონკრეტული საგადასახადო შეღავათები ყველა გადასახადისგან ავტომატურ გათავისუფლებას არ გულისხმობს, შეღავათების არარსებობის პირობებში, რელიგიური გაერთიანება

[1200] Jensen D., Classifying Church-State Arrangements, Beyond Religious Versus Secular, in: Law and Religion in Public Life, The Contemporary Debate, Edited by N. Hosen and R. Mohr, Abingdon, 2011, 17.

[1201] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 113; იხ., *Darby v. Sweden*, [ECtHR], App. no. 11581/85, 23 October 1990.

[1202] იხ., იქვე, Paras 34-35.

[1203] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 113.

[1204] იხ., *Iglesia Bautista 'El Salvador' and Jose Aquilino Ortega Maratilla v. Spain*, [ECHR], App. no. 17522/90, 11 January 1992.

ვალდებულია ნებისმიერი სხვა სუბიექტის მსგავსად გადაიხადოს გადასახადები[1205].

4.2.1.2. რელიგიური გაერთიანებებისთვის საგადასახადო შეღავათების დადგენის პრაქტიკა

4.1.1.2.1. აშშ-ის საკანონმდებლო მოწესრიგება და პრაქტიკა

მედისონი ეწინააღმდეგებოდა გადამხდელების თანხის, ნებისმიერი გადასახადის ეკლესიის სასარგებლოდ წარმართვას.[1206] თუმცა აშშ-მა რელიგიურ გაერთიანებებთან ურთიერთობის დინამიკური მოდელი აირჩია. მართალია, იგი უშუალოდ გადამხდელების თანხებს რელიგიური გაერთიანებების დასაფინანსებლად არ მიმართავს, თუმცა მათთვის მნიშვნელოვან საგადასახადო შეთავაზებს ადგენს. როგორც წესი, აშშ-ში საგადასახადო შეღავათები უდგინდებათ ორგანიზაციებს, რომელთაც საქველმოქმედო, რელიგიური, საგანმანათლებლო, სამეცნიერო და ა.შ. მიზნები აქვთ[1207].

ეკლესიები დღემდე განსაკუთრებული სტატუსით სარგებლობენ, მათთვის დადგენილია საეკლესიო ქონების ბეგარისგან გათავისუფლება, ასევე, საგადასახადო შეღავათები და სპეციალური საგადასახადო პრივილეგიები სასულიერო პირებისა და ეკლესიის საქმიანობისათვის.[1208] თუმცა, აღსანიშნავია, რომ შეღავათები რელიგიურ საქმიანობას ეხება, რომლადაც უშუალოდ რელიგიური მიზნებით განხორციელებული საქმიანობა მიიჩნევა და არა რაიმე მომიჯნავე. მაგ., აშშ-ის უმაღლესმა სასამართლომ რელიგიური საავადმყოფო გამორიცხა ეკლესიის საქმეებიდან და აღნიშნა, რომ იგი არაკონფესიური და საჯარო მიზნის მქონე დაწესებულება იყო.[1209] ფედერალური კანონმდებლობა საგადასახადო შეღავათების მქონე ორგანიზაციის სტატუსის მისაღებად მთელ რიგ მოთხოვნებს ადგენს, მათ შორის, საჯარო მიზნების ქონა, არაკომერციული, არაპოლიტიკური საქმიანობის განხორციელება და ა.შ.[1210] საშინაო შემოსავლების სამსახურმა (IRS) 14 პრინციპი, კრიტერიუმი შეიმუშავა, რომელთა დაკმაყოფილების შემთხვევაში ორგანიზაცია რელიგიურ გაერთიანებად მიიჩნევა.[1211] აღნიშნული კრიტერიუმები სასამართლო პრაქტიკამაც გაიზიარა და მათ დამხმარე მნიშვნელობა მიანიჭა.[1212] აღსანიშნავია, რომ ეკლესია არაა ვალდებული, მოითხოვოს საგადასახადო შეღავათები, ის მას ავტომატურად იღებს, ეკლესია, აგრეთვე, გათავისუფლებულია ყოველწლიური საგადასახადო დეკლარაციის

[1205] იხ., *Jimmy Swaggart Ministries v. Board of Equalization*, 493 U.S. 378 (1990).

[1206] Greenawalt K., Religious and the Constitution, Vol.2, Establishment and Fairness, Princeton, 2008, 352-353.

[1207] Taylor S.A., The Law of Tax-Exampt Organizations in a Nutshell, St. Paul, 2011, 58.

[1208] იხ., Hoff T., Religion's Accomodation to American Law and Culture, in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accommodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012, 62; Greenawalt K., Religion and the Constitution, Vol.2: Establishment and Fairness, Princeton, 2008, 278.

[1209] *Bradfield v. Roberts*, 175 U.S. 298 (1899).

[1210] იხ., Taylor S.A., The Law of Tax-Exampt Organizations in a Nutshell, St. Paul, 2011, 52-53.

[1211] იქვე, 58.

[1212] იხ., *Spiritual Outreach Society v. Commisssioner*, 972 F.2d335 (8th Cir. 1991).

შევსებისგან და არ ექვემდებარება შემოსავლების სამსახურის აუდიტს, გარდა გამონაკლისი შემთხვევებისა[1213].

შტატისა და ფედერალურ დონეზე იკრძალება ერთი ან ყველა რელიგიის დაფინანსება, რაიმე კანონის მიღება, რომელიც რელიგიური გაერთიანებებისთვის რაიმე ფინანსურ დახმარებას დაადგენს.[1214] ასევე, იკრძალება რაიმე სპეციალური გადასახადის დადგენა რომელიმე რელიგიური ორგანიზაციის სასარგებლოდ.[1215] პირდაპირი აკრძალვა კვლავაც მოქმედებს, თუმცა არაპირდაპირ რელიგიურ გაერთიანებებს მნიშვნელოვანი შეღავათები და დახმარება აქვთ საჯარო ხელისუფლების მხრიდან,[1216] არდახმარების პოლიტიკის მიუხედავად, კანონმდებლობა სავსეა საგადასახადო შეღავათებით.[1217] ამასთან, კანონთა უმრავლესობა, რომელიც საგადასახადო შეღავათებსა და გადასახადებისგან გათავისუფლებულ ორგანიზაციებს ეხება, ფედერალურ დონეზე მოქმედებს.[1218] საგადასახადო შეღავათები და საეკლესიო ქონების გადასახადებისგან გათავისუფლება არაერთხელ ყოფილა დავის საგანი, თუმცა უმაღლესმა სასამართლომ კონსტიტუციურად ცნო მსგავსი შეღავათები და მათი არსებობა „ქველი ნეიტრალურობით“ (ქველმოქმედებით, გულისხმიერებით) დაასაბუთა.[1219] ხელისუფლება ნეიტრალური და მიუკერძოებელი უნდა იყოს რელიგიური თეორიის, დოქტრინისა და პრაქტიკის საკითხებში[1220].

აშშ-ში რელიგიური და საქველმოქმედო ორგანიზაციებისთვის გაღებული შემოწირულობები დასაბეგრ შემოსავლად არ განიხილება – ისინი გადასახადებისგან თავისუფალია.[1221] ეკლესია და რელიგიური გაერთიანებები გათავისუფლებულები არიან ადგილობრივი ქონების გადასახადისგან, მათ არ ევალებათ საშემოსავლო გადასახადის გადახდა, ასევე, გადასახადისგან გათავისუფლებულია ნებისმიერი შემოწირულობა, რომელიც რაღაც ფორმით მაინც უკავშირდება რელიგიური ფუნქციების განხორციელებას.[1222] რელიგიური გაერთიანებები არ იხდიან უმუშევრობისა და სოციალური უსაფრთხოების გადასახადებს.[1223] უმაღლესმა სასამართლომ სასულიერო ლიტერატურის კარდაკარ გაყიდვა, მისი წინა პრაქტიკისგან განსხვავებით[1224], შემოწირულობის შეგროვებას გაუთანაბრა და გადასახადებისგან გაათავისუფლა[1225].

[1213] Taylor S.A., The Law of Tax-Exampt Organizations in a Nutshell, St. Paul, 2011, 66.

[1214] Everson v. Board of Education, 330 U.S. 1 (1947).

[1215] იხ., იქვე, 15-16.

[1216] Greenawalt K., Religion and the Constitution, Vol.2: Establishment and Fairness, Princeton, 2008, 57.

[1217] იქვე.

[1218] Taylor S.A., The Law of Tax-Exampt Organizations in a Nutshell, St. Paul, 2011, 37.

[1219] იხ., *Walz v. Tax Commisssion*, 397 U.S. 664 (1970).

[1220] *Epperson v. Arkansas*, 193 U.S. 97, 103-4 (1968).

[1221] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationships, Santa Barbara, 2009, 86.

[1222] Greenawalt K., Religion and the Constitution, Vol.2: Establishment and Fairness, Princeton, 2008, 278.

[1223] იქვე.

[1224] *Jones v. Opelika*, 316 U.S. 584 (1942).

[1225] იხ., *Murdock v. Pennsylvania*, 319 U.S. 105 (1943); სასამართლომ მსგავსი პოზიცია შემდეგ საქმეშიც განავითარა: Follet v. Town of McCormick, 321 U.S. 573 (1944).

აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფო რელიგიური ორგანიზაციებს არა-რელიგიური საქმიანობისთვის, განსაკუთრებით კი საქველმოქმედო მიზნებისთვის სერიოზულ ასიგნებებს უყოფს. მაგ., კათოლიკური საქველ-მოქმედო არაკომერციული სუბსიდიარები აშშ-ისგან საკმაოდ დიდი რაოდე-ნობით იღებენ ფედერალურ ფინანსურ დახმარებას.[1226] რელიგიური და საქველმოქმედო საქმიანობა ხშირად სხვა სახელმწიფოებშიც თანაბარმნიშ-ვნელოვნადაა აღქმული[1227].

4.1.1.2.2. ევროპული მიდგომა

ესპანეთი კონკორდატით რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიას მნიშვნელოვან საგადასახადო და ფინანსურ შეღავათებს უწესებს, განსხვავებით სხვა რელიგიური გაერთიანებებისგან.[1228] აქ რელიგიური გაერთიანებების დაფინანსების ორი მოდელი არსებობს: 1. სახელმწიფო პირდაპირ აფ-ინანსებს რომის ეკლესიას, და 2. იგი არაპირდაპირი თანამშრომლობით, ხელს უწყობს სხვა დენომინაციებს,[1229] მათ შორის, ყველა რელიგიური გაერთიანებისთვის მნიშვნელოვან საგადასახადო შეღავათებს ადგენს.[1230] გარდა იმისა, რომ სახელმწიფო რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიას სახ-ელმწიფო ბიუჯეტიდან პირდაპირი წესით აფინანსებს,[1231] იგი ინდივიდუ-ალური გადამხდელის სურვილის შემთხვევაში, უზრუნველყოფს პირის საშემოსავლო გადასახადის მცირე წილის (0,7%) რომის ეკლესიისათვის გადარიცხვას.[1232] რომაულ-კათოლიკური ეკლესია გათავისუფლებულია უძ-რავი ქონების გადასახადისგანაც.[1233] ევროკომისიამ დაადგინა, რომ ეს-პანეთის საგადასახადო სისტემა, რომელიც რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიას შეღავათებს უწესებს, არ არღვევს სხვა რელიგიური გაერთიანებების უფლებებს, არც რელიგიის თავისუფლებას და არც თანასწორობის ძი-რითად უფლებას, ვინაიდან ესპანეთს რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიასთან კონკორდატი ჰქონდა დადებული, რითაც იგი სამართლებრივ ვალდებულებას იღებდა[1234].

[1226] Greenawalt K., Religious and the Constitution, Vol.2, Establishment and Fairness, Princeton, 2008, 361.

[1227] მაგ., ქველმოქმედების აქტის მიზნებისთვის ავსტრალიაში „რელიგია“ ყოველთვის გართოდ განიმარტება, რათა რელიგიურ ორგანიზაციებზე მაქსიმალურად გავრცელდეს შეღავათების დამდგენი შესაბამისი კანონმდებლობა. Dal Pont G.E., Charity Law and Religion, in: Law and Religion, God, the State and the Common Law, Edited by P. Radan, D. Meyersen and R.F. Croucher, London, 2005, 221.

[1228] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 70.

[1229] Arribas S. C., Religious Equality in the Spanish Constitutional System, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 311.

[1230] იქვე, 313.

[1231] იქვე, 311.

[1232] იქვე, 312.

[1233] ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004, 114.

[1234] იხ., *Iglesia Bautista 'El Salvador' and Jose Aquilino Ortega Maratilla v. Spain*, [ECHR], App. no. 17522/90, 11 January 1992.

გერმანიის ძირითადმა კანონმა სახელმწიფოსა და რელიგიას შორის ურთიერთობების მუდმივი და მყარი ფორმა შეარჩია: სახელმწიფო, რელიგიური გაერთიანების სახელითა და მისი ხელშეწყობის მიზნით, უზრუნველყოფს სსიპ-ად რეგისტრირებული რელიგიური გაერთიანებების წევრებიდან ე.წ. „საეკლესიო გადასახადის“ ამოღებასა და ადმინისტრირებას.[1235] ამ ფორმით რეგისტრირებულ რელიგიურ გაერთიანებას თავად შეუძლია მოსთხოვოს სახელმწიფოს, მისი წევრების საეკლესიო გადასახადის შეგროვება და ადმინისტრირება უზრუნველყოს.[1236] მართალია, გერმანიაში ეკლესიებსა და რელიგიურ გაერთიანებებს რეგისტრაცია არ მოეთხოვებათ,[1237] თუმცა რეგისტრაციის შემთხვევაში ეკლესიები საგადასახადო შეღავათებს იღებენ.[1238] საგადასახადო შეღავათების მიღება კი საკმაოდ რთული პროცესია, თუმცა ქრისტიანულ და ებრაულ რელიგიურ გაერთიანებათა უმრავლესობა მსგავსი შეღავათებით სარგებლობს.[1239] გერმანული მოდელის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელი ისიცაა, რომ სახელმწიფოში საეკლესიო გადასახადი ყველა მოქალაქისათვის სავალდებულოა, თუმცა მისგან გათავისუფლება კონკრეტული ეკლესიის წევრობის დატოვებით ან სინდისის თავისუფლებიდან გამომდინარე, მასზე უარის თქმით არის შესაძლებელი[1240].

აღმოსავლურ ქრისტიანობაში საეკლესიო კანონმდებლობას, როგორც წესი, საერო ხელისუფლება ქმნიდა: ჯერ კიდევ IV საუკუნიდან მოყოლებული ბიზანტიის იმპერატორები გამოსცემდნენ სპეციალურ კონსტიტუციებს ეკლესიისა და მღვდელმსახურთა სტატუსის, მათთვის პრივილეგიების მინიჭებისა და ეკლესიის ფინანსების ადმინისტრირების თაობაზე.[1241] ვინაიდან მართლმადიდებელი ეკლესიები, ძირითადად, ნაციონალურ ეკლესიებია, მათი როლი ხშირად ეროვნულ იდენტობასთანაც არის გაიგივებული, ამიტომაც აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებში ეკლესიის სახელმწიფოსგან დაფინანსება გავრცელებული შემთხვევაა.[1242] მაგ., საბერძნეთში არაა დაწესებული ცალკე საეკლესიო გადასახადი და ამის საჭიროებაც არ არსებობს, რადგან სახელმწიფო მთლიანად საკუთარ თავზე იღებს მართლმადიდებელი ეკლესიის დაფინანსებას[1243].

[1235] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 97.

[1236] იხ., McConnell M.W., Garvey J.H., Berg Th.C., Religion and the Constitution, New York, 2011, 94-95.

[1237] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 178.

[1238] იქვე.

[1239] იქვე.

[1240] Minnerath R., Church Autonomy in Europe, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001, 392.

[1241] Wagschal D., Orthodox Canon Law, The Byzantine Experience, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012, 386.

[1242] სტეფანი ა., რელიგიისა და დემოკრატიის ურთიერთშეთავსებადობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(29), 2009, 64.

[1243] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 36.

ბელგიაში ყველა რელიგია თავისუფლდება რელიგიური ქონების მიწის გადასახადისგან.[1244] ამასთან, როგორც რელიგიურ, ისე არარელიგიურ (არარელიგიური ფილოსოფიური შემეცნების) ორგანიზაციების [1245] ლიდერებს ენიშნებათ პენსია და სხვადასხვა სახელმწიფო დახმარება. [1246] ნორვეგიაში სახელმწიფო აფინანსებს ყველა რეგისტრირებულ რელიგიურ გაერთიანებას, მასში ოფიციალურად აღრიცხული წევრების რაოდენობის პროპორციულად. [1247] მონაკოს ბიუჯეტში ცალკე თავი ეთმობა რომის ეკლესიის დაფინანსებასა და სხვა რელიგიათა გამართული ფუნქციონირების უზრუნველყოფას.[1248] ავსტრია, მართალია, სეკულარული სახელმწიფოა, თუმცა იგი სერიოზულ საგადასახადო და ეკონომიკურ შეღავათებს უდგენს სსიპ-ად რეგისტრირებულ რელიგიურ ორგანიზაციებს[1249].

4.2.2. რელიგიური გაერთიანებები და საქართველოს საგადასახადო სისტემა

მართლმადიდებელ ეკლესიასთან და სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან დაკავშირებულ საგადასახადო მოწესრიგებას საქართველოს საგადასახადო კოდექსი ადგენს. თუმცა კონსტიტუციური შეთანხმება მართლმადიდებელ ეკლესიას დამატებით საკანონმდებლო ბერკეტებს აძლევს და მის მიერ წარმოებულ საღვთისმსახურო პროდუქციას (დამზადება, შემოტანა, მიწოდება), შემოწირულობას, არაეკონომიკური მიზნით არსებულ ქონებასა და მიწას გადასახადებისგან ათავისუფლებს[1250].

საგადასახადო კოდექსი რელიგიურ საქმიანობას ეკონომიკურ საქმიანობად არ მიიჩნევს და მის მიმართ სრულიად განსხვავებულ სამართლებრივ რეჟიმს ადგენს. [1251] რელიგიურ საქმიანობად კი აღიარებულია დადგენილი წესით რეგისტრირებული რელიგიური ორგანიზაციის საქმიანობა, რომლის მიზანია აღმსარებლობისა და სარწმუნოების გავრცელება. [1252] რელიგიურ საქმიანობას უთანაბრდება ამ ორგანიზაციების საწარმოთა საქმიანობა, თუკი ისინი გამოსცემენ რელიგიურ ლიტერატურას ან აწარმოებენ რელიგიური დანიშნულების საგნებს; საქმიანობა, რომელიც რელიგიური ლიტერა-

---

[1244] Van Haegendoren G., Alen A., The Constitutional Relationship Between Church and State, in: Treatise on Belgian Constitutional Law, Edited by A. Alen, Boston, 1992, 266.

[1245] ამჟამად, სახელმწიფო დონეზე აღიარებული რელიგიურ-აღმსარებლობითი გაერთიანებებია: ანგლიკანიზმი, ისლამი, მართლმადიდებლური ქრისტიანობა, რომაული კათოლიციზმი, იუდაიზმი და სეკულარული ჰუმანიზმი. იხ., Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 98.

[1246] იქვე.

[1247] McConnell M.W., Garvey J.H., Berg Th.C., Religion and the Constitution, New York, 2011, 91.

[1248] Grinda G., The Principality of Monaco (State, International Status, Institutions), 2nd Ed., Translated by J.C. Duursma, The Hague, 2010, 153.

[1249] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 97.

[1250] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონტსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-5 პუნქტი.

[1251] საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მე-9 მუხლის მე-2 ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტი.

[1252] იქვე, მე-11 მუხლის პირველი ნაწილი.

ტურისა და საგნების რეალიზაცია-გავრცელებასთანაა დაკავშირებული, ასევე, ასეთი საქმიანობით მიღებული ფულადი სახსრების გამოყენება რელიგიური საქმიანობის განსახორციელებლად[1253].

საგადასახადო კანონმდებლობით, რელიგიური გაერთიანებები ორგანიზაციების სტატუსით სარგებლობენ[1254] და ისინი განსხვავდებიან საწარმოებისგან[1255], რომლებიც, თავის მხრივ, მოგების გადასახადით იბეგრებიან[1256]. საგადასახადო კოდექსის 21-ე, 30-ე და 96-ე მუხლების სისტემური ანალიზის შედეგად, შეიძლება ითქვას, რომ რელიგიური გაერთიანებები მოგების გადასახადისგან თავისუფლდებიან. თუმცა გამონაკლისი მაინც არსებობს. კერძოდ, ექსკლუზიურად საქართველოს საპატრიარქოს მიერ რელიგიური დანიშნულებით გამოყენებული ჯვრების, სანთლების, ხატების, წიგნებისა და კალენდრების რეალიზაციით მიღებული ქონება გათავისუფლებულია მოგების გადასახადისგან.[1257] სხვა რელიგიური ორგანიზაციების შემთხვევაში მსგავსი გზებით მიღებული ქონება მოგების გადასახადით იბეგრება.

დღგ-ისგან გათავისუფლებულია საქართველოს საპატრიარქოს მიერ ჯვრის, სანთლის, ხატის, წიგნის, კალენდრისა და სხვა საღვთისმსახურო საგნების მიწოდება (იმპორტი ან დროებითი შემოტანა), რომლებიც მხოლოდ რელიგიური მიზნით გამოიყენება.[1258] აღნიშნული შეღავათით სხვა რელიგიური ორგანიზაციები არ სარგებლობენ. ამასთან, საქართველოს საპატრიარქო შედის ე.წ. „ოქროს სიაში“ [1259] და მას უფლება აქვს, კუთვნილი საქონლის საქართველოს საბაჟო ტერიტორიაზე შემოტანა-გატანისას ისარგებლოს გამარტივებული პროცედურებითა და კანონმდებლობით დადგენილი სხვა შეღავათებით. [1260] დღგ-ისგან გათავისუფლებულია საქართველოს საპატრიარქოს დაკვეთით ტაძრებისა და ეკლესიების მშენებლობა, რესტავრაცია და მოხატვაც, [1261] რაც, ასევე, მართლმადიდებელი ეკლესიის პრივილეგიაა, კონსტიტუციური შეთანხმებიდან გამომდინარე.

რელიგიური ორგანიზაციების ქონება, ასევე, მათზე ლიზინგით გაცემული ქონება, გარდა მიწისა და ორგანიზაციის მიერ ეკონომიკური საქმიანობისათვის გამოყენებული ქონებისა, ქონების გადასახადისგან გათავისუფლებულია. [1262] ამ შემთხვევაში, საგადასახადო კოდექსის 206-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ე“ ქვეპუნქტი მართლმადიდებელი ეკლესიის მიწას ქონების გადასახადისგან არ ათავისუფლებს, რითაც წინააღმდეგობაში მოდის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-5 პუნქტთან, რომელიც ეკლესიისთვის დადგენილ საგადასახადო შეღავათებს მიწაზეც

[1253] იქვე, მუხლის მე-2 ნაწილი.
[1254] იქვე, 30-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი.
[1255] იხ., იქვე, 21-ე მუხლი.
[1256] იქვე, 96-ე მუხლი.
[1257] იქვე, 99-ე მუხლის პირველი ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტი.
[1258] იქვე, 168-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ვ“ ქვეპუნქტი.
[1259] საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2012 წლის 26 ივლისის №290 ბრძანებით დამტკიცებული „საქართველოს საბაჟო ტერიტორიაზე საქონლის გადაადგილებისა და გაფორმების შესახებ ინსტრუქციის“ 90-ე მუხლის მე-2 პუნქტის „ზ“ ქვეპუნქტი.
[1260] იქვე, 89-ე მუხლის პირველი პუნქტი.
[1261] საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 168-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი.
[1262] იქვე, 206-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ე“ ქვეპუნქტი.

ავრცელებს. რა თქმა უნდა, ნორმატიული აქტების იერარქიიდან გამომდინარე, ცალსახა უპირატესობა კონსტიტუციური შეთანხმებით დადგენილ მოწესრიგებას ენიჭება და ეკლესია მიწაზე ქონების გადასახადისგან მაინც გათავისუფლებულია. თუმცა აუცილებელია განხორციელდეს საკანონმდებლო ცვლილება და საგადასახადო კოდექსის ნორმა კონსტიტუციურ შეთანხმებასთან შესაბამისობაში მოვიდეს. ამისათვის კი საგადასახადო კოდექსის 206-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ე“ ქვეპუნქტის ნორმატიული შინაარსიდან ამოღებულ უნდა იქნეს სიტყვები – „გარდა მიწისა“.

4.3. ეკლესიისთვის ქონების დაბრუნება და გადაცემა

ეკლესიისთვის ქონების გადაცემისა და დიდძალი შეწირულობის პრაქტიკა IV საუკუნიდან მოდის. ჯერ კიდევ მილანის ედიქტით, ქრისტიანული სამლოცველოები, ეკლესიები და წმინდა ადგილები ქრისტიანებს უსასყიდლოდ გადაეცათ.[1263] 321 წლიდან შესაძლებელი გახდა ეკლესიისთვის ქონების მემკვიდრეობით დატოვება ან საჩუქრად გადაცემა.[1264] V საუკუნის დასაწყისში ეკლესია უკვე დიდძალი ქონების მესაკუთრე იყო და რომის კანონების მიხედვით, ბეითალმანი ქონება და უმემკვიდრეო საკუთრება ეკლესიას გადაეცემოდა[1265].

მართალია, ეკლესიის არსი სულიერების სამსახურია და მისი საქმიანობაც ამ მიმართულებით უნდა ვითარდებოდეს, თუმცა მატერიალური საკითხები, განსაკუთრებით კი საკუთრება, არანაკლებ მნიშვნელოვანია.[1266] ეკლესია სარგებლობს სრული თავისუფლებითა და ავტონომიით საკუთარი ფინანსების განკარგვის საქმეში, განურჩევლად კონფესიებისა თუ რელიგიური მიმდინარეობისა.[1267] საერო სასამართლოები უფლებამოსილნი არიან, განიხილონ ეკლესიასთან დაკავშირებული სამოქალაქო დავები, მათ შორის ქონებრივი ურთიერთობების საკითხები, თუმცა ეს ყოველივე ამ თემატიკას არ უნდა გაცდეს.[1268] მსგავს დავებში ეკლესია სამოქალაქო ურთიერთობების ერთ-ერთ რიგით მონაწილედ გამოდის და მის მიმართ, სხვების მსგავსად, კერძო სამართლით დადგენილი წესრიგი მოქმედებს.

მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთ-ერთი ფუძემდებლური პრინციპია, რომ მას აქვს უფლება, ფლობდეს და განკარგავდეს საკუთრებას, როგორც ნებისმიერი სხვა პირი, კანონმდებლობით დადგენილი წესით.[1269] მართლმადიდებლური ტრადიციით, საეკლესიო სიკეთესა და წმინდა ნივთებს განეკუთვნება ეკლესიები, ტაძრები, საეკლესიო სიწმინდეები, მათ შორის, ხატები, ლიტურგიული წიგნები, საგნები და ა.შ.[1270] XIX-XX საუკუნეში, როგორც პირველი რესპუბლიკის, ისე ოკუპაციის პერიოდში მართლმადიდე-

[1263] ჯავახიშვილი მ., პაპობის ისტორია შუა საუკუნეებში, თბილისი, 2015, 14.
[1264] იქვე.
[1265] იქვე, 19.
[1266] Doe N., Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013, 310.
[1267] იხ., იქვე, 326-327.
[1268] Fennelly J.E., Property Disputes and Religious Schisms: Who Is the Church?, "Saint Thomas Law Review", Vol.9, 1997, 327.
[1269] Doe N., Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013, 311-312.
[1270] იქვე, 320.

ბელ ეკლესიას ქონების მნიშვნელოვანი ნაწილი ჩამოართვეს. მათი დაბრუნების პროცესი კი მხოლოდ XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში დაიწყო. 1990 წლის 12 აპრილს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ მნიშვნელოვანი დადგენილება მიიღო, რომლითაც ეკლესიას ქონება გადასცა.[1271] დადგენილებით, რესპუბლიკის ტერიტორიაზე არსებული მართლმადიდებელი ეკლესიის ყველა საკულტო ნაგებობა (თავისი უძრავ-მოძრავი ქონებით) საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრებად იქნა აღიარებული.[1272] შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებს დაევალათ ქონების საპატრიარქოსთვის გადაცემა, ამ უკანასკნელს კი მიენიჭა უფლება, დამოუკიდებლად აღეწერა ეკლესიები და მათი ქონება, ეკლესიაში არსებული წესებისა და ტრადიციების შესაბამისად.[1273] კონსტიტუციურმა შეთანხმებამ კიდევ ერთხელ მართლმადიდებლური ტაძრები, ნანგრევები, მონასტრები და მიწები, რომლებზეც ისინი მდებარეობს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრებად აღიარა.[1274] სამწუხაროდ, ამ პროცესმა, ერთგვარად, უმართავი ხასიათიც კი მიიღო და სერიოზული პრობლემები გამოიწვია. პრობლემები შეეხება როგორც საკულტო ნაგებობების, ისე მიწებისა და სხვა მატერიალური ქონების გადაცემას. დღეის მდგომარეობით მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის სიმბოლურ ფასად (1 ლარად) ან სრულიად უსასყიდლოდ დიდი რაოდენობით უძრავი ქონება და ათასობით ჰექტარი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთია გადაცემული.[1275] სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს ინფორმაციით, მხოლოდ 2012 წლის 17 სექტემბრიდან 2015 წლის 19 აგვისტომდე მართლმადიდებელ ეკლესიას 64 ერთეული სხვადასხვა სახის ქონება გადაეცა[1276].

სამწუხაროდ, მნიშვნელოვანი პრობლემებია საკულტო ნაგებობებთან დაკავშირებითაც. ქართული ეკლესიის საკუთრებაში არსებულ რამდენიმე შენობაზე, რომელიც თავის დროზე სახელმწიფომ მართლმადიდებელ ეკლესიას მიაკუთვნა, სომხური და რომაულ-კათოლიკური ეკლესიები დღემდე პრეტენზიებს აცხადებენ.[1277] სომხური ეკლესია ითხოვს ნორაშენის, სურბ ნშანის, მუღნეწოწ სურბ გევორქის, შამხორეწოწ სურბ ასტწაწინისა და

[1271] ხეცურიანი ჯ., ქართული ეკლესიის კონსტიტუციური საფუძვლები, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002, 14.

[1272] „რელიგიის საქმეთა საკითხების შესახებ“ სსსრ მინისტრთა საბჭოს 1990 წლის 12 აპრილის №180 დადგენილების მე-3 პუნქტი.

[1273] იქვე, მე-4 პუნქტი.

[1274] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-7 მუხლის პირველი პუნქტი.

[1275] იხ., Study of Religious Discrimination and Constitutional Secularism in Georgia, Tolerance and Diversity Institute, Tbilisi, 2014, 30-31.

[1276] სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს 2015 წლის 10 აგვისტოს წერილი №14/50253.

[1277] Study of Religious Discrimination and Constitutional Secularism in Georgia, Tolerance and Diversity Institute, Tbilisi, 2014, 19; იხ., Isakhanyan L., Analysis of Legal Issues Related to the Armenian Diocese in Georgia, in: Freedom of Religion in Georgia and Armenia, Regional Conference on the Freedom of Religion or Belief, Conference Report, July 2013, Tbilisi, 21.

სურბ მინასის ეკლესიების გადაცემას.[1278] ეს პრეტენზია არსებობს როგორც ქართული ეკლესიის, ისე სახელმწიფოს მისამართით, რომელმაც ეკლესიების საკითხი შესწავლის გარეშე გადაწყვიტა. რა თქმა უნდა, აქ საუბარი არაა იმაზე, რომელია ამ პრეტენზიათაგან დასაბუთებული და რომელი არა. მიუხედავად იმისა, რომ შექმნილია რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო, მსგავსი დავები კვლავაც აქტუალურია. სააგენტო აღიჭურვა სპეციალური უფლებამოსილებით, გასცეს რეკომენდაციები სხვადასხვა შენობა-ნაგებობის რელიგიურ-საკულტო დანიშნულების შენობად გარდაქმნის თაობაზე, [1279] ასევე, საქართველოს მთავრობის სახელით, შეასრულოს შუამავლის ფუნქცია და მონაწილეობა მიიღოს იმ დავებისა და საკითხების გადაწყვეტაში, რომელიც შეიძლება საქართველოში მოქმედ რელიგიურ გაერთიანებებს შორის გაჩნდეს[1280].

სახელმწიფო ვალდებულია აქტიურად ჩაერთოს პრობლემური ქონების ისტორიული მესაკუთრის დადგენის პროცესში, აუცილებელია სააგენტომ სამუშაო რეჟიმში შეაჯეროს მხარეთა პოზიციები და ქმედითი რეკომენდაცია შეიმუშავოს. სამწუხაროდ, ძალზე რთულია უკვე გადაცემულ ქონებაზე დავა. გაცილებით იოლი იქნებოდა, სახელმწიფოს წინდახედულება გამოეჩინა და გულმოდგინე გამოკვლევის შედეგად მიეღო გადაწყვეტილება. ნებისმიერი მყიფე ჩარევა დავის გადაწყვეტაში დაინტერესებულ მხარეებს გაცილებით უარყოფით შედეგამდე მიიყვანს. ამასთან, აუცილებელია კონტროლი დაწესდეს სახელმწიფო ქონების უკიდეგანო გადაცემასთან დაკავშირებით და დაიშვას ეკლესიისთვის მხოლოდ იმ ქონების გადაცემა, რომელიც ისტორიულად მისი იყო, ან მისი ისტორიული საკუთრება ჩანაცვლდეს გადასაცემი ალტერნატიული ქონებით. ამ პროცესის დასრულების შემდეგ კი აუცილებელია შეიცვალოს „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონი, რათა მომავალში სახელმწიფო ქონების მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის უსასყიდლო გადაცემის შესაძლებლობა გამორიცხოს.

4.4. კულტურული მემკვიდრეობის მოვლა და საეკლესიო საგანძური

კონსტიტუციური შეთანხმების ნორმათა მეოთხედი საეკლესიო საგანძურსა და კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებს შეეხება.[1281] საეკლესიო საგანძურად მიჩნეულია საღვთისმსახურო და სულიერი დანიშნულების სიწმიდეები (ფერწერული, ჭედური, მინანქრის ხატი და ჯვარი; სანაწილე, პანაღია, ბარძიმ-ფეშხუმი, გარდამოხსნა), რომელთაც ისტორიული მნიშ-

[1278] Isakhanyan L., Analysis of Legal Issues Related to the Armenian Diocese in Georgia, in: Freedom of Religion in Georgia and Armenia, Regional Conference on the Freedom of Religion or Belief, Conference Report, July 2013, Tbilisi, 21.

[1279] საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 19 თებერვლის №177 დადგენილებით დამტკიცებული „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს დებულების“ მე-2 მუხლის პირველი პუნქტის „ი“ ქვეპუნქტი.

[1280] იქვე, „კ“ ქვეპუნქტი.

[1281] იხ., საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-8, მე-9 და მე-10 მუხლები.

ვნელობა და მაღალმხატვრული ღირსება აქვთ.[1282] სამწუხაროდ, სულიერი დანიშნულების სიწმინდეებში ზედმიწევნითი სიზუსტითაა ჩამოთვლილი, თუ რა ექცევა ამ კატეგორიაში და სრულიად ამოვარდნილია ოლარები, ნაქარგი ხატები და მსგავსი ნაკეთობები, რომელთა რაოდენობაც საქართველოს მუზეუმებში საკმაოდ დიდია. ამ შემთხვევაში გამოყენებულ უნდა იქნას ნორმის გაფართოებული მიზნობრივი ინტერპრეტაცია და საგანძურის ყველა ის ნივთი, რომელიც ეკლესიასთანაა დაკავშირებული, ამ განმარტებაში მოთავსდეს.

მართალია, სახელმწიფო საეკლესიო საგანძურზე ეკლესიის საკუთრების უფლებას აღიარებს, თუმცა ყოველივე ეს სახელმწიფოს დაქვემდებარებულ მუზეუმებში ინახება. სამწუხაროდ, იმ ნივთების განცალკევებული აღნიშვნა და კატალოგიზება, რომლის მესაკუთრეც ეკლესიაა, დღემდე არ მომხდარა.[1283] აუცილებელია აღიწეროს თითოეული ნივთი და დადგინდეს მისი ზუსტი მესაკუთრე. გარდა ამისა, კონსტიტუციური შეთანხმებით, საეკლესიო საგანძური (წმიდა რელიკვიებისა და წმიდა ნაწილების გარდა), როგორც ეროვნული საგანძურის ნაწილი, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ერთობლივ მფლობელობაშია.[1284] აღნიშნული სამართლებრივი ნონსენსია, რადგან სამოქალაქო სამართლის მიხედვით, აღნიშნული შემთხვევა მფლობელობის შინაარსში ვერანაირად ჩაჯდება.[1285] საეკლესიო საგანძური სახელმწიფოს ფაქტობრივ მფლობელობაშია – განთავსებულია მუზეუმებში. მართალია, ეკლესია მესაკუთრეა და განკარგვის უფლებითაა აღჭურვილი (ამ შემთხვევაში ამ უფლების კლასიკური განხორციელებაც შეზღუდულია), თუმცა მფლობელობას სახელმწიფო ახორციელებს. აღნიშნული თანამფლობელობის კონტექსტშიც ვერ განიხილება.[1286] რა თქმა უნდა, საეკლესიო საგანძურის დაცვისა და მოვლის მიზნიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია, შესაბამისი ღონისძიებები განახორციელოს და მათ მოუაროს სახელმწიფომ. ამისთვის გამართლებულია საეკლესიო საგანძურის ამ უკანასკნელის მფლობელობაში დატოვება.[1287] ამიტომაც კონსტიტუციური შეთანხმების მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტი უნდა შეიცვალოს და სამართლებრივად გამართულად ჩამოყალიბდეს: „ზემოაღნიშნული საეკლესიო საგანძური (წმიდა ნაწილებისა და წმიდა რელიკვიების გარდა), როგორც საერთო ეროვნული საგანძურის ნაწილი, კანონმდებლობის შესაბამისად, არის სახელმწიფოს მფლობელობაში.“ ამ შემთხვევაში, ნორმა როგორც შინაარსობრივად, ისე სამართლებრივი ტექნიკის თვალსაზრისით გაიმართება. მესაკუთრე კვლავაც ეკლესია იქნება, მფლობელი კი – სახელმწიფო.

[1282] იქვე, ტერმინთა განმარტება, მე-20 პუნქტი.

[1283] საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს 2015 წლის 17 აგვისტოს წერილი №13/13-47/05.

[1284] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[1285] იხ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 155-ე მუხლი.

[1286] იხ., იქვე, 155-ე მუხლის მე-4 ნაწილი.

[1287] იხ., ხეცურიანი ჯ., ქართული ეკლესიის კონსტიტუციური საფუძვლები, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002, 14.

პრაქტიკაში საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრო და შესაბამისი მუზეუმის ადმინისტრაცია საეკლესიო საგანძურთან დაკავშირებულ საკითხებს ეკლესიასთან ათანხმებს, თუმცა ამის სამართლებრივი მოწესრიგება არ არსებობს.[1288] სამწუხაროდ, კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული „დამატებითი წესი“, რომელიც საგანძურის სარგებლობის შესახებ სახელმწიფოს უნდა მიეღო, არ არსებობს. ამ კუთხით კონსტიტუციური შეთანხმება არ შესრულებულა და მყარი სამართლებრივი საფუძვლის ნაცვლად, მდგომარეობა მთლიანად მხარეთა შორის არსებულ ურთიერთობათა ავკარგიანობასა და კეთილ ნებაზეა მინდობილი. აუცილებელია, ეკლესიასთან თანამშრომლობით შემუშავდეს სპეციალური წესი, ნორმატიული აქტის ფორმით, რომელიც ამ შემთხვევებში მოქმედების ერთიან სტანდარტს დაადგენს.

სპეციალური წესი სამართლებრივი აქტის ფორმით არ არსებობს კულტურულ-ისტორიული ღირებულებების მქონე ტაძრების აღდგენა, რესტავრაცია-კონსერვაციასა და მოხატვასთან დაკავშირებით.[1289] ამ შემთხვევასაც პრაქტიკა აწესრიგებს, კერძოდ, პირველ ეტაპზე კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრო მიმართავს საქართველოს საპატრიარქოს, რომლის ხუროთმოძღვრების, ხელოვნებისა და რესტავრაციის ცენტრში არსებული საბჭო განიხილავს კულტურული მემკვიდრეობის სტატუსის მქონე ეკლესია-მონასტრების რეაბილიტაციის საკითხს და შესაბამის სამუშაოებზე ნებართვა მხოლოდ საბჭოსთან შეთანხმებით გაიცემა.[1290] აუცილებელია, ამ მიმართულებითაც დადგინდეს ნორმატიული მოწესრიგება, რომელიც დაცვის დამატებით გარანტიებს უზრუნველყოფს, რადგანაც ისტორიული მართლმადიდებლური ეკლესიები და ტაძრები, არა ერთი კონკრეტული კონფესიის, არამედ მთელი სახელმწიფოსა და საზოგადოების, ხალხის ღირებული ობიექტებია.

სახელმწიფო პირნათლად ასრულებს კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრ ვალდებულებას და აქტიურ მოლაპარაკებებს აწარმოებს სხვა სახელმწიფოების ტერიტორიაზე არსებული ქართული მართლმადიდებლური ტაძრის, მონასტრის, მათი ნანგრევის, სხვა საეკლესიო ნაგებობის, საეკლესიო ნივთების დაცვის, მოვლა-პატრონობისა და საკუთრების თაობაზე.[1291] ამ მიმართულებით, აქტიური მოლაპარაკებები მიდის თურქეთთან, სომხეთთან, აზერბაიჯანთან და კვიპროსთან, დაიწყო რამდენიმე ქართული ტაძრის რესტავრაცია, რეაბილიტაცია, კონსერვაცია და ა.შ.[1292]

[1288] საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს 2015 წლის 17 აგვისტოს წერილი №13/13-47/05.

[1289] იხ., საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[1290] საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს 2015 წლის 17 აგვისტოს წერილი №13/13-47/05.

[1291] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-10 მუხლი.

[1292] საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს 2015 წლის 17 აგვისტოს წერილი №13/13-47/05.

5. რელიგიის სწავლება და რელიგიური განათლება

5.1. რელიგიის სწავლების როლი და მნიშვნელობა

რელიგიასთან დაკავშირებული ნებისმიერი საკითხი აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. უფრო მეტიც, საკუთრივ, რელიგიის ცნებაც კი არაერთგვაროვანია, თითოეული მეცნიერი თუ იურისტი მის განსხვავებულ განსაზღვრებას ადგენს.[1293] ტემპერმანის შეფასებით, რელიგიას შვიდი სხვადასხვა მიმართულება აქვს[1294], ლოგიკურია, თითოეულ მათგანში რამდენიმე ათეული ვარიაციით შეიძლება ცნების განმარტების დადგენა. მიუხედავად ამისა, რელიგია ყოველდღიურობის განუყოფელი ნაწილია. იგი დღემდე რჩება ევროპული იდენტობის მნიშვნელოვან კომპონენტად.[1295] მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე სამყაროში იგი გადამწყვეტ როლს ხშირად ვეღარ თამაშობს, ეს არ ნიშნავს მსგავსი პოზიციისადმი რელიგიური გაერთიანებების მხრიდან შემგუებლური პოლიტიკის არჩევასა და გატარებას.

ქრისტიანული ეკლესია ევროპის ერთ-ერთი უძველესი ინსტიტუტია და დღესაც აქვს პრეტენზია, რომ ქმედითი იყოს, იგი ვერასდროს დაკმაყოფილდება „სამუზეუმო სივრცეში გადანაცვლებით“[1296]. ეკლესია, სხვა რელიგიური გაერთიანებების მსგავსად, ცდილობს საზოგადოებრივი ცხოვრების სფეროები, რომლებიც ტრადიციულად მისი გავლენის ქვეშ არსებობდა და მისი კარნახითვე წარიმართებოდა, კვლავაც მას დარჩეს. ერთ-ერთი ასეთი სფერო კი, უდავოდ, განათლებაა. განათლების საკითხებში რელიგიური ინსტიტუტებისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. თუმცა რაც უფრო ვითარდებოდა სახელმწიფოს, როგორც ორგანიზაციული და ინსტიტუციური წარმონაქმნის, მისიისა და ფუნქციების შესახებ მოსაზრებები და შეხედულებები, მით უფრო განათლება სახელმწიფოს გამგებლობის ქვეშ ექცეოდა. თანამედროვე სამყაროში, სადაც ცოდნის მიღების უამრავი ალტერნატიული საშუალება არსებობს, ეკლესიამ განათლების სისტემაზე მონოპოლია დაკარგა.[1297] XXI საუკუნეშიც კი, სადაც განათლება ძირითად უფლებათა შორისაა მოქცეული და ამ სფეროს სრული პრივატიზაცია მომეტებული საჯარო ინტერესის გამო ვერ განხორციელდა, რელიგიური გაერთიანებები ძალზე ხშირად არიან განათლების სფეროში აქტიური სუბიექტები.

[1293] იხ., ალადაშვილი გ., რელიგიის ცნების სამართლებრივ-თეორიული განსაზღვრა (უპირატესად აშშ-ის სამართლის მაგალითზე), ჟურნ. „თანამედროვე სამართლის მიმოხილვა“, №1(2), 2014, 39-49.

[1294] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 139.

[1295] Nathan C.N., The Changing Face of Religion and Human Rights, A Personal Reflection, Leiden-Boston, 2013, 175.

[1296] ბართოლომეოს I, ინტერრელიგიური დიალოგის აუცილებლობა და მიზანი, სიტყვა, წარმოთქმული 2006 წლის 22 იანვარს, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო სხდომაზე, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(11)'07, 2007, 34.

[1297] Turner B.S., The Religious and the Political, A Comparative Sociology of Religion, New York, 2013, 228.

პლურალისტულ საზოგადოებაში მშვიდობისა და ერთიანობის პროპაგანდა სახელისუფლებო პოლიტიკის ამოსავალი იდეაა.[1298] სახელმწიფოს რელიგიური ნეიტრალიტეტი განათლებაში კი საზოგადოებრივი პლურალიზმის ერთ-ერთი მთავარი პირობაა.[1299] რელიგიისა და ეთიკის შესახებ სწავლება სკოლებში მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ინდიფერენტულობის, ფანატიზმის, დოგმატურობის, შეუწყნარებლობისა და ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლას.[1300] მან შესაძლოა მნიშვნელოვანი დახმარება გასწიოს იმის გაგებაში, თუ როგორ აყალიბებს რელიგიური რწმენა, ღირებულებები და აღმსარებლობა საზოგადოებებს და ინდივიდთა ქცევის მიმართულებებს განსაზღვრავს[1301].

რელიგიური განათლების ერთ-ერთი მთავარი მიზანი მოქალაქეობისთვის მომზადება უნდა იყოს, რადგან რელიგია თანამედროვე კულტურისა და საზოგადოების ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა.[1302] სკოლებში რელიგიის გაკვეთილების დადებით სოციალურ, საგანმანათლებლო და პოლიტიკურ მხარეებს ათეისტებისა და სეკულარისტების ნაწილიც აღიარებს.[1303] სწორედ ამიტომაც, თუკი რელიგიის შესახებ სწავლების პროგრამა კარგადაა დაგეგმილი და მიზნად ცალკეული რელიგიური თუ არარელიგიური გაგების, მსოფლმხედველობის მხარდაჭერას არ ისახავს, მსგავსი გაკვეთილებისგან გათავისუფლების შესაძლებლობა ძალზე მინიმალური უნდა იყოს ან საერთოდ არ არსებობდეს.[1304] ნებისმიერ ადამიანს, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაწილად აღიქვამს თავს, სჭირდება ცოდნა რელიგიის, როგორც მოვლენის, მისი ისტორიისა და კულტურის შესახებ. ამ ცოდნის მიღების უამრავი საშუალება და აპრობირებული მოდელი არსებობს, რაც ადამიანის ძირითადი უფლებების დოქტრინასთან სრულ თანხვედრაშია.

5.2. ეკლესია-სახელმწიფოს ინსტიტუციური ურთიერთობები და განათლება

5.2.1. განათლების სისტემაში რელიგიის ინტეგრირების მოდელები

განათლების სფეროში რელიგიის სწავლებასთან დაკავშირებით ევროპული სახელმწიფოების პრაქტიკა ხუთ მოდელს გამოარჩევს: 1. ქრისტიანული

[1298] Tuohy D., Denominational Education and Politics, Ireland in a European Context, Dublin, 2013, 179.

[1299] *Lautsi and Others v. Italy*, [ECtHR], App. no. 30814/06, 11 March 2011, Para. 17.

[1300] Tuohy D., Denominational Education and Politics, Ireland in a European Context, Dublin, 2013, 181.

[1301] იქვე, 178.

[1302] Leigh I., Objective, Critical and Pluralistic? Religious Education and Human Rights in the European Public Sphere, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 197.

[1303] Cumper P., The Participation of Religious Communities in Public Life – The British Experience, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 197.

[1304] Leigh I., Objective, Critical and Pluralistic? Religious Education and Human Rights in the European Public Sphere, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 201; Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools, Prepared by the ODIHR Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, OSCE, Warsaw, 2007, 70, 72.

რელიგიის სწავლება საგანმანათლებლო პროგრამის სავალდებულო ნაწილია, რომელსაც აფინანსებს, ადგენს და ორგანიზაციულ მხარეს სახელმწიფო უზრუნველყოფს. ამასთან, მოსწავლეებსა და მშობლებს უფლება აქვთ, მსგავს მეცადინეობებში მონაწილეობა არ მიიღონ; 2. სახელმწიფო აფინანსებს რელიგიურ განათლებას, რომელიც სავალდებულოა, თუმცა სწავლებას გეგმავს და ახორციელებს შესაბამისი რელიგიური გაერთიანება, სახელმწიფო კი ფინანსურ მხარეს უზრუნველყოფს, მშობლებსა და მოსწავლეებს არჩევანის თავისუფლება აქვთ; 3. არჩევითი რელიგიური სწავლება, რომელსაც შესაბამისი რელიგიური გაერთიანებები ადგენენ და განსაზღვრავენ სახელმწიფოსთან ერთად, ეს უკანასკნელი კი აფინანსებს; 4. არჩევითი არადენომინაციური სწავლება რელიგიის შესახებ, რომელსაც მთლიანად სახელმწიფო უზრუნველყოფს და აფინანსებს; 5. რელიგიის შესახებ სწავლების აკრძალვა საჯარო საგანმანათლებლო დაწესებულებებში.[1305]

შესაძლებელია რელიგიური განათლების სისტემების შემდეგი კლასიფიკაციაც: „რელიგიური განათლება“ – დენომინაციური ან ისეთი განათლება, რომელიც ცალკეული რელიგიის სწავლებას ემსახურება; „სწავლება რელიგიის შესახებ“ – სხვადასხვა რელიგიის მეცნიერებისა და მათი მნიშვნელობის შესახებ სწავლება; „სწავლა რელიგიიდან“ – რელიგიური გამოცდილები, რელიგიური ცხოვრების, პიროვნებისა და ინდივიდის ჩამოყალიბებაში რელიგიის როლის შესახებ სწავლება.[1306]

რელიგიური განათლება ევროპის მასშტაბით საკმაოდ მრავალფეროვანი და სახელმწიფოთა მიხედვით განსხვავებულია, თითოეული მათგანი საკუთარ ეროვნულ მოდელს ქმნის.[1307] როგორც წესი, რელიგიური განათლება ევროპის სახელმწიფოთა უმრავლესობაში სავალდებულოა, ამასთან, უმცირესობებისთვის დადგენილია გამონაკლისები, ალტერნატივა კი ზოგადად არაა გავრცელებული. [1308] ევროსაბჭოს წევრი სახელმწიფოებიდან ყველაში, სამის გარდა (საფრანგეთი, ალბანეთი, იუგოსლავიის ყოფილი რესპუბლიკა მაკედონია; სლოვენია საჯარო სკოლების მოსწავლეებს არჩევით საგნად მაინც სთავაზობს რელიგიის ისტორიის შესახებ საგანს), არსებობს სავალდებულო ან არჩევითი საგნები რელიგიის შესახებ[1309].

[1305] იხ., Doe N., Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013, 379-380. შესაძლოა რელიგიური განათლების ოთხ მოდელის გამორჩევა: 1. რელიგიური განათლების უარყოფა (საფრანგეთი, ალბანებით); 2. განათლების დენომინაციური მოდელი (ავსტრია, ბელგია, ესპანეთი); 3. რელიგიური განათლება რელიგიური გაერთიანებებთან სახელმწიფოს თანამშრომლობით (უნგრეთი, ფინეთი, გერმანია); 4. რელიგიური განათლებას ექსკლუზიურად სახელმწიფო იღებს საკუთარ თავზე (დანია, გაერთიანებული სამეფო). იხ., Lozano R.P., Religion and Education of Europe Toward a “Soft” Constitutionalization of a Model of Religious Teaching? in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by C. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari and D. Thayer, Ashgate Publishing, 2013, 370-371.

[1306] იქვე, 371.

[1307] იქვე, 370.

[1308] იხ., Tuohy D., Denominational Education and Politics, Ireland in a European Context, Dublin, 2013, 189.

[1309] იქვე, 188.

5.2.2. რელიგიის სწავლება და სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებები

განათლების სისტემა ადამიანის უფლებებს შეესაბამება და გამართულია, თუ სახელმწიფო საჯარო საგანმანათლებლო დაწესებულებებში უზრუნველყოფს ნეიტრალური, არარელიგიური გარემოს არსებობას, საჭიროებისას კი უშვებს რელიგიის შესახებ საგნებს კურიკულუმში და მოსწავლეებს უფლებას აძლევს, სურვილის მიხედვით, არ გაიარონ ისინი.[1310] ადამიანის უფლებათა კომიტეტი ერთმანეთისგან მიჯნავს რელიგიურ მოძღვრებათა სწავლებასა და რელიგიურ პრაქტიკას, ამასთან, განმარტავს, რომ რელიგიის სწავლებისას დაცული უნდა იყოს ნეიტრალიტეტისა და ობიექტურობის მოთხოვნები[1311].

საჯარო საგანმანათლებლო დაწესებულებებში რელიგიური განათლება, სასურველია, მოიცავდეს რელიგიის ისტორიისა და ეთიკის შესახებ სწავლებას.[1312] რელიგიების ისტორიისა და ფილოსოფიის ზომიერი და ობიექტური სწავლება ფანატიზმთან ბრძოლის ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტურ მექანიზმადაა მიჩნეული.[1313] ევროსაბჭოს რეკომენდაციით, იმ სახელმწიფოებშიც კი, სადაც ერთი კონკრეტული რელიგიაა დომინანტი, აუცილებელია სხვა რელიგიების საფუძვლებიც ასწავლონ[1314].

ევროსასამართლოს პრაქტიკით, რელიგიური განათლების აუცილებელი ორი ელემენტი გამოიყოფა: 1. სახელმწიფოს მიერ მოწოდებული ინფორმაცია უნდა იყოს ობიექტური, კრიტიკული და პლურალისტული; 2. სახელმწიფომ არ უნდა დაუშვას ინდოქტრინიზაცია.[1315] სახელმწიფოს მიერ საჯარო სკოლებში რელიგიის შესახებ ინფორმაციის მიწოდება ლეგიტიმურია, მთავარია, სწავლებისას დაცული იყოს ინფორმაციის ობიექტურობა და ნეიტრალურად მიწოდების პრინციპი.[1316] თუკი სახელმწიფოს რელიგიის შესახებ სწავლებისას მკაცრად ობიექტურ, კრიტიკულ და პლურალისტულ გარემოს არ უზრუნველყოფს, მოსწავლეებს თავიანთი მრწამსის შესაბამისად, უფლება აქვთ, მსგავს სწავლებაში მონაწილეობა არ მიიღონ.[1317] ადამიანის უფლებათა კომიტეტის განმარტებით, სახელმწიფოს შეუძლია დამოუკიდებლად გადაწყვიტოს რელიგიის სწავლების მეთოდები, თავადვე

[1310] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 278.

[1311] *Leirvåg and Ors v. Norway*, UNHRC, Comm. No. 1155/2003, CCPR/C/82/D/1155/2003, 23 November 2004, Para.14.3;14.6.

[1312] UNHRC, General Comment 22, Article 18 (Forty-eighth session, 1993), Para.6.

[1313] State, Religion, Secularity and Human Rights, Recommendation 1804 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.13.

[1314] იქვე, Para.14.

[1315] Lozano R.P., Religion and Education of Europe Toward a "Soft" Constitutionalization of a Model of Religious Teaching? in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by C. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari and D. Thayer, Ashgate Publishing, 2013, 378.

[1316] იხ., *Angelini v. Sweden*, [ECHR], App. no. 10491/83, D.R. 51, 3 December 1986

[1317] Ringelheim J., Rights, Religion and the Public Sphere: the European Court of Human Rights in Search of a Theory? in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 290; იხ., *Folgerø and Others v. Norway*, [ECtHR], App. no. 15472/02, 29 June 2007.

შეარჩიოს ამ საგნის მასწავლებლები და ა.შ.[1318] რაც მთავარია, კონკრეტული რელიგიის მოძღვრების სწავლება უნდა განხორციელდეს არადისკრიმინაციულ საფუძველზე.[1319] მართალია, რელიგიის ნეიტრალური სწავლება თანამედროვე მიდგომაა, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ არათუ ჰუმანიტარულ საგნებში, არამედ ტენქიკურ დისციპლინებშიც კი ობიექტური და ნეიტრალური სწავლება პრაქტიკულად შეუძლებელია[1320].

„ინდოქტრინიზაცია“[1321] კონკრეტული დოქტრინის გავლენის ქვეშ რაიმეს ან ვინმეს მოქცევას გულისხმობს[1322] და იგი რელიგიური განათლების მთავარ საფრთხედაა მიჩნეული.[1323] XXI საუკუნეში ბავშვი სასკოლო განათლების მთავარი სუბიექტია.[1324] სამოქალაქო ლიბერალიზმის მიხედვით, განათლების მიზანი უნდა იყოს ბავშვის, როგორც ლიბერალური საზოგადოების მომავალი მოქალაქის, ავტონომიურად არჩევანის გაკეთებისა და გადაწყვეტილების მიღების უნარის განვითარება.[1325] შესაბამისად, სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ისეთი საგანმანათლებლო სისტემის არსებობა, სადაც ბავშვს რომელიმე კონკრეტულ რელიგიასა თუ მრწამსს თავს არ მოახვევენ.[1326] ბავშვმა სკოლაში უნდა მიიღოს ინფორმაცია რელიგიის შესახებ და არ უნდა გახდეს რელიგიური განათლების ნაწილი.[1327] საჯარო სკოლებში რელიგიური პლურალიზმის პრინციპის დაცვა იმას გულისხმობს, რომ სახელმწიფომ მაქსიმალურად უნდა შეიკავოს თავი რომელიმე რელიგიისათვის უპირატესობის მინიჭებისგან და პატივი სცეს არაქრისტიანი მოსწავლეების უფლებებს[1328].

სახელმწიფო ვალდებულია პატივი სცეს მშობელთა რელიგიურ შეხედულებებს განათლების ნებისმიერ საფეხურსა და დონეზე,[1329] განათლების პოლიტიკის დაგეგმვისა და რაც მთავარია, განხორციელების

[1318] იხ., *William Eduardo Delgado Páez v. Colombia*, UNHRC, Comm. No. 195/1985, CCPR/C/39/D/195/1985 (1990), 12 July 1990.

[1319] UNHRC, General Comment 22, Article 18 (Forty-eighth session, 1993), Para.6.

[1320] კურტანიძე კ., ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეას რეკომენდაცია: სახელმწიფო, რელიგია, სეკულარობა დაადამიანის უფლებები, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(34), 2010, 98.

[1321] ინდოქტრინიზაციის ელემენტების შესახებ დაწვრილებით იხ., Lozano R.P., Religion and Education of Europe Toward a "Soft" Constitutionalization of a Model of Religious Teaching? in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by C. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari and D. Thayer, Ashgate Publishing, 2013, 381.

[1322] იხ., იქვე, 378-379.

[1323] Cumper P., The Participation of Religious Communities in Public Life – The British Experience, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 197.

[1324] ვან ბუერნი ჯ., ბავშვები და რელიგია, ა. გეგეჭკორის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(10)'07, 2007, 32.

[1325] Leigh I., Objective, Critical and Pluralistic? Religious Education and Human Rights in the European Public Sphere, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012, 195.

[1326] ვან ბუერნი ჯ., ბავშვები და რელიგია, ა. გეგეჭკორის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(10)'07, 2007, 32.

[1327] იხ., *Angelini v. Sweden*, [ECHR], App. no. 10491/83, D.R. 51, 3 December 1986.

[1328] იხ., *Lautsi and Others v. Italy*, [ECtHR], App. no. 30814/06, 3 November 2009.

[1329] იხ., *Kjeldsen, Busk, Madsen and Pedersen v. Denmark*, [ECtHR], Application no. 5095/71; 5920/72; 5926/72, 7 December 1976.

პროცესში, [1330] ასევე, მაქსიმალურად გაითვალისწინოს ისინი საგანმანათლებლო პროგრამებში.[1331] მშობლებს არა მხოლოდ განსაკუთრებული სტატუსი აქვთ, არამედ მნიშვნელოვანი უფლებებიც ენიჭებათ ბავშვებთან მიმართებით, მათ შორის, მათ მომავლის დაგეგმვისა და ცხოვრების წარმართვის მხრივაც.[1332] მშობლებმა თავიანთი შეხედულებისამებრ უნდა გადაწყვიტონ, თუ რა ტიპის სკოლაში შეიყვანენ შვილებს, სახელმწიფო კი მხოლოდ აუცილებლობის შემთხვევაში, ისიც მინიმალურად უნდა ჩაერიოს ამ გადაწყვეტილებაში[1333].

საჯარო ხელისუფლებას არ მოეთხოვება, რომ საჯარო სკოლებში სწავლება რომელიმე რელიგიური დოქტრინის პრინციპებთან იყოს შესაბამისი.[1334] სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ისეთი საჯარო სკოლების არსებობა, რომლებშიც რელიგიურ მოძღვრებათა შესახებ გაკვეთილები ნებაყოფლობითი იქნება, იმავდროულად, სახელმწიფოს მოვალეობაა ისეთი გარემო შექმნას, სადაც კერძო სკოლებში ნებადართული იქნება კონკრეტული რელიგიური თუ მორალური შეხედულებების სწავლება, რათა აღმსარებელ მშობელთა და მოსწავლეთა უფლებებიც იყოს დაცული.[1335] თუკი სახელმწიფოში რელიგიის დენომინაციური სწავლებაა, მათთვის, ვისაც მასში მონაწილეობის მიღება არ სურს, სახელმწიფო რელიგიის შესახებ არადენომინაციური საგნების ან ეთიკის სწავლების შეთავაზებას უზრუნველყოფს[1336].

5.2.3. რელიგიური განათლების დაფინანსება

სახელმწიფო ვალდებული არაა დააფინანსოს რელიგიური სკოლები, მაგრამ, თუკი ამას გადაწყვეტს, ეს არადისკრიმინაციულად უნდა განახორციელოს. მხოლოდ კონკრეტული რელიგიური მიმართულების სკოლების დაფინანსების შემთხვევაში კი მისი პოზიცია ძალზე დასაბუთებული და გამართლებული უნდა იყოს.[1337] რომელიმე რელიგიისადმი უპირატესობის მინიჭებისას ყოფელთვის დიდია თანასწორობის ძირითადი უფლების დარღვევის საფრთხე.

სახელმწიფოთა მიხედვით განსხვავდება როგორც რელიგიური განათლების, ისე სამრევლო, რელიგიური სკოლების დაფინანსების საკითხი. ჯეფერსონი ხელისუფლების მიერ რომელიმე რელიგიის მიმართ დახმარების წინააღმდეგი იყო, თუმცა განათლებაში რელიგიური ფორმების არსებობას

[1330] იხ., იქვე.

[1331] *Folgerø and Others v. Norway*, [ECtHR], App. no. 15472/02, 29 June 2007, Para.84.

[1332] *Nielsen v. Denmark*, [ECtHR], App. no. 10929/84, 28 November 1988.

[1333] Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2013, 251.

[1334] *Epperson v. Arkansas*, 393 U.S. 106 (1968).

[1335] იხ., Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 280-281.

[1336] Tuohy D., Denominational Education and Politics, Ireland in a European Context, Dublin, 2013, 190.

[1337] *Waldman v. Canada*, UNHRC, Comm. No. 694/1996, CCPR/C/67/D/694/1996, 3 November 1999, Para.10.6.

არ ეწინააღმდეგებოდა.[1338] დღესდღეობით აშშ-ში შტატი თითოეული ბავშვის განათლებას აფინანსებს, შესაბამისად, მშობლის გადასაწყვეტია მოსწავლისთვის გამოყოფილ ვაუჩერს სად გამოიყენებს – კერძო (მათ შორის, რელიგიურ) თუ საჯარო სკოლაში[1339].

ბელგიაში დაფინანსებულია როგორც რელიგიური, ისე არარელიგიური განათლება.[1340] ნიდერლანდების სამეფო აფინანსებს როგორც საჯარო, ისე სპეციალურ, რელიგიურ დაწყებით სკოლებს და მათ მიმართ საერთოსახელმწიფოებრივ სტანდარტს ადგენს.[1341] მიუხედავად იმისა, რომ საფრანგეთში ლაიციტური მიდგომაა, 1958 წლიდან დღემდე საფრანგეთი კათოლიკურ დაწყებით სკოლებს აფინანსებს.[1342] რა თქმა უნდა, ოფიციალურად ეს განათლების ხელშეწყობის მიზნით კეთდება, თუმცა, სინამდვილეში, ამ სკოლებში რომის ეკლესიის დოგმატიკა ისწავლება საეკლესიო ტრადიციების შესაბამისად. რელიგიური სკოლების დიდ ნაწილს სახელმწიფო აფინანსებს გაერთიანებულ სამეფოშიც[1343].

5.2.4. რელიგიის სწავლებაზე სახელმწიფო ზედამხედველობა

საბერძნეთში ეროვნული განათლება და საკულტო საკითხები ერთი სამინისტროს საქმიანობის სფეროშია მოქცეული, შესაბამისად, სამინისტროს ერთ-ერთი სამსახურის მოვალეობაა რელიგიურ განათლებასთან დაკავშირებული საკითხების უზრუნველყოფა.[1344] ამასთან, სასულიერო სასწავლებლების მასწავლებლები საჯარო მოხელეებთან გათანაბრებული სტატუსით სარგებლობენ.[1345] მონაკოში რომის ეკლესიის მთავარეპისკოპოსი ეროვნული განათლების კომიტეტის წევრია, ხოლო რომაული ქრისტიანობა ისწავლება სკოლებში, თუმცა არაქრისტიანთა რელიგიის თავისუფლების უზრუნველყოფით[1346].

გერმანიაში რელიგიური განათლება ძირითადად საჯარო საგანმანათლებლო დაწესებულებებშია, რომლებშიც რელიგიის სწავლებასა და თეოლოგიას ეკლესიებსა და სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან

[1338] Horn C. III, Secularism and Pluralism in Public Education, "Harvard Journal of Law and Public Policy", Vol.1, No.1, 1984, 181.

[1339] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2005,

[1340] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 98.

[1341] იქვე, 98-99; Constitution of the Kingdom of the Netherland, 1983, Art.23; Title II of the Law of the Kingdom of the Netherlands on "public Schools and Special Schools Financed by the State", 1981.

[1342] სტეფანი ა., რელიგიისა და დემოკრატიის ურთიერთშეთავსებადობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა", №2(29), 2009, 62.

[1343] McConnell M.W., Garvey J.H., Berg Th.C., Religion and the Constitution, New York, 2011, 91.

[1344] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 35.

[1345] იქვე, 36.

[1346] Grinda G., The Principality of Monaco (State, International Status, Institutions), 2nd Ed., Translated by J.C. Duursma, The Hague, 2010, 153.

თანამშრომლობით ახორციელებენ.[1347] გერმანიის შემთხვევაში როგორც ზოგადად რელიგიური, ისე კონკრეტული რელიგიის სწავლება ხდება „გარედან“ და არა თავად საგანმანათლებლო ინსტიტუციის მიერ „შიგნიდან“[1348].

5.2.5. რელიგიური სიმბოლოები და განათლება

რელიგიისა და განათლების ურთიერთკავშირის კუთხით ძალზე მნიშვნელოვანი და აქტუალურია საჯარო სივრცეში, კერძოდ, საჯარო საგანმანათლებლო დაწესებულებებში რელიგიური სიმბოლიკის განთავსებისა და გამოფენის საკითხი. ამ მხრივ, როგორც ევროპული, ისე, ზოგადად, ერთიანი, ძირითადი უფლებებისეული სტანდარტი არ არსებობს. თემატიკა იმდენად მგრძნობიარეა, რომ ბევრი სახელმწიფო უბრალოდ თვალს ხუჭავს ამ საკითხზე, თუმცა ეს გაცილებით უფრო დიდ უსამართლობასა და უფლებების დარღვევას განაპირობებს.

გავრცელებულია მოსაზრება, რომ საჯარო სკოლებში რელიგიურ სიმბოლოთა გამოფენა არააღმსარებელ მშობელთა და მოსწავლეთა უფლებებს არღვევს, ადეკვატური განათლების მიღების იდეას ეწინააღმდეგება.[1349] რელიგიური სიმბოლოების ტარებასთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა კომიტეტსა და ევროსასამართლოს განსხვავებული მოსაზრებები აქვთ.[1350] თუკი პირველი მათგანი მათ ტარებაზე დაწესებულ შეზღუდვებსა და აკრძალვებს ხშირად ადამიანის ძირითადი უფლების დარღვევად განიხილავს[1351], მეორე ამას ამართლებს[1352]. აზრთა სხვადასხვაობაა საჯარო და ერთობლივი ლოცვების ჩატარებასთან დაკავშირებითაც[1353].

საფრანგეთში აკრძალულია ნებისმიერი სახის რელიგიური სიმბოლოები საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, მსგავსი აკრძალვა რელიგიურ სკოლებზეც ვრცელდება.[1354] რასობრივი დისკრიმინაციის აღმოფხვრის კომიტეტმა საფრანგეთში დაწესებული აკრძალვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებში რელიგიური ტანსაცმლის ტარებაზე, დისკრიმინაციად და

[1347] Von Ungern-Sternberg A., Participation of Religious Communities in Public Life – Great Britain and Germany, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 210.

[1348] იხ., იქვე, 219.

[1349] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 282.

[1350] იქვე, 283.

[1351] UN Religious Tolerance Declaration (1981), Art.6(c), UNHRC, General Comment No.22., Para.4.

[1352] იხ., *Leyla Şahin v. Turkey*, [ECtHR], App. no. 44774/98, 10 November 2005.

[1353] აშშ-ის უმაღლესმა სასამართლომ არაკონსტიტუციურად და სეკულარიზმის პრინციპის დარღვევად ცნო სკოლის პოლიტიკა, რომელიც კურსდამამთავრებულთა ცერემონიაზე ლოცვას ითვალისწინებდა. იხ., *Lee v. Weismann*, 505 U.S. 577 (1992); მსგავსადმე შეაფასა საფეხბურთო მატჩების წინ საგანმანათლებლო დაწესებულების პოლიტიკა „არასექტანტური, არაპროზელიტური“ ლოცვის თაობაზე. იხ., *Santa Fe Independent School District v. Doe*, 530 U.S. 290 (2000).

[1354] Merriman S.A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009, 53;Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 28.

განათლების უფლების საყოველთაობის დარღვევად მიიჩნია.[1355] თუმცა ევროსასამართლომ საფრანგეთის მსგავსი დამოკიდებულება და პოლიტიკა გაამართლა.[1356] აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფოებში, მათ შორის, საფრანგეთშიც, სადაც სეკულარიზმი საკონსტიტუციო დონეზე აღიარებული პრინციპია, რელიგიური ნიშნები და სიმბოლოები არა მხოლოდ რელიგიური კუთხით განიხილება, არამედ პოლიტიკურ დატვირთვასაც იძენს[1357].

იტალიურმა სასამართლოებმა განმარტეს, რომ საკლასო ოთახებში განთავსებული ჯვარცმა არა იმდენად რელიგიური, რამდენადაც იტალიური იდენტობის სიმბოლო და გამოვლინება იყო.[1358] განსხვავებული იყო ევროსასამართლოს აზრი, რომლითაც საჯარო სივრცეში რელიგიური სიმბოლიკის გამოფენა ადამიანის ძირითად უფლებებს არღვევდა.[1359] აღსანიშნავია, რომ საკლასო ოთახების, სასამართლოების, საავადმყოფოებისა და სხვა საჯარო დაწესებულებათა კედლებიდან ჯვარცმის ჩამოხსნასა და ევროსასამართლოს შესაბამის გადაწყვეტილებას იტალიაში მოსახლეობის დიდი ნაწილის სერიოზული პროტესტი მოჰყვა[1360].

გერმანიაში რელიგიურ სიმბოლოებთან დამოკიდებულება შემწყნარებლურია და მათი საჯაროდ ტარება ან გამოფენა, კანონის ფარგლებში, სახელმწიფოსათვის მისაღებია.[1361] თუმცა საკლასო ოთახებში რელიგიური სიმბოლოების განთავსება გერმანიის საკოსნტიტუტიო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად და ძირითადი უფლებების დარღვევად ცნო[1362].

ადამიანის უფლებათა კომიტეტი აღნიშნავს, რომ რელიგიური სამოსის აკრძალვის გასამართლებლად აუცილებელია სათანადო დასაბუთება, ამასთან, ეს ხელს უნდა უშლიდეს საქმიანობის განხორციელებას, ან ხელყოფდეს სხვათა უფლებებს.[1363] მსგავსი პოზიცია გაიზიარა გაერთიანებული სამეფოს ლორდთა პალატამ, რომელმაც რელიგიური სამოსის ტარებაზე აკრძალვა გააუქმა.[1364] ევროსასამართლოს რეკომენდაციით, მასწავლებლებმა თავი უნდა შეიკავონ რელიგიური სიმბოლოების ან

[1355] Report of the Committee on the UN Elimination of Racial Discrimination A/60/18 (2005)26, Para.112; Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 285.

[1356] *S.A.S. v. France*, [ECtHR], App. no. 43835/11, 1 July 2014.

[1357] იხ., *Leyla Şahin v. Turkey*, [ECtHR], App. no. 44774/98, 10 November 2005; Sir Bratza N., The "Precious Asset": Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights, in: Religion and Discrimination Law in the European Union, Edited by M. Hill QC, Trier, 2012, 20.

[1358] Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 29.

[1359] *Lautsi and Others v. Italy*, [ECtHR], App. no. 30814/06, 11 March 2011.

[1360] Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 25.

[1361] Plesner I.Th., Secularism – A Quest for Privatization of Religion? in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 307.

[1362] იხ., შვაბე ი., გერმანიის ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები, ე. ჩაჩანიძის თარგმანი, კ. კუბლაშვილის, თ. ნინიძის, ბ. ლოლაძისა და ქ. ერემაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2011, 69-77.

[1363] იხ., *Raihon Hudoyberganova v. Uzbekistan*, UNHRC, Comm. no.931/2000, CCPR/C/82/D/921/2000, 8 December 2004, Para.6.2.

[1364] იხ., Ahdar R., Leigh I., Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2013, 261-262.

ტანსაცმლის ტარებისგან და მაქსიმალურად ხელი შეუწყონ მოსწავლეებში თავისუფალი ნებისა და პლურალიზმის დამკვიდრებას[1365].

5.3. რელიგია სასწავლო კურიკულუმებში

5.3.1. რელიგიის გაკვეთილების სავალდებულოობა სასწავლო პროგრამებში

თითქმის მთელ ევროპაში რელიგიის შესახებ სწავლება და ინსტრუქტირება საგანმანათლებლო კურიკულუმის ნაწილია.[1366] ევროსაბჭო წევრ-სახელმწიფოებს მოუწოდებს მნიშვნელოვანი რელიგიებისა და მოძღვრებების ისტორიისა და ფილოსოფიის შესახებ ინფორმაცია კურიკულუმებში შეიტანონ.[1367] მიუხედავად ამისა, ამ აზრს ყველა სახელმწიფო ერთნაირად არ იზიარებს. რელიგიური განათლება საფრანგეთში ჯერ კიდევ 1882 წლის შემდეგ სახელმწიფო საგანმანათლებლო დაწესებულებებს მოსცილდა, აკადემიური პროგრამებიდან სრულად იქნა ამოღებული რელიგიური განათლების ნებისმიერი ელემენტი.[1368] ამ პოლიტიკას საფრანგეთი დღემდე აგრძელებს.[1369] ევროსაბჭოს 25 სახელმწიფოში რელიგიური განათლება სკოლებში სავალდებულოა.[1370] იტალიის საჯარო სკოლებში კათოლიციზმის შესახებ სწავლება პროგრამის სავალდებულო ნაწილია, თუმცა მშობლებს აქვთ არჩევანის თავისუფლება, დაასწრონ თუ არა შვილები კათოლიციზმის გაკვეთილებს.[1371] მოსწავლეთა მოთხოვნით, ასევე, შესაძლებელია სხვა რელიგიათა შესახებ გაკვეთილების დაწესება, თუმცა ამ შემთხვევაში შესაბამის მასწავლებელთა ანაზღაურებას სახელმწიფო არ უზრუნველყოფს, განსხვავებით სავალდებულო, კათოლიციზმის გაკვეთილებისაგან.[1372] გაერთიანებულ სამეფოში რელიგიური განათლება 1988 წლის განათლების რეფორმის აქტით ეროვნულ კურიკულუმში სავალდებულო საგანი გახდა[1373]. გაერთიანებულ სამეფოში არსებობს საერო სკოლები, რომლებშიც რელიგია ისწავლება ფორმალურად გაკვეთილებზე, ასევე, არსებობს, სპეციალური

[1365] იხ., *Dahlab v. Switzerland*, [ECtHR], App. No. 42393/98, 15 February 2001.

[1366] Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 28.

[1367] Illegal Activities of Sects, Recommendation 1412 (1999), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.10.2.

[1368] იხ., Opinion No.346.893 of the General Assembly of the French Council of State, November 27, 1989; McConnell M.W., Garvey J.H., Berg Th.C., Religion and the Constitution, New York, 2011, 103.

[1369] Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 28.

[1370] *Hasen and Eylem Zengin v. Turkey*, [ECtHR], App.no. 1448/04, 9 January 2008, Para.31; Cumper P., The Participation of Religious Communities in Public Life – The British Experience, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 195.

[1371] Ferrari S., Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 30.

[1372] იქვე.

[1373] McConnell M.W., Garvey J.H., Berg Th.C., Religion and the Constitution, New York, 2011, 91;Sandberg R., Law and Religion, New York, 2011, 155.

რელიგიური სკოლები[1374], სადაც კონკრეტული რელიგია უპირატესია და რელიგიის სწავლაც ამ მიმართულების მიხედვით ხორციელდება.[1375] გაერთიანებულ სამეფოსა და გერმანიაში რელიგიური განათლება არ განიხილება მხოლოდ კერძო, პირად სფეროდ, იგი მნიშვნელოვნადაა ინტეგრირებული საჯარო და სახელმწიფო საგანმანათლებლო დაწესებულებებში.[1376] ჩეხეთში, ესტონეთში, უნგრეთი, ლიტვაში, ლატვიაში, მოლდავეთში, სლოვაკეთსა და უკრაინაში კონფესიური რელიგიური განათლება იმ შემთხვევაშია შემოთავაზებული, თუკი მოსწავლეები ამას თავად მოითხოვენ[1377].

რელიგიის სავალდებულო სწავლება არ გულისხმობს მოსწავლეთა ვალდებულებას, აუცილებლად ერთი კონკრეტული რელიგიის შესახებ მეცადინეობებში მიიღონ მონაწილეობა. რელიგიური სწავლება, სასურველია, იყოს არჩევითი და იმ მშობლებს, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ რელიგიური იდეები მათთვის მნიშვნელოვანი არაა, ჰქონდეთ უფლება, შვილები მსგავს მეცადინეობებს არ დაასწრონ.[1378] რელიგიის სწავლების შემთხვევაში აუცილებლად უნდა იქნას დადგენილი არადისკრიმინაციული გამონაკლისი ან ალტერნატივა, რომლებიც მშობლების სურვილსა და ინტერესებს დააკმაყოფილებს.[1379] თუ მშობელი უარს აცხადებს, შვილი რელიგიის გაკვეთილს დაესწროს, სახელმწიფომ და სკოლამ უნდა უზრუნველყონ ასეთი მოსწავლის ალტერნატიულ მეცადინეობებზე დატვირთვა.[1380] სახელმწიფო სრულად ასრულებს საკუთარ ვალდებულებებს განათლებისა და რელიგიის თავისუფლების სფეროში, თუკი არსებობს საჯარო სკოლები, ამასთან, იგი უშვებს ალტერნატიულ სკოლებს, მათ შორის, რელიგიურ სა-

---

[1374] გაერთიანებულ სამეფოში საგანმანათლებლო დაწესებულება რელიგიური სკოლის სტატუსს იძენს სახელმწიფო მდივნის მიერ რეგისტრაციის შემთხვევაში, თუკი სკოლა დაფუძნებულია რელიგიური გაერთიანების მიერ ან რელიგიური მოტივით. იხ., Sandberg R., Law and Religion, New York, 2011, 161.

[1375] Cumper P., The Participation of Religious Communities in Public Life – The British Experience, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 191.

[1376] Von Ungern-Sternberg A., Participation of Religious Communities in Public Life – Great Britain and Germany, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 209.

[1377] Tuohy D., Denominational Education and Politics, Ireland in a European Context, Dublin, 2013, 193.

[1378] *Leirvåg and Ors v. Norway*, UNHRC, Comm. No. 1155/2003, CCPR/C/82/D/1155/2003, 23 November 2004, Para.14.7.

[1379] იხ., UNHRC, General Comment 22, Article 18 (Forty-eighth session, 1993).

[1380] McConnell M.W., Garvey J.H., Berg Th.C., Religion and the Constitution, New York, 2011, 91.მაგ., გაერთიანებულ სამეფოში, სადაც რელიგიური განათლება სკოლებში სავალდებულოა, მშობლებს აქვთ უფლება, საკუთარი შეხედულებისამებრ, მოითხოვონ შვილების რელიგიის გაკვეთილებისგან გათავისუფლება; ხოლო ფინეთში, სადაც საჯარო სკოლებში ევანგელურ-ლუთერანული რელიგიის გაკვეთილები ტარდება, სხვა რელიგიის წარმომადგენლებს ალტერნატივის უფლება აქვთ. იხ., Cumper P., The Participation of Religious Communities in Public Life – The British Experience, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 195; Slotte P., Freedom of Religion, Freedom of Conscience and Education: A Nordic Example, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by C. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari and D. Thayer, Ashgate Publishing, 2013, 351.

განმანათლებლო დაწესებულებებს, სადაც რელიგიის სწავლება შესაბამისი აღმსარებლობის მიხედვით ხდება[1381].

ზოგადად, ისტორიული წარსულით ქრისტიანულ სახელმწიფოში, თუკი ქრისტიანობის შესახებ ინფორმაცია რელიგიის სწავლების ნაწილში კურიკულუმის უმეტესობას შეადგენს, თავის თავში დისკრიმინაციასა და პლურალიზმის პრინციპის დარღვევას ან მოსწავლეთა ინდოქტრინიზაციას არ გულისხმობს.[1382] თუმცა ადამიანის უფლებათა კომიტეტი ერთი რომელიმე რელიგიის სწავლებას უფლების დარღვევად მიიჩნევს და რეკომენდაციას გასცემს სკოლებში რელიგიის ისტორიისა და ეთიკის სწავლების თაობაზე, რომელიც მაქსიმალურად ნეიტრალურად და მიუკერძოებლად უნდა განხორციელდეს.[1383] საუნივერსიტეტო და სასკოლო კურიკულუმებმა უნდა უზრუნველყონ მსმენელთათვის სხვადასხვა რელიგიის შესახებ ინფორმაციის მიწოდება, კაცობრიობის ისტორიის, კულტურისა და ფილოსოფიის განუყოფელ ნაწილად რელიგიის აღქმა.[1384] ამასთან, რელიგიის სწავლებისას ან ინსტრუქტირებისას აუცილებელია უზრუნველყოფილ იქნას მეცადინეობებზე არდასწრების არადისკრიმინაციული შესაძლებლობა.[1385] ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა დაგმო საბერძნეთის პოლიტიკა, რომლითაც მოსწავლეს მართლმადიდებლობის გაკვეთილებისგან გათავისუფლების შესაძლებლობა მხოლოდ იმის შემდეგ ეძლეოდათ, როცა თავიანთი რელიგიის თაობაზე განაცხადებდნენ[1386].

5.3.2. „რელიგიის სწავლება“ და „რელიგიის შესახებ სწავლება“

შუა საუკუნეების ეკლესიას დოგმატური სწავლება ჰქონდა შექმნილი იმის თაობაზე, თუ რისი შემეცნება ეკრძალებოდა ადამიანს.[1387] თუმცა მას შემდეგ ბევრმა წელმა განვლო და განვითარებამ დაამკვიდრა განსხვავებული დისციპლინები, მთელი რიგი იმ საგნებისა, რომლებიც ყველა ადამიანს ევალება საფუძვლების დონეზე მაინც იცოდეს.

სასწავლო კურიკულუმებში რელიგიის შესახებ ცოდნის მიწოდება სხვადასხვა შინაარსისა და მიმართულების საგნებით არის უზრუნველყოფილი. რელიგიური განათლება (*Religious Education*), რელიგიური ინსტრუქტირებისგან (*Religious Instruction*) განსხვავებით, სახელმწიფოთა დიდ ნაწილში დღემდე სავალდებულოა.[1388] რელიგიური ინსტრუქტირება

[1381] იხ., *Waldman v. Canada*, UNHRC, Comm. No. 694/1996, CCPR/C/67/D/694/1996, 3 November 1999, Para. 10. 6.

[1382] *Folgerø and Others v. Norway*, [ECtHR], App. no. 15472/02, 29 June 2007, Para. 86.

[1383] ბოხაშვილი ბ., რელიგიის თავისუფლება, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(22), 2008, 61.

[1384] Religion and Democracy, Recommendation 1396 (1999), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.10.

[1385] Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 288.

[1386] Report of The UNHRC, A/60/40 Vol. I (2005)60, Para.90(14). Temperman J., State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010, 288.

[1387] მაისურაძე გ., მართლმადიდებლური ეთიკა და არათავისუფალი სული, თბილისი, 2013, 39.

[1388] Sandberg R., Law and Religion, New York, 2011, 154.

კონკრეტული რელიგიის შესახებ ცოდნის მიწოდებას გულისხმობს ამ რელიგიის ღირსეული და მცოდნე წარმომადგენლის აღზრდისა და განვითარების მიზნით. ეს კი რელიგიური განათლების თანამედროვე კონცეფციისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება. ამასთან, აღნიშნული კონკრეტული რელიგიის სწავლების ავტომატურ დისკრიმინაციულ ხასიათს არ გულისხმობს. მაგ., იტალიასა და ესპანეთში, კონკორდატით აღებული ვალდებულებების გამო, კათოლიციზმი ყველა სკოლაშია შეთავაზებული, თუმცა სახელმწიფო ალტერნატიულ გაკვეთილებსაც სთავაზობს მათ, ვისაც კათოლიციზმის გაკვეთილებზე დასწრება საკუთარი რწმენისა და მრწამის გამო არ სურთ.[1389] კონკრეტული რელიგიის სწავლების შემთხვევაში, შესაბამისმა ეკლესიამ ან რელიგიურმა გაერთიანებამ შესაძლოა დაამტკიცოს ან პირიქით, უარყოს უნივერსიტეტის ლექტორის თანამდებობაზე დანიშვნა რელიგიური საფუძვლით, მისი სწავლების ან პირადი ცხოვრების გამო[1390].

რელიგიის სწავლება და რელიგიის შესახებ სწავლება ერთმანეთისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება და ისინი ერთმანეთის ალტერნატიული ფორმები არაა.[1391] რელიგიის შესახებ სწავლება მრავალგვარადაა შესაძლებელი, აუცილებელია იგი მხოლოდ ცალკეულ რელიგიურ შეხედულებებს არ მოიცავდეს.[1392] რელიგიის შესახებ სწავლებისას სასწავლო მასალა და მასწავლებლებიც ზოგადაბსტრაქტულ, აგნოსტიკურ მიმართულებებს უნდა ავითარებდნენ.[1393] მას შესაძლოა უზრუნველყოფდეს რელიგიური გაერთიანება, სახელმწიფო ან ორივე ერთობლივად[1394].

რელიგიის შესახებ საგნების შინაარსი და სწავლების მეთოდიკა სახელმწიფოთა მიხედვით განსხვავდება. XX საუკუნეში რელიგიური განათლების კუთხით მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა, მეორე მსოფლიო ომამდე მართლმადიდებლურ თეოლოგიურ სკოლებში სხვა რელიგიების შესწავლაც დაიწყეს და ახალი დისციპლინა შემოიღეს – „რელიგიის ისტორია“.[1395] რელიგიის ისტორია ცივილიზაციების განვითარებაში რელიგიის როლისა და გავლენის შესახებ ინფორმაციას უნდა შეიცავდეს.[1396] ფინეთმა ჯერ კიდევ 1922 წლის „რელიგიის თავისუფლების აქტით“ დაადგინა რელიგიური განათლების ალტერნატივა და მოსწავლეთათვის, რომლებსაც რელიგიის გაკვეთილებზე დასწრება არ სურდათ, სკოლებში ახალი საგანი

[1389] Tuohy D., Denominational Education and Politics, Ireland in a European Context, Dublin, 2013, 192-193.

[1390] Von Ungern-Sternberg A., Participation of Religious Communities in Public Life – Great Britain and Germany, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013, 220.

[1391] Education and Religion, Reccomendation 1720 (2005), Parliamentary Assembly of Council of Europe, Para.9.

[1392] Greenawalt K., Religion and the Constitution, Vol.2: Establishment and Fairness, Princeton, 2008, 122.

[1393] იქვე, 127.

[1394] Tuohy D., Denominational Education and Politics, Ireland in a European Context, Dublin, 2013, 185.

[1395] მთავარეპისკოპოსი ანასტასიოსი, მართლმადიდებლობის დამოკიდებულება სხვა რელიგიებთან, ზ. ჯუღელის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდაროზა“, №7'06, 2006, 39.

[1396] Greenawalt K., Religion and the Constitution, Vol.2: Establishment and Fairness, Princeton, 2008, 124.

– „რელიგიისა და ეთიკის ისტორია“ შემოიღო.[1397] 1997 წლიდან ნორვეგიამ ქრისტიანული რელიგიის შესახებ სწავლება ჩაანაცვლა სავალდებულო საგნით – „ქრისტიანული ცოდნა და რელიგიური და ეთიკური განათლება“.[1398] აშშ-ის უმაღლესი სასამართლოს განმარტებით კი, კონსტიტუციის პირველი შესწორება უშვებს მხოლოდ „შედარებითი რელიგიის ან რელიგიის ისტორიისა“ და ბიბლიის, როგორც წერილობითი და ისტორიული მახასიათებლების მქონე დოკუმენტის, სწავლებას[1399].

5.4. რელიგიის სწავლება საქართველოში

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ სასწავლებლებმა საღვთო სჯულის სწავლება თავისი ინიციატივით აღადგინეს სკოლებში.[1400] ქართული განათლების არამდგრადი სისტემის ცვლილებათა პარალელურად, იცვლებოდა და ვითარდებოდა დამოკიდებულება რელიგიის სწავლებასთან დაკავშირებით. შეიძლება ითქვას, სახელმწიფომ თანდათან ჩამოაყალიბა ადეკვატური, მართებული მიდგომა ამ საკითხებთან მიმართებით. რელიგიის სწავლება იმდენად მგრძნობიარე თემაა, სახელმწიფომ მაქსიმალურად უნდა შეიკავოს თავი და არ აიღოს საკუთარ თავზე პასუხისმგებლობა, ასწავლოს კონკრეტული რელიგია. ამასთან, მას ეკრძალება პროზელიტიზმი და რომელიმე მოძღვრების პრივილეგირებული ქადაგება საგანმანათლებლო დაწესებულებებში.

საქართველოს კანონმდებლობა, მათ შორის კონსტიტუციური შეთანხმება, აღიარებს, რომ რელიგიის სწავლება ნებაყოფლობითია. ავტორიზაციის სტანდარტების თანახმად, სკოლა უნდა ახორციელებდეს ეროვნული სასწავლო გეგმის შესაბამის საგანამანათლებლო პროგრამას. ეს უკანასკნელი კი რელიგიის საკითხების შესწავლას აქცევს ერთი დიდი, საზოგადოებრივი მეცნიერებების საგნობრივი ჯგუფის პროგრამის ფარგლებში და მოსწავლეებს რელიგიის ისტორიის, ეთიკისა და თეოლოგიის საფუძვლების შესახებ ინფორმაციას აწვდის.[1401] აღსანიშნავია, რომ სკოლას უფლება აქვს განახორციელოს ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული ან გაუთვალისწინებელი დამატებითი საგანმანათლებლო და სააღმზრდელო მომსახურება,[1402] მოიწვიოს შესაბამისი განათლების მქონე პირი ამ კურსის გასაძღოლად. მთავარია, სკოლას ჰქონდეს დამატებითი საგნის სასწავლო გეგმა, რომელიც საგნის მიზნებს, შეფასების

[1397] Slotte P., Freedom of Religion, Freedom of Conscience and Education: A Nordic Example, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by C. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari and D. Thayer, Ashgate Publishing, 2013, 338.

[1398] Scheinen M., Secular Human Rights Perspectives, As a Challenge to Nordic Law & Religion Solutions, in: in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010, 552.

[1399] *Abidgton School District v. Schempp*, 374 U.S. 203, 225 (1963).

[1400] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 12.

[1401] ეროვნული სასწავლო გეგმა 2011-2016, თავი XXXV, საგნობრივი პროგრამები საზოგადოებრივ მეცნიერებებში.

[1402] „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 33-ე მუხლის მე-4 პუნქტი.

პრინციპებს, საჭირო საგანმანათლებლო რესურსების ჩამონათვალს მოიცავს. რა თქმა უნდა, აღნიშნული კონკრეტული რელიგიის შესახებ სწავლებასაც გულისხმობს, თუმცა ეს ნებაყოფლობით, მოსწავლეთა რელიგიის თავისუფლებისა და თანასწორობის პრინციპის დაცვით უნდა განხორციელდეს. [1403] კანონმდებლობის თანახმად, საჯარო სკოლის მოსწავლეებს უფლება აქვთ სასკოლო დროისგან თავისუფალ დროს ნებაყოფლობით შეისწავლონ რელიგია ან ჩაატარონ რელიგიური რიტუალი, თუ იგი რელიგიური განათლების მიღებას ემსახურება[1404].

რაც შეეხება უმაღლეს საგანმანათლებო და პროფესიულ დაწესებულებებს, თითოეული მათგანის საგანმანათლებლო პროგრამა დამოუკიდებლად გადის აკრედიტაციის პროცესს, შესაბამისად, დაწესებულება პროგრამას მისანიჭებელი კვალიფიკაციის მიზნების გათვალისწინებით ქმნის და მას შეუძლია, პროგრამის არსიდან გამომდინარე, გაითვალისწინოს რელიგიის შესახებ სავალდებულო ან არჩევითი კურსები, კანონით დადგენილი წესით.

5.5. საპატრიარქოს დაქვემდებარებული სასწავლებლები

საქართველოს სამოციქულო ეკლესია აქტიურად ეწევა საგანმანათლებლო საქმიანობას და ეს როგორც ზოგად, ისე პროფესიულ და უმაღლეს განათლებას ეხება. საქართველოს საპატრიარქოს ექვემდებარება 37 ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულება მთელი ქვეყნის მასშტაბით. [1405] საპატრიარქოს დაფუძნებულია სამი პროფესიული სასწავლებელი: ა(ა)იპ პროფესიული კოლეჯი „საქართველოს საპატრიარქოს ფერისცვალების დედათა მონასტერთან არსებული მოწყალების ცენტრი“; ა(ა)იპ პროფესიული კოლეჯი „წმინდა ექვთიმე ღვთისკაცის სახელობის პროფესიული საგანმანათლებლო კოლეჯი“; ა(ა)იპ საზოგადოებრივი კოლეჯი „საქართველოს საპატრიარქოს დეკორატიული მებაღეობის საზოგადოებრივი კოლეჯი“.[1406]

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიას ჯამში 9 უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება ეკუთვნის, მათგან 2 უნივერსიტეტია [1407] (ა(ა)იპ - საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი; ა(ა)იპ - საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის თბილისის სასულიერო აკადემია და სემინარია), 4 – სასწავლო უნივერსიტეტი [1408] (ა(ა)იპ

[1403] იქვე, მე-5 მუხლის მე-6 პუნქტი, მე-13 მუხლის პირველი და მე-6 პუნქტები.
[1404] იქვე, მე-18 მუხლის მე-4 პუნქტი.
[1405] საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს 2015 წლის 18 აგვისტოს წერილი №MES 11500792828.
[1406] იქვე.
[1407] უსდ, რომელიც ახორციელებს სამივე საფეხურის უმაღლეს საგანამანათლებლო პროგრამასა და სამეცნიერო კვლევას. იხ., „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის „ჰ[18]“ ქვეპუნქტი.
[1408] უსდ, რომელიც ახორციელებს უმაღლეს, მათ შორის მაგისტრატურის, საგანმანათლებლო პროგრამას/პროგრამებს (გარდა დოქტორანტურისა). იხ., იქვე, „ჰ[33]“ ქვეპუნქტი.

საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი; ა(ა)იპ – საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა თამარ მეფის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი; ა(ა)იპ – მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება – გიორგი მთაწმინდელის სახელობის საეკლესიო გალობის უმაღლესი სასწავლებელი; ა(ა)იპ – მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება – საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის გელათის სასულიერო აკადემია და სემინარია), ხოლო 3 – კოლეჯი[1409] (ა(ა)იპ – წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ცაგერის სასულიერო სემინარია; საქართველოს საპატრიარქო გრემის სასულიერო სემინარია; ა(ა)იპ – საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა იოანე ღვთისმეტყველის სახელობის ბათუმის სასულიერო სემინარია).[1410]

5.6. საპატრიარქოს დაქვემდებარებულ საგანმანათლებლო დაწესებულებათა და მათ მიერ გაცემული დიპლომების აღიარება

კონსტიტუციური შეთანხმების მიხედვით, სახელმწიფომ და ეკლესიამ აღიარეს შესაბამისი საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიერ გაცემული განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტები, სამეცნიერო ხარისხები და წოდებები.[1411] თუმცა ამ ნორმის აღსასრულებლად აუცილებელი „კანონმდებლობით განსაზღვრული წესი“ კარგა ხანი ვერ შემუშავდა. 2005 წლის 22 იანვარს ეკლესიასა და განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შორის დაიდო მემორანდუმი, რომლის მთავარი მიზანი კონსტიტუციით ნაკისრი ვალდებულებების პრაქტიკული განხორციელება იყო, უნდა შექმნილიყო მუშა ჯგუფები, რომლებიც ამასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა საკითხს მოაგვარებდნენ.[1412]

სამწუხაროდ, 2012 წლის საკანონმდებლო ცვლილებებამდე საქართველოს ეკლესიის მიერ გაცემული განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტების, სამეცნიერო ხარისხებისა და წოდებების აღიარების ერთიანი საკანონმდებლო სტანდარტი არ არსებობდა. ამასთან, ეკლესიას დაქვემდებარებული საგანმანათლებლო დაწესებულებები სახელმწიფოს მხრიდან რაიმე სახის ლეგიტიმაციას არ საჭიროებდნენ.

2012 წლის 28 დეკემბრის საკანონმდებლო ცვლილებებით, განათლებისა და მეცნირების სამინისტროსა და საპატრიარქოს დაევალათ 2005-2012 წლებში გაცემული/გასაცემი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტების

[1409] უსდ, რომელიც ახორციელებს აკადემიური უმაღლესი განათლების მხოლოდ პირველი საფეხურის საგანმანათლებლო პროგრამას. იხ., იქვე, „ღ[1]“ ქვეპუნქტი.

[1410] საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს 2015 წლის 18 აგვისტოს წერილი №MES 11500792828 და წერილის დანართი.

[1411] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტი.

[1412] იხ., საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთობლივი კომისიის 2005 წლის 22 იანვრის ურთიერთგაგების მემორანდუმი.

აღიარების საკითხის შესწავლა, ხოლო მათი აღიარების წესის განათლებისა და მეცნიერების მიერ დამტკიცება,[1413] რაც წარმატებით განხორციელდა.[1414] ეკლესიის მიერ დაფუძნებული საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები 2015 წლის 1 იანვრიდან დაექვემდებარა ავტორიზაციას საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით.[1415] 2013 წლის 22 მარტის ცვლილებებით კი მართლმადიდებლურ საღვთისმეტყველო უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში 2013 წლის ერთიან გამოცდებამდე ჩარიცხული სტუდენტები ჩაითვალნენ კანონმდებლობის შესაბამისად ჩარიცხულ სტუდენტებად.[1416]

სამწუხაროდ, კანონმდებელმა უშუალოდ კათოლიკოს-პატრიარქს მიანიჭა უფლება 2015 წლის 1 იანვრამდე დაედგინა მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი განათლების სფეროში აკადემიური ხარისხის მინიჭების წესი და თავადვე მიენიჭებინა ხარისხი,[1417] რომლის დამადასტურებელი დიპლომი სახელმწიფოს მიერ აღიარებულ დოკუმენტად მიიჩნია[1418]. ამ შემთხვევაში, ჰიპოთეტურად სახელმწიფომ შესაძლებლობა მისცა უფლებამოსილ პირს თავისი შეხედულებისამებრ, მის მიერ დადგენილი წესით გაეცა დიპლომი და მიენიჭებინა აკადემიური ხარისხი, ამასთან ეს ავტომატურ რეჟიმში, გადამოწმებისა და დეტალური შემოწმების გარეშე, ძალმოსილად აღიარა. აღსანიშნავია, რომ 2015 წლის 27 ნოემბრის საკანონმდებლო ცვლილებებით მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო დაწესებულებების სტატუსთან დაკავშირებით ახლებური მოწესრიგება დამკვიდრდა და მას კიდევ უფრო დიდი თავისუფლება მიეცა, რაც სისტემური თვალსაზრისით, გამართლებული არაა[1419].

საბოლოო ჯამში, კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულება დაგვიანებით, მაგრამ სახელმწიფომ მაინც განახორციელა და დაადგინა საგანამანათლებლო სასწავლებლების, დოკუმენტაციისა და აკადემიური ხარისხის აღიარების ერთიანი სტანდარტი. საპატრიარქოს მიერ დაფუძნებულ და მართლმადიდებელ ეკლესიას დაქვემდებარებულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებზე იგივე წესები გავრცელდა, რაც საერო დაწესებულებებთან მიმართებით მოქმედებდა. რამდენიმე მიმართულებით სამუშაო კიდევ არსებობს, აუცილებელია საწყისი სტატუს ქვოს შენარჩუნება და შემდგომ განვითარებაზე მუშაობა, რათა განათლების სისტემა ევროპულ სივრცესთან ამ კუთხითაც მაქსიმალურად იყოს ჰარმონიზებული.

[1413] „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 89^3-ე მუხლის პირველი პუნქტი.

[1414] საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 2013 წლის 23 აგვისტოს №115/ნ ბრძანება „საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიერ 2005 წლიდან 2013 წლის პირველ იანვრამდე გაცემული/გასაცემი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტების აღიარების წესის დამტკიცების შესახებ“.

[1415] „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 89^4-ე მუხლი, „განათლების ხარისხის განვითარების შესახებ“ საქართველოს კანონის 32^1-ე მუხლი.

[1416] „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 89^6-ე მუხლი.

[1417] იქვე, 89^5-ე მუხლის პირველი პუნქტი.

[1418] იქვე, მე-2 პუნქტი.

[1419] იხ., „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე“ საქართველოს 2015 წლის 27 ნოემბრის კანონი.

5.7. რელიგია და ქართული საგანმანათლებლო სივრცის პრობლემები

სახელმწიფოს მიერ კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებები განათლების სფეროში ბოლო რამდენიმე წელია წარმატებით სრულდება. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია 2012-2013 წლების საკანონმდებლო ცვლილებები, რომლითაც დიდწილად გადაწყდა პრობლემური საკითხები და ეკლესიის საღვთისმეტყველო დაწესებულებათა მიერ გაცემული ხარისხების, დიპლომებისა და დოკუმენტების აღიარება სამართლებრივ ჩარჩოებში მოთავსდა. რა თქმა უნდა, ეკლესიას დაქვემდებარებული სხვა სასწავლებლები ისედაც სამართლებრივი მოწესრიგების ქვეშ ექცევიან და მათზე საერთო საგანმანათლებლო სტანდარტი მოქმედებს.

სამართლებრივი თვალსაზრისით, სკოლებში რელიგიური თავისუფლების უზრუნველყოფის მიზნით საკმაოდ მოცულობითი საკანონმდებლო ბაზა არსებობს. ზოგად განათლებაში სახელმწიფოს ოფიციალური პოლიტიკის ერთ-ერთი აუცილებელი ელემენტია სახელმწიფოს ვალდებულება, უზრუნველყოს საჯარო სკოლის დამოუკიდებლობა რელიგიური გაერთიანებებისგან.[1420] ამ შემთხვევაში კერძო სკოლებისთვის დამოუკიდებლობა გარანტირებულია, რადგანაც შესაძლოა სკოლა თავად ატარებდეს რელიგიურ ხასიათს. კანონმდებლობით, მოსწავლეს, მშობელსა და მასწავლებელს არ შეიძლება დაეკისროს ისეთი ვალდებულებები, რომლებიც მათ რწმენასა და რელიგიას ეწინააღმდეგება.[1421] სკოლა ვალდებულია დაიცვას და ხელი შეუწყოს მოსწავლეებს, მშობლებსა და მასწავლებლებს შორის შემწყნარებლობისა და ურთიერთპატივისცემის დამკვიდრებას, განურჩევლად მათი რელიგიური და მსოფლმხედველობრივი კუთვნილებისა.[1422] თუმცა კანონმდებლობა ითვალისწინებს სკოლის მიერ მოსწავლის, მშობლისა და მასწავლებლის, აგრეთვე გაერთიანებების უფლებებისა და თავისუფლებების არადისკრიმინაციული და ნეიტრალური შეზღუდვის წესების დადგენას, თუკი არსებობს რელიგიური შუღლის გაღვივების საფუძვლიანი და გარდაუვალი საფრთხე[1423].

მიუხედავად ყოველივე ამისა, განათლების სისტემაში რწმენისა და აღმსარებლობის უფლებათა დაცვისა და რეალიზაციის მხრივ საკმაოდ ბევრი პრობლემაა, რომლებიც ძირითად განათლების სფეროში მართლმადიდებლობის ინტეგრირებას უკავშირდება. აღსანიშნავია, რომ ეს პრობლემები ხშირ შემთხვევაში უფრო სოციალური ხასიათისაა, ვიდრე წმინდა სამართლებრივი. საჯარო სკოლის ტერიტორიაზე რელიგიური სიმბოლოების განთავსება არააკადემიურ მიზნებს არ უნდა ემსახურებოდეს.[1424] მიუხედავად მსგავსი დებულებისა, სკოლების უმრავლესობაში რელიგიური სიმბოლოები განთავსებულია, უფრო მეტიც, ხშირად ხდება კოლექტიური

[1420] „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი.
[1421] იქვე, მე-18 მუხლის მე-2 პუნქტი.
[1422] იქვე, მე-13 მუხლის მე-6 პუნქტი.
[1423] იქვე, მე-8 მუხლის მე-3 პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი.“
[1424] იქვე, მე-18 მუხლის მე-3 პუნქტი.

ლოცვა და ა.შ. სამწუხაროდ, განათლების სამინისტრო სახელმწიფოს მასშტაბით ვერ უზრუნველყოფს ამ მიმართულებით კონტროლს. ეს სკოლებისა და მასწავლებლების დონეზეა გადასაწყვეტი და პირდაპირ მართლშეგნებასთანაა დაკავშირებული.

სამწუხაროდ, საჯარო სკოლებში დიდია ინდოქტრინიზაციის საფრთხე. ხშირად მასწავლებლები თავიანთი ინიციატივით ეწევიან ირიბ პროზელიტიზმს. მაგ., სიმონ სხირტლაძის სახელობის ონის საჯარო სკოლაში ბიოლოგიის მასწავლებელმა 13 წლის ბავშვი მართლმადიდებლად მშობლების თანმობის გარეშე მონათლა.[1425] აღნიშნულმა ფაქტმა დიდი რეზონანსი გამოიწვია, თუმცა ეს ერთი კონკრეტული შემთხვევაა, რომელიც გაცილებით უფრო გლობალურ პრობლემას წარმოადგენს. ვერ ხერხდება კონკრეტულ ფაქტებზე ადეკვატური რეაგირება, რაც, საბოლოო ჯამში, სიტუაციის ქაოსურობას განაპირობებს. ასევე, არ ხორციელდება კონტროლი რელიგიურ სკოლებზე, რომლებიც, როგორც კერძო სკოლები, მნიშვნელოვანი ავტონომიით სარგებლობენ.

აუცილებელია, საჯარო სკოლებში რელიგიის თავისუფლების თაობაზე ინფორმაციის პერმანენტული მიწოდება და მუშაობა პედაგოგებთან, ასევე, მკაცრი მონიტორინგისა და ზედამხედველობის დაწესება, რომელიც მოსწავლეებისა და მათი მშობლების კანონიერ ინტერესებსა და ძირითად უფლებებს რეალურად დაიცავს. კანონმდებელმა უნდა შექმნას ისეთი სამართლებრივი სივრცე, რომელშიც არადისკრიმინაციული გარემო შეიქმნება. ამასთან, პრაქტიკაში სერიოზულად გადასახედია საპატრიარქოს მიერ დაფუძნებულ ან მის კონტროლს დაქვემდებარებულ სასწავლებელთა ავტორიზაციისა და მათ მიერ განსახორციელებელი აკადემიური პროგრამების აკრედიტაციის პოლიტიკა.

6. რელიგია, სასჯელაღსრულებისა და თავდაცვის სისტემები

6.1. სასჯელაღსრულებისა და თავდაცვის დაწესებულებებში რელიგიის ინტეგრირების პრაქტიკა

რელიგიის როლი ისეთ სისტემებში, როგორიცაა სასჯელაღსრულებისა და თავდაცვის სფეროები, უაღრესად მნიშვნელოვანია. ერთი მხრივ, პატიმრების, მეორე მხრივ კი, შეიარაღებული ძალების მეომრების, ჯარისკაცთა სულიერი მდგომარეობა მსგავსი სისტემების მდგრადობისა და ბრძოლისუნარიანობისათვის განმსაზღვრელია. სახელმწიფოთა უმრავლესობა აღიარებს მსგავს მოწყვლად ჯგუფებში რელიგიური თემატიკის აქტუალობას და ცდილობს, მაქსიმალურად შეუწყოს ხელი სამხედრო მოსამსახურეთა და პატიმართათვის რელიგიური თავისუფლების პრაქტიკულ განხორციელებას.

ნორვეგიის პენიტენციურ დაწესებულებებში 1851 წლიდან მოქმედებს მოძღვრის (კაპელანის) ინსტიტუტი, უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას, ნორვეგიის ეკლესიის მღვდლები მაქსიმალურად არიან ინტეგრირებული სასჯელაღსრულების პროცესში, მის განუყოფელ ნაწილსაც წარ-

[1425] Study of Religious Discrimination and Constitutional Secularism in Georgia, Tolerance and Diversity Institute, Tbilisi, 2014, 29.

მოადგენენ.[1426] აქვე აღსანიშნავია, მიუხედავად იმისა, რომ ყველა მსჯავრდებულს თანაბარი უფლება აქვს რწმენისა და აღმსარებლობის თვალსაზრისით, პრაქტიკაში არალუთერანთა და არაქრისტიანთა უფლებების რეალიზაცია მკვეთრად შეზღუდულია.[1427] დანიას, გარდა დომინანტი რელიგიის მსახურებისა, ოფიციალურად ჰყავს რამდენიმე დაქირავებული იმამი, რათა მუსლიმ მსჯავრდებულთა რელიგიური თავისუფლება მაქსიმალურად იყოს უზრუნველყოფილი[1428].

საბერძნეთში შეიარაღებულ და საპოლიციო ძალებში მომსახურე მღვდლებს ოფიცრის ჩინი ენიჭებათ, შესაბამისად, სარგებლობენ ჩინის თანმხლები ყველა შეღავათით, ხელფასითა და პენსიით.[1429] ესპანეთში კათოლიკე სამხედროთა რელიგიური მხარდაჭერა 1979 წლის შეთანხმების საფუძველზე მიღებული №1145/1990 სამეფო დეკრეტით ხორციელდება, რომელმაც შეიარაღებულ ძალებში სპეციალური სტრუქტურა – რელიგიური მხარდაჭერის სამსახური შექმნა.[1430] ბელგიაში ოფიციალურად აღიარებული რელიგიები ნიშნავენ კაპელანებს შეიარაღებულ ძალებსა და სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში, რომელთა ანაზღაურებასაც სახელმწიფო უზრუნველყოფს[1431].

თითოეული სახელმწიფოს პრაქტიკა განსხვავებულია, თუმცა, ძირითად შემთხვევაში ყველა ქვეყანა დომინანტი რელიგიის წარმომადგენლებს მაქსიმალურად აძლევს საშუალებას, საკუთარი რელიგიური უფლებები პრაქტიკაში განახორციელონ. რა თქმა უნდა, აუცილებელია, ამის პარალელურად, სხვა რელიგიის აღმსარებელთა და ათეისტთა უფლებები იყოს დაცული და ყოველივე ეს არადისკრიმინაციულ საფუძველზე განხორციელდეს.

6.2. რელიგია და საქართველოს თავდაცვის სისტემა

6.2.1. სამხედროთა რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება

საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში სამხედრო მოსამსახურეთა რელიგიურ თავისუფლება კანონმდებლობაში ძალზე ზოგადადაა მოწესრიგებული. რწმენისა და აღმსარებლობის უფლების რეალიზაციის საკითხს „სამხედრო მოსამსახურის სტატუსის შესახებ“ კანონი განსაზღვრავს, რომლის მიხედვითაც, სამხედრო მოსამსახურეს უფლება აქვს, აღიაროს ნებისმიერი რელიგია, აღასრულოს რელიგიური წეს-ჩვეულებები, მთავარი პირობაა, რომ ამ ყოველივემ ხელი არ შეუშალოს სამსახურებრივი მო-

[1426] Furseth I., The Ambiguity of Secular and Religious Space: The Norwegian Penitentiary System, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 156.

[1427] იქვე, 161.

[1428] იქვე, 154.

[1429] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013, 36.

[1430] Arribas S. C., Religious Equality in the Spanish Constitutional System, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013, 309.

[1431] Van Haegendoren G., Alen A., The Constitutional Relationship Between Church and State, in: Treatise on Belgian Constitutional Law, Edited by A. Alen, Boston, 1992, 267.

ვალეობის შესრულებაში.[1432] ამასთან, აუცილებელია, რელიგიური წესჩვეულებების აღსრულება არადისკრიმინაციულად განხორციელდეს და ამან დამატებითი შეღავათებისთვის პირობები არ შექმნას[1433].

შეიარაღებულ ძალებში როგორც მართლმადიდებელი, ისე არამართლმადიდებელი სამხედრო მოსამსახურეები სარგებლობენ შესაძლებლობით, სადღესასწაულო დღეებში მონაწილეობა მიიღონ საზეიმო ღონისძიებებში მათი აღმსარებლობის სულიერ ცენტრებსა და საკულტო დაწესებულებებში.[1434]

6.2.2. კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულება

კონსტიტუციურმა შეთანხმებამ სამხედრო მოძღვრის (კაპელანის) ინსტიტუტი დაამკვიდრა და სახელმწიფომ აიღო ვალდებულება, მასთან დაკავშირებით შესაბამისი სამართლებრივი აქტი მიეღო. შეიძლება ითქვას, რომ ვალდებულება ნაწილობრივ განხორციელდა.

საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში სამხედრო მოძღვრებთან (კაპელანებთან) აქტიურ თანამშრომლობასა და ურთიერთობას გენერალური შტაბის J-1 პირადი შემადგენლობის დეპარტამენტი უზრუნველყოფს.[1435] სამხედრო მოძღვარი (კაპელანი) სპეციალური თანამდებობაა, რომელზეც დანიშნულ პირთან სამსახურებრივი ურთიერთობები თანამდებობის სპეციფიკიდან გამომდინარე განისაზღვრება.[1436] დღეისათვის საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში 31 სამხედრო მოძღვარი (კაპელანი) მოღვაწეობს[1437].

სამწუხაროდ, სამხედრო მოძღვართა ინსტიტუტის დეტალური მოწესრიგება ქართულ კანონმდებლობაში არ არსებობს. შესაბამისად, არაა მიღებული ერთიანი წესი, კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული სამართლებრივი აქტი, რომელიც სამართლებრივ დონეზე დაადგენდა ერთიან მიდგომასა და სტანდარტს. ფაქტობრივად, მართლმადიდებელ ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ამასთან დაკავშირებით რაიმე პრობლემა არ იქმნება. კაპელანებად მართლმადიდებელი მოძღვრები მსახურობენ და გარდა ამისა, საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში მოქმედებს 11 მართლმადიდებელური ეკლესია და 11 სამლოცველო, 10 ეკლესია შენდება,[1438] რაც მხარეებს შორის არსებულ კონსტრუქციულ და სამუშაო ურთიერთობებზე მიუთითებს. მი-

---

[1432] „სამხედრო მოსამსახურის სტატუსის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის პირველი წინადადება.

[1433] იქვე, მე-7 მუხლის მე-2 წინადადება.

[1434] საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს 2015 წლის 13 აგვისტოს წერილი №MOD 01500656805.

[1435] საქართველოს თავდაცვის მინისტრის 2009 წლის 19 ივნისის №448 ბრძანებით დამტკიცებული „საქართველოს შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის J-1 პირადი შემადგენლობის დეპარტამენტის დებულების“ მე-6 მუხლის „ჩ“ ქვეპუნქტი.

[1436] საქართველოს თავდაცვის მინისტრის 2011 წლის 21 ივლისის №583 ბრძანებით დამტკიცებული „საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს გენერალური შტაბის და სახმელეთო ჯარების თანამშრომელთა/მოსამსახურეთა სამსახურის გავლის წესის“ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტი.

[1437] საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს 2015 წლის 13 აგვისტოს წერილი №MOD 01500656805.

[1438] იქვე.

უხედავად ამისა, სამართლებრივი მოწესრიგება აუცილებელია და საკანონმდებლო სივრცე აუცილებლად უნდა შეივსოს, რათა ამ ინსტიტუტის მოქმედება და კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულება კონკრეტული მინისტრის კეთილ ნებაზე ან მმართველი პოლიტიკური ძალის ინტერესებზე არ იყოს დამოკიდებული. ერთიანი მიდგომა, რომელიც სამართლებრივ დონეზეა უზრუნველყოფილი, გაცილებით მდგრად და სტაბილურ ურთიერთობებს განაპირობებს.

6.3. რელიგია და საქართველოს სასჯელაღსრულების სისტემა

6.3.1. ბრალდებულისა და მსჯავრდებულის რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება

ბრალდებულისა და მსჯავრდებულის უფლებების დაცვა თანამედროვე დემოკრატიებში ერთ-ერთი ყველაზე პრობლემური საკითხია. ნებისმიერი განვითარებული სახელმწიფო განსაკუთრებული ყურადღებითა და სიფრთხილით ეკიდება ამ მოწყვლადი ჯგუფის უფლებების განხორციელებისათვის სათანადო პირობების შექმნის საკითხს. მით უმეტეს ძალიან მნიშვნელოვანია პენიტენციურ დაწესებულებებში მოთავსებულ პირთა რელიგიის თავისუფლების უზრუნველყოფა, რადგან იზოლაციის პირობებში ადამიანის სულიერი მდგომარეობა განსხვავებულ მდგომარეობაშია. ამ დროს კი პირის რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლების რეალიზაცია სასიცოცხლოდ აუცილებელია.

საქართველოს კონსტიტუციიდან გამომდინარე, საქართველოს პატიმრობის კოდექსი აღიარებს ბრალდებულისა და მსჯავრდებულის უფლებას, მონაწილეობა მიიღოს რელიგიურ ღონისძიებებში,[1439] მას აქვს უფლება, მონაწილეობა მიიღოს რელიგიურ რიტუალებში, შეხვდეს სასულიერო პირებს,[1440] თან იქონიოს და ისარგებლოს რელიგიური ლიტერატურითა და საკულტო საგნებით,[1441] ინდივიდუალური რელიგიური კულტის საგნებით, გარდა მჩხვლეტავი, ბასრი, ძვირფასი ლითონების და ქვის ნაკეთობებისა ან იმ საგნისა, რომელიც წარმოადგენს კულტურულ და ისტორიულ ფასეულობას.[1442] რელიგიურ რიტუალებს ბრალდებული/მსჯავრდებული ასრულებს საკანში, ხოლო შესაძლებლობის არსებობისას, ამ მიზნით მოწყობილ შენობებში, იმ რელიგიური კონფესიების შესაბამისად, რომლებსაც ისინი მიეკუთვნებიან.[1443] პატიმრობის კოდექსით უზრუნველყოფილია პირის

[1439] საქართველოს პატიმრობის კოდექსის მე-14 მუხლის პირველი ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტი.

[1440] ბრალდებულისა და მსჯავრდებულის რელიგიურ რიტუალებში მონაწილეობისა და სასულიერო პირებთან შეხვედრის წესი განისაზღვრება სპეციალური ნორმატიული აქტით. იქვე, მე-4 ნაწილი; იხ., საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა მინისტრის 2010 წლის 30 დეკემბრის №187 ბრძანება „ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა რელიგიურ რიტუალებში მონაწილეობისა და სასულიერო პირებთან შეხვედრის უფლების განხორციელების შესახებ“.

[1441] საქართველოს პატიმრობის კოდექსის მე-14 მუხლის მე-3 ნაწილი.

[1442] „ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა რელიგიურ რიტუალებში მონაწილეობისა და სასულიერო პირებთან შეხვედრის უფლების განხორციელების შესახებ“ საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა მინისტრის 2010 წლის 30 დეკემბრის №187 ბრძანების მე-6 მუხლი.

[1443] იქვე, მე-4 მუხლი.

უფლება, საკუთარი სახსრებით, გონივრული ოდენობით, გამოიწეროს რელიგიური ლიტერატურა[1444].

პენიტენციურ დაწესებულებებში ნებადართულია შესაბამისი რელიგიური სასულიერო პირის მომსახურება ნებისმიერი აღმსარებლობის პირთან მიმართებით.[1445] სახელმწიფო ნებისმიერ ბრალდებულსა და მსჯავრდებულს, განურჩევლად მათი რელიგიური მრწამსისა, თანაბარი უფლებებით აღჭურავს და ერთნაირად უზრუნველყოფს რელიგიის თავისუფლების პრაქტიკულ რეალიზაციას, რა თქმა უნდა, კანონმდებლობით დადგენილი წესითა და სასჯელაღსრულების დაწესებულების სპეციფიკის გათვალისწინებით.

6.3.2. კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულება

კონსტიტუციურმა შეთანხმებამ სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში მოძღვრის ინსტიტუტის შექმნას და ამასთან დაკავშირებით შესაბამისი სამართლებრივი აქტის მიღება გაითვალისწინა.[1446] კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულება, შესაძლებლობის ფარგლებში, პენიტენციურ სისტემაში გათვალისწინებულია, ამასთან, ეს ყოველივე არადისკრიმინაციულად, თანასწორობის დაცვით განხორციელდა. აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუციური შეთანხმების დადებამდე ეკლესია და სახელმწიფო აქტიურად თანამშრომლობდნენ სასჯელაღსრულების სფეროში, უფრო მეტიც, პატიმართა და მსჯავრდებულთა სულიერი ამაღლებისა და სასჯელაღსრულების სისტემაში ეკლესიის კეთილისმყოფელი როლის გაძლიერებისა და ადამიანის რელიგიური უფლებების უზრუნველყოფის მიზნით 2001 წელს სპეციალური ხელშეკრულებაც დაიდო.[1447] ხელშეკრულებით სახელმწიფომ აიღო ვალდებულება, გამოეყო პენიტენციურ დაწესებულებებში სპეციალური ფართი სამლოცველოების მოსაწყობად.[1448] თავის მხრივ, ეკლესიამ ითავა მოძღვრების მივლინება დაწესებულებებში საღმრთო ლიტურგიისა და სხვა საეკლესიო წესების აღსრულების მიზნით.[1449] ამ ხელშეკრულებისა და კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველზე, ამჟამად 5 პენიტენციური დაწესებულების ტერიტორიაზე მდებარეობს მართლმადიდებლური ეკლესია, ხოლო 14-ში მოწყობილია მართლმადიდებლური სამლოცველო[1450].

მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სხვა რეგისტრირებული რელიგიური ორგანიზაციებისა თუ ტრადიციული კონფესიების წარმომადგენლები დაიშ-

---

[1444] საქართველოს პატიმრობის კოდექსის მე-20 მუხლის მე-4 ნაწილი.

[1445] საქართველოს სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სამინისტროს 2015 წლის 19 აგვისტოს წერილი №MCLA 91500682903.

[1446] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-2 მუხლი.

[1447] იხ., საქართველოს იუსტიციის სამინისტროსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის 2001 წლის 20 აპრილის ხელშეკრულება.

[1448] იქვე, პირველი პუნქტი.

[1449] იქვე, მე-2 პუნქტი.

[1450] საქართველოს სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სამინისტროს 2015 წლის 19 აგვისტოს წერილი №MCLA 91500682903.

ვებიან პენტენციურ დაწესებულებებში შესაბამისი რელიგიური ორგანიზაციისა და დაწესებულების წინასწარი შეთანხმებით.[1451] თანხმობა გაიცემა შესაბამისი რელიგიური ორგანიზაციის წერილობის მიმართვის საფუძველზე, რომელშიც აღნიშნული უნდა იყოს ორგანიზაციის დასახელება, წარმომადგენლის ვინაობა, ვიზიტის მიზანი და ხანგრძლივობა[1452].

კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული სამართლებრივი აქტიც მიღებულია. „ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა რელიგიურ რიტუალებში მონაწილეობისა და სასულიერო პირებთან შეხვედრის უფლების განხორციელების შესახებ“ საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა მინისტრის 2010 წლის 30 დეკემბრის №187 ბრძანება განსაზღვრავს როგორც მართლმადიდებელი მოძღვრის, ისე სხვა რელიგიური გაერთიანების სასულიერო პირისა და ბრალდებულის/მსჯავრდებულის ურთიერთობებს, ასევე, პენიტენციურ დაწესებულებებში რელიგიური რიტუალების შესრულების პრინციპებს. გარდა ამისა, 2006 წელს დაიდო სპეციალური შეთანხმება, რომელმაც პრობაციონერთა და არაპატიმარ მსჯავრდებულთა რეალიზაციის სფეროში ეკლესიისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობის ძირითადი პრინციპები დაადგინა. [1453] შეთანხმებით მხარეებმა თანამშრომლობის კონკრეტული ფორმები განსაზღვრეს,[1454] სახელმწიფომ იკისრა ვადებულება, შეექმნა პრობაციის ბიუროებსა და არასაპატიმრო სასჯელთა აღსრულების დაწესებულებებში ღვთისმსახურებისთვის საჭირო პირობები, [1455] ხოლო ეკლესიამ – პირთა რელიგიური უფლებების რეალიზაციის ხელშეწყობა[1456] და რაც მთავარია, არაპატიმარ მსჯავრდებულთა და პრობაციონერთა სხვადასხვა ფორმით ჩართვა შრომით საქმიანობაში, მათ შორის, საეკლესიო-სამონასტრო მეურნეობებში, ეკლესია-მონასტრების მშენებლობაში და სხვ.[1457] ამ ფორმით ეკლესიამ და სახელმწიფომ კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული სოციალური დაცვის ერთობლივი პროგრამის შექმნის შესაძლებლობა[1458], ფაქტობრივად პრაქტიკაში განახორციელეს.

შეიძლება ითქვას, რომ სასჯელაღსრულების სფეროში სახელმწიფოს მიერ კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულება და შესაბამისად, ამ კუთხით კონსტიტუციური შეთანხმება სრულდება, ამასთან,

---

[1451] „ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა რელიგიურ რიტუალებში მონაწილეობისა და სასულიერო პირებთან შეხვედრის უფლების განხორციელების შესახებ“ საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა მინისტრის 2010 წლის 30 დეკემბრის №187 ბრძანების მე-2 მუხლი.

[1452] იქვე, მე-3 მუხლი.

[1453] 2006 წლის 1 მარტის შეთანხმება საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს შორის პრობაციონერთა და არაპატიმარ მსჯავრდებულთა რესოციალიზაციის სფეროში.

[1454] იქვე, მე-2 მუხლი.

[1455] იქვე, მე-3 მუხლი.

[1456] იქვე, მე-4 მუხლი.

[1457] იქვე, მე-5 მუხლი.

[1458] საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი.

აღსანიშნავია, რომ ეს სხვა პირთა თუ რელიგიურ ორგანიზაციათა უფლებების შეზღუდვისა თუ დარღვევის გარეშე განხორციელდა.

დასკვნა

საუკუნეების მანძილზე გამოცდილ და კარგად აპრობირებულ ურთიერთობებს XXI საუკუნე უამრავ ახალ გამოწვევას უსახავს. ერთი შეხედვით მარტივი ინსტიტუტები, რომლებიც სახელმწიფოებრივ სისტემასა და სამართლებრივ სივრცეში აპრობირებულია, შესაძლოა უამრავ პრობლემას წარმოშობდეს. ამ მიმართულებით ერთ-ერთი ყველაზე მგრძნობიარე სფერო სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთობაა. თანამედროვე სამყაროში მიღებული სეკულარიზმი, სამწუხაროდ, საქართველოში უარყოფითად აღიქმება და ეს არა იმდენად მისი შინაარსის, რამდენადაც თავად ტერმინისა და ზოგიერთი მარგინალიზებული ჯგუფის მიერ ამ ცნების ინტერპრეტაციისადმი დამოკიდებულებაა, რაც უფრო მეტად შეუცნობლის შიშს ჰგავს, ვიდრე არგუმენტირებულ, სინამდვილის ობიექტურ აღქმაზე დაფუძნებულ გრძნობას.

კვლევის შედეგად, შეიძლება ითქვას, რომ სეკულარიზმი მრავალდონიანი მოვლენაა და მისი ერთი მიმართულებით წარმოჩენა არასწორია. რელიგიის საკითხებში სახელმწიფოს ნეიტრალური და მიუკერძოებელი პოზიცია არ უნდა იქნეს იმგვარად გაგებული, თითქოს ამით სახელმწიფო ისტორიულად აღიარებულ და დამკვიდრებულ, მოსახლეობის უმრავლესობის ეკლესიის როლის ან რწმენის დაკნინება ხდება.[1459] ამასთან, ნეიტრალიტეტი არ ირღვევა, თუკი უპირატესობა თანამშრომლობის მოდელს ენიჭება. მთავარია, სხვა პირთა რელიგიური უფლებები და თანასწორობის პრინციპი არ დაირღვეს.

საქართველოს კონსტიტუციურ შეთანხმებას სრულყოფილებამდე ბევრი უკლია, უფრო მეტიც, იგი ტერმინოლოგიურად, შინაარსობრივად და სამართლებრივად უამრავ პრობლემას მოიცავს და წარმოშობს კიდეც. აუცილებელია მათი გამოსწორება და უკეთესი მოწესრიგების დადგენა, რათა კონსტიტუციური შეთანხმებით დადგენილი წესრიგი სრულად შეერწყას ერთიან ქართულ სახელმწიფოებრივ ორგანიზმსა და სამართლებრივ სივრცეს, ამასთან, ამ პროცესში სხვათა უფლებები მაქსიმალურად იყოს დაცული.

1. უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს კონსტიტუციურ შეთანხმებას, როგორც სამართლებრივ აქტს, უნდა შეეცვალოს აქტის ფორმალური სახელწოდება. „კონსტიტუციური“ უნდა ჩაანაცვლოს „საკონსტიტუციომ“, რითაც საბოლოოდ დადგინდება შეთანხმების სამართლებრივი ბუნება და იდეა, – იგი კონსტიტუციაზე დაფუძნებული, კონსტიტუციისკენ მიმართული გახდება, ნაცვლად იმისა, რომ უბრალოდ კონსტიტუციასთან შესაბამისს აღნიშნავდეს. მით უმეტეს, რომ „კონსტიტუციური შეთანხმება“ შეიძლება ეწოდოს ნებისმიერ შეთანხმებას, რომელიც თავისი არსით კონსტიტუციას

[1459] *97 Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia,* [ECtHR] App.no. 71156/01, 3 May 2007, Paras. 131-132.

შეესაბამება, რაც თავად კონსტიტუციური შეთანხმების მნიშვნელობასა და სტატუსს მნიშვნელოვნად აკნინებს.

2. საქართველოს კონსტიტუციითა და „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი ნორმატიული აქტების სისტემა კონსტიტუციურ შეთანხმებას იერარქიაში მეორე ადგილს ანიჭებს, რითაც ხაზგასმულია მისი უპირატესობა როგორც შიდაეროვნულ კანონმდებლობასთან, ისე საერთაშორისო აქტებთან. ამასთან, კონსტიტუციური შეთანხმება უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სამართლით საყოველთაოდ აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს, რაც იერარქიულ ურთიერთობებს სრულიად ბუნდოვანსა და აბსურდულს ხდის. საერთაშორისო სამართლის საყოველთაო ნორმები და პრინციპები ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების სფეროში აუცილებლად იქნება პოზიტიურსამართლებრივი ფორმით, საერთაშორისო აქტებში მოცემული. იმავდროულად, ეს უკანასკნელი თავად ექვემდებარება შეთანხმას.

კონსტიტუციური შეთანხმება უნდა შეესაბამებოდეს საქართველოს კონსტიტუციას, რაც ავტომატურად გულისხმობს იმის აუცილებლობასაც, რომ იგი უნდა იყოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებთან თანხვედრაში. იმ შემთხვევაში, თუ კონსტიტუციურ შეთანხმებასა და კონსტიტუციით აღიარებულ ძირითად უფლებებს შორის წინააღმდეგობა იქნება, დაინტერესებული პირის სარჩელის/წარდგინების საფუძველზე, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო საკონსტიტუციო სამართალწარმოების საშუალებით გადაწყვეტს დავას. აქედან გამომდინარე,აუცილებელია ცვლილება შევიდეს საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტში და ამოღებულ იქნეს მე-2 პუნქტის მე-2 წინადადება, რომლის არსებობა, საკანომდებლო ტექნიკის თვალსაზრისით, არც ვალდებულებას და არც უფლებათა დაცვის მექანიზმის ქმედითობას არ უკავშირდება. საკონსტიტუციო ცვლილება უნდა აისახოს „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-4 პუნქტში, რომლის პირველი წინადადება, ასევე, ამოღებული უნდა იქნეს.

3. კონსტიტუციური შეთანხმების რამდენიმე დებულება პირდაპირ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის პირველი პუნქტით აღიარებულ ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთდამოუკიდებლობისა და გამიჯვნის პრინციპს. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-2 მუხლის მე-2 წინადადებით სახელმწიფო აღსარების საიდუმლოს დაცვის ვალდებულებას ადგენს, რაც სრულიად ალოგიკურია, რადგან მას არ შეუძლია ჩაერიოს ეკლესიის შიდა საქმეებში, მით უმეტეს, მღვდელმსახურს რელიგიური ხასიათის ვალდებულება აკიდოს. ნორმატიულად დადგენილი პირის ვალდებულება მესამე პირთა მიმართ ნეგატორული ვალდებულებით უნდა ჩანაცვლდეს. უნდა შევიდეს ცვლილება კონსტიტუციური შეთანხმების მე-2 მუხლში და მისი მეორე წინადადება ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით: „არავის აქვს უფლება, სასულიერო პირს მოსთხოვოს ინფორმაცია, რომელიც მას, როგორც სულიერ მოძღვარს, გაანდეს ან მისთვის, როგორც სასულიერო პირისათვის, გახდა ცნობილი.“

4. სრულიად გაუმართლებელია სახელმწიფოს მხრიდან ეკლესიასთან შეთანხმებით ეკლესიის ოფიციალური ტემინოლოგიისა და სიმბოლიკის გამოყენება, საღვთისმსახურო პროდუქციის დამზადება, შემოტანასა და

მიწოდებაზე ლიცენზია/ნებართვის გაცემის ვალდებულების აღება. ქართული ეკლესია სრული სუბიექტუნარიანობით სარგებლობს, მას აქვს საკუთარი უფლებების დაცვის სამართლებრივი და პრაქტიკული შესაძლებლობა. ამასთან, აღნიშნული ვალდებულება არა უბრალოდ კეთილი ნების გამოვლენა, არამედ სახელმწიფოსთვის რელიგიური ფუნქციების მიკუთვნებაა, რადგან ამ ყოველივეს ადმინისტრირება და პრაქტიკული რეალიზაცია ეკლესიას, როგორც სსიპ-ს, ისედაც ძალუძს. აქედან გამომდინარე, კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-5 პუნქტი უნდა გაუქმდეს.

5. კონსტიტუციური შეთანხმებით, ეკლესია უშუალოდ არ ახორციელებს სამეწარმეო საქმიანობას, რაც ორგვარად შეიძლება იქნეს გაგებული. ერთი მხრივ, კონსტრუქცია დეკლარაციული ხასიათისაა, შესაბამისად, იგი არავითარ ვალდებულებას წარმოშობს. მეორე მხრივ, მსგავსი ფორმულირება ცალსახა არაა და ინტერპრეტაციისას, სხვაგვარად განმარტების შესაძლებლობასაც იძლევა. ამ შემთხვევაში, ეკლესიის მიმართ ვალდებულებაა დადგენილი, რომლითაც მას სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელებას უკრძალავს (პოზიტიური აკრძალვა). ნებისმიერი ინტერპრეტაციისას, დებულება სეკულარიზმის იდეას ეწინააღმდეგება. ვინაიდან სხვა რელიგიური გაერთიანებების მიმართ არაა მსგავსი შეზღუდვა დადგენილი, გაუგებარი და ლოგიკურად გაუმართლებელია მისი ექსკლუზიურად მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმართ გავრცელება. ეს უკანასკნელი თავისუფალია, თავად გადაწყვიტოს საქმიანობის რომელ ფორმას განახორციელებს. ამასთან, თუკი იგი არა „უშუალოდ“, არამედ მის მიერ დაფუძნებული სხვა პირების მეშვეობით განახორციელებს სამეწარმეო საქმიანობას, დებულება მაინც უმოქმედო იქნება. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტი უნდა გაუქმდეს.

6. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ხელშეუვალია და განსაკუთრებული სტატუსით სარგებლობს. მას, ერთადერთს, აქვს მსგავსი სტატუსი თანამდებობაზე ყოფნის მთელი პერიოდის განმავლობაში და განსხვავებით პრეზიდენტისგან, რომელიც, ასევე, ხელშეუვალობით სარგებლობს, მისი თანამდებობა არ არის პერიოდულობით არჩევით განსაზღვრული და მით უმეტეს, სახელმწიფოს ორგანიზაციულ სტრუქტურაში შემავალი. ხელშეუვალობის მინიჭებით, მართალია, გამოიხატება კათოლიკოს-პატრიარქის, როგორც ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მწყემსმთავრის, მიმართ განსაკუთრებული პატივისცემა და დამოკიდებულება, თუმცა, იმავდროულად, აღნიშნული, ერთგვარად, დამაკნინებელიცაა. ძნელი წარმოსადგენია პრაქტიკული შემთხვევა, პატრიარქს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისგან გათავისულება დასჭირდეს. ხოლო, თუ თეორიულად მსგავსი შემთხვევა დადგა, საკითხავია, რატომ უნდა გათავისუფლდეს საქართველოს რომელიმე მოქალაქე პასუხისმგებლობისგან. ამით დისკრიმინაციული და არადემოკრატიული პრეცედენტი შეიძლება დამკვიდრდეს. ყველა ადამიანი კანონის წინაშე თანასწორია, შესაბამისად, ყველას საკუთარი ქმედების წილი პასუხისმგებლობა უნდა მიეზღოს. კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლის მე-5 პუნქტი ამოღებულ უნდა იქნას და როგორც კონსტიტუციის მე-14 მუხლთან შეუსაბამო, გაუქმდეს.

7. კონსტიტუციური შეთანხმების დადებიდან ათწლეულზე მეტის გასვლის მიუხედავად, იმ ნორმების უმრავლესობა, რომლებიც თვითაღსრულებად

ხასიათს არ ატარებს, კვლავაც ფორმალურ დებულებად რჩება. მართალია, ჯერ პრეზიდენტის, შემდეგ კი მთავრობის მიერ რამდენიმე სამართლებრივი აქტი იქნა მიღებული და აღსრულების საკითხებთან დაკავშირებით რამდენიმე კომისიაც შეიქმნა, თუმცა ქმედითი ნაბიჯები არ გადადგმულა.

საკანონმდებლო ტექნიკისა და პოლიტიკურ-სამართლებრივი კულტურის უაღრესად დაბალი დონის მაჩვენებელია ის გარემოება, რომ ნორმატიული აქტების იერარქიაში მე-2 დონის აქტი თითქმის ფორმალურია. მისი ქმედითობისათვის აუცილებელია შეიქმნას არა ფორმალური, თანამდებობის პირებისგან, არამედ შესაბამისი სფეროს პროფესიონალებისა და შეთანხმების მხარეთა ოფიციალური წარმომადგენლებისგან დაკომპლექტებული მუშა ჯგუფები, რომლებიც რეალურ რეკომენდაციებს გაწერენ და პრაქტიკულ რჩევებს მისცემენ როგორც სახელმწიფოს, ისე ქართულ ეკლესიას. ამასთან, აუცილებელია დადგინდეს ზუსტი და მყარი ვადები, შესაბამისი პასუხისმგებლობით, რაც აღსრულების პროცესის რეალურ დაწყებას განაპირობებს.

8. ჯვრისწერის სამართლებრივი ძალის აღიარებისა და კონსტიტუციური შეთანხმების ამ ნაწილის აღსრულებისათვის აუცილებელია შემუშავდეს ისეთი სისტემა, რომელიც უშუალოდ ადამიანზე იქნება მორგებული. თანამედროვე სამყაროში ნებისმიერი სახელმწიფო მომსახურება, მათ შორის, ქორწინების რეგისტრაცია, მაქსიმალურად გამარტივებული და დაინტერესებულ პირზე ორიენტირებული უნდა იყოს. ამიტომაც ჯვრისწერის აღიარებისას საქართველომ უნდა აირჩიოს ეფექტური და გამართული მოდელი, რომელიც ამ პროცესში პირის მინიმალურ ჩართვას მოითხოვს.

აუცილებელია, განხორციელდეს შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებები „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსსა“ და „სამოქალაქო აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონში, რომლითაც ჯვრისწერის აღიარებისთვის სამართლებრივ პირობებად სამოქალაქო ქორწინების ნამდვილობის საფუძვლები იქნება მიჩნეული. ამასთან, არსებული რეგისტრირებული სამოქალაქო ქორწინება ჯვრისწერის დამაბრკოლებელ გარემოებად უნდა იქნეს აღიარებული საკანონმდებლო დონეზე. აუცილებელია, შეიქმნას ეკლესიის რეესტრი, რომელზე წვდომაც სახელმწიფოს შესაბამის სარეგისტრაციო ორგანოებს ექნებათ, რაც ფაქტების დუბლირებასა და შეცდომის დაშვების ალბათობას მინიმუმამდე შეამცირებს. ამასთან, ეკლესიამ უნდა შექმნას გამართული სისტემა, რომლის მეშვეობითაც ყოველი საქორწინო რიტუალის წინ სამოქალაქო რეესტრის ბაზებიდან მიიღებს უტყუარ და გადამოწმებულ ინფორმაციას დასაქორწინებელ პირთა ოჯახური მდგომარეობის შესახებ. იუსტიციის მინისტრის აქტით დეტალურად უნდა მოწესრიგდეს ეკლესიასა და სახელმწიფო ორგანოებს შორის ინფორმაციის გაცვლისა და მიწოდების საკითხი. ჯვრისწერის შესახებ მონაცემები და დოკუმენტაცია ეკლესიამ ავტომატურ რეჟიმში, დაუყოვნებლივ უნდა მიაწოდოს შესაბამის სარეგისტრაციო ორგანოებს, რომლებიც მათ ერთიან ბაზაში მოაქცევენ.

განქორწინების საკითხი მსოფლიოში გავრცელებული პრაქტიკით უნდა მოწესრიგდეს და ამ შემთხვევაში უპირატესობა სახელმწიფოს ორგანოების მხრიდან შესაბამისი წესით დარეგისტრირებულ განქორწინებას მიენიჭოს.

მართალია, აღნიშნული ეკლესიისთვის მბოჭავი ძალის არ იქნება და მას მხოლოდ სახელმწიფო აღიარებს, თუმცა მსგავსი მოდელი სამოქალაქო ურთიერთობების სტაბილურობისთვის გაცილებით ხელსაყრელია.

ინფორმაციის გამჭვირვალეობა, საეკლესიო და სახელმწიფო ორგანოთა შორის ეფექტური კომუნიკაცია, მონაცემთა და დოკუმენტაციის გაცვლის უზრუნველყოფა და რაც მთავარია, დაუყოვნებლივ აღსრულება, საბოლოო ჯამში, როგორც კონსტიტუციური შეთანხმების დებულების პრაქტიკულ განხორციელებას, ისე მისი დებულების დეკლარაციული ხასიათის ნორმატიულად ტრანსფორმაციას განაპირობებს. გრძელვადიან პერსპექტივაში, მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ამ საკითხში თანამშრომლობისა და პრაქტიკული გამოცდილების შემდეგ, თავისუფლად შესაძლებელია სხვა „ტრადიციული“ რელიგიური გაერთიანებების მიერ შესრულებული რელიგიური ქორწინების სამართლებრივი ძალის აღიარებაც, რაც გაცილებით დემოკრატიულ, პლურალისტულ და თავისუფალ მართლწესრიგს უზრუნველყოფს.

9. რელიგიური დღესასწაულების უქმობის უზრუნველყოფასთან დაკავშირებით სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ქმედებები სრულად თავსდება კონსტიტუციური შეთანხმების აღსრულების პროცესის დადებით კონტექსტში, მით უმეტეს, რომ შეთანმების პირველი მუხლის მე-6 პუნქტის დებულება მხოლოდ დეკლარაციული ხასიათისაა და რაიმე ვალდებულებას არ შეიცავს. იგი სახელმწიფოს კეთილ ნებაზე ამახვილებს ყურადღებას და მისი მხრიდან რელიგიური დღესასწაულების უქმე დღეებად გამოცხადების შესაძლებლობას და არა ვალდებულებას ადგენს. შესაბამისად, მცდარია სახელმწიფოსგან დამატებით რელიგიური დღესასწაულების უქმეებად გამოცხადების მოთხოვნა კონსტიტუციურ შეთანხმებაზე მითითებით, მით უმეტეს, იმის გათვალისწინებით, რომ სადღესასწაულო დასვენების დღეები შრომის კოდექსში ისედაც დასაშვებზე გაცილებით მეტია.

10. საქართველოს სახელმწიფომ აღიარა XIX-XX საუკუნეებში ეკლესიისთვის მიყენებული ზიანი და იტვირთა ამ ზიანის ანაზღაურება. ზიანი, რომელიც მართლმადიდებელ ეკლესიას მიადგა, ჯერ რუსეთის იმპერიის, შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის, ხოლო ბოლოს საბჭოთა კავშირის მიერ იყო განხორციელებული. ამ სამი სუბიექტიდან, მეორის გარდა, ყველა საქართველოს დამპყრობელია და მათი სამართალმემკვიდრე ვერცერთ შემთხვევაში იქნება დამოუკიდებელი საქართველო. შესაბამისად, ერთადერთი პერიოდი, რომლის დროსაც მიყენებული ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებაც საქართველოს უნდა ეკისრა, 1918-1921 წლებია. პირველი რესპუბლიკის მიერ რელიგიური გაერთიანებების მიმართ საკმაოდ აგრესიული კამპანია განხორციელდა, რის შედეგადაც ქართული ეკლესია, მატერიალური თვალსაზრისით, მნიშვნელოვნად დაზარალდა. დანარჩენ პერიოდში საქართველოს სახელმწიფო ეკლესიის თანაზომიერად, თავად იყო მსხვერპლი, რის გამოც, ალოგიკურია დაზარალებულმა სხვა დაზარალებულის მიმართ კომპენსაციის მოვალეობა აიღოს.

11. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-11 მუხლის მე-2 პუნქტის დებულება, რომლითაც კომპენსაციის საკითხებთან დაკავშირებით სპეციალურ კომისიას ნორმატიული აქტები უნდა მოემზადებინა, პრაქტიკაში არ განხორ-

ციელებულა. მნიშვნელოვანია კომპენსაციის რაოდენობისა და ასანაზღაურებელი მოცულობის დადგენა განხორციელდეს სახელმწიფოსა და ეკლესიის შეთანხმებით, აღნიშნულის საფუძველზე კი მოხდეს კომპენსაციის საბოლოო ოდენობისა და მისი გადახდის პერიოდის განსაზღვრა. აქვე აღსანიშნავია, რომ სხვა რელიგიური გაერთიანებებისათვის მიყენებული ზიანიც ამ კონტექსტში უნდა იქნეს განხილული და არა განყენებულად, ზიანი კი ანაზღაურდეს პროპორციულად.

12. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მართლმადიდებელი ეკლესიის სასარგებლოდ ყოველწლიურად ათეულობით მილიონი ლარი იხარჯება. მხარეთა შეთანხმებითა და ნორმათა სისტემური ანალიზით, შეიძლება მას კომპენსაციაც ეწოდოს. თუმცა მისი ზუსტი ოდენობისა და პერიოდის არგანსაზღვრის გამო, შეუძლებელია იმის ვარაუდი, თუ რა ხნის მანძილზე შენარჩუნდება მსგავსი პრაქტიკა. აუცილებელია, ეკლესიის სასარგებლოდ გამოყოფილ თანხას ოფიციალურად დაერქვას კომპენსაცია და საკანონმდებლო დონეზე აიკრძალოს ბიუჯეტიდან ეკლესიის ან რომელიმე რელიგიური გაერთიანებისათვის უშუალოდ რელიგიური საქმიანობის განხორციელებისათვის რაიმე ფინანსური სახსრების გამოყოფა.

ფინანსებთან დაკავშირებით, ერთადერთი, რაზეც შეიძლება ეკლესია და სახელმწიფო შესაძლოა შეთანხმდნენ, ეს რაიმე ფორმით საეკლესიო გადასახადის ან მისი მსგავსი ინსტიტუტის შემოღებაა. ამ შემთხვევაში ესპანური მოდელის რეცეფცია ყველაზე ადეკვატური იქნება. ნაცვლად პირდაპირი დაფინანსებისა, მოქალაქეების რელიგიური კუთვნილების შესაბამისად, წინასწარი თანხმობის საფუძველზე, მათ მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტის სასარგებლოდ გადახდილი გადასახადიდან (როგორც წესი, საშემოსავლო) განსაზღვრული პროცენტი ჩაერიცხება შესაბამის რელიგიურ გაერთიანებას. რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში საუბარია მაქსიმუმ 0,1-დან 0,5%-ზე. ამასთან, აუცილებელია, დაცული იყოს იმ ადამიანთა უფლებები, ვისაც გადასახადის გადახდა არ სურს, ან არ მიაკუთვნებს თავს რომელიმე რელიგიურ გაერთიანებას. მათი გადახდილი საშემოსავლო სრულად ჩაირიცხება სახელმწიფო ბიუჯეტში. ამ მოდელის პირობებში სახელმწიფო მხოლოდ გადასახადების ადმინისტრირებაში დაეხმარება რელიგიურ გაერთიანებებს და შუამავლის როლს შეასრულებს, როგორც ეს გავრცელებულია ცივილიზებულ სამყაროში. აქვე აღსანიშნავია, რომ ეს შორეული პერსპექტივაა და ამისათვის არა მხოლოდ საკანონმდებლო ცვლილებები, არამედ საზოგადოების მენტალური მზაობაც აუცილებელია.

13. კონსტიტუციური შეთანხმებით ეკლესიისთვის ბევრი შეღავათია დადგენილი, გადასახადების ნაწილისგან გათავისუფლებულია არა მხოლოდ უშუალოდ ეკლესია, არამედ ისიც, ვინც ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ ასრულებს რესტავრაცია-აღდგენის, მოხატვის და მსგ. სამუშაოებს. მიუხედავად იმისა, რომ საგადასახადო შეღავათების კუთხით სახელმწიფომ ნაკისრი ვალდებულებების უმრავლესობა საგადასახადო კოდექსსა და შესაბამის კანონმდებლობაში აისახა. ქონების გადასახადში, კონკრეტულად მიწასთან დაკავშირებით, ეკლესია არაა გათავისუფლებული გადასახადისგან, თუმცა კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-5 პუნქტით დადგენილ შეღავათებში „მიწა“ მოქცეულია. ამიტომაც აუცილებელია ცვლილება შევიდეს საგადასახადო კოდექსის 206-ე მუხლის პირველი ნა-

წილის „ე“ ქვეპუნქტში და სიტყვები – „გარდა მიწისა“, ამოღებულ იქნეს. ამ კონსტრუქციის ამოღებით კანონმდებლობა კონსტიტუციურ შეთანხმებასთან შესაბამისობაშიც მოვა და ახალი მოწესრიგება სხვა რელიგიურ გაერთიანებებსაც მნიშვნელოვან შეღავათს მისცემს.

14. ძალზე მნიშვნელოვანია, სახელწიფომ არადისკრიმინაციული გარემო და რელიგიური გაერთიანებების მოქმედებისათვის თავისუფალი სივრცე შექმნას. მართალია, ზოგადად, რელიგიური ორგანიზაციები სხვადასხვა შეღავათით სარგებლობენ, თუმცა მათსა და მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის უფლებრივად სერიოზული განსხვავებაა, რაც საგადასახადო შეღავათებში ვლინდება. სახელმწიფოს მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის საგადასახადო პრივილეგიები შეთანხმებით აქვს ნაკისრი, რასაც ევროკომისიისა და ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების ზოგადევროპული, თანამშრომლობის მოდელი ამართლებს, თუმცა მეტი პლურალიზმისა და გამჭვირვალეობისათვის, სასურველია, სახელმწიფომ რამდენიმე ექსკლუზიური შეღავათი სხვებზეც გაავრცელოს. აღნიშნული ბიუჯეტში სერიოზულ ცვლილებებს არ გამოიწვევს და არც ეკონომიკაზე იმოქმედებს უარყოფითად, რადგან სახელმწიფოს გადმოსახედიდან ამ რამდენიმე სფეროდან მიღებული შემოსავალი მიზერულია, განსხვავებით რელიგიური ორგანიზაციებისგან, რომელთათვის გადასახადებში დახარჯული თანხა უზარმაზარ ოდენობას შეიძლება შეადგენდეს. ამ მიზნით, უმჯობესი იქნება, სახელმწიფომ აიღოს პოზიტიური ვალდებულება და საგადასახადო კოდექსის 99-ე მუხლის პირველი ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტიდან, 168-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ვ“ და მეორე ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტებიდან ამოიღოს სიტყვები „საქართველოს საპატრიარქოს მიერ“. აღნიშნული ცვლილებებით კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებაც შესრულდება და სხვა რელიგიური ორგანიზაციებიც თანაბარი პრივილეგიებით ისარგებლებენ.

15. ეკლესიისათვის ქონების დაბრუნება და გადაცემა მეტად აქტუალურია საქართველოში. სამწუხაროდ, ეს პროცესი სრულიად გაუაზრებლად და ხშირად ქაოსურად მიმდინარეობს, რაც უამრავ პრობლემას წარმოშობს. გარდა იმისა, რომ არ განხორციელებულა გადაცემული და გადასაცემი ქონების აღრიცხვა, დეტალიზება, ზოგიერთ შემთხვევაში მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის მიკუთვნებული საკუთრება სხვა რელიგიურ გაერთიანებათა მხრიდან დავის საგანია. აუცილებელია რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტომ თითოეულ მათგანთან დაკავშირებით მოამზადოს შესაბამისი რეკომენდაციები და მოდავე მხარეთა შორის შუამავლის ფუნქციაშეასრულოს.

საციცოცხლოდ მნიშვნელოვანია, საბოლოოდ დადგინდეს, რა ქონება დარჩა სახელმწიფოს ეკლესიისთვის გადასაცემი. ამასთან, შეფასდეს სხვა რელიგიური გაერთიანებებისთვის გადასაცემი ქონება და ისინი დაუბრუნდეს ისტორიულ მესაკუთრეებს, ან გადაეცეთ ალტერნატიული საკუთრება იმ შემთხვევაში, თუ რესტიტუციის პირველი ვარიანტი ვერ ხერხდება. პროცესის დასრულების შემდეგ კი ცვლილებები უნდა შევიდეს „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონში, რათა სახელმწიფოს აღარ ჰქონდეს უფლება უსასყიდლოდ გადასცეს სახელმწიფო ქონება ეკლესიას და ხელი შეუწყოს მის ზედმეტად პრივილეგირებულ მდგომარეობას.

16. სახელმწიფო მუზეუმებში არსებული საეკლესიო საგანძურის მესაკუთრედ ეკლესიის აღიარების მიუხედავად, დღემდე არ არსებობს ერთიანი კატალოგი და საგანძურს მიკუთვნებული ნივთების სრული აღწერა არ განხორციელებულა. ეს გარკვეულწილად ადასტურებს კონსტიტუციური შეთანხმების მე-8 მუხლის პირველი პუნქტის სიმბოლურ ხასიათს. ნორმის რეალურად ასამოქმედებლად, უნდა მოხდეს ეკლესიის საკუთრებაში არსებული, მუზეუმების საცავებში განთავსებული ნივთების დაწვრილებითი აღწერა. გარდა ამისა, უნდა შეიცვალოს ამავე მუხლის მე-2 პუნქტით დადგენილი სამართლებრივი ნონსენსი, რომლითაც ხსენებული ნივთები სახელმწიფოსა და ეკლესიის ერთობლივ მფლობელობაშია. ნორმა უნდა ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით: „ზემოაღნიშნული საეკლესიო საგანძური (წმიდა ნაწილებისა და წმიდა რელიკვიების გარდა), როგორც საერთო ეროვნული საგანძურის ნაწილი, კანონმდებლობის შესაბამისად, არის სახელმწიფოს მფლობელობაში.“

17. სახელმწიფომ უნდა შეასრულოს კონსტიტუციური შეთანხმების მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტით ნაკისრი ვალდებულება და შეიმუშავოს სპეციალური წესები, ნორმატიული აქტის სამართლებრივი მექანიზმის გამოყენებით, როგორც (ა) საეკლესიო საგანძურის დაცვისა და სარგებლობის, ისე (ბ) კულტურულ-ისტორიული ღირებულებების მქონე ტაძრების აღდგენის, რესტავრაცია-კონსერვაციისა და მოხატვის პროექტების დამტკიცების თაობაზე. მართალია, კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრო ეკლესიასთან ათანხმებს პროექტებს, თუმცა ამ ყოველივეს სამართლებრივი ვალდებულების კონკრეტული სახე და პროცედურა უნდა ჰქონდეს, რათა განსახილველ საკითხებთან მიმართებით გაცილებით უკეთესი და სტაბილური რეჟიმი დამკვიდრდეს.

18. განათლების სფეროში ნაკისრი ვალდებულებები სახელმწიფომ კონსტიტუციური შეთანხმების დადებიდან 10 წლის თავზე განახორციელა. საკანონმდებლო ცვლილებებმა უზრუნველყო შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულება. ამ მიმართულებით სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ღონისძიებები დადებითად უნდა შეფასდეს. იმავდროულად, აღსანიშნავია, რომ განათლების სისტემაში რელიგიის ინტეგრირებასთან დაკავშირებით სოციალური პრობლემები კვლავაც არსებობს, რომელზე რეაგირებაც სამართლებრივად აუცილებელია. შესაბამისად, რეკომენდაციაც სასურველ-შესაძლებლობის ხასიათს ატარებს. სასურველია, მკაცრი კონტროლი დაწესდეს საჯარო სკოლებში რელიგიური სიმბოლოების, ერთობლივი ლოცვებისა და რელიგიური ნიშნით დისკრიმინაციის ფაქტებზე. ამასთან, მნიშვნელოვანია, თითოეულ დარღვევაზე ადეკვატური და პროპორციული ღონისძიებები გატარდეს, რაც მომავალ დარღვევათა პრევენციასაც უზრუნველყოფს. აუცილებელია, ასევე, გამკაცრდეს საქართველოს საპატრიარქოს მიერ დაფუძნებული ან მას დაქვემდებარებული სასწავლებლების ავტორიზაციისა და მათ მიერ განსახორციელებელ პროგრამათა აკრედიტაციის პროცესი.

19. დადებითად უნდა შეფასდეს სასჯელაღსრულების სფეროში კონსტიტუციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებების აღსრულება. პენიტენციურ სისტემასთან მართლმადიდებელი ეკლესია აქტიურად თანამშრომლობს. სპეციალური ბრძანებითაა დადგენილი მართლმადიდებელ

და სხვა აღმსარებელ ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა რელიგიური უფლებების განხორციელება. მისასალმებელია ის გარემოება, რომ ყველა რელიგიური გაერთიანებისა და რელიგიის მიმართ სამართლებრივად თანაბარი მიდგომები მოქმედებს. ურთიერთობათა სპეციფიკა კი ზოგადად აღიარებულ, ცივილიზებულ სახელმწიფოებში არსებულ სისტემებთანაა თანხვედრაში.

20. სასჯელაღსრულების სისტემისგან განსხვავებით, თავდაცვის სფეროში სპეციალური მოწესრიგება არ არსებობს, თუმცა, სხვა მხრივ, მდგომარეობა დამაკმაყოფილებელია. სასურველია, შეიარაღებულ ძალებში მოქმედი სამხედრო მოძღვრის (კაპელანის) სტატუსი, მისი დანიშვნის წესი და მასთან დაკავშირებული საკითხები საკანონმდებლო დონეზე (ან მინიმუმ მინისტრის ნორმატიული აქტით) განისაზღვროს, რაც მას გაცილებით მეტ სტაბილურობას შესძენს და კონკრეტული მინისტრის კეთილ ნებასა თუ მმართველი ძალის განწყობაზე არ იქნება დამოკიდებული.

საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ კონსტიტუციური შეთანხმებით დამკვიდრებული მართლწესრიგი ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების ევროპული მოდელისთვის უცხო არ არის. მის მიმართ ბევრი კითხვა და პრობლემა არსებობს, თუმცა მათი გადაწყვეტა ოფიციალური პოლიტიკის არჩევით, სამართლებრივ დონეზე აქტების დახვეწითა და არადისკრიმინაციული მიდგომების გამოყენებით სრულიად შესაძლებელია. ამასთან, აუცილებელია, სისტემურად შეიცვალოს რელიგიის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკა და იგი ერთიან სამართლებრივ ჩარჩოებში მოექცეს. შეთავაზებული რეკომენდაციებისა და საკანონმდებლო ცვლილებების (იხ. დანართი 1, 2, 3) გათვალისწინების შემთხვევაში, სახელმწიფო შეძლებს არა მარტო ქართულ ეკლესიასთან, არამედ სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან მიმართებით ადეკვატური, დემოკრატიული და თანამედროვე მართლწესრიგი შექმნას, ერთდროულად, მოსახლეობის უმრავლესობის რელიგიურ ინტერესებსაც დააკმაყოფილებს და რელიგიური უმცირესობების რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლების დაუბრკოლებლად განხორციელებასაც უზრუნველყოფს.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს იმასაც, რომ კონსტიტუციური შეთანხმება უბრალოდ გამორჩეულ და იერარქიულად მაღალ სამართლებრივ დოკუმენტად არ დარჩეს, რომელსაც პრაქტიკული გამოყენება არ გააჩნია. მისი დებულებები უნდა აღსრულდეს და დაინერგოს. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ მხოლოდ კონსტიტუციური შეთანხმების არსებობა საკმარისი არაა. აუცილებელია რელიგიურ ორგანიზაციებთან მიმართებით სახელმწიფოს ერთიანი მიდგომა და პოლიტიკა სამართლებრივ დონეზე ადეკვატურად გამოიხატოს. ამისთვის კი მნიშვნელოვანია რელიგიური ორგანიზაციების თაობაზე სპეციალური კანონმდებლობის შექმნა, რომელიც ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვით მაქსიმალურად დემოკრატიულ, თანაბარი შესაძლებლობების დამფუძნებელ რელიგიურ გარემოს დაუდებს საფუძველს. სახელმწიფომ უნდა შეძლოს და საზოგადოებას მიაწოდოს სრული ინფორმაცია სახელმწიფო-რელიგიური ორგანიზაციების ურთიერთობების სპეციფიკის თაობაზე, რათა მარგინალიზებულმა ჯგუფებმა არ შეძლონ საზოგადოების წევრებს შორის განხეთქილებისა და არეულობის შეტანა. როგორც „სეკულარული“ არაა საშიში სიტყვა, ისე ეკლესია-სახელმწიფოს

„თანამშრომლობა“ არაა კონსტიტუციის პრინციპების დარღვევა. აუცილებელია ყოველივე ეს სამართლებრივი სტანდარტების დაცვით განხორციელდეს.

და ბოლოს, კონსტიტუციური შეთანხმება სრულად იქნება აღსრულებული, როდესაც არა მხოლოდ პოლიტიკური ნება იარსებებს ამის თაობაზე, არამედ ობიექტურ სინამდვილეში ეკლესიის ზომიერი პრივილეგირებული სტატუსი სხვა რელიგიურ ჯგუფთა მხრიდან დისკრიმინაციის განცდას არ გამოიწვევს. აუცილებელია ჯერ თავად დოკუმენტის მნიშვნელოვანი ხარვეზები აღმოიფხვრას, შემდეგ კი ზოგადად რელიგიური ორგანიზაციების უფლებებისა და ინტერესების გათვალისწინება დადგეს დღის წესრიგში, რადგანაც მსგავს გაერთიანებათა მაღალი სტატუსი და სტაბილურობის განცდა, სახელმწიფოსთან ერთად, თავად საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის უპირველესი ინტერესი უნდა იყოს. მხოლოდ მსგავს ქმედებათა განხორციელებითაა შესაძლებელი, საქართველომ თანამედროვე სამყაროს მიღწევებთან და ცივილიზაციის გამოწვევებთან მიმართებით ადეკვატური პოზიცია დაიჭიროს და განვითარდეს.

დანართი 1

კონსტიტუციური კანონი „საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანის შესახებ“

მუხლი 1. საქართველოს კონსტიტუციაში (საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 1995, №31-33, მუხ. 668) შეტანილ იქნეს ცვლილება:

1. მე-6 მუხლის მე-2 პუნტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„2. საქართველოს კანონმდებლობა შეესაბამება საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებას ან შეთანხმებას, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას, საკონსტიტუციო შეთანხმებას, აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტების მიმართ.“

2. მე-9 მუხლის მე-2 პუნტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„2. საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა განისაზღვრება საკონსტიტუციო შეთანხმებით.“

მუხლი 2. კონსტიტუციური კანონი ამოქმედდეს გამოქვეყნებისთანავე.

საქართველოს პრეზიდენტი

გიორგი მარგველაშვილი

დანართი 2

კონსტიტუციური შეთანხმება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციურ შეთანხმებაში“ ცვლილებების შეტანის შესახებ

მუხლი 1. შევიდეს ცვლილებები საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციურ შეთანხმებაში“ (შემდეგში „კონსტიტუციური შეთანხმება“):

1. კონსტიტუციური შეთანხმების სახელწოდება ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის საკონსტიტუციო შეთანხმება“.

2. კონსტიტუციური შეთანხმების 1-ლი მუხლის მე-5 პუნქტი ამოღებულ იქნას.

3. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-2 მუხლი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„მუხლი 2.

სახელმწიფო მხარს უჭერს აღსარებისა და საეკლესიო საიდუმლოს დაცვას. არავის აქვს უფლება, სასულიერო პირს მოსთხოვოს ინფორმაცია, რომელიც მას, როგორც სულიერ მოძღვარს, გაანდეს ან მისთვის, როგორც სასულიერო პირისათვის, გახდა ცნობილი.“

4. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-3 და მე-5 პუნქტები ამოღებულ იქნას.

5. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„2. ზემოაღნიშნული საეკლესიო საგანძური (წმიდა ნაწილებისა და წმიდა რელიკვიების გარდა), როგორც საერთო ეროვნული საგანძურის ნაწილი, კანონმდებლობის შესაბამისად, არის სახელმწიფოს მფლობელობაში.“

მუხლი 2. ცვლილებები ამოქმედდეს საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა სინოდის მიერ დამტკიცებისთანავე.

საქართველოს პრეზიდენტი

გიორგი მარგველაშვილი

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი

ილია II

დანართი 3

საქართველოს კანონი „საქართველოს ზოგიერთ საკანონმდებლო აქტში ცვლილების შეტანის შესახებ“

მუხლი 1. „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, №33, 09.11.2009, მუხ. 200) მე-7 მუხლის მე-4 პუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„4. საქართველოს კონსტიტუციურ შეთანხმებას, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას და კონსტიტუციურ კანონს, აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა ყველა სხვა ნორმატიული აქტის მიმართ.“

მუხლი 2. „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონში (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, №48, 09.08.2010, მუხ. 312) შეტანილ იქნეს შემდეგი ცვლილება:

1. მე-3 მუხლის:

ა) 1-ლი პუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„1. სახელმწიფო ქონების შემძენი (გარდა სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის პრივატიზების შემთხვევისა) შეიძლება იყოს საქართველოს ან უცხო ქვეყნის მოქალაქე ან კერძო სამართლის იურიდიული პირი ან პირთა გაერთიანება, რომლის ქონებაშიც საქართველოს სახელმწიფოს ან ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს მონაწილეობის წილი 25%-ზე ნაკლებია, აგრეთვე სახელმწიფოს, სხვა სუბიექტის ან სახელმწიფოსა და სხვა სუბიექტის მიერ ერთობლივად დაფუძნებული არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი, საქართველოს ეროვნული ბანკი.“

ბ) მე-2 პუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„2. სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის პრივატიზება შესაძლებელია საქართველოს მოქალაქისათვის ან საქართველოში რეგისტრირებული კერძო სამართლის იურიდიული პირისათვის სასყიდლით, ხოლო უსახლკაროდ დარჩენილი საქართველოს იმ მოქალაქეებისათვის, რომლებიც ცხოვრობდნენ ან ცხოვრობენ ოკუპირებულ ტერიტორიებზე – უსასყიდლოდ.“

გ) მე-5 პუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„5. ქონების მმართველი საქართველოს მთავრობის თანხმობით ფიზიკურ პირებს ან/და კერძო სამართლის იურიდიულ პირებს, საქართველოს ეროვ-

ნულ ბანკს საკუთრებაში გადასცემს სახელმწიფო ქონებას მისი ტოლფასი ქონების სახელმწიფო საკუთრებაში გადმოცემის სანაცვლოდ. ამ ქონების გადაცემის წესი და პირობები განისაზღვრება საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების მინისტრის ბრძანებით.“

2. მე-6[3] მუხლის 1-ლი პუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„1. სახელმწიფო ქონების უსასყიდლოდ საკუთრებაში გადაცემის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს საქართველოს მთავრობა. საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილების საფუძველზე სახელმწიფო ქონება უსასყიდლოდ საკუთრებაში შეიძლება გადაეცეთ საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირებს – დევნილებს.“

3. მე-11 მუხლი ამოღებულ იქნას.

4. 35-ე მუხლის მე-8 პუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„8. ამ მუხლის პირველი–მე-6 პუნქტების მოქმედება აგრეთვე ვრცელდება საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებზე, გარდა მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებებისა და შემოქმედებითი კავშირებისა. სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებულ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირსთავის სარგებლობაში არსებული სახელმწიფო ქონების გადაცემის უფლება აქვს მხოლოდ სახელმწიფო კონტროლის განმახორციელებელი ორგანოს თანხმობით.“

მუხლი 3. საქართველოს საგადასახადო კოდექსში (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, №54, 12.10.2010, მუხ. 343) შეტანილ იქნეს შემდეგი ცვლილება:

1. 99-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„დ) რელიგიური დანიშნულებით გამოყენებული ჯვრების, სანთლების, ხატების, წიგნებისა და კალენდრების რეალიზაციით მიღებული მოგება;“

2. 168-ე მუხლის:

ა) 1-ლი ნაწილის „ვ“ ქვეპუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„ვ) რელიგიური ორგანიზაციის მიერ ჯვრის, სანთლის, ხატის, წიგნის, კალენდრისა და სხვა საღვთისმსახურო საგნების მიწოდება, რომლებიც გამოიყენება მხოლოდ რელიგიური მიზნით;“

ბ) მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„ბ) რელიგიური ორგანიზაციის დაკვეთით ტაძრებისა და ეკლესიების მშენებლობა, რესტავრაცია და მოხატვა;“

3. 206-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის „ე“ ქვეპუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„ე) ორგანიზაციის ქონება, აგრეთვე ორგანიზაციაზე ლიზინგით გაცემული ქონება, გარდა ორგანიზაციის მიერ ეკონომიკური საქმიანობისათვის გამოყენებული ქონებისა;“

მუხლი 4. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსს (პარლამენტის უწყებანი, №31, 24 ივლისი, 1997, გვ. 1) დაემატოს შემდეგი შინაარსის 1106^1-ე მუხლი:

„მუხლი 1106^1. ჯვრისწერა

1. ჯვრისწერა არის საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის უფლებამოსილი სასულიერო პირის მიერ კანონიკური სამართლისა და საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით დადგენილი წესით შესრულებული ქორწინება.

2. ჯვრისწერაზე ვრცელდება ქორწინებისათვის საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით დადგენილი წესი. კანონიკური მიზნებიდან გამომდინარე, საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია უფლებამოსილია დააწესოს დამატებითი პირობები.“

მუხლი 5. „სამოქალაქო აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონში (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე (www.matsne.gov.ge), 28.12.2011, სარეგისტრაციო კოდი: 040200010.05.001.016538) შეტანილ იქნეს შემდეგი ცვლილება:

1. 48-ე მუხლის ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„მუხლი 48. ქორწინების წარმოშობა

1. ქორწინების წარმოშობისათვის სავალდებულოა მისი რეგისტრაცია სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს მიერ.

2. ჯვრისწერა მხოლოდ სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს მიერ რეგისტრაციის შედეგად იძენს სამართლებრივ ძალას.“

2. დაემატოს შემდეგი შინაარსის 52^1-ე მუხლი:

„მუხლი 52. ჯვრისწერის რეგისტრაცია

1. ჯვრისწერის რეგისტრაციის მიმართ ვრცელდება ამ კანონის 52-ე მუხლით დადგენილი წინაპირობები.

2. ჯვრისწერის შესრულების შემდეგ ჯვრისწერის განმახორციელებელი ეკლესია მონაცემებსა და ჯვრისწერის შესრულების დამადასტურებელ მოწმობას დაუყოვნებლივ მიაწვდის სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს, რომელიც შემოწმების შემდეგ არეგისტრირებს მას.

3. ჯვრისწერის რეგისტრაციის პროცედურასა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან მონაცემთა გაცვლის წესს, ეკლესიასთან შეთანხმებით, ამტკიცებს იუსტიციის მინისტრი.“

მუხლი 6. ეს კანონი ამოქმედდეს გამოქვეყნებისთანავე.

საქართველოს პრეზიდენტი

გიორგი მარგველაშვილი

ბიბლიოგრაფია

სამეცნიერო ლიტერატურა

აბაშიძე ლევანი, რელიგიური კანონმდებლობის პერსპექტივები საქართველოში, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №9(18)07, 2007

ავალიშვილი ზურაბი, ჯვაროსანთა დროიდან, თბილისი, 1989

ალადაშვილი გიორგი, რელიგიის ცნების სამართლებრივ-თეორიული განსაზღვრა (უპირატესად აშშ-ის სამართლის მაგალითზე), ჟურნ. „თანამედროვე სამართლის მიმოხილვა“, №1(2), 2014

ანდრონიკაშვილი ზაალი, მაისურაძე გიორგი, სეკულარიზაცია და სეკულარიზაციის ბედი საქართველოში, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №5(38), 2010

ანთელავა ილია, საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII საუკუნეებში, თბილისი, 1983

არქიეპისკოპოსი ანასტასიოსი (იანულატოსი), ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების მათლმადიდებლური ხედვა, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №4(37), 2010

ბადრიძე შოთა, საქართველოს ურთიერთობები ბიზანტიასა და დასავლეთ ევროპასთან (X-XIII სს.), თბილისი, 1984

ბართლომეოს I, ევროპა: სეკულარიზაციის გამოწვევა, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №9(18)07, 2007

ბართოლომეოს I, ინტერრელიგიური დიალოგის აუცილებლობა და მიზანი, სიტყვა, წარმოთქმული 2006 წლის 22 იანვარს, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო სხდომაზე, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(11)’07, 2007

ბასდევან-გოდემე ბრიჯიტ, სახელმწიფო და ეკლესია საფრანგეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

ბილეფელდტი ჰაინერ, რელიგიის თავისუფლება: საბოლოო კრიტერიუმი?, ვ.კობახიძის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №10(19)’07, 2007

ბოხაშვილი ბესარიონი, რელიგიის თავისუფლება, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(22), 2008

ბუმისი პანაიოტის ი., კანონიკური სამართალი, ი. გარაყანიძის თარგმანი, თბილისი, 2007

გაგნიძე ინეზა, მართლმადიდებლობა და ეკონომიკა, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2013

გეგენავა დიმიტრი, ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები (1917-1921) და საქართველოს პირველი კონსტიტუცია, წიგნში: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1921 წლის კონსტიტუცია, დ. გეგენავასა და პ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2013

გეგენავა დიმიტრი, ზოგიერთი ცნების მართებულობის საკითხისათვის ქართულ საკონსტიტუციო სამართალში, წიგნში: ზურაბ ახვლედიანი 80, თბილისი, 2013

გეგენავა დიმიტრი, ქანთარია ბექა, ცანავა ლანა, თევზაძე თენგიზი, მაჭარაძე ზურაბი, ჯავახიშვილი პაატა, ერქვანია თინათინ, პაპაშვილი თამარი, საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მე-3 გამოცემა, თბილისი, 2015

გეგეშიძე დავითი, საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის ადგილისა და როლის საღვთისმეტყველო კონცეფციის კრიტიკა, თბილისი, 1986

დეკანოზი ალექსანდრე (შმენანი), ავტორიტეტი და თავისუფლება ეკლესიაში, ნ. დობორჯგინიძის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(22), 2008

დეკანოზი ემანუელი (კლაპსისი), მართლმადიდებელი ეკლესია პლურალისტულ სამყაროში, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(28), 2009

დოლიძე ისიდორე, ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა, თბილისი, 1963

დოლიძე ისიდორე, ძველი ქართული სამართალი, თბილისი, 1953

დუბეკი ინგერ, სახელმწიფო და ეკლესია დანიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

ეგნატე IV, მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა: მოწმობის ორიენტირი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №3(12)'07, 2007

ელინეკი გეორგ, ძველი სამართლის ბრძოლა ახალ სამართალთან, ზ. ნანობაშვილის თარგმანი, ბ. ზოიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2006

ემილიანიდესი აქილეს, სახელმწიფო და ეკლესია კვიპროსში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

ერქვანია თინათინ, სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთმიმართების სამართლებრივი კონტექსტი – ქართული მოდელი, მოკლე შედარებით-სამართლებრივი მიმოხილვა ევროპული კავშირის მაგალითზე, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №6, 2013

ეფსთინი რიჩარდ, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის გზაჯვარედინზე. ქრისტიანული სამართლებრივი საზოგადოება (CLS) მარტინესის წინააღმდეგ, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012

ვან ბუერნი ჯერალდინ, ბავშვები და რელიგია, ა. გეგეჭკორის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(10)'07, 2007

ვარდოსანიძე მარიამ, რელიგიის თავისუფლების რეგულირება საქართველოს კანონმდებლობით და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, წიგნში: ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონ-

მდებლობასა და პრაქტიკაზე, კ. კორკელიას რედაქტორობით, თბილისი, 2006

ვარდოსანიძე სერგო, საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია 1917-1952 წლებში, თბილისი, 2001

ვაჩეიშვილი ალექსანდრე, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ. II, თბილისი, 1948

ზოიძე ბესარიონ, ძველი ქართული მემკვიდრეობითი სამართალი, თბილისი, 2000

თინიკაშვილი დავითი, მაგალითი საეპისკოპოსო მსახურებისა, ჟურნ. „სოლიდარობა", №2(29), 2009

იბანი ივან ს., სახელმწიფო და ეკლესია ესპანეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

ივანიძე მაია, რელიგიისა და სისხლის სამართლის ურთიერთობის ზოგიერთი ისტორიული ასპექტი, ჟურნ. „სამართალი", №2-3, 1998

იზორია ლევანი, კორკელია კონსტანტინე, კუბლაშვილი კონსტანტინე, ხუბუა გიორგი, საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარები, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბილისი, 2005

იღუმენი პეტრე (მეშჩერინოვი), ეკლესიისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა", №1(28), 2009

კაკაბაძე სარგისი, ქართველი ხალხის ისტორია, თბილისი, 1997

კახიანი გიორგი, საკონსტიტუციო კონტროლის ზოგიერთი თეორიული ასპექტი, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია", №4, 2005

კოკაია ლევანი, რელიგიის შესახებ კანონის მიღება უნდა დაჩქარდეს, ჟურნ. „სამართალი", №10-12, 2004

კვკელია თათია, გავაშელიშვილი ელენე, ლადარია კონსტანტინე, სულხანიშვილი ირინა, მართლმადიდებელი ეკლესიის როლი ქართული ნაციონალური იდენტობის ჩამოყალიბებაში (XX საუკუნის ბოლო – XXI საუკუნის დასაწყისი), თბილისი, 2013

კორკელია კონსტანტინე, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004

კურტანიძე კახაბერი, ევროსაბაჭოს საპარლამენტო ასამბლეას რეკომენდაცია: სახელმწიფო, რელიგია, სეკულარობა დაადამიანის უფლებები, ჟურნ. „სოლიდარობა", №1(34), 2010

კურტანიძე კახაბერი, ესქატოლოგიური პოლიტოლოგია, არსებობს თუ არა ეკლესიური იდეოლოგია?, ჟურნ. „სოლიდარობა", №2(35), 2010

ლომოური ნოდარი, ნარკვევები ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიიდან, თბილისი, 1975

ლომოური ნოდარი, ქრისტიანობის გავრცელება და დამკვიდრება საქართველოში, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2009

ლორია ვალერი, გელაშვილი ბაადურ, ბენდელიანი მანანა, ადამიანის უფლებები და რელიგია, თბილისი, 2006

ლოქლინი რეიდ ბ., კედლის ბევრი ფანჯარა, ჟურნ. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, №5, 2012

მაისურაძე გიორგი, მართლმადიდებლური ეთიკა და არათავისუფალი სული, თბილისი, 2013

მაკლინი დევიდ, სახელმწიფო და ეკლესია გაერთიანებულ სამეფოში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

მამა პაისი მთაწმინდელი, სიტყვები, წიგნი IV, ოჯახური ცხოვრება, თბილისი, 2006

მაცაბერიძე მალხაზი, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, თბილისი, 2008

მაცაბერიძე მალხაზი, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011

მელქაძე ოთარ, „საკონსტიტუციო კონტროლი“ - ტერმინის არსებითი მნიშვნელობის შესახებ, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 1998

მენი ალექსანდრე, რელიგია, „პიროვნების კულტი“ და სეკულარული სახელმწიფო, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №6(39), 2010

მესხია შოთა, ძლევაჲ საკვირველი, თბილისი, 1972

მეტრეველი ვალერიანე, რომის სამართალი, საფუძვლები, თბილისი, 2005

მეტრეველი ვალერიანე, ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, 2009

მთავარეპისკოპოსი ანასტასიოსი, მართლმადიდებლობის დამოკიდებულება სხვა რელიგიებთან, ზ. ჯუღელის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №7’06, 2006

მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბილისი, 2010

მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. 1, უძველესი დროიდან VI საუკუნემდე, თბილისი, 2012

მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. 2, VI-XI საუკუნეები, თბილისი, 2012

მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. 3, XII-XVI საუკუნეები, თბილისი, 2012

მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. 4, XVII-XX საუკუნეები, თბილისი, 2012

მიტროპოლიტი გიორგი (ხოდრი), ქრისტიანობა პლურალისტულ სამყაროში, ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს ცენტრალური კომიტეტის სხდომაზე წარმოთქმული სიტყვა (ადის-აბება, 1971 წ.), დ. თინიკაშვილი თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(34), 2010

ნადარეიშვილი გიორგი, ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII სს. საქართველოში, თბილისი, 1959

ნადარეიშვილი გიორგი, ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2005

ნარინდოშვილი მალხაზი, გოგელია ვანო, ჯულაყიძე თათია, ჯაში ზურაბი, გლურჯიძე ერეკლე, რელიგიის თავისუფლება, თბილისი, 2004

ნოლი რუდიგერ, რელიგიისა და რელიგიის თავისუფლების როლი თანამედროვე კონფლიქტურ სიტუაციებში, მ. პაკაცოშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1, 2006

პავლიაშვილი ქეთევანი, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000

პაპასტატისი კარალამბოს, სახელმწიფო და ეკლესია საბერძნეთში წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

პაპუაშვილი ნუგზარი, მსოფლიო რელიგიები საქართველოში, თბილისი, 2002

პაპუაშვილი ნუგზარი, წმ. ეპისკოპოსი გაბრიელი სარწმუნოებისა და მოქალაქეობის შესახებ, ანუ: იწყოდა თუ არა იგი უარს ეკუმენიზმზე?, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №3(36), 2010

პოზტი რიჩარდ, სახელმწიფო და ეკლესია ავსტრიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

პროდმოუ ელიზაბეტ, ამბივალენტური მართლმადიდებლობა, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(22), 2008

რადბრუხი გუსტავ, სამართლის ფილოსოფიის ხუთი წუთი, დ. გეგენავას თარგმანი, სამართლის ჟურნალი „სარჩევი“, №1-2(3-4), 2012

რობერსი გერჰარდ, სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

საგინაშვილი ქეთევანი, მართლმადიდებლობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სამართლებრივი ასპექტები უცხო ქვეყნების მაგალითების ფონზე, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001

საგინაშვილი ქეთევანი, საეკლესიო სასჯელების ისტორია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002

საგინაშვილი ქეთევანი, საქართველოში არსებული რელიგიური მიმართულებები და მათი რეგულირებისათვის საკანონმდებლო ბაზის ჩამოყალიბების აუცილებლობა, ჟურნ. „სამართალი“, №11-12, 1997

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, თბილისი, 1990

საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013

სპიკერი მანფრედ, ქრისტიანობა და თავისუფალი კონსტიტუციური სახელმწიფო, ზ. იაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №5(32), 2009

სტეფანი ალფრედ, რელიგიისა და დემოკრატიის ურთიერთშეთავსებადობის შესახებ, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №2(29), 2009

სტეფნაძე ჯემალი, საქართველო XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1985

სურგულაძე აკაკი, სურგულაძე პაატა, საქართველოს ისტორია, 1783-1990, თბილისი, 1991

სურგულაძე ივანე, ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, წ. I, თბილისი, 2000

ტყეშელაშვილი ლევანი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ძირითადი საკითხები, ქუთაისი, 2014

ფერარი სილვიო, სახელმწიფო და ეკლესია იტალიაში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

ფრიდნერი ლარს, სახელმწიფო და ეკლესია შვედეთში, წიგნში: სახელმწიფო და ეკლესია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, გ. რობერსის რედაქტორობით, მეორე გამოცემის თარგმანი, თბილისი, 2011

ქართული ჩვეულებითი სამართალი, III ნაწილი, ს. ხანჯალაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1991

ქართული ჩვეულებითი სამართალი, IV ნაწილი, მ. კეკელიას რედაქტორობით, თბილისი, 1993

ქიქოძე გერონტი, ერეკლე მეორე, თბილისი, 1958

შაიო ანდრაშ, ხელისუფლების თვითშეზღუდვა კონსტიტუციონალიზმის შესავალი, მ. მაისურაძის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2003

შვაბე იურგენ, გერმანიის ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები, ე. ჩაჩანიძის თარგმანი, კ. კუბლაშვილის, თ. ნინიძის, ბ. ლოლაძისა და ქ. ერემაძის რედაქტორობით, თბილისი

ჩიკვაიძე დავითი, საეკლესიო სამართალი, თბილისი, 2008

ჩიკვაიძე დავითი, საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების კომენტარები, კომენტარები, თბილისი, 2005

ცაცანაშვილი მარიამ, სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001

ცნობილაძე პაატა, საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, ტ. I, თბილისი, 2005

ცხადაია გიორგი, რელიგიისა და პოლიტიკის ურთიერთობის ახალი ფორმები, ჟურნ. „სოლიდარობა“, №1(34), 2010

ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტ ამბროსის სიტყვა დამფუძნებელი კრების მოწვევის წლისთავთან დაკავშირებით (1920 28/02), სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები 1917-1927 წწ.ში, წერილები, თბილისი

წმ. იოანე ოქროპირი, სწავლანი, ნ. ბელთაძის თარგმანი, წიგნში: ბჭე სიწმინდისა, თბილისი, 2008

ჯავახიშვილი ივანე, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბილისი, 2012

ჯავახიშვილი ივანე, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, თბილისი, 2012

ჯავახიშვილი ივანე, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბილისი, 2012

ჯავახიშვილი ივანე, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, თბილისი, 2012

ჯავახიშვილი ივანე, ქართველი ერის ისტორია, ტ.VII, თბილისი, 1984

ჯავახიშვილი ივანე, ქართული სამართლის ისტორია, წ.II, ნ.I, ტფილისი, 1928

ჯავახიშვილი ივანე, ქართული სამართლის ისტორია, წ.II, ნ.II, ტფილისი, 1929

ჯავახიშვილი მანანა, პაპობის ისტორია შუა საუკუნეებში, თბილისი, 2015

„ჯვარი ვახისა“, №1, 1987

ხეცურიანი ჯონი, კონსტიტუციური შეთანხმება და რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივი სტატუსის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში, წიგნში: ძიებანი ქართულ სამართალმცოდნეობაში, თბილისი, 2011

ხეცურიანი ჯონი, სახელმწიფო და ეკლესია, ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2013

ხეცურიანი ჯონი, სახელმწიფო და ეკლესია, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №1, 2001

ხეცურიანი ჯონი, ქართული ეკლესიის კონსტიტუციური საფუძვლები, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2002

ხიზანაშვილი (ურბნელი) ნ., რჩეული იურიდიული ჩანაწერები, თბილისი, 1982

ხუბუა გიორგი, სამართლის თეორია, თბილისი, 2004

ხუცურაული ირაკლი, ქრისტიანული რელიგიისა და სამართლის ურთიერთდამოკიდებულება სახელმწიფოში, ჟურნ. „სამართალი“, №9-10, 2001

Corpus Juris, წ. I, სამართალმცოდნეობის საკითხები, დ. გეგენავას რედაქტორობით, თბილისი, 2015

A Massage from His Beatitude Ignatius I to His Holiness Pope Benedict XVI, Patriarchate of Antioch News, 2/663, 17th of September, 2006

Ahdar Rex, Leigh Ian, Religious Freedom in the Liberal State, 2nd Ed., Croydon, 2015

Allen J. Timothy, The Separation of Church and State: Myths, Mantras, Mandates, Forum on Public Policy Online, No.3, 2007

Amundson Stephen, Separation of Church and State: How It Has Impacted Religious Diversity, SPEA Honors Paper Series, Vol.2, №12, 2008

Anckar Carsten, Religion and Democracy, A Worldwide Comparison, Abingdon, 2011
Anderson Paul B., The Orthodox Church in Soviet Russia, Foreign Affairs, №39, 1960-1961
Arribas Santiago Caňamares, Religious Equality in the Spanish Constitutional System, in: Law, Religi**o**n, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013
Årsheim Helge, Legal Secularism? – Differing Notions of Religion in International and Norwegian Law, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014
Baker Robert A., The Presidency and the Roman Catholic Church, Journal of Church and State, Vol.2, No.2, 1960
Bartulin Nevenko, The Racial Idea in the Independent State of Croatia (Origins and Theory), Leiden-Boston, 2014
Bennet Edward M., The Russian Orthodox Church and the Soviet State, 1946-1956: A Decade of the New Orthodoxy, Journal of Church and State, Vol.7, No.3, 1963
Ben-Porat Guy, Religion and Secularism in Israel, Between Politics and Sub-Politics, in: Religion and Politics in Europe, The Middle East and North Africa, Edited by J. Haynes, Abingdon, 2010
Berg Thomas C., Colby Kimberlee W., Esbeck Carl H., Garnett Richard W., Religious Freedom, Church-State Separation, and the Ministerial Exception, Northwestern University Law Review Colloquy, Vol. 106, 2011
Bernard Jean, The Evolution of Matrimonial Jurisprudence: The Opinion of a French Canonist, The Jurist, №41, 1981
Blitt Robert C., One New President, One New Patriarch, and a Generous Disregard for the Constitution: A Recipe for the Continuing Decline of Secular Russia, Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol.43, 2010
Bociurkiv Boholan R., Church and State in the Soviet Union, International Law Journal, Vol.14, 1958-1959
Brown Brendan F., The Relation of Theology and Philosophy to the Forms of Marriage, Journal of Family law, Vol.1, Iss.1, 1961
Brown Wendy, Civilizational Delusions, Secularism, Tolerance, Equality, in: Reveal in Democracy, Secularism and Religion in Liberal Democratic States, Edited by Ch. Marllé, G.M. Nielsen and D. Salde, Brussels, 2013
Burgess John P., Church-State Relations in East Germany: The Church as a "Religious" and "Political" Force, Journal of Church and State, Vol.32, No.1, 1991
Cahil Edward, Notes on Christian Sociology, The Irish Mothly, Vol.LI-LVI, 1923
Calo Zachary R., Higher Law Secularism: Religious Symbols, Contested Secularisms, and the Limits of the Establishment Clause, Chicago-Kent Law Review, Vol.87, 2012
Carlton Clark, The Faith, Understanding Orthodox Christianity, An Orthodox Catechism, Salisbury, 1997

Catean-Voiculescu Laura, Hurbean Ada, Legal Marriage Versus Religious Marriage Act in Light of the New Regulations of the Civil Code, Agora International Journal of Juridical Studies, №2, 2011

Chaplin Jonathan, The Place of Religious Arguments for Law Reform in a "Secular State", Law & Justice, Vol.162, 2009

Christoffersen Lisbet, Historical, Cultural and Social Background, in: Religion and Discrimination Law in the European Union, Edited by M. Hill QC, Trier, 2012

Clendenin Daniel B., Eastern Orthodox Christianity, A Western Perspective, 2nd Ed., Grand Rapids, 2003

Coleman John A., The Secular: A Sociological View, The Way, Vol.30(1), 1990

Costigan Richard F., State Appointment of Bishops, Journal of Church and State, №8(1), 1966

Cranmer Frank, National Churches, Territoriality and Mission, Law & Justice – Christian Law Review, Vol.149, 2002

Cranmer Frank., Olivia J.G., Church-State Relationships - An Overview, Law and Justice, №162, 2009

Cumper Peter, The Participation of Religious Communities in Public Life – The British Experience, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013

Curtiss John Shelton, Religion as a Soviet Social Problem, "Social Problems", №7, 1959-1960

Dal Pont G.E., Charity Law and Religion, in: Law and Religion, God, the State and the Common Law, Edited by P. Radan, D. Meyerson and R. F. Croucher, London, 2005

Davies Margaret, The Future of Secularism, A Critique, in: Law and Religion in Public Life, The Contemporary Debate, Edited by N. Hosen and R. Mohr, Abingdon, 2011

Davies R., Church and State, The Cambrian Law Review, Vol.7, 1976

Dawson Jerry F., Friedrich Schleiermacher and the Separation of Church and State, Journal of Church and State, Vol.7, No.2, 1965

Doe Norman, Christian Law, Contemporary Principles, New York, 2013

Doerr Edd, The Importance of Church-State Separation, in: Toward a New Political Humanism, edited by Seidman B.F. & Murphy N.J., New York, 2004

Durham W. Cole Jr., Religion and the World's Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013

Dwyer Christopher, Divorce in Italy, Quis Custodiet, Vol. 36, 1972

Edge Peter W., Religion and Law, An Introduction, Ashgate, 2006

Eighmy John Lee, Institutional Support in a Welfare State: The Crisis in Church-State Relations, Journal of Church and State, №4(2), 1962

Farrugia Ruth, The Influence of the Roman Catholic Church in Maltese Family Law and Policy, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011

Fennelly John E., Property Disputes and Religious Schisms: Who Is the Church?, Saint Thomas Law Review, Vol.9, 1997

Ferrari Silvio, Introduction to European Church and State Discourses, in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010

Ferrari Silvio, Proselytism and Human Rights, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J. Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010

Fischer Judith D., Wallace Chloe J., God and Caesar in the Twenty-First Century: What Recent Cases Say about Church-State Relations in England and the United States, Florida International Law Journal, №18, 2006

Flood Gavin, Orthodox Christianity and World Religions, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012

Fokas Effie, Religion and Welfare in Greece: A New, or Renewed, Role for the Church? in: Orthodox Christianity in 21st Century Greece, The Role of Religion in Culture, Ethnicity and Politics, Edited by V. Roudometof and V.N. Makrides, Ashgate, 2010

Földesi Tamás, Religious Human Rights in Eastern Europe, Emory International Law Review, Vol.10, 1996

Francis John G., The Evolving Regulatory Structure of European Church-State Relationships, Journal of Church and State, №4, 1992

Froese Paul, Forced Secularization in Soviet Russia: Why an Atheistic Monopoly Failed, Journal for the Scientific Study of Religion, Vol.43, №1, 2004

Fukuyama Francis, The Origins of Political Order, From Prehumen Times to the French Revolution, London, 2012

Furseth Inger, The Ambiguity of Secular and Religious Space: The Norwegian Penitentiary System, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014

Gabashvili Manana, Place and Role of Athonite Monks in the Georgian Politics of Medieval Centuries, in: Georgian Athonites and Christian Civilization, Edited by D. Muskhelishvili, New York, 2013

Gallagher Clarence, Marriage in Eastern and Western Canon Law, Law and Justice – Christian Law Review, Vol.157, 2006

Gautier Mary L., Church Elites and the Restoration of Civil Society in the Communist Societies of Central Europe, Journal of Church and State, Vol.40, No.2, 1998

Géraud André, The Lateran Treaties: A Step in Vatican Policy, Foreign Affairs, №7, 1928-1929

Gori-Montanelli Riccardo, Botwinik David A., Mexican Divorces: Italy, International Lawyer, №1, 1966-1967

Grdzelidze Tamara, The Georgian Tradition, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012

Greenawalt Kent, Religious and the Constitution, Vol.2, Establishment and Fairness, Princeton, 2008

Greenawalt Kent, Religion and Equality, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J. Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010

Greenawalt Kent, Secularism, Religion, and Liberal Democracy in the United States, Cardozo Law Review, Vol.30, 2009

Grinda Georges, The Principality of Monaco (State, International Status, Institutions), 2nd Ed., Translated by J.C. Duursma, The Hague, 2010

Gurian Waldemar, Hitler's Undeclared War on the Catholic Church, Foreign Affairs, №16, 1937-1938

Hammet Harold D., Separation of Church and State: By One Wall or Two?, Journal of Church and State, №7, 1965

Harding Maebh, Religion and Family Law in Ireland: From A Catholic Protection of Marriage to A "Catholic" Approach to Nullity, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011

Hart David Bentley, The Story of Christianity, A History of 2,000 years of the Christian Faith, London, 2013

Hayes P.J., Impediments to Marriage in the Catholic Church, The North American Review, Vol.180, 1905

Heckel Martin, Religious Human Rights in Germany, Emory International Law Review, Vol.10, 1996

Helmholz Richard H., Human Rights in the Canon Law, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J.Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010

Henderson Ernest F., Select Historical Documents of the Middle Ages, London, 1910

Hirschl Ran, Comparative Constitutional Law and Religion, in: Comparative Constitutional Law, Edited by T. Ginsburg and R. Dixon, Cheltenham, 2011

Hofman Frank J., The Development of the Canon Law of Marriage, Acta Juridica, 1983

Hoff Timothy, Religion's Accommodation to American Law and Culture, in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accommodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012

Holt Niles, The Church Withdrawal Movement in Germany, Journal of Church and State, Vol.32, 1990

Horn Carl III, Secularism and Pluralism in Public Education, Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol.1, No.1, 1984

Huntington Samuel H., The Clash of Civilizations and the Remaking World Order, New York, 1996

Jänterä-Jareborg Maarit, The Legal Scope for Religious Identity in Family Matters - The Paradoxes of the Swedish Approach, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011

Jensen Darryn, Classifying Church-State Arrangements, Beyond Religious Versus Secular, in: Law and Religion in Public Life, The Contemporary Debate, Edited by N. Hosen and R. Mohr, Abingdon, 2011

Jones H., The Church in Wales: A church for the Welsh Nation, Law and Justice, №149, 2002

Kuiper Barend Klaas, The Church in History, Grand Rapids, 1988

Ibán Iván C., God in Constitutions and Godless Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013

Isakhanyan Levon, Analysis of Legal Issues Related to the Armenian Diocese in Georgia, in: Freedom of Religion in Georgia and Armenia, Regional Conference on the Freedom of Religion or Belief, Conference Report, July 2013, Tbilisi

Korkelia Konstatione, Mchedlidze Nana, Nalbandov Alexander, Compatibility of Georgian Legislation with the Standards of the European Convention on Human Rights and Its Protocols, Tbilisi, 2004

Ledewitz Bruce, Church, State, and the Crisis in American Secularism, Bloomington, 2011

Leigh Ian, Objective, Critical and Pluralistic? Religious Education and Human Rights in the European Public Sphere, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012

Lerner Natan, Religion and the Basic Legislation in Israel, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013

Listl Joseph., Church-State Relations in Germany, The Jurist, №56, 1997

Loughlin Martin, Foundations of Public Law, Oxford, 2010

Lozano Rafael Palomino, Religion and Education of Europe Toward a "Soft" Constitutionalization of a Model of Religious Teaching? in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by C. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari and D. Thayer, Ashgate Publishing, 2013

Madeley John T.S., E Unum Pluribus: The Role of Religion in the Project of European Integration, in: Religion and Politics in Europe, The Middle East and North Africa, Edited by J. Haynes, Abingdon, 2010

Mair Jane, The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, in: The Place of Religion in Family Law: A Comparative Search, Edited by J. Mair and E. Örücü, Antwerp-Portland, 2011

Marsh Christopher, Russian Orthodox Christians and Their Orientation toward Church and State, Journal of Church and State, №47, 2005

McConnell Michael W., Garvey John H., Berg Thomas C., Religion and the Constitution, New York, 2011

McGrath James J., Canon Law and American Church Law: A Comparative Study, The Jurist, №18, 1958

McGuckin John A., The Issue of Human Rights in Byzantium and the Orthodox Christian Tradition, in: Christianity and Human Rights, An Introduction, Edited by J.Witte Jr. and F.S. Alexander, New York, 2010

Mckinley Patrick Brennan, Differentiating Church and State (Without Losing the Church), Georgetown Journal of Law and Public Policy, Vol.7, 2009

McManus Frederick R., Marriage in the Canons of the Eastern Catholic Churches, Jurist, Vol.54, 1994

Merriman Scott A., Religion and the State, An International Analysis of Roles and Relationship, Santa Barbara, 2009

Meyendorff John, Christian Marriage in Byzantium: The Canonical and Liturgical Tradition, Dumbarton Oaks Papers, №44, 1990

Minnerath Roland, Church Autonomy in Europe, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001

Morán Gloria M., The Spanish System of Church and State, Brigham Young University Law Review, №2, 1995

Morée Peter, Identity, Religion and Human Rights in the Balkans, The Macedonian Case of Archbishop Jovan in Its Broader Context, Helsinki Monitor, Vol.16, 2005

Mungiu-Pippidi Alina, The Ruler and the Patriarch: The Romanian Eastern Orthodox Church in Transition, East European Constitutional Review, №7, 1998

Nathan Clemens N., The Changing Face of Religion and Human Rights, A Personal Reflection, Leiden-Boston, 2013

National Council of Churches, Separation and Interaction of Church and State, Journal of Church and State, №6, 1964

Nicholson Joanna, The Law of Church and State Relations in the United Kingdom, Sri Lanka Journal of International Law, №12, 2000

Olshewsky Thomas M., A Christian Understanding of Divorce, Journal of Religious Ethics, Vol.7, No.1, 1979

O'brien Albert C., Benito Mussolini, Catholic Youth, and the Origins of the Lateran Treaties, Journal of Church and State, №23, 1981

Orsy Ladislas, Marriage in the Code of Canon Law, Law and Justice, 1988-1989

Palomino Rafael, Legal Dimensions of Secularism: Challenges and Problems, 17th Annual International Law and Religion Symposium, Brigham Young University, Provo, Utah, October 3-5, 2010

Palomino Rafael, The Role of Concordats Promoting Religious Freedom with Special Reference to Agreements in the Middle East, in: Ius Ecclesiarum Vehiculum Caritatis, Libreria Editrice Vaticana, 2004

Papastathis Charalambos K., The Helenic Republic and the Prevailing Religion, Brigham Young University Law Review, №4, 1996

Petkoff Peter, Legal Perspectives and Religious Rights Under International Law in the Vatican Concordats (1963-2004), Law & Justice - Christian Law Review, Vol.158, 2007

Peyrouse Sébastien, The Relationship between Church and State in the Post-Soviet World: The Case of Christianity in Central Asia, Journal of Church and State, №49, 2007

Plesner Ingvill Thorson, Secularism – A Quest for Privatization of Religion? in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010

Pollis Adamantia, Eastern Orthodoxy and Human Rights, Human Rights Quarterly, Vol.15, 1993

Powell Russell, The Study of Secularism and Religion in the Constitution and Contemporary Politics of Turkey: The Rise of Interdisciplinarity and the Decline of Methodology? University of St. Thomas Law Journal, Vol.7, No.3, 2010

Radan Peter, International Law and Religion, Article 18 of the International Covenant on Civil and Political Rights, in: Law and Religion, God, the State and the Common Law, Edited by P. Radan, D. Meyerson and R. F. Croucher, London, 2005

Ramet Sabrina P., Religion and Politics in Germany since 1945: The Evangelical and Catholic Churches, Journal of Church and State, №42, 2000

Renaud Robert Joseph, Weinberger Lael Daniel, Spheres of Sovereignty: Church Autonomy Doctrine and the Theological Heritage of the Separation of Church and State, Northern Kentucky Law Review, Vol.35, 2008

Ringelheim Julie, Rights, Religion and the Public Sphere: the European Court of Human Rights in Search of a Theory? in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012

Robbers Gerhard, Church and State Relations in the Constitutions, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by Cr. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari, D. Thayer, 2013

Rodes Robert E. jr., Natural Law and the Marriage of Christians, The Jurist, №35, 1975

Rodopoulos Panteleimon, An Overview of Orthodox Canon Law, translated by *W.J. Lillie*, Rollinsford, 2007

Romanides John S., The Orthodox Churches on Church-State Relations and Religion Liberty, Journal of Church and State, №6, 1964

Rossouw G.J., Macamo Eugenio jr., Church-State Relationship in Mozambique, Journal of Church and State, №35(3), 1993

Roudometof Victor, The Evolution of Greek Orthodoxy in the Context of World Historical Globalization, in: Orthodox Christianity in 21st Century Greece, The Role of Religion in Culture, Ethnicity and Politics, Edited by V. Roudometof and V.N. Makrides, Ashgate, 2010

Ryngaert Cedric, The Legal Status of the Holy See, Göttingen Journal of International Law, Vol.3, 2011

Sajó András, Preliminaries to a Concept of Constitutional Secularism, I-Con, Vol.6, No.3-4, 2008 *Sandberg Russell*, Law and Religion, New York, 2011

Sapir Gideon, Staatman Daniel, Religious Marriage in a Liberal State, Cardozo Law Review, Vol.30, No.6, 2009

Schanda Balzs, Religion and State in the Candidate Countries to the European Union – Issues Concerning Religoon and State in Hungary, Sociology of Religion, Vol.64, No.3, 2003

Scharffs Brett G., Disparte Suzanne, Comparative Models for Transitioning from Religious to Civil Marriage Systems, Journal of Law and Family Studies, Vol.12, 2010,

Scheinen Martin, Secular Human Rights Perspectives, As a Challenge to Nordic Law & Religion Solutions, in: in: Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives, Edited by L. Christoffersen, K. Å. Modeér, S. Andersen, Copenhagen, 2010

Sharp Andrew, Orthodox Christians and Islam in the Postmodern age, Leiden-Boston, 2012

Sir Bratza Nicolas, The "Precious Asset": Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights, in: Religion and Discrimination Law in the European Union, Edited by M. Hill QC, Trier, 2012

Sirico Louis J. Jr., Church Property Disputes: Churches as Secular and Alien Institutions, Fordham Law Review, Vol.55, 1986

Slotte Pamela, Freedom of Religion, Freedom of Conscience and Education: A Nordic Example, in: Law, Religion, Constitution (Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law), Edited by C. Cianitto, W.C. Durham, S. Ferrari and D. Thayer, Ashgate Publishing, 2013

Smith Steven D., Freedom of Religion or Freedom of the Church? in: Legal Responses to Religious Practices in the United States (Accommodation and Its Limits), Edited by A. Sarat, New York, 2012

Stathopoulos Michael P., Secularization of Family Law in Greece, Israel Law Review, Vol.22, No.3, 1998

Study of Religious Discrimination and Constitutional Secularism in Georgia, Tolerance and Diversity Institute, Tbilisi, 2014

Study of Religious Discrimination and Constitutional Secularism in Georgia, Tolerance and Diversity Institute, Tbilisi, 2014

Surguladze Mzia, Georgian Church from Giorgi Mtatsmindeli (George the Hagiorite) to David the Builder, in: Georgian Athonites and Christian Civilization Edited by D. Muskhelishvili, New York, 2013

Taylor Scot A., The Law of Tax-Exampt Organizations in a Nutshell, St. Paul, 2011

Temperman Jeroen, State-Religion Relationship and Human Rights, Towards a Right to Religiously Neutral Governance, Leiden-Boston, 2010

Torfs Rik, Church and State in France, Belgium, and the Netherlands: Unexpected Similarities and Hidden Differences, Brigham Young University Law Review, №4, 1996

Troper Michel, French Secularism, or Laïcité, Cardozo Law Review, Vol.21, 2000

Tsintsadze Khatuna, Legal Apects of Church-State Relations in Post-Revolutionary Georgia, Brigham Young University Law Review, №3, 2007

Tsoukala Philomila, Marrying Family Law to the Nation, The American Journal of Comparative Law, Vol.58, 2010

Tuohy David, Denominational Education and Politics, Ireland in a European Context, Dublin, 2013

Turner Bryan S., Religion and Modern Society, Citizenship, Secularism and the State, New York, 2011

Turner Bryan S., The Religious and the Political, A Comparative Sociology of Religion, New York, 2013

Van Caenegem Raoul Charles, An Historical Introduction to Western Constitutional Law, Cambridge, 1995

Van Der Ven Johannes A., From Divine Law to Positive Law, A Perspective from the Science of Religion, in: Secular and Sacred? The Scandinavian Model of Religion in Human Rights, Law and Public Space, Edited by R. Van Der Breemen, J. Casanova and T. Wyller, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014

Van Haegendoren Geert, Alen André, The Constitutional Relationship Between Church and State, in: Treatise on Belgian Constitutional Law, Edited by A. Alen, Boston, 1992

Viscuso Patrick, Orthodox Canon Law, Second Ed., Brookline, Massachusetts, 2011

Von Campenhausen Axel Freiherr, Church Autonomy in Germany, in: Church Autonomy, A Comparative Survey, Edited by G. Robbers, Frankfurt am Main, 2001

Von Ungern-Sternberg Antje, Participation of Religious Communities in Public Life – Great Britain and Germany, in: Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany, Edited by C. Walter and A. Von Ungern-Sternberg, Baden-Baden, 2013

Ungureanu Camil, Europe and Religion: An Ambivalent Nexus, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge, 2012

Yalensky Victor, Religion, Church, and State in the Post-Communist Era: The Case of Ukraine (with Special References to Orthodoxy and Human Rights), Brigham Young University Law Review, №2, 2002

Wagschal David, Orthodox Canon Law, The Byzantine Experience, in: The Orthodox Christian World, Edited by A. Casiday, Routledge, 2012

Wardle Lynn D., Marriage and Religious Liberty: Comparative Law Problems and Conflict of Laws Solutions, Journal of Law and Family Studies, Vol.12, 2010

Ware Kallistos, The Orthodox Way, New York, 1999

Ware Timothy, The Orthodox Church, 2nd Ed., London, 1997

Witte John Jr., Law, Religion and Human Rights, Colombia Human Rights Law Review, Vol.28, 1996

Wood James E., Church and State in Historical Perspective: A Critical Assessment and Annotated Bibliography, London, 2005

Wright John J., Aggressive Secularism in America, Catholic Lawyer, Vol.6, 1960

Zollman Carl, Nature of America Religious Corporations, Michigan law Review, Vol.14, 1915

Zucca Lorenzo, Law v. Religion, in: Law, State and Religion in the New Europe, Edited by L. Zucca and C. Ungureanu, Cambridge

Zucca Lorenzo, The Crisis of the Secular State – A Reply to Professor Sajó, I-Con, Vol.7, No.3, 2009

Настольная Книга Священнослужителя, IV Том, Издание Московской Патриархии, Москва, 1983

Смирнов Е.И., История Христианской Церкви, 2-ое Издание, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007

Яковлев А.И., Лекции по Истории Христианской Церкви, Москва, 2011

სამართლებრივი აქტები

საქართველოს 1995 წლის 24 აგვისტოს კონსტიტუცია

საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმება

საქართველოს შრომის კოდექსი

„საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი

საქართველოს პატიმრობის კოდექსი
საქართველოს საბაჟო კოდექსი
საქართველოს საგადასახადო კოდექსი
„სამხედრო სარეზერვო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონი
„სამოქალაქო აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონი
„ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონი
„საქართველოს 2015 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ საქართველოს კანონი
„ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი
„უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი
„უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე“ საქართველოს 2015 წლის 27 ნოემბრის კანონი
„სამხედრო მოსამსახურის სტატუსის შესახებ“ საქართველოს კანონი
„ექიმის უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონი
„ადვოკატთა შესახებ“ საქართველოს კანონი
„ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ“ საქართველოს კანონი
„სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონი
საქართველოს 2011 წლის 5 ივლისის კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში ცვლილებების შეტანის შესახებ“
სსსრ მინისტრთა საბჭოს 1990 წლის 12 აპრილის №180 დადგენილება „რელიგიის საქმეთა საკითხების შესახებ“
საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია
საქართველოს ეროვნული საბჭოს და საქართველოს რესპუბლიკის 1918 წლის 13 სექტემბრის კანონი „სამასწავლებლო ინსტიტუტის და სემინარიების გაეროვნებისა“
საქართველოს ეროვნული საბჭოს და საქართველოს რესპუბლიკის 1918 წლის 26 ნოემბრის კანონი „საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმებისა“
საქართველოს დამფუძნებელი კრების და საქართველოს რესპუბლიკის 1919 წლის 17 ივნისის კანონი „უქმე დღეების რიცხვის შემცირებისა“
საქართველოს პრეზიდენტის 2012 წლის 21 თებერვლის №125 ბრძანებულება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა უზრუნველმყოფ კომისიათა შექმნის შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის 2003 წლის 7 იანვრის №1 ბრძანებულების ძალადაკარგულად გამოცხადების თაობაზე“
საქართველოს პრეზიდენტის 2003 წლის 7 იანვრის №1 ბრძანებულება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა უზრუნველმყოფ კომისიათა შექმნის შესახებ“
საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 19 თებერვლის №177 დადგენილება „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – რელიგიის საკითხა სახელმწიფო სააგენტოს შექმნისა და დებულების დამტკიცების შესახებ“
საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 27 იანვრის №117 დადგენილება „საქართველოში არსებული რელიგიური გაერთიანებებისათვის საბჭოთა

ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების განხორციელების წესის“ დამტკიცების თაობაზე“
საქართველოს მთავრობის 2013 წლის 18 აპრილის №82 დადგენილება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული საკითხების განმხილველი სამთავრობო კომისიის შექმნის შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 21 თებერვლის №63 დადგენილებაში ცვლილების შეტანის თაობაზე“
საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 21 თებერვლის №63 დადგენილება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული საკითხების განმხილველი სამთავრობო კომისიის შექმნის შესახებ“
საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 2014 წლის 13 მარტის №437 განკარგულება „საქართველოში არსებული რელიგიური გაერთიანებებისთვის საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების შესახებ“
საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 2013 წლის 23 აგვისტოს №115/ნ ბრძანება „საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიერ 2005 წლიდან 2013 წლის პირველ იანვრამდე გაცემული/გასაცემი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტების აღიარების წესის დამტკიცების შესახებ“
საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 2011 წლის 11 მარტის №36/ნ ბრძანება „ეროვნული სასწავლო გეგმის დამტკიცების შესახებ“
საქართველოს თავდაცვის მინისტრის 2009 წლის 19 ივნისის №448 ბრძანება „საქართველოს შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის J-1 პირადი შემადგენლობის დეპარტამენტის დებულების“ დამტკიცების შესახებ“
საქართველოს თავდაცვის მინისტრის 2011 წლის 21 ივლისის №583 ბრძანება „საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს გენერალური შტაბის და სახმელეთო ჯარების თანამშრომელთა/მოსამსახურეთა სამსახურის გავლის წესის“ დამტკიცების შესახებ“
საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა მინისტრის 2010 წლის 30 დეკემბრის №187 ბრძანება „ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა რელიგიურ რიტუალებში მონაწილეობისა და სასულიერო პირებთან შეხვედრის უფლების განხორციელების შესახებ“
საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2012 წლის 26 ივლისის №290 ბრძანება „საქართველოს საბაჟო ტერიტორიაზე საქონლის გადაადგილებისა და გაფორმების შესახებ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“
ადვოკატთა ეთიკის კოდექსი
UN Religious Tolerance Declaration (1981)
Constitution of Burkina Faso, 1991
Constitution of Mali, 1992

Constitution of Namibia, 1990
Constitution of Rwanda, 2003
Constitution of the Azerbaijan Republic, 1995
Constitution of the Co-Operative Republic Guyana, 1980
Constitution of the French Republic, 1958
Constitution of the Hellenic Republic, 1975
Constitution of the Italian Republic, 1947
Constitution of the Argentine Nation, 1853
Constitution of the Democratic Republic of Sao Tome and Principe, 1975
Constitution of the Democratic Republic of the Congo, 2006
Constitution of the Kingdom of Belgium, 1831
Constitution of the Kingdom of Norway, 1814
Constitution of the Kingdom of Spain, 1978,
Constitution of the Kingdom of Sweden (The Instrument of Government, 1974)
Constitution of the Kingdom of the Netherland, 1983
Constitution of the Kyrgyz Republic, 1993
Constitution of the Principality of Monaco, 1962
Constitution of the Republic of Benin, 1990
Constitution of the Republic of Bulgaria, 1991
Constitution of the Republic of Cameroon, 1972
Constitution of the Republic of Chad, 1996
Constitution of the Republic of Côte D'Ivoire, 2000
Constitution of the Republic of Cyprus, 1960
Constitution of the Republic of Ecuador, 2008
Constitution of the Republic of Gabon, 1991
Constitution of the Republic of the Gambia, 1997
Constitution of the Republic of Guinea-Bissau, 1990
Constitution of the Republic of India, 1950
Constitution of the Republic of Ireland, 1937
Constitution of the Republic of Kazakhstan, 1995
Constitution of the Republic of Madagascar, 2010
Constitution of the Republic of Mozambique, 1990
Constitution of the Republic of Senegal, 2001
Constitution of the Republic of Serbia, 2006
Constitution of the Republic of Tajikistan, 1994
Constitution of the Republic of Turkey, 1982
Constitution of the Russian Federation, 1993
Constitution of the Slovak Republic, 1992
Constitution of Togo, 1992
Constitutional Act of the Kingdom of Denmark, 1953
Constitutional Law of the Republic of Angola, 1992
Constitutional Law of Turkmenistan, 1992
Interim Constitution of Nepal, 2007
Fifth Amendment of the Constitution Act of Ireland, 1972
Fundamental Law of the Republic of Guinea, 1991
New Constitution of the Republic of the Congo, 2002
Post-Transition Constitution of the Republic of Burundi, 2005

Montevideo Convention on Rights and Duties of States, 26 December, 1933
Law of the Republic of Latvia on "The Religious Organizations", 1995
Law of the Republic of Poland on "The Guarantees of Freedom of Religion and Belief", 1989
Law of the Kingdom of the Netherlands on "public Schools and Special Schools Financed by the State", 1981
Civil Code of the Kingdom of Spain
Civil Code of the Hellenic Republic
Law 590/77 of Greece "Concerning the Charter of the Church of Greece"
Marriage and Divorce Law of Israel, 1953
Royal Titles Act of New Zealand, 1974
The Church Act (*Kirkkojärjestys* 1055/1993)
Act on the Orthodox Church (*Laki Ortodoksisestakirkosta* 985/2006)

შეთანხმებები საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს შორის

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთობლივი კომისიის ურთიერთგაგების მემორანდუმი, 2005 წლის 22 იანვარი

საქართველოს იუსტიციის სამინისტროსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ხელშეკრულება, 2001 წლის 20 აპრილი

შეთანხმება საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს შორის პრობაციონერთა და არაპატიმარ მსჯავრდებულთა რესოციალიზაციის სფეროში, 2006 წლის 1 მარტი.

სასამართლო გადაწყვეტილებები
საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2011 წლის 22 დეკემბრის №1/1/477 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ"
საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2002 წლის 22 ნოემბრის №2/18/206 განჩინება საქმეზე „მოქალაქე ზურაბ აროშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ"

საქართველოს უზენაესი სასამართლო

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2013 წლის 30 მაისის №ბს-722-707(2კ-12) განჩინება.
საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 სექტემბრის №ბს-477-471(2კ-12) გადაწყვეტილება

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2012 წლის 9 თებერვლის №ბს-1599-1575(კ-11) განჩინება
საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატის 2008 წლის 15 მაისის №ას-968-1269-07 გადაწყვეტილება

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო

S.A.S. v. France, [ECtHR], App. no. 43835/11, 1 July, 2014
Seibenhaar v. Germany, [ECtHR], App. No. 18136/02, 3 February 2011
Lautsi and Others v. Italy, [ECtHR], App. no. 30814/06, 11 March 2011
Sinan Işik v. Turkey, [ECtHR], App. no. 21924/05, 2 February 2010
Dogru v. France, [ECtHR], App. no. 27058/05, 4 December, 2008
Religonsgemenischaft Der Zeugen Jehovas and Others v. Austria, [ECtHR], App. no. 40825/98, 31 july 2008
Jehovah's Witnesses and Others v. Austria, [ECtHR], App. no. 40825/98, 31 July 2008
Hasen and Eylem Zengin v. Turkey, [ECtHR], App.no. 1448/04, 9 January 2008
Folgerø and Others v. Norway, [ECtHR], App. no. 15472/02, 29 June 2007
Svyato-Mykhayliyska Parafiya v. Ukraine, [ECtHR], App. no. 77703/01, 14 June 2007
97 Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and 4 Others v. Georgia, [ECtHR], App. no. 71156/01, 3 May 2007
Kosteski v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia, [ECtHR], App. no. 55170/00, 13 April 2006
Leyla Şahin v. Turkey, [ECtHR], App. no. 44774/98, 10 November 2005
Refah Partisi (The Welfare Party) and others v. Turkey, [ECtHR], Application no. 41340/98, 41342/98 and 41344/98, 13 of February, 2003
Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova, [ECtHR], App. No. 45701/99, 13 December 2001
Dahlab v. Switzerland, [ECtHR], App. No. 42393/98, 15 February 2001
Hasan and Chaush v. Bulgaria, [ECtHR], App. no. 30985/96, 26 October, 2000
Buscarini and Others v. San Marino, [ECtHR], App. no. 24645/94, 18 of February, 1999
Canea Catholic Church v. Greece, [ECtHR], App. no. 143/1996/762/963, 16 December, 1997
Manoussakis v. Greece, [ECtHR], Application no. 18748/91, 26 September 1996
Kokkinakis v. Greece, [ECtHR], App. No. 14307/88, 25 may 1993
Darby v. Sweden, [ECtHR], Application no. 11581/85, 23 October 1990
Nielsen v. Denmark, [ECtHR], App. no. 10929/84, 28 November 1988
Kjeldsen, Busk, Madsen and Pedersen v. Denmark, [ECtHR], *Application no. 5095/71; 5920/72; 5926/72*, 7 December 1976

ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია

Angelini v. Sweden, [ECHR], App. no. 10491/83, D.R. 51, 3 December, 1986
Igle Iglesia Bautista 'El Salvador' and Jose Aquilino Ortega Maratilla v. Spain, [ECHR], App. no. 17522/90, 11 January 1992

Knudsen v. Sweden, [ECHR], App. no. 11045/84, 8 of March, 1985
X v. the United Kingdom, [ECHR], App. no. 8231/78, 6 March 1982, D.R.28.

ახალი ზელანდიის უმაღლესი სასამართლო

Carrigan v. Renwood, 1910, 30 N.Z.L.R. 244, 252.
Mabon v. Conference of the Methodist Church of New Zealand, 1998, 3 N.Z.L.R. 513,523.

ამერიკის შეერთებული შტატების ფედერალური და უმაღლესი სასამართლოები

McCreary County v. American Civil Liberties Union, 545 U.S. 893 (2005)
Van Orden v. Perry, 545 U.S. 677 (2005)
Santa Fe Independent School District v. Doe, 530 U.S. 290 (2000)
Lee v. Weismann, 505 U.S. 577 (1992)
Spiritual Outreach Society v. Commisssioner, 972 F.2d335 (8th Cir. 1991)
Jimmy Swaggart Ministries v. Board of Equalization, 493 U.S. 378 (1990)
Employment Division, Department of Human Resources of Oregon v. Smith, 494 U.S. 872 (1990)
Walz v. Tax Commisssion, 397 U.S. 664 (1970)
O'Hair v. Blumenthal, 588 F.2d 1144 (5th Cir. 1979)
Serbian E. Orthodox Diocese v. Milivojevich, 426 U.S. 696 (1976)
Lemon v. Kurtzman, 403 U.S. 602 (1971)
Walz v. Tax Commisssion, 397 U.S. 664 (1970)
Aranow v. United States, 432 F.2d 242,243 (9th Cir. 1970)
Presbyterian Church v. Hull Church, 393 U.S. 444 n.3 (1969)
Epperson v. Arkansas, 393 U.S. 106 (1968)
Abington School District v. Schempp, 374 U.S. 224 (1963)
Kedroff v. St. Nicholas Cathedral, 344 U.S. 94 (1952)
Everson v. Board of Education, 330 U.S. 1 (1947)
Follet v. Town of McCormick, 321 U.S. 573 (1944)
Murdock v. Pennsylvania, 319 U.S. 105 (1943)
Jones v. Opelika, 316 U.S. 584 (1942)
*Gonzalez v. Roman Catholic Archbishop of Manil*a, 280 U.S. 1,16 (1929)
Bradfield v. Roberts, 175 U.S. 298 (1899)
Reynolds v. United States, 98 U.S. 145 at 164 (1878)
Miller v. Baptist Church, 16 N.J.L. 251 (1837)

ესპანეთის სამეფოს საკონსტიტუციო სასამართლო

Sentence 24/1982 of the Constitutional Court of Spain, 13 May 1982
Sentence 34/1981 of the Constitutional Court of Spain, 10 November 1981

ისრაელის უმაღლესი სასამართლო

Segev v. Rabbinical Court, High Court of Justice of Israel, 130/66

საფრანგეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭო

Opinion No.346.893 of the General Assembly of the French Council of State, November 27, 1989

კვიპროსის რესპუბლიკის უმაღლესი სასამართლო

Autocephalous, Saint, Orthodox and Apostolic Church of Cyprus v. the House of Representatives, (1990) 3 C.L.R 338

ირლანდიის რესპუბლიკის უმაღლესი სასამართლო

TF v. Ireland, [1995], 1 Ir 321, [1995] 2ILRM 321 (IESC)

გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტი

Human Rights Committee, General Comment 22, Article 18 (Forty-eighth session, 1993) Report of The UNHRC, A/60/40 Vol. I (2005)60
Raihon Hudoyberganova v. Uzbekistan, UNHRC, Comm. no.931/2000, CCPR/C/82/D/921/2000, 8 December 2004
Leirvåg and Ors v. Norway, UNHRC, Comm. No. 1155/2003, CCPR/C/82/D/1155/2003, 23 November 2004
Waldman v. Canada, UNHRC, Comm. No. 694/1996, CCPR/C/67/D/694/1996, 3 November 1999
William Eduardo Delgado Páez v. Colombia, UNHRC, Comm. No. 195/1985, CCPR/C/39/D/195/1985 (1990), 12 July 1990

გაეროს რასობრივ დისკრიმინაციასთან ბრძოლის კომიტეტი

Report of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination A/60/18 (2005)26

ვენეციის კომისია

Manitakis Antonis, Comments on the Draft Constitutional Agreement between the State of Georgia and the Apostle Autocephalous Orthodox Church of Georgia, CDL(2001)64, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg, 28 June 2001
Vogel Hans-Heinrich, Comments on the Draft Constitutional Agreement between the State of Georgia and the Apostle Autocephalous Orthodox Church of Georgia, CDL(2001)63, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg, 29 June 2001
Opinion on the Draft Constitutional Agreement between the State of Georgia and the Apostle Autocephalous Orthodox Church of Georgia, CDL(2001)65, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg, 28 June 2001

ევროპის საბჭო

The Religious Dimension of Intercultural Dialogue, Recommendation 1962 (2011), Parliamentary Assembly of the Council of Europe
State, Religion, Secularity and Human Rights, Recommendation 1804 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe
Education and Religion, Reccomendation 1720 (2005), Parliamentary Assembly of Council of Europe
Religion and Democracy, Recommendation 1396 (1999), Parliamentary Assembly of Council of Europe
Illegal Activities of Sects, Recommendation 1412 (1999), Parliamentary Assembly of Council of Europe
Religion Tolerance in a Democratic World, Recommendation 1202 (1993), Parliamentary Assembly of Council of Europe
Legal Expertise of the Draft Constitutional Agreement between State of Georgia and the Apostolic, Autonomous Orthodox Church of Georgia. Council of Europe, HRCAD (2001)

ევროპის უსაფრთხოებისა და თანამშრობლობის ორგანიზაცია

Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools, Prepared by the ODIHR Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, OSCE, Warsaw, 2007

საეკლესიო სამართლის წყაროები

მრწამსი

ბიბლია

ძველი აღთქუმაჲ

დაბადება

ახალი აღთქუმაჲ

სახერაბაჲ მათესი
სახერაბაჲ მარკოზისი
სახერაბაჲ იოანესი
საქმე წმიდათა მოციქულთაჲ (აღწერილი ლუკა მახარებელისაჲ)
ეპისტოლე პავლე მოციქულისა რომაელთა მიმართ
ეპისტოლე პავლე მოციქულისა ეფესელთა მიმართ;
ეპისოტელე პავლე მოციქულისა კორინთელთა მიმართ;
ეპისტოლე პავლე მოციქულისა ებრაელთა მიმართ
ეპისტოლე პავლე მოციქულისა გალატელთა მიმართ

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის აქტები

რუის-ურბნისის ძეგლისწერა

საქართველოს ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება, 1995

საბერძნეთის ეკლესიის ენციკლიკები

Encyclical 2320/19-5-82 of the Holy Synod of the Church of Greece.
Encyclical 2329/20-10-82 of the Holy Synod of the Church of Greece

რომის პაპის ენციკლიკები

Encyclical Letter “Deus Caritas Est” of the Supreme Pontiff Benedict XVI to the Bishops, Priests and Deacons, Men and Women Religious and All the Lay Faithful on Christian Love, 25 of December, 2005
Encyclical “Summi Pontificatus” of His Holiness Pope Pius XII to Our Venerable Brethren: The Patriarchs, Primates, Archbishops, Bishops, and Other Ordinaries in Peace and Communion with the Apostolic See on the Unity of Human Society, 20 of October, 1939.
Encyclical “Casti Connubi” of Pope Pius XI to the Venerable Brethren: The Patriarchs, Primates, Archbishops, Bishops, and Other Ordinaries Enjoying Peace and Communion with the Apostolic See on Christian Marriage, 31 December, 1930.
Encyclical “Vehementer Nos” of Pope Pius X to To Our Well-beloved Sons, Francois Marie Richard, Cardinal Archbishop of Paris; Victor Lucien Lecot, Cardinal Archbishop of Bordeaux; Pierre Hector Couillie, Cardinal Archbishop of Lyons; Joseph Guillaume Laboure, Cardinal Archbishop of Rennes; and to all Our Venerable Brethren, the Archbishops and Bishops, and to all the Clergy and People of France, 11 of February, 1906.
Encyclical Letter “Arcanum” of Pope Leo XIII on Christian Marriage to the Patriarchs, Primates, Archbishops, and Bishops of the Catholic World in Grace and Communion with the Apostolic See, 10 of 1880
Encyclical Letter “Syllabus Errorum” of Pope Pius IX to the Venerable Brethren, all Patriarchs, Primates, Archbishops, and Bishops having favor and Communion of the Holy See, 8 of December of 1864

ოფიციალური კორესპონდენცია

საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის 2015 წლის 17 აგვისტოს წერილი №8289
საქართველოს მთავრობის ადმინისტრაციის 2015 წლის 7 აგვისტოს წერილი №599983
სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს 2015 წლის 10 აგვისტოს წერილი №14/50253
საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს 2015 წლის 17 აგვისტოს წერილი №13/13-47/05
საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს 2015 წლის 18 აგვისტოს წერილი №MES 11500792828
საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს 2015 წლის 13 აგვისტოს წერილი №MOD 01500656805

საქართველოს სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სამინისტროს 2015 წლის 19 აგვისტოს წერილი №MCLA 91500682903

ელექტრონული წყარო

<http://www.orthodoxy.ge/samartali/jvristsera.htm> [01.06.2014]
<http://constcourt.ge/ge/news/2015-wlis-9-oqtombers-saqartvelos-sakonstitucio-sasamartloshi-shemovida-sarcheli.page> [10.11.2015]
<http://ena.ge/explanatoryonline> [05.11.2015]